

ONOMASTICA LETTICA 6

- **Anta TRUMPA.** Dažas piezīmes par mājvārdu formu un semantisko motivāciju
- **Daiva SINKEVIČIŪTĒ.** Vardų dažnumo kaita Lietuvos vardyne: skolintų asmenvardžių su baigmeniu *-ij-* atvejis
- **Renāte SILIŅA-PINĶE.** No svētā *Georga* par *Juri* un *Jurģi*: latviešu personvārdi vēstures līkločos
- **Regīna KVAŠĪTE.** Latvijas toponīmi lietuviešu vārdnīcā „Pasaulio vietovardžiai. Europa”
- **Anna Elizabete GRIĶE.** Speaking up in borderland's tombstones: a case study of identity markers in Pasiene parish (Latvia)
- **Laimute BALODE.** Ko atklāj mūsdienu Latvijas iedzīvotāju priekšvārdi
- **Anete OZOLA, Gunita ARNAVA.** Leksēma *dižs* īpašvārdos
- **Toms ALTBERGS, Anete OZOLA.** Dzelzceļa staciju un pieturas punktu nosaukumu došanas tradīcijas Latvijas teritorijā 19.–21. gadsimtā
- **Ansis Ataols BĒRZIŅŠ.** Par Ukrainas vietvārdu atveidi latviešu valodā: trīs lielpilsētas
- **Laimute BALODE, Regīna KVAŠĪTE.** 28. Starptautiskais Onomastikas zinātņu kongress Helsinku Universitātē

ONOMASTICA LETTICA 6

Onomastica Lettica. 6. laidiens. Zinātnisko rakstu krājums. Atb. red. Ilga Jansone. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2024, 208 lpp.

Rakstu krājums izdots ar valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropeiskas sabiedrības attīstībai” projekta „Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/4-0003) atbalstu.

Issued with the support of the state research programme “Letonika – Fostering a Latvian and European Society” project “Diversity of Latvian Language in Time and Space” (№ VPP-LETONIKA-2021/4-0003).

Izdots ar LU Latviešu valodas institūta Zinātniskās padomes
2024. gada 10. aprīļa lēmumu.

Issued in accordance with the decision of the Scientific Council of Latvian
Language Institute of the University of Latvia (April 10, 2024).

Atbildīgā redaktore / Editor-in-Chief

Dr. habil. philol. Ilga JANSONE

Redaktores asistente / Editor Assistant

Mg. paed. Gunita ARNAVA

Redakcijas kolēģija / Editorial Board

Dr. philol. Laimute BALODE (Latvija/Somija),

Dr. philol. habil. Haralds BIHLMEIERS (*Harald Bichlmeyer*, Vācija),

Dr. Grasilda BLAŽIENE (*Grasilda Blažienė*, Lietuva),

Dr. habil. philol. Ilga JANSONE (Latvija),

Dr. Pēteris PELLŠ (*Peeter Päll*, Igaunija), *Dr. philol.* Sanda RAPA (Latvija)

Dr. philol. Renāte SILIŅA-PINĶE (Latvija), *Dr. philol.* Anta TRUMPA (Latvija)

Maketētāja / Layout designer

Gunita ARNAVA

Tīmekļvietne / Website

<http://www.lulavi.lv/zurnals-onomastica-lettica>

Redakcijas adrese / Address of the Editorial Office

Kalpaka bulvāris 4, 308. ist., Rīga, LV-1050

Tālr. +371 67034016,

E-pasts / e-mail: onomastica.lettica@gmail.com

ISBN 978-9934-580-19-2

© LU Latviešu valodas institūts, 2024

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
LATVIEŠU VALODAS INSTITŪTS

ONOMASTICA LETTICA

6. laidiens

Rīga 2024

SATURS

Priekšvārds	7
 Anta TRUMPA	
Dažas piezīmes par mājvārdu formu un semantisko motivāciju	12
 Daiva SINKEVIČIŪTĒ	
Vardų dažnumo kaita Lietuvos vardyne: skolintų asmenvardžių su baigmeniu -ij- atvejis.....	31
 Renāte SILIŅA-PINĶE	
No svētā <i>Georga</i> par <i>Juri</i> un <i>Jurģi</i> : latviešu personvārdi vēstures liklochos.....	57
 Regīna KVAŠĪTE	
Latvijas toponīmi lietuviešu vārdnīcā „Pasaulio vietovardžiai. Europa”	82
 Anna Elizabete GRIĶE	
Speaking up in borderland’s tombstones: a case study of identity markers in Pasiene parish (Latvia)	100
 Laimute BALODE	
Ko atklāj mūsdienu Latvijas iedzīvotāju priekšvārdi.....	124
 Anete OZOLA, Gunita ARNAVA	
Leksēma <i>dižs</i> īpašvārdos.....	149
 Toms ALTBERGS, Anete OZOLA	
Dzelzceļa staciju un pieturas punktu nosaukumu došanas tradīcijas Latvijas teritorijā 19.–21. gadsimtā	160

VIEDOKĻI / OPINIONS

Ansis Ataols BĒRZIŅŠ

Par Ukrainas vietvārdu atveidi latviešu valodā:

trīs lielpilsētas 179

HRONIKA / CHRONICLE

Laimute BALODE, Regīna KVAŠĪTE

28. Starptautiskais Onomastikas zinātņu kongress Helsinku

Universitātē 202

Ziņas par autoriem / About the Authors..... 207

Priekšvārds

Krājuma „Onomastica Lettica” 6. laidienā iekļauti latviešu un lietuviešu antroponīmikā un toponīmikā aktuāli jautājumi. Krājumā ievietoti deviņi zinātniskie raksti, tai skaitā viens sadaļā „Viedokļi”. Zinātnisko rakstu sadaļā jaukti kārtoti antroponīmikai un toponīmikai veltītie raksti, ņemot vērā to vispārinājuma pakāpi.

Krājumu ievada *Dr. philol.* Antas Trumpas raksts „**Dažas piezīmes par mājvārdu formu un semantisko motivāciju**”. Raksta mērķis ir „Latvijas vietvārdu vārdnīcas” kartotēkā fiksētajiem mājvārdiem, kuru pamatā ir apelatīvs *zemnieks*, noteikt vienskaitļa un daudzskaitļa formu izplatības areālus, aptuveno formu izmaiņas laiku un raksturot šo mājvārdu semantisko motivāciju.

Pētījums balstīts uz „Latvijas vietvārdu vārdnīcas” kartotēkas materiālu, jo tas ir līdz šim plašākais vietvārdu krājums, kas aptver visu Latvijas teritoriju. Šajā vācumā pamatā ir 20. gadsimta 50.–80. gados vākti vietvārdi, tādējādi to var uzskatīt par vēsturisku materiālu, kas rāda, kāds stāvoklis vietvārdos bija pirms 40 gadiem un senāk. Mēģinot veikt salīdzinājumu ar situāciju mūsdienās, izmantoti Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Vietvārdu datubāzes dati, kas rāda vietvārdu aktuālo stāvokli. Rakstu papildina vairākas kartes.

Seko lietuviešu kolēģes *Dr. Daivas Sinkevičūtes (Daiva Sinkevičiūtē)* raksts „**Vardų dažnumo kaita Lietuvos vardyne: skolintų asmenvardžių su baigmeniu -ij- atvejis**” („Vārdu frekvences maiņas dinamika lietuviešu personvārdos: aizgūtie personvārdi ar piedēkli -ij-”). Rakstā analizēta lietuviešu aizgūto personvārdu grupa, kas beidzas ar *-ij-*, tās biežuma izmaiņas 20.–21. gadsimtā. Secināts, ka sieviešu personvārdu bija vairāk, lai gan arī tie bija visai reti, to izplatība bija diezgan nevienmērīga. Tāpat analizēta šo personvārdu izplatība Neatkarīgās Lietuvas laikā, kad parādījās lielākā daļa 20.–21. gadsimtā lietoto personvārdu ar piedēkli *-ij-*, padomju laikā, kad palielinājās vīriešu personvārdu daudzums un dažādība, pēc Lietuvas neatkarības atgūšanas, kad vēl vairāk pieauga sieviešu personvārdu

biežums. Lielākā daļa pētīto personvārdu bija izplatīti vai ļoti bieži bērniem doti vārdi kopš 20. gadsimta pirmās puses. Pēc neatkarības atgūšanas sieviešu un vīriešu vārdu biežuma svārstības kļuva līdzīgas, lai gan šāda veida sieviešu personvārdu joprojām bija vairāk.

Dr. philol. Renāte Silīņa-Piņķe rakstā „**No svētā Georga par Juri un Jurgī: latviešu personvārdi vēstures līkločos**” mēģina noskaidrot no personvārda *Georg/Georgius* darināto latviešu personvārdu attīstību, sākot no to pirmajiem fiksējumiem līdz 18. gadsimtam. Īpaša uzmanība ir veltīta atšķirīgo formu iespējamajam veidošanās vai ienākšanas procesam latviešu antroponimiskajā sistēmā. Ir apzinātas šo personvārdu vēsturiskās formas abās lielākajās iespējamajās devējvalodās – vācu un krievu valodā, kurās arī notikuši dažādi adaptācijas procesi – hiāta likvidācija, skaņu mijas u. c., analizētas 13.–18. gadsimta avotos sastopamās latviešu personvārdu formas. Kā senākais latviskojums ir apzināta 1494. gadā Rīgā pierakstītā forma *Juryt*. Tomēr galvenā loma 15.–16. gadsimta latviešu personvārdu pierakstā citvalodu tekstos ir avota valodai un rakstvežu valodu zināšanām: lielāka personvārdu formu atšķirība ir vērojama starp vācu un poļu avotiem, nevis starp dažādiem Latvijas novadiem. Secināts, ka latviešu personvārdi *Juris* un *Jurgis* uzrāda gan krievu (t. sk. senkrievu), gan vācu valodas ietekmi. Gan viena, gan otra valoda ir sekmējušas latviešu valodā lietoto formu izplatīšanos.

Dr. philol. Regīna Kvašīte rakstā „**Latvijas toponīmi lietuviešu vārdnīcā „Pasaulio vietovardžiai. Europa”**” norāda, ka pašvalodas onīmu sistēmas kārtošana jebkurā valstī ir viens no aktuāliem jautājumiem, taču svarīgi ir rūpēties arī par korektu citvalstu onīmu lietošanu valsts valodā. Lai reglamentētu citvalstu ģeogrāfisko objektu nosaukumu lietošanu, Lietuvā, tāpat kā Latvijā, tiek gatavoti un izdoti atbilstoši lietuviešu valodas normām atveidotu toponīmu krājumi. Pētījuma mērķis ir apkopot jaunākajā lietuviešu onomastiskās leksikogrāfijas avotā – vārdnīcā „Pasaulio vietovardžiai. Europa” [Pasaules vietvārdi. Eiropa] – iekļautos Latvijas toponīmus un izanalizēt to atveidi lietuviešu valodā. Pētījums veikts, izmantojot sastatījuma un aprakstošo metodi.

PhD Anna Elizabete Griķe rakstā „**Speaking up in borderland's tombstones: a case study of identity markers in Pasiene parish (Latvia)**” („Izteikties pierobežas kapsētās: piederības zīmju izpēte

Pasienes pagastā (Latvija)”) pievēršas lauku tukšošanās diskursam Krievijas un Baltkrievijas pierobežā, kur atrodas Pasienes pagasts. Raksta mērķis ir izpētīt Pasienes vienpadsmit kapsētu iezīmes un tās konceptualizēt pierobežas dzīves ikdienas apstākļu kontekstā. Pasienes pagasta administratīvā teritorija nesakrīt ar vēsturisko robežu starp Pasienes un Landskoronas Romas katoļu draudzēm, kas valodu un reliģiskās daudzveidības ziņā atklājas to aprūpē esošajās kapsētās. Tieši kapsētās var novērot arī dažādus radošus veidus, kā tiek atjaunoti kapakmeņi vai vienkāršas plāksnes ar apbedītās personas datiem. Daudzviet sastopamās epitāfijas atsaucas uz dzimtās zemes vieglajām smiltīm un nepauž tiešas norādes par piederību kādai no trim kaimiņu valstīm, bet atsaucas uz vietu, kurā nereti cilvēks ir gan piedzimis, gan savu dzīvi noslēdzis.

Dr. philol. Laimute Balode rakstā „**Ko atklāj mūsdienu Latvijas iedzīvotāju priekšvārdi**” analizē 10 515 dažādus sieviešu vārdus un 9009 dažādus vīriešu vārdus, balstoties uz Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes sniegtajiem Latvijas iedzīvotāju – pilsoņu – doto vārdu (pirmais vai vienīgais) sarakstiem (jaunākie dati – 23.11.2022.). Vairāk nekā puse no tiem (5478 sieviešu un 4929 vīriešu vārdi) ir unikāli: Latvijā šiem vārdiem ir tikai viens nēsātājs. Analizējot visu Latvijas iedzīvotāju visbiežāk sastopamos vārdus, ir redzams, ka personvārds *Jānis* (47 978) joprojām ieņem pirmo vietu, gandrīz divreiz pārsniedzot otro populārāko vārdu *Aleksandrs* (24 254) un divarpus reižu pārsniedzot trešo populārāko vārdu *Andris* (19 031). Sievietēm visās vecuma grupās visbiežāk sastopamie vārdi Latvijā ir *Anna* (19 304), *Jelena* (15 640) un *Kristīne* (15 004); skaitliskā atšķirība starp tiem nav liela. Rakstā tiek salīdzināti visbiežāk sastopamo vārdu piemēri visu vecumu latviešu iedzīvotājiem ar jaundzimušo Latvijas pilsoņu vārdiem pēdējo divdesmit gadu laikā, izceļot līdzības un atšķirības.

Rakstā tiek skartas arī jaundzimušo personvārdu došanas tendences pēdējo divdesmit gadu laikā.

Mg. hum. Anetes Ozolas un *Mg. paed.* Gunitas Arnavas raksta „**Leksēma dižs īpašvārds**” mērķis ir analizēt leksēmas *dižs* lietojumu (īpaši areāla aspektā) latviešu īpašvārdos. Rakstā aplūkoti vietvārdi, uzvārdi un uzņēmumu un organizāciju nosaukumi. Vairākos avotos norādīts, ka vārds *dižs* cieši saistāms ar Kurzemi. Tomēr svarīgi

uzsvērt, ka *dižs* un tā atvasinājumi lietoti arī latviešu literārajā valodā un citos dialektos ārpus norādītajām izoglosām ne tikai mūsdienās, bet arī vēsturiski. Uz plašo leksēmas *dižs* un tā atvasinājumu izplatības areālu norāda īpašvārdi. Lai gan nav iespējams apgalvot, ka šo vārdu došanas motivācija ir skaidri sasaistāma ar attiecīgo areālu, jādomā, ka zināmas sakarības varētu būt saskatāmas. Rakstā aplūkoti īpašvārdi ar sakni *diž-* biežāk reģistrēti Kurzemē, tomēr samērā liels skaits vārdu reģistrēti ārpus šī areāla. Lai arī šo vārdu piederība noteiktam areālam raksturojama kā sporādiska, reģistrēto vārdu skaits ir pietiekami liels, lai pieņemtu, ka *dižs* un tā atvasinājumi lietoti visā Latvijas teritorijā, īpaši Kurzemē un Latvijas austrumu daļas dienvidos.

Mg. sc. ing. Toms Altbergs un *Mg. hum.* Anete Ozola rakstā „**Dzelzceļa staciju un pieturas punktu nosaukumu došanas tradīcijas Latvijas teritorijā 19.–21. gadsimtā**” cenšas noskaidrot, kāda motivācija izmantota, piešķirot dzelzceļa staciju nosaukumus Latvijas teritorijā 19.–21. gadsimtā. Norādīts, ka dzelzceļa staciju nosaukumi veidoti no lielāku vai mazāku apdzīvoto vietu nosaukumiem un uzvārdiem. Atsevišķi analizēti gadījumi, kad vienā lielākā apdzīvotā vietā ir vairākas dzelzceļa stacijas. Raksts strukturēts pēc vēsturiskajiem posmiem: dzelzceļa staciju nosaukumu veidošana Vācijas armijas okupētajās teritorijās, Latvijas Valsts dzelzceļu virsvaldes piešķirtie nosaukumi, okupācijas varu ieviestās īpatnības staciju nosaukumu interpretācijās, dzelzceļa staciju nosaukumu piešķiršanas kārtība un tās realizācija Latvijā pēc valstiskuma atjaunošanas. Norādīts, ka vienai un tai pašai dzelzceļa stacijai dažādās valodās (latviešu, vācu, krievu) bieži ir atšķirīgi nosaukumi. Rakstā aplūkotā tēma pašlaik ir īpaši aktuāla, jo *Rail Baltica* sliežu ceļa izbūves dēļ nepieciešams veidot jaunas stacijas un pieturas punktus, kuru nosaukumu darināšanā svarīgi ievērot vienotus darināšanas principus, valodniecības normas u. c. nosacījumus.

Krājuma sadaļā „**Viedokļi**” iekļauts *Dr. sc. ing.* Anša Ataola Bērziņa raksts „**Par Ukrainas vietvārdu atveidi latviešu valodā: trīs lielpilsētas**”. Viņš pēta triju Ukrainas lielpilsētu – Kijevas, Harkovas un Ļvovas – nosaukumus. Tiek analizēti gan vēsturiski materiāli senvalodās, gan ukraiņu izlokšņu pieraksti, gan slāvu valodām raksturīgās patskaņu mijas, gan pieraksta tradīcijas latviešu valodā. Autors nonāk pie secinājuma, ka latviešu valodas formu

Kijiva, *Harkiva* un *Ļviva* lietošanas pamatojums ir politisks, nevis lingvistisks. Lingvistiski pamatotas un tāpēc lietošanai ieteicamas formas, viņaprāt, ir Kijeva un Ķijeva, Harkova un Haḡkova, kā arī Ļvova un Lemberga. Raksta autora viedoklis ir personisks, tas nesaskan ar krājuma redkolēģijas viedokli.

Krājuma sadaļā „**Hronika**” rodama *Dr. philol.* Laimutes Balodes un *Dr. philol.* Regīnas Kvašītes informācija par 28. Starptautisko Onomastikas zinātņu kongresu, kas norisinājās Helsinku Universitātē 2024. gada augustā.

Rakstu krājums „*Onomastica Lettica*” ir domāts filologiem (īpaši filoloģijas studentiem) un visiem interesentiem.

Ilga Jansone

Dažas piezīmes par mājvārdu formu un semantisko motivāciju¹

Ievads

Domājot par Latvijā samērā plaši sastopamiem vietvārdiem, piemēram, tādiem kā *Saules kalns* (kalna nosaukums), *Siena purvs* (purva vai pļavas nosaukums), *Kalēji* (mājvārds), *Ceriņi* (mājvārds) u. c., nereti rodas jautājums, kādēļ tie ir tik izplatīti: vai šo vietvārdu pamatā ir kāds loģisks semantiskās motivācijas izskaidrojums (piemēram, *Saules kalni* ir par citiem augstāki, saules apspīdēti pauguri; *Siena purvi* ir purvi, kuros senatnē pļauts siens, un šāds saimniekošanas veids lielā Latvijas daļā savulaik ir bijis diezgan izplatīts; *Kalēji* varētu būt mājas, kurās ir dzīvojis kalējs; *Ceriņi* tā, iespējams, nosaukti, jo māju tuvumā auguši šie skaistie krūmi)? Varbūt nosaukuma biežā izplatība saistīta ar kādiem ekstralingvistiskiem faktoriem (piemēram, 20. gadsimta 20.–30. gados īpašas komisijas ieteikti viensētu nosaukumu saraksti Latgalē, par kuriem informanti ieminējušies „Latvijas vietvārdu vārdnīcas” kartotēkas (LVVK) materiālos) vai varbūt ar tradīciju?

Raksta mērķis ir LVVK fiksētajiem mājvārdiem, kuru pamatā ir apelatīvs *zemnieks*, noteikt vienskaitļa un daudzskaitļa formu izplatības areālus, aptuveno formu izmaiņas laiku un iemeslus un raksturot šo mājvārdu semantisko motivāciju.

Raksts balstās uz LVVK materiālu, jo tas ir līdz šim plašākais vietvārdu krājums, kas aptver visu Latvijas teritoriju. Tā pamatā ir 20. gadsimta 50.–80. gados vākti vietvārdi, tādējādi to var uzskatīt

¹ Raksts izstrādāts valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projektā „Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/4-0003).

par vēsturisku materiālu, kas rāda, kāds stāvoklis vietvārdos bija pirms 40 gadiem un senāk. Mēģinot veikt salīdzinājumu ar situāciju mūsdienās, izmantoti Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Vietvārdu datubāzes (LĢIAVD) dati, kas rāda vietvārdu aktuālo stāvokli.

1. Vienskaitļa un daudzskaitļa formas mājvārdiem, kuru pamatā ir apelatīvs *zemnieks*

LVVK ir 483 mājvārdu ar komponentu *-zemniek-*. Balstoties uz šo materiālu, izveidotā kartē (sk. 1. attēlu) redzams, ka šādi vietvārdi, lai arī nav katrā pagastā, tomēr ir diezgan vienmērīgi izplatīti visā Latvijas teritorijā, izņemot vēsturisko Latgali, kurā ir tikai daži fiksējumi. Kā zināms, vēsturiski Latgalē līdz 20. gadsimta 20. gadiem nebija ne viensētu, ne to nosaukumu, pamatā mājas bija apvienotas ciemos, tikai „20. gadu zemes reforma aizsāka sādžu sadalīšanu viensētās. Lai arī tā laika politika uzspieda atsevišķus viensētu nosaukumus, mēģinot izskaust sādžu nosaukumus vispār, šāda prakse neiesakņojās.” (Turlajs, Milliņš 1998, 27)². Tiesa, Latgalē tikpat kā nav arī ciemu un vispār apdzīvotu vietu nosaukumu, kuros būtu ietverts komponents *zemnieks*. Vārdnīcā „Placenames of Latgola” ir minēti tikai divi šādi vietvārdi, proti, Latvijas Armijas galvenā štāba kartēs fiksētie *Mežzemnieki* vs³ Nīcgalē (LAġš, Zeps 1984, 321) un *Silazemnieks* vs Varakļānos (LAġš, Zeps 1984, 502).

Mājvārdus ar *-zemniek-* 20. gadsimta 50.–80. gados, kad tika vākti vietvārdi kartotēkai, vēl fiksēja gan vienskaitļa formā – galvenokārt daļā Vidzemes, gan daudzskaitļa formā – visā pārējā Latvijā. Pamatā mājvārdos leksēma *zemnieks* vienskaitļa vai daudzskaitļa formā ir ietverta saliktheņa 2. komponentā, piemēram, *Dziņņzemēniēks* z Alojā⁴ (1957), *Kalnzemnieki* js Annā (1979) vai 3. komponentā, piemēram, *Večsilzemnieks* z Mazsalacā (1969), *Jaūnsālzemēniēki* js Bīriņos

² Arī valodniece Anna Stafecka (2010, 83) atzīst, ka „20. gs. 20.–30. gados mākslīgi dotie mājvārdi Latgalē neiesakņojās”.

³ Rakstā izmantoti LVVK un „Latvijas vietvārdu vārdnīcas” sējumos (piemēram, LVV S1) izmantotie ģeogrāfisko objektu apzīmējumi.

⁴ Šajā rakstā, tāpat kā LVVK, vietvārdi lokalizēti 1939. gada pagastos.

(1964), bet reizēm pamatvārda formā *Zemnieks* vai daudzskaitļa formā *Zemnieki*, piemēram, *Zemnieks* z Limbažos (1957) vai *Zemnieki* js Allažos (1976), ir sastopami arī daži mājvārdi daudzskaitļa deminutīva formā, piemēram, *Zemnieciņi* z Brocēnos (bez gada LVVK) un *Zemnieciņi* z Ciecerē (Endzelīns 1925, 92). LVVK nav fiksēts neviens mājvārds, kurā *zemniek-* ietilptu salikteņa 1. komponentā, piemēram, *Zemniekmāja* vai *Zemnieksili*, nav sastopami arī mājvārdi, kur leksēma *zemnieks* būtu kā vārdkopas daļa.

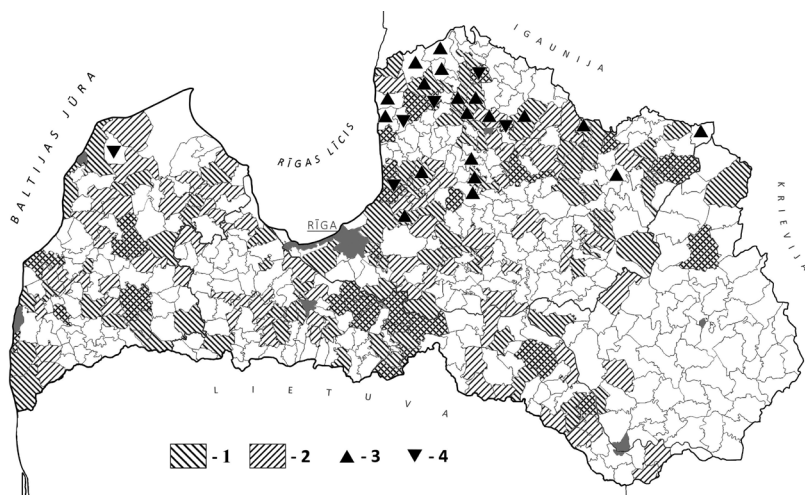
Apkopojot kartē mājvārdus, kuru pamatā ir apelatīvs *zemnieks*, ir nošķirti vecsaimniecību nosaukumi no jaunsaimniecību nosaukumiem un vārda *zemnieks* vienskaitļa forma no daudzskaitļa formas, lai uzskatāmāk varētu redzēt, kurā Latvijas teritorijā ir lokalizētas mājvārdu vienskaitļa formas, kurā – daudzskaitļa, un saistību starp mājvārdu vecumu un formu. Kā zināms, vecsaimniecības ir izveidotas līdz 20. gadsimta 20. gadiem, kad notika Latvijas agrārā reforma, un to nosaukumi var būt pat vairākus gadsimtus seni, piemēram, Mālpils pagastā, kur šobrīd pastāv mājas *Zemnieki* (LĢIAVD), zemnieku saimniecība ar šādu nosaukumu fiksēta arī 20. gadsimta 20. gados (Endzelīns 1922, 50), un jau 1638. gada Vidzemes arklu revīzijā šajā pagastā minētas mājas ar nosaukumu *Semneck* (Dunsdorfs 1938, CXVII). Visticamāk, mājas gadsimtu gaitā ir mainījušās, celtas no jauna varbūt nedaudz citā vietā uz tās pašas zemes, bet nosaukums saglabājies jau gandrīz četrus gadsimtus. Savukārt jaunsaimniecības veidojušās pēc agrārās reformas, tādējādi to nosaukumi pamatā ir jaunāki.

Analizējot un aprakstot sava dzimtā Kauguru pagasta vietvārdus, Velta Rūķe-Draviņa (1971, 148–150) ir raksturojusi atšķirības vecsaimniecību un jaunsaimniecību nosaukumu vārddarināšanas tendencēs, kā vienu no tām minot tieši parādību, ka Kauguros vecsaimniecību nosaukumi lietoti galvenokārt vienskaitlī, bet jaunie mājvārdi, acīmredzot jaunsaimniecību nosaukumi, – daudzskaitlī.

Savukārt Marta Rudzīte savā pētījumā par izloksnes izpausmēm vietvārdos atzīst, ka Mazsalacā vēl 20. gadsimta vidū teicēji mājvārdiem minējuši tikai un vienīgi vienskaitļa formas, piemēram, *Ķīmenis*, *Šķuoba*. Kā izņēmumu zinātniece minējusi vien dažus jaunsaimniecību nosaukumus, kas tiekot rakstīti daudzskaitlī, tāpēc arī vietējie tos tā saucot, piemēram, *Kliņtis*, vai arī gadījumus, kad tiek

runāts par vairākām mājām ar vienu nosaukumu, piemēram, *Dukši* (Rudzīte 1997, 249, 250).

1. attēlā atbilstoši ciparam 3 ir atzīmētas tās vecsaimniecības⁵, kas vietvārda fiksēšanas brīdī ir bijušas vienskaitlī. Kā redzams, tā ir samērā kompakta teritorija no Igaunijas robežas ziemeļos un Rīgas līča rietumos līdz Inčukalnam dienvidos un Lejasciemam un Pededzei ziemeļaustrumos, kurā ietilpst arī iepriekš minētie Kauguri un Mazsalaca. Šī karte apstiprina, ka vienskaitļa forma mājvārdiem, kuros ietverta leksēma *zemnieks*, pamatā ir tieši vecsaimniecībām. Kā piemēru vienskaitļa formām vecsaimniecību nosaukumos var minēt zemniekmāju nosaukumu *Bārzžēmniks* z Pededzē (1961), *Upzemnieks* ģz Strenčos (1964).

1. attēls. Vietvārdi ar leksēmu *zemnieks* Latvijas mājvārdos:⁶

- 1 – vecsaimniecības, mājas, viensētas un mežsaimniecības ar nosaukuma dsk. formu; 2 – jaunsaimniecības ar nosaukuma dsk. formu;
- 3 – vecsaimniecības, mājas, viensētas un mežsaimniecības ar nosaukuma vsk. formu; 4 – jaunsaimniecības ar nosaukuma vsk. formu

⁵ Neliela daļa no vietvārdu kartotēkas mājvārdiem (parasti vecsaimniecību nosaukumi) ir atzīmēti kā mā (māja) vai vs (viensēta). Lai karte būtu labāk pārskatāma, šie vietvārdi tajā attēloti kopā ar vecsaimniecībām.

⁶ Visas kartes šajā rakstā zīmējis Edmunds Trumpa.

Kartē (1. attēlā) atbilstoši ciparam 4 iezīmēti tie daži pagasti, kuros vienskaitļa forma *zemnieks* LVVK ir fiksēta jaunsaimniecības nosaukumā, proti, jaunsaimniecības *Kaļņzemnieks* un *Lejzemnieks* Bīriņos, kuras abas atdalītas no vecsaimniecības *Vidzemnieki* (1964), tāpat Viļķenē blakus vecsaimniecībām *Kaļņzemnieks* z (izr.: kaļņzemneks) un *Silzemnieks* (izr.: silzemneks) ir dibinātas jaunsaimniecības *Zemnieks* js (izr.: zemneks) un *Večzemnieks* js (izr.: večzemneks) (1957). Kartē redzams, ka vienīgais pagasts, kurā ir mājvārds ar komponentu *zemnieks* vienskaitlī ārpus minētās Vidzemes teritorijas, ir Pope, kurā pierakstīts jaunsaimniecības nosaukums *Brīvzemnieks* (1981). Pāršķirstot Popes vietvārdu vākus LVVK, atklājas, ka šajā pagastā, kaut arī mājvārdu vienskaitļa formu lietojums atšķirībā no Ziemeļvidzemes nav bijis sistemātisks, tomēr ir fiksēti pat vairāki mājvārdi vienskaitlī, piemēram, *Uoškaļnc* †z un *Zetiņkaļnc* z (1969), *Būcaks* js (1981). Arī valodniece Benita Laumane (2011, 52) min, ka mājvārdu vienskaitļa formas ir lietotas arī ārpus Vidzemes, piemēram, Rucavā. Vienskaitļa formas atsevišķiem mājvārdiem Rucavā fiksētas arī LVVK, piemēram, *Añtuoñ nišķis* mz (1965), *Buōžis* z (ļoti vecas zemnieku mājas) (1964), *Cibuks* z (1964). Nedaudz šādu mājvārdu vienskaitlī ir arī blakus esošajā Nīcas pagastā, piemēram, *Dīkañsis* †mz, pa kādam mājvārdam vienskaitlī minēts arī citur Kurzemē, piemēram, Nogalē – *Añsmārtiñ* z (1962). Zīmīgi, ka vairāki Kurzemes mājvārdi vienskaitļa formā ir darināti no personvārdiem.

Lai konstatētu, vai arī citur Latvijā mājvārdu vienskaitļa formas savulaik ir lietotas sistemātiski, tomēr būtu jāveic atsevišķs pētījums.

Jāpiebilst, ka, LĢIAVD ierakstot vaicājumu %zemniek%, tiek piedāvāts 411 vietvārdu saraksts, no kuriem lielākā daļa ir mājvārdi, bet tikai viens no tiem ir vienskaitļa formā, turklāt paradoksālā kārtā tas ir vietvārds *Zemnieks* no Isnaudas pagasta Ludzas novadā, kas neietilpst tradicionālajā teritorijā, kurā vienskaitļa formas mājvārdos vēl 20. gadsimta sākumā bija pavisam pierastas. Pameklējot šajā datubāzē atsevišķus mājvārdus, kas pirms pusgadsimta LVVK bija fiksēti vienskaitļa formā, var redzēt, ka daļa no tiem eksistē līdz mūsdienām, bet tikai un vienīgi daudzskaitļa formā. Piemēram, augstāk minētais 1964. gadā Strenčos pierakstītais mājvārds *Upzemnieks* †z, par kuru vietvārdu vākšanas brīdī, proti, 1964. gadā, bija ziņas, ka šādas mājas

vairs nepastāv, tomēr 2022. gadā ir fiksēts, ka māja ar šādu nosaukumu Strenčos pastāv, tiesa, daudzskaitļa formā *Upzemnieki* (LĢIAVD).

Leksēma *zemnieks* daudzskaitļa formā mājvārdos ir izplatīta visā Latvijā, izņemot Latgali. Kartē atbilstoši ciparam 1 iezīmētas vecsaimniecības, kuru nosaukumos ir ietverts vārds *zemnieki* daudzskaitļa formā, piemēram, *Zemniēki* z Kabilē (1969), *Kruōgzemniēki* z Krimuldā (1968), savukārt atbilstoši ciparam 2 iezīmētas jaunsaimniecības, kuru nosaukumos ietverta leksēma *zemnieks* daudzskaitļa formā, piemēram, *Zemniēki* js Pļaviņās (1960), *Nuōrzemniēki* js Pabažos (1964).

Arī teritorijā, kurā vēl līdz pagājušā gadsimta vidum ir bijušas raksturīgas vienskaitļa formas, daļai vecsaimniecību nosaukumu ir redzamas arī daudzskaitļa formas, piemēram, *Silzemnieki* †mā Dikļos (1974). Šis materiāls rāda, ka 20. gadsimta 2. pusē attiecīgajos Vidzemes pagastos paralēli pastāvēja gan vienskaitļa, gan daudzskaitļa formas, pamazām arī sarunvalodā daudzskaitļa formām izstumjot senās vienskaitļa formas. 2022. gada martā 20. gadsimta 40. gados dzimusi teicēja Bērzainē (bij. Jaunburtnieku pagastā) atceras, ka agrāk (viņas vecāku paaudzē) sarunvalodā visi mājvārdi lietoti tikai vienskaitlī – *Daviņš*, *Kūžēns*, *Dzintars* –, tomēr mūsdienās tā vairs neviens nesakot – lietojot tikai daudzskaitļa formas (2022).

Acīmredzot šis mājvārdu formas maiņas process vienskaitlis → daudzskaitlis, kas sācies jau vismaz 20. gadsimta 20.–30. gados, šobrīd ir tikpat kā noslēdzies, jo mājvārdu formas vienskaitlī arī Vidzemē vairs nav raksturīgas, tomēr šis process ir noticis diezgan pakāpeniski. M. Rudzīte, raksturojot sava dzimtā Braslavas pagasta vietvārdus, atzīst, ka tradīcija mājvārdus lietot vienskaitlī šajā pagastā bijusi jau 18. gadsimtā un pamazām sākusi dokumentos zust 20. gadsimta sākumā. „Acīmredzot rakstvedis sācis uztvert vienskaitļa formu par dialektismu, kas nav fiksējams oficiālajos dokumentos.” (Rudzīte 1963, 228). Valodniece Dzintra Paegle (2014, 93), balstoties uz Latvijas Valsts arhīva materiāliem, konstatē, ka arī „Suntažu pagasta 1918. gada māju un iedzīvotāju sarakstā – rakstvedis pierakstījis atsevišķus mājvārdus vīriešu dzimtes vienskaitlī: *Bokis*, *Elmis*, *Gerķis*, *Jucis*”. Dažus gadus vēlāk, 1922. gadā grāmatas „Latvijas vietu vārdi. I. daļa. Vidzemes vārdi” priekšvārdā Jānis Endzelīns atzīst, ka vietvārdus šai grāmatai ieguvis, aptaujājot Latvijas armijas

kareivjus, un konstatē, ka jaunā paaudze vairs izloksni īpaši labi nepārziņa un rakstu valoda [vietvārdos] „ir jau lielā mērā izskaudusi izlokšņu īpatnības”, un piebilst: „Savos krājumos tāpēc esmu centies dot vietvārdus rakstu valodā.” (Endzelīns 1922, X). Tas gan neattiecas uz mājvārdu vienskaitļa formām – tās, kur vien ir bijuši dati, ir fiksētas. Jau minētajā rakstā „Izloksne vietvārdos”, kas publicēts 1997. gadā, M. Rudzīte pauž uzskatu, ka mūsdienās mājvārdu skaitļa ziņā būtu jāievēro novada īpatnības, tajā pašā laikā atzīdama, ka „grūti būs likvidēt kaut kad ieviestu normu, ka visi mājvārdi rakstāmi daudzskaitlī, arī tais novados, kur tos lieto vienskaitlī”. (Rudzīte 1997, 252). Šajā pašā rakstā M. Rudzīte min, ka Voldemāra Salnā un Aleksandra Maldupa sakārtotajā izdevumā „Lauksaimnieku un citu zemes īpašnieku adrese grāmata” publicētie Mazsalacas pagasta mājvārdi ir atšķirīgi no vietējo iedzīvotāju nosauktajiem mājvārdiem (Rudzīte 1997, 247). Un tiešām šajā izdevumā pagastos, kuros tradicionāli mājvārdi tika lietoti vienskaitlī (piemēram, Kauguros, Jaunburtniekos un Mazsalacā), šie nosaukumi ir publicēti tikai daudzskaitlī (Salnais, Maldups 1931).

Nav līdz šim izdevies atrast kādu likumu vai noteikumu, kas liek visus mājvārdus rakstīt daudzskaitļa formā, bet acīmredzot jau 20. gadsimta 1. pusē oficiālajos vietvārdu sarakstos, dokumentos mājvārdi ar atsevišķiem izņēmumiem sākti lietot tikai daudzskaitlī, pakļaujoties tobrīd valdošajai tendencei literarizēt vietvārdu izlokšņu formas.

Vietvārdi ar komponentu *zemnieks* diezgan uzskatāmi demonstrē vienskaitļa un daudzskaitļa formu teritoriālo izplatību un tendenci arī tajos pagastos, kuros vienskaitļa formas vecsaimniecību nosaukumos ir lietotas sistemātiski, jaunsaimniecību nosaukumos 20. gadsimta 1. pusē jau darināt daudzskaitlī un tā arī lietot tautā.

2. Semantiskā motivācija mājvārdiem, kuru pamatā ir apelatīvs *zemnieks*

Senākie fiksētie vietvārdi, kuru pamatā ir apelatīvs *zemnieks*, ir no paša 17. gadsimta sākuma – jau 1601. gada zviedru arklu revīzijā Cēsu muižā ir minēti 2 ciemati *Jaunesemnix* (Švābe 1933, 495,

497), tāda paša nosaukuma ciemats minēts arī Āraišu muižā (Švābe 1933, 499), Vidzemes 1638. gada arklu revīzijā fiksēts *Clawsemnek* Lorupmuižā (Dunsdorfs 1938, 254). Ne mazums šādu mājvārdu ir konstatēts arī vēlākos gadsimtos, piemēram, *Muggur Semneek* māja Stelpē 1811. gada revīzijas sarakstā (Plāķis 1939, 263).

Nosaukumi ar *zemniek-* 99 % gadījumu ir tieši viensētām, citu objektu ar šādu nosaukumu ir ļoti nedaudz, piemēram, 1980. gadā Tilžā ir pierakstīts purva nosaukums *Zèmnieka pūrvs* (1980).

Vietvārdu semantiskās motivācijas klasifikācijās nereti kā viens no pirmajiem tiek minēts asociatīvais motīvs (sal., piemēram, Stewart 1954, 3; Gammeltoft 2005, 156), kā vienu no apakšgrupām izšķirot saistību ar iedzīvotāju nodarbošanos vai aktivitātēm (Tent, Blair 2009, 21, 23).

Iespējams, ka vienai daļai vecsaimniecību, kuru nosaukumos ir komponents *zemniek-*, šādu mājvārdu var skaidrot ar to, ka šajās mājās vārda došanas laikā dzīvoja zemnieki, kā jau tas bija parasts lauku teritorijās, – šeit ir novērojams asociatīvs nozīmes pārnese uz jēdzienu saistības pamata, proti, metonīmija, – mājas iedzīvotāja un tā nodarbošanās nosaukumu attiecinot uz pašu māju. Līdzīga parādība ir novērojama arī dažu mežsargmāju nosaukumos, kuros ir ietverts komponents *mežsargs*, piemēram, *Ratastraūta Mežsargs* mžs Iecavā (1974), *Reīna Mežsargs* mžs Bilskā (1960), *Rugāju Mežsargs* †mžs Vilcē (1954).

Salikteņnosaukumu pirmais komponents parasti acīmredzot diferencē mājas atrašanās vietu, it īpaši tad, ja tuvējā apkārtnē ir vēl kādi *Zemnieki*. *Upzemnieki* – mājas, kas atrodas netālu no upes, piemēram, *Upzèmnīēks* †z Strenčos atrodas pie Stakļupītes (1964), *Salzemnieki*, visticamāk, atradās uz salas, vai kā, piemēram, Lādē 1958. gadā informants skaidrojis par vecsaimniecības *Salzemnieks* nosaukumu: „atrodas pie Kupčsalas, zemes šauruma starp Dziļezeru un Riebezeru” (1958), *Silazemnieki* – mājas, kas ierīkotas mežā, piemēram, Viļķenē *Silzèmnīēks* (izr.: sīlzeṁneks) // *Silzèmnīēki* (izr.: sīlzeṁnek) ir mežsargmāja (1957), par jaunsaimniecību *Silzèmnīēki* Skultē teikts, ka tā atrodas pie meža (1968). *Kaļ(n)zèmnīēk* z Kurmālē – „mājas kalnā” (1963). *Pūrzèmnīēki* z Palsmanē – „purvainā vietā” (1969). *Pļazèmnīēki* js Palsmanē – „pie pļavām” (1969). *Vidzemnieki* z Jeros „atrodas vidū starp visām tuvumā esošām mājām” (1974).

Tāpat pirmais komponents var norādīt uz mājas vēsturi: *Kutzemnieks* – mājas Staicelē, uz kuru zemes agrāk atradušās barona lopu kūtis (1969), *Kruōgzemņiēki* vecsaimniecība Krimuldā – „šeit kādreiz bijis Mangaļu krogs” (1968), savukārt par jaunsaimniecību *Kruōgzemņiēki* teikts: „šeit bijis Cīruļkrogs”, arī *Kruōgzemņiēki* js Palsmanē atrodas pie bijušā kroga (1969); saimniecības īpašībām: *Liēlzemņiēki* †z Codē (1967), *Mazzemņiēki* mz Durbē (1964), *Jaunzemņiēki* z Carnikavā (1969) vai piederības: piemēram, *Kārļzemnieks* z Inčukalnā (Endzelīns 1922, 40).

Dažkārt sastopama parādība ir t. s. „vietvārdu pāri”, kad netālu viens no otra atrodas objekti ar nosaukumiem, kuriem ir līdzīga vai tieši pretēja, bet katrā ziņā savstarpēji saistīta semantika. Ir gadījumi, kad leksēma *zemnieks* ir pretstatīta leksēmai *muižnieks*. Piemēram, Limbažos ir bijusi vecsaimniecība *Muižniēks* (izr.: muižneks), kas „Latvijas laikā pārdēvēta par *Zemnieku*, noplēsta 1956. gadā”: *Zemņiēks*, izr.: zemņiēks (1956). Arī Birzgalē ir fiksēta ne tikai vecsaimniecība *Sil(a)zemņiēki*, bet arī vecsaimniecība *Sil(a)muižnieki* (1970), savukārt Piņķos ir fiksēti gan *Zemņiēki* // tagad: *Vīlciņi* z, gan *Muižzemņiēki* z (1969), Codē reģistrēts mājvārds *Muiženiēki* ar paralēlnosaukumu *Muižzemņiēki* (1967).

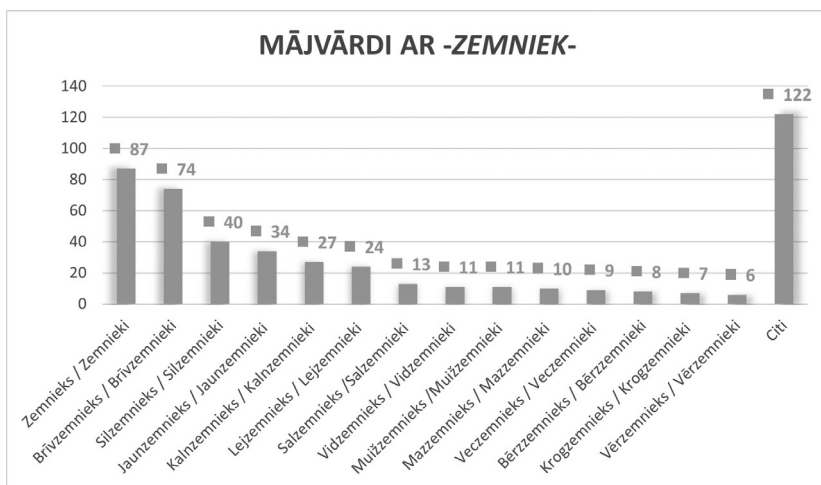
Ir daži pagasti, kuros vārds *zemnieks* vienskaitlī vai daudzskaitlī ietverts veselā virknē vecsaimniecību nosaukumu, piemēram, Codē *Kalējzemņiēki* z, *Liēlzemņiēki* bij. z, *Liēpzemņiēki* z, *Muižzemņiēki* // *Muiž(e)niēki* z, *Weggesemneek* †z, *Vižzemņiēki* z (1967), savukārt Birzgalē *Tīrzemņiēki* z, *Sil(a)zemņiēki* z (atrodas mežā), *Lāukzemņiēki* z, *Kāl(n)zemņiēki* z, un acīmredzot vēlāk radies jaunsaimniecības nosaukums *Briūzemņiēki* js (1970).

Apkopojot datus par vietvārdu ar komponentu *zemnieks* izplatību, redzams, ka Palsmanē fiksēti 12 šādi mājvārdi, Bīriņos 11, Skultē 10, Inčukalnā 9, Alojā 8, Codē un Vecumniekos 7, Pabažos, Rankā, Taurkalnē un Turaidā 6, Birzgalē, Mazsalacā, Puikulē, Rūjienā un Vijciemā 5. Kā redzams, šie biežākās izplatības pagasti aptver Vidzemi un Zemgales centrālo daļu.

Kārļa Mīlenbaha „Latviešu valodas vārdnīcā” vārdam *zemnieks* kā trešā un pēdējā sniegta mūsdienās nelietota nozīme ‘das Bauernhaus, Gesinde [zemniekmāja, zemnieku saimniecība]’ (ME IV, 712). Iespējams, šis fakts vismaz daļēji izskaidro samērā lielo vārda *zemnieks*

izplatību viensētu nosaukumos. Lai gan K. Mīlenbaha vārdnīcā pie nozīmes ‘zemniekmāja, zemnieku saimniecība’ minēts tikai viens piemērs no Mazsalacas, varētu būt, ka šāds lietojums ir bijis plašāks, un piesardzīgi varētu izteikt hipotēzi, ka vismaz daļā vietvārdu vārds *zemnieks* vienskaitlī vai daudzskaitlī ir ticis lietots kā nomenklatūras vārds. Tiesa, senās latviešu valodas vārdnīcas šādu metonīmisku lietojumu nedokumentē.

Apkopojot diagrammā visus LVVK ietvertos mājvārdus ar *-zemniek-* (sk. 2. attēlu), redzams, ka to izplatība ir skaitliski nevienmērīga – visbiežāk pārstāvēts mājvārds *Zemnieks/Zemnieki*, otrs izplatītākais – *Brīvēzemnieks/Brīvēzemnieki* un trešais – *Silvēzemnieks/Silvēzemnieki*. Tāpat diezgan izplatīts mājvārds ir *Jaunzemnieks/Jaunzemnieki*, *Kalnēzemnieks/Kalnēzemnieki* un *Lejvēzemnieks/Lejvēzemnieki*.

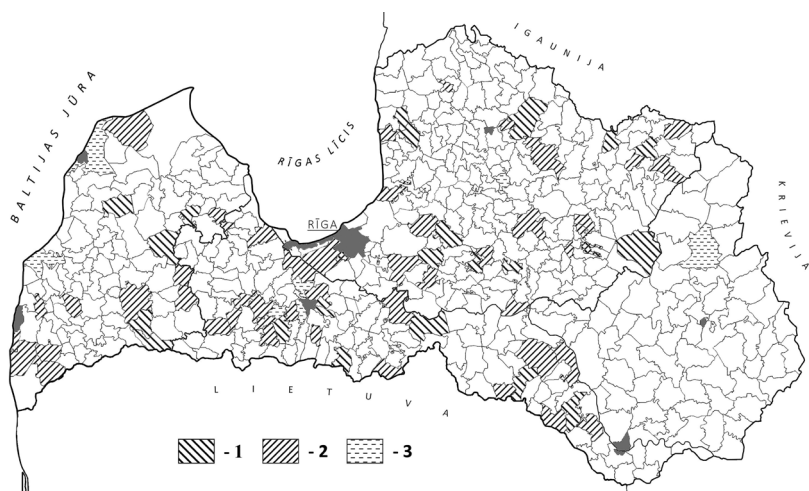

2. attēls. Mājvārdu ar *-zemniek-* izplatības biežums Latvijā

Pārējie mājvārdi ir mazāk izplatīti, un ne mazums ir tādu nosaukumu, kas LVVK minēti tikai vienu reizi, piemēram, *Bubzemnieki* z Ugālē (1973), *Gaujzemnieks* mā Valmierā (1979), *Glāžzemnieki* mā Siguldā (1975), *Kazzēmnieki* // *Kazas* †z Cesvainē

(1968), *Tīrumzemnieks* z Jeros (1974), *Stūrzemnieki* z Jaunsvirlaukā (1959)⁷, *Vīlkzemnieks* ģimē Zvārtavā (1980).

Forma *Zemnieks/Zemnieki* bez papildu komponentiem ir izplatīta visā Latvijā, izņemot Latgali. Kartē var redzēt, ka šādu jaunsaimecību nosaukumu ir vairāk (46 pagastos), tomēr arī vecsaimecības ar šādu nosaukumu ir diezgan vienmērīgi sastopamas pa visu izplatības teritoriju (20 pagastos) (sk. 3. attēlu).

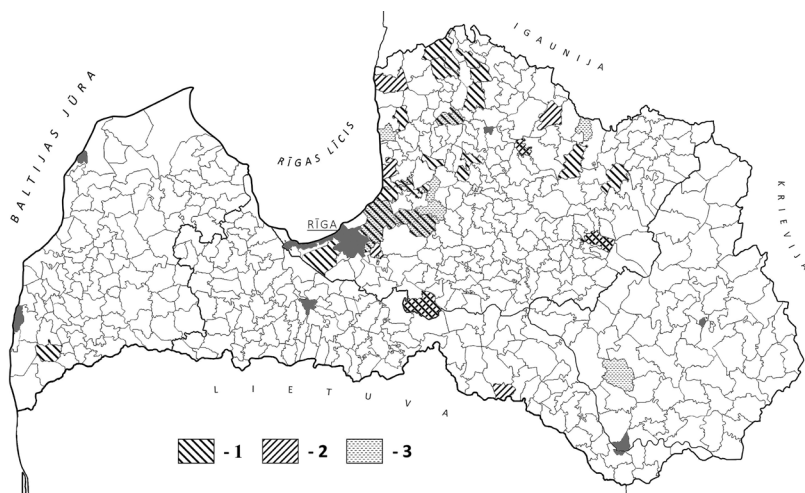

3. attēls. Mājavārdu *Zemnieks/Zemnieki* izplatība Latvijā:
1 – vecsaimecības; 2 – jaunsaimecības; 3 – mājas un viensētas

Mājavārda *Silzemnieks/Silzemnieki* izplatības teritorijas kartē (sk. 4. attēlu) redzams, ka šādi mājavārdi izplatīti lielākoties Vidzemes ziemeļu un rietumu daļā (ir trīs fiksējumi ārpus Vidzemes – Bārtā Lejaskurzemē, Ritē Sēlijā un Vārkavā Latgalē) un, visticamāk, šo mājavārdu izplatība rāda arī agrāko sugasvārda *sils* nozīmes ‘skujkoku mežs’ izplatību. Mūsdienās vārds *sils* ar nozīmi ‘mežs’ ir literārās valodas vārds, bet acīmredzot ne tik senā pagātnē gan Kurzemē, gan

⁷ Šis ir vecs mājavārds, kas formā *Stursemme* fiksēts jau 1811. gada revīzijas sarakstā (Plāķis 1939, 435).

Zemgalē šī nozīme ir bijusi sveša. „Latviešu valodas vārdnīcā” vārdam *sils* nozīme ‘liels mežs, skujoku mežs’ tiešām ir datēta Vidzemē – piemēram, Valmierā, Burtniekos, Sausnējā, Naukšēnos, savukārt Kurzemē, piemēram, Lutriņos, Dundagā, Nīcā, Dunikā, Gramzdā, Kuldīgā, Kandavā vārds *sils* ir ticis lietots ar nozīmi ‘virsis’ (ME III, 839), arī zemgalieša Georga Mancela 1638. gada vārdnīcā vācu *Heyd* ‘virsis’ tulkots ar latviešu *Silla* (Mancelius 1638, 89B). Tas, protams, izskaidro arī mājvārda *Silzemnieks/Silzemnieki* ierobežoto izplatību Latvijas teritorijā. Acīmredzot šī mājvārda semantika tiešām saistīta ar mežu, nevis ar viršiem, un *Silzemnieks* ir ‘zemnieku saimniecība mežā vai tā tuvumā’, tāpat, kā jau minēts, ir gadījumi, kad *Silzemnieki* ir mežsargmājas. Rodas vienīgi jautājums, kādēļ Kurzemē un Zemgalē nav izplatīts līdzīgs mājvārdu darināšanas modelis, piemēram, ar vārdu *mežs* – *Mežzemnieki*. Tiesa, LVVK divi *Mežzemnieki* ir fiksēti, viens Kurzemē – *Mežzemnik* js Puzē (1963) un viens Zemgalē – *Mefche Semneek* 1835. gada revīzijas sarakstā (Plāķis 1939, 240), bet kopumā reģionam šādi mājvārdi nav raksturīgi.

4. attēls. Mājvārdu *Silzemnieks/Silzemnieki* izplatība Latvijā:
1 – vecsaimniecības; 2 – jaunsaimniecības; 3 – mājas, viensētas
un mežsaimniecības

Nosaukums *Silzemnieki* arī jaunsaimniecībām dots aptuveni tajā pašā teritorijā, kurā ir vecsaimniecības ar šo nosaukumu. Gribētos izteikt hipotēzi, ka mājvārdu darināšanā zināma nozīme ir arī tradīcijai vai pat modei, proti, Vidzemē diezgan vienmērīgi izplatītas gan vecsaimniecības, gan jaunsaimniecības ar nosaukumu *Silzemnieks/Silzemnieki*, bet Kurzemē un Zemgalē nav šāda vienojoša nosaukuma ar *-zemniek-*, kas attiektos uz mājām, kuras uzceltas mežā vai netālu no meža, jo nav šādas tradīcijas.

Lai arī mājvārds *Vidzemnieki* varētu būt saistīts ar Vidzemes novada iedzīvotāju nosaukumu *vidzemnieki*, tomēr tam var būt arī cita motivācija. Tā, piemēram, Jeru pagastā 1974. gadā fiksētā mājvārda *Vidzēmnieki* sakarā informants ir teicis: „atrodas vidū starp visām tuvumā esošām mājām”. Tā kā tiešām Jeros ir vēl vairākas citas mājas, kuru nosaukumā ietverts vārds *zemnieki*, tad šeit, iespējams, labi saskatāma K. Mīlenbaha vārdnīcā ietvertā vārda *zemnieks* onīmiskā nozīme ‘zemnieku saimniecība, zemniekmāja’, un tas ir pat samērā ticami arī tāpēc, ka Jeri atrodas netālu no Mazsalacas, kurā fiksēta minētā nozīme.

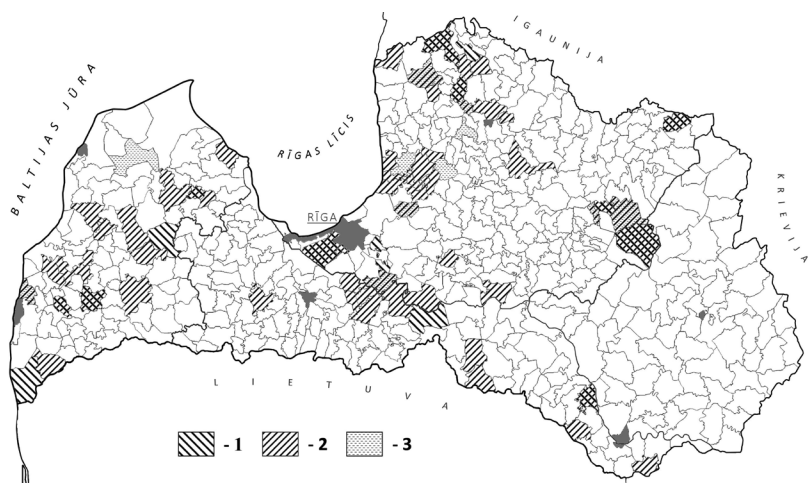
Jādomā, ka cita, ne ar iespējamo nomenklatūras vārdu saistīta, motivācija ir viensētām ar nosaukumu *Kurzemnieki* un *Brīvzemnieki*. Šiem mājvārdiem tiecēji gandrīz nekad nav devuši motivācijas skaidrojumus.

Divi no trim Latvijas mājvārdiem *Kurzemnieki* fiksēti Kurzemē: *Kur̄zem̄niēki* Vandzenē (1973) un *Kur̄zem̄niēki* Grobiņā (1960), trešais Vidzemē, proti, Inčukalnā: *Kur̄zēm̄nieki* (1975). Gan Vandzenē, gan Inčukalnā bez *Kurzemniekiem* ir vēl virkne citu mājvārdu ar komponentu *-zemniek-*, to skaitā – *Vidzemnieki*. Šo mājvārdu pamatā, visticamāk, ir apelatīvs *kurzemnieki* ‘Kurzemes iedzīvotāji’.

It īpaši analizējot mājvārdus ar nosaukumu *Brīvzemnieks/Brīvzemnieki*, motivācijas ziņā atšķirīgi jāvērtē jaunsaimniecības un vecsaimniecības. Ja agrāk, 19. gadsimtā un senāk, tiešām mājās ar šādu nosaukumu varēja kaut kad būt dzīvojuši zemnieki, kam nebija jāiet klaušās, un mājvārda pamatā ir substantīvs *brīvzemnieks*, proti, ‘zemnieks, kam muižas laikos nebija jāpilda klaušas’ (tiesa, LVVK šāda motivācija nevienam no šiem mājvārdiem nav fiksēta), tad jaunsaimniecību nosaukumiem, kā, piemēram, jaunsaimniecībai

Brīvēzēniēks Alojā (1957), visticamāk, nav šādas vēsturē balstītas motivācijas.

Kartē redzams (sk. 5. attēlu), ka mājvārds *Brīvēzemnieks/Brīvēzemnieki* ir izplatīts visos Latvijas etnogrāfiskajos novados, izņemot Latgali. Tiesa, mājvārds nav izplatīts vienmērīgi pa visu teritoriju – ir vērojamas izplatības joslas.

5. attēls. Mājvārdu *Brīvēzemnieks/Brīvēzemnieki* izplatība Latvijā:
1 – vecsaimniecības; 2 – jaunsaimniecības; 3 – mājas un viensētas

Starp šiem mājvārdiem ir salīdzinoši maz (13) vecsaimniecību nosaukumu, jaunsaimniecību nosaukumu ir aptuveni trīsreiz vairāk (35), taču arī šajā gadījumā jaunsaimniecību nosaukumi pamatā fiksēti tajos pašos reģionos, kuros pirms tam jau pastāvējušas vecsaimniecības ar šādu nosaukumu. Līdz ar to, šķiet, arī šeit zināma loma ir tradīcijai.

Secinājumi

1. Mājvārdi, kuru pamatā ir leksēma *zemnieks*, vienskaitļa formā vēl līdz 20. gadsimta pirmajai pusei ir bijuši izplatīti galvenokārt

Vidzemes centrālajā daļā, rietumos un ziemeļos (šajā novadā konkrētos pagastos vietvārdu formas vienskaitlī vecsaimniecību nosaukumiem ir veidotas regulāri), bet nedaudz sporādiski arī Kurzemē. Mājvārdu vienskaitļa formas pamazām nomainītas pret unificētām daudzskaitļa formām visā Latvijā. Šis process sācies 20. gadsimta sākumā, dominējot tendencei literarizēt vietvārdu izlokšņu formas un sākot oficiālos tekstos mājvārdus pierakstīt tikai daudzskaitļa formā. Sākotnēji pastāvējis šķērsums starp vecsaimniecību un jaunsaimniecību nosaukumiem – vecsaimniecībām vismaz sarunvalodā vēl līdz 20. gadsimta 80. gadiem saglabājot arī vienskaitļa formas, bet jaunsaimniecības uzreiz jau 20. gadsimta 20.–30. gados nosaucot daudzskaitļa formā. Mūsdienās mājvārdiem, kuru pamatā ir leksēma *zemnieks*, oficiālajos nosaukumos vienskaitļa formas tikpat kā vairs nav sastopamas, iespējams, lielākoties ir zudis arī šāds lietojums sarunvalodā. Lai noteiktu precīzus mājvārdu vienskaitļa un daudzskaitļa formu izplatības areālus, kas attiektos uz visiem mājvārdiem, būtu jāveic speciāls pētījums.

2. Daļā mājvārdu ar komponentu *-zemniek-* vērojams asociatīvs nozīmes pārnese uz jēdzienu saistības pamata, proti, metonīmija, šajā gadījumā – mājas iedzīvotāja un tā nodarbošanās nosaukumu attiecinošs uz pašu māju. It īpaši Vidzemei un Zemgales centrālajai daļai raksturīgi tas, ka vienā pagastā sastopami pat 10 un vairāk mājvārdu ar komponentu *-zemniek-*. Iespējams, daļai šo vietvārdu pamatā ir apelatīvs *zemnieks* ar nozīmi ‘zemniekmāja’, kas mūsdienās gan vairs nav pazīstama. Mājvārda pirmais komponents nereti norāda uz konkrētāku mājas lokalizāciju: *Kaln-*, *Sil-*, *Purv-*, saimniecības raksturojumu: *Maz-*, *Liel-*, *Jaun-*, *Vec-*, piederību: *Kārļ-*, *Jur-* vai vēsturi: *Krog-*. Virknei mājvārdu ar komponentu *-zemniek-* pamatā ir nevis apelatīvs *zemnieks*, bet cits apelatīvs, piemēram, *kurzemnieks* ‘Kurzemes iedzīvotājs’, *vāczemnieks* ‘vācietis’, *brīvzemnieks* ‘zemnieks, kam muižas laikos nebija jāpilda klausās’.

3. Mājvārdu izplatībā ir vērojama tradīcija un savstarpējā ietekme – noteikti mājvārdi (gan vecsaimniecību, gan jaunsaimniecību nosaukumi) sastopami noteiktās teritorijās, piemēram, mājvārds *Silzemnieks/Silzemnieki* ir izplatīts Vidzemē, resp., teritorijā, kur agrāk lietots vārds *sils* ar nozīmi ‘mežs’, tomēr ne Vidzemē, ne citā Latvijas teritorijā tikpat kā nav sastopams nosaukums *Mežzemnieki*. Arī mājvārda

Brīvzemnieks/Brīvzemnieki izplatības teritorija veido noteiktas joslas, tas sastopams nevienmērīgi. Nereti ap vecsaimniecībām ar noteiktu nosaukumu, piemēram, *Brīvzemnieki*, tuvākos un tālākos kaimiņu pagastos veidojušās vairākas jaunsaimniecības ar tādu pašu nosaukumu.

Saīsinājumi

† – vairs neeksistējošs

bij. – bijušais

dsk. – daudzskaitlis

izr. – izrunā

js – jaunsaimniecība

mā – māja

mz – maza zemniekmāja

mžs – mežsargmāja

vs – viensēta

vsk. – vienskaitlis

z – sena zemniekmāja, vecsaimniecība

Literatūra un avoti

1961 [vai cits gadskaitlis] – 1961. gada [vai cita gada] toponīmiskās ekspedīcijas materiāli.

Dunsdorfs 1938 – Dunsdorfs, Edgars. *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija / Die Hakenrevision Livlands 1638 / Actus revisionis Livoniae 1638*, 1. sēj. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1938.

Endzelīns 1922 – Endzelīns, Jānis. *Latvijas vietu vārdi. I. daļa. Vidzemes vārdi*. Rīga: Gulbis, 1922.

Endzelīns 1925 – Endzelīns, Jānis. *Latvijas vietu vārdi. II. daļa. Kurzemes un Latgales vārdi*. Rīga: Gulbis, 1925.

Enzeliņš 1936 – Enzeliņš, Hermanis. *Skats Cēsu pilsētas un novada pagātnē*. Cēsis: Cēsu Kūrorta komiteja, 1936.

Gammeltoft 2005 – Gammeltoft, Peder. In search of the motives behind naming: A discussion of a name-semantic model of categorisation. *Proceedings of the 21st International Congress of Onomastic Sciences, Uppsala 19-24 August 2002*, Vol. 1, ed. Eva Brylla and Matts Wahlberg. Uppsala: Språk-och folkminnesinstitutet, 2005, pp. 151–160.

LAĢš – *Latvijas Armijas galvenā štāba topogrāfiskās kartes mērogā 1 : 75000 (1922–1940)* (atsauces uz šīm kartēm pārņemtas no Zeps 1984).

- Laumane 2011** – Laumane, Benita. *Kāja un mārķāja: vārda lietojuma lauks*. Liepāja: Liepājas Universitāte, 2011.
- LĢIAVD** – *Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Vietvārdu datubāze*. Rīga: Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūra. Pieejams tiešsaistē: https://vietvardi.lgia.gov.lv/vv/to_www.sakt [skatīts 08.04.2022.].
- LVK** – „Latvijas vietvārdu vārdnīcas” kartotēka, kas glabājas LU Latviešu valodas institūtā.
- LVV S1** – *Latvijas vietvārdu vārdnīca. Saba–Sēja*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2017.
- Mancelius 1638** – Mancelius, Georg. *Lettus, Das iſt Wortbuch .. Durch Georgivm Mancelivm .. zu Riga / durch GERHARD Schröder / Anno M. DC. XXXVIII*.
- ME** – Milenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.
- Paegle 2014** – Paegle, Dzintra. Suntažu pagasta māju nosaukumi un personvārdi 20. gadsimta sākumā (pēc Latvijas Valsts vēstures arhīva materiāliem). *Baltu filoloģija XXIII (2) 2014. Baltu valodniecības žurnāls*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 87.–99. lpp.
- Plāķis 1939** – Plāķis, Juris. Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. II daļa. Zemgales vārdi. *Latvijas Universitātes Raksti. Filoloģijas un filosofijas fakultātes sērija*, V sēj., Nr. 5. Rīga: Latvijas Universitāte, 1939.
- Rudzīte 1963** – Rudzīte, Marta. Jaunākie mājvārdi Braslavā. *Latviešu valodas jautājumi. Zinātniskie raksti XXXV sējums. Filoloģijas zinātnes. Valodniecības rakstu krājums. 5A laidiens. Latviešu valoda*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 217.–231. lpp.
- Rudzīte 1997** – Rudzīte, Marta. Izloksne vietvārdos. *Savai valodai: Latvijas Zinātņu akadēmijas goda loceklim Rūdolfam Grabim veltīts piemiņas krājums*. Rīga: Latviešu valodas institūts, 1997, 247.–259. lpp.
- Rūķe-Draviņa 1971** – Rūķe-Draviņa, Velta. *Place Names in Kauguri County, Latvia*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1971.
- Salnais, Maldups 1931** – Salnais, Voldemārs; Maldups, Aleksandrs (red.). *Lauksaimnieku un citu zemes īpašnieku adrešu grāmata*. Rīga: Valters un Rapa, 1931.
- Stafecka 2010** – Stafecka, Anna. Apdzīvoto vietu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis. A daļa*, 64. sēj., Nr. 3/4. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2010, 80.–89. lpp.
- Stewart 1954** – Stewart, George R. A Classification of Place Names. *Names. A Journal of Onomastics*, Vol. 2, No 1, 1954, P. 1–13.
- Švābe 1933** – Švābe, Arveds. *Die älteste schwedische Landrevision Livlands (1601) / hrsg. von Arveds Švābe*. Rīga: Latvijas Universitāte, 1933. (= Latvijas Universitātes raksti / Acta Universitatis Latviensis. Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes sērija, 2. sēj., Nr. 3)

- Tent, Blair 2009** – Tent, Jan; Blair, David. *Motivations for naming: a toponymic typology*. South Turramurra: Australian National Placenames Survey, 2009. (= ANPS Technical Paper No. 2)
- Turlajs, Milliņš 1998** – Turlajs, Jānis; Milliņš, Gints. *Latvijas apdzīvotās vietas*. Rīga: Apgāds Jāņa sēta, 1998.
- Zeps 1984** – Zeps, Valdis Juris. *The Placenames of Latgola. A. Dictionary of East Latvian Toponyms*. Madison, Wisconsin: Baltic Studies Center, 1984.

Some Notes on the Form and Semantic Motivation of House Names⁸

Summary

The article analyses Latvian toponyms with the appellative *zemnieks* ('peasant') from the aspects of semantic motivation and form. These house names clearly demonstrate the earlier distribution of singular and plural forms. House names in the singular were mainly widespread in Vidzeme (in the civil parishes of this region, toponyms of old farms in the singular were formed regularly) late into the first half of the 20th century; slightly sporadically also in Kurzeme, possibly in other areas of Latvia, except for Latgale. Singular forms of house names were gradually replaced by unified plural forms all over Latvia. The process began at the turn of the 20th century; the trend was to literalise sub-dialectal forms of toponyms, and house names were registered in official texts only in the plural form. Initially, the distinction was made between names of old farms and new ones – the names of old farms retained singular forms in colloquial Latvian until the eighties of the 20th century, but new farms were named in the plural form immediately in the 20s/30s of the 20th century. Nowadays, singular forms of official house names are not used, the usage has also disappeared in colloquial Latvian.

In some house names with the component *-zemniek-*, the associative transfer of meaning based on related concepts, namely, metonymy, has been observed; in this case the inhabitant of the house and the name of their occupation have been referred to the house itself. Especially in Vidzeme and the central part of Zemgale, it is characteristic that one civil parish has 10 or more house names with the component *-zemniek-*. It is possible that some toponyms with the appellative *zemnieks* have a meaning of 'zemniekmāja' (peasant's house) that is not known nowadays. The first component of the

⁸ Kopsavilkumu angļu valodā tulkojis Guntars Dreijers.

house name sometimes indicates a more specific localization of the house name – *Kaln-*, *Sil-*, *Purv-*, properties: *Maz-*, *Liel-*, *Jaun-*, *Vec-*, affiliation: *Kārļ-*, *Jur-*, or history: *Krog-*. Several house names with the component *zemniek-* does not actually contain *zemnieks*, but it may be a different appellative, for example, *kurzemnieks* ‘inhabitant of Kurzeme’, *vāczemnieks* ‘German’, *brīvēzemnieks* ‘a peasant who was free of corvée during the times of serfdom’.

In the distribution of house names, the tradition and mutual influence can be established – certain house names (names of both old farms and new farms) are used in some areas, for example, the house name *Silzemnieks/Silzemnieki* is popular in Vidzeme, namely, in the territory where the noun *sils* with a meaning of ‘forest’ was used earlier; however, neither Vidzeme nor other areas of Latvia have the name *Mežzemnieki*. Besides, the territorial distribution of the house name *Brīvēzemnieks/Brīvēzemnieki* has certain isoglosses with unequal distribution. Sometimes near old farms with a definite name, for example, *Brīvēzemnieki*, new farms with the same name were founded in parishes near and far.

Keywords: Latvian house names, form of toponyms, semantic motivation of toponyms, metonymy

Vardų dažnumo kaita Lietuvos vardyne: skolintų asmenvardžių su baigmeniu *-ij-* atvejis¹

Įvadas

Didelę lietuvių vardyno dalį sudaro iš kitų kalbų skolinti asmenvardžiai. Jų visuotinio plitimo pradžia – Lietuvos krikštas (1387 m.), po kurio imta vartoti krikščioniškus vardus, iki XX a. pradžios dominavusius Lietuvos vardyne. Prasidėjus tautiniam atgimimui, vaikus ėmė vadinti ir lietuvių kilmės asmenvardžiais, naujais skolintais vardais, jų variantais, kūrė vedinius. Dėl tokių vardų davimo tradicijų, dabartinis Lietuvos vardynas yra įvairus pagal asmenvardžių kilmę ir struktūrą.

Vieni vardai, pradėję plisti kartu su krikščionybe, yra skolinti asmenvardžiai su baigmeniu *-ij-*, pvz., *Marija*; *Bonifacijus*². 2018 m. duomenimis, iš kitų kalbų į lietuvių kalbą perimti 435 moterų ir 312 vyrų skolinti asmenvardžiai su baigmeniu *-ij-*, įtraukus pasikartojančius onimus – 214544 moterų ir 90996 vyrų vardai.

Šie vardai, duoti Lietuvos Respublikos (toliau – LR) piliečiams XX–XXI a., pasirinkti analizei. Juos tiriant siekta nustatyti skirtingo dažnumo skolintų asmenvardžių su baigmeniu *-ij-* plitimo ypatybes LR piliečių vardyne bei išskirti labiausiai vardyno kaitą paveikusias vardų grupes pagal dažnumą ir atskirus asmenvardžius. Šiam tikslui įgyvendinti kelti uždaviniai: 1. aptarti vardų grupėse vykusią jų kaitą ir identifikuoti vardyne dominuojančias asmenvardžių grupes pagal dažnumą; 2. ištirti skirtingais laikotarpiais pradėtų ir nustotų vartoti vardų įtaką vardyno kaitai; 3. apžvelgti

¹ Straipsnis parengtas pagal VLKK projektą „Lietuvos Respublikos piliečių vardai su priesaga *-ij-*: skolinimas ir darybos polinkiai“, 2018–2020 m. (Nr. K-5/2018).

² Moterų ir vyrų vardų pavyzdžiai atskirti kabliataškiu, kai jie pateikti kartu.

vartosenoje įsitvirtinusių vardų kaitą ir išryškinti didžiausius jų dažnumo svyravimus.

Skolinti asmenvardžiai su baigmeniu *-ij-* suskirstyti į grupes pagal duotų vardų skaičių. Labai dažnais asmenvardžiais laikyti vardai, duoti 1000 ir daugiau vaikų, pvz., *Apolonija* 1354; *Eugenijus* 5441, dažnais – vardai, duoti 80–999 vaikams, pvz., *Egidija* 774; *Elijus* 232, apydažniais – vardai, duoti 10–79 vaikams, pvz., *Aliodija* 34, *Elegijus* 48, retais – vardai, duoti 3–9 vaikams, pvz., *Razija* 5; *Januarijus* 5, ir labai retais – vardai, duoti 1–2 vaikams, pvz., *Dimitrija* 2; *Inokentijus* 2. Grupės išskirtos sąlygiškai, siekiant ištirti vardyno kaitą.

1. Tiriamųjų vardų samprata, tyrimo būdai ir analizuojamieji periodai

1.1. Straipsnyje analizuojami Lietuvos ir užsienio gyventojų, turinčių Lietuvos pilietybę, vienanariai, pvz., *Julija*, *Ovidijus*, ir kelianariai vardai, pvz., *Amelija Ona*; *Virginijus Stasys*. Jų skaičius nustatytas prie vienanarių asmenvardžių skaičiaus pridėjus su jais sutapusių narių iš kelianarių vardų skaičius. Išsamesnė onimų statistika yra svetainėje *vardai.vlkk.lt*.

Vardai rinkti iš LR piliečių vardų registro, 2006 m. gauto iš Gyventojų registro tarnybos, tarpininkaujant Valstybinei lietuvių kalbos komisijai, ir pildyto iki 2018 m. (imtinai). Šie duomenys nėra išsamūs: ne visi, ypač XX a. pirmosios pusės, vardai pateko į tyrimą, nes gavus asmenvardžius dalis jais pavadintų žmonių buvo mirę. Dėl to duomenys nerodo kiekybinės, ypač XX a. pirmaisiais dešimtmečiais gimusių vaikų, vardų statistikos, nors išlikęs onimų dažnumas ir liudija asmenvardžių paplitimo polinkius.

1.2. Tyrimo objektas yra daugiaskiemeniai ir dviskiemeniai asmenvardžiai, su baigmeniu *-ij-* (plačiaja prasme) perimti iš kitų kalbų ir prigiję Lietuvos vardyne – turi lietuvių kalbos sistemą atitinkančias formas, pvz., *Vitalija*, *Mija*; *Julijus*, *Pijus*³. Dėl jų formos

³ Visais tiriamųjų vardų atvejais baigmuo *-ij-* fiksuotas į lietuvių kalbą paskolintuose varduose, o su baigmeniu *-ij-* Lietuvoje susidarę asmenvardžiai, pvz., *Gabriel-ija*: *Gabriela*, *Gabrielė*, *Har-ijus*: *Haris*, *Harius*, bus aptarti kitur.

ir kilmės kartu tiriami vardų variantai ar trumpiniai su baigmeniu -ij-, atsiradę aferezės būdu iš skolintų asmenvardžių, pvz., *Nastazija* < *Anastazija*, *Cilija* < *Cecilija*. Prie jų priskirti ir rekomenduojami vartoti vardų variantai, pvz., *Kastancija* šalia *Konstancija* (juos žr. LVKŽ).

Į tyrimą netrauktos lietuvių kalbai nebūdingos vardų formos: užrašytos be įprastų lytį rodančių ir bendrinę lietuvių kalbą atitinkančių galūnių, turinčios neįprastas raidžių samplaikas. Taip pat atsisakyta šnekamojoje kalboje susidariusių vardų variantų, perdirbinių, kurie nepriklauso rekomenduojamiems vartoti lietuvių vardams. Tiriamųjų asmenvardžių kilmė nustatyta ir publikuota LVKŽ, svetainėje *vardai.vlkk.lt*. Dėl to vardų kilmės aiškinimai nekartoti, nes jie yra patogiai pasiekiami ir nėra nei šio tyrimo, nei diskusijų objektas.

1.3. Vardyno pokyčiai tirti lyginant atskirų ir pasikartojančių vardų sudaromas dalis išskirtais laikotarpiais. Vertinant vardų, atskirų vienetų, duomenis tirta jų įvairovės kaita, įtraukus pasikartojančius asmenvardžius – kiekybiniai pokyčiai. Taip siekta išryškinti asmenvardžių davimo polinkius, nulemtus atskirų vardų ir jų paplitimo. Išskyrus skirtingais laikotarpiais pradėtus, nustotus ar toliau duodamus asmenvardžius, vardyno pokyčiai aptariami lyginant procentines to paties dažnumo vardų grupių dalis visu periodu ir atskirais laikotarpiais. Kadangi dažniausiai pasikartoję asmenvardžiai apėmė didelę tiriamojo vardyno dalį, tai daugiausia dėmesio skirta jų kaitai išryškinti.

Vardai tirti pagal jų davimo periodus. Be viso laikotarpio (toliau – VL), apėmusio nuo XX a. pradžios iki 2018 m. (imtinai) duotus vardus, išskirti trijų laikotarpių onimai:

- Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio (toliau – NLL) vardai, duoti 1918–1939 m., kai Lietuva buvo nepriklausoma, ir prie jų priskirti ankstesniais nei 1918 m. bei 1940–1943 m. duoti vardai, laikyti pereinamojo laikotarpio onimais.

- Sovietmečio laikotarpio (toliau – SL) vardai, duoti 1944–1985 m., kai Lietuva buvo okupuota Sovietų Sąjungos, nuo jų atskyrus 1986–1989 m. duotus vardus, kai Lietuvoje dominavo nepriklausomybės dvasia, nes tokia sovietmečio samprata yra ir istorikų darbuose, plg. Švedas (2009).

▪ Išlaisvintos Lietuvos laikotarpio (toliau – ILL) vardai, duoti 1990–2018 m., kai Lietuva tapo nepriklausoma ir, minėta, prie jų priskirti ankstesnio laikotarpio – 1986–1989 m. vardai.

Laikotarpių skirtis parodo XX–XXI a. vardyno bruožus, o iš šios perspektyvos aprašyti lietuvių gamtiniai vardai, deminutyvinės priesagos *-ut-* vediniai ir analizuojant juos kitais aspektais vardai su baigmeniu *-ij-* (Sinkevičiūtė 2018; 2020; 2021a; 2021b). Laikotarpiai skirti manant, kad vardų kaita priklauso nuo visuomenės, kultūros ir politikos pokyčių, o antroponimų kaitai įtakos turi ir vidinė jų sistemos kaita, kalbiniai ar ekstralingvistiniai faktoriai, kitos kultūros ir jų antroponimų, kalbų įtaka (Ainiala, Saarelma, Sjöblom 2016, 136–137).

Nors vardas yra asmens identifikatorius, socialinės tapatybės dalis, bet jis parodo priklausymą kultūrinei bendruomenei, jungia asmenį su vardą davusia šeima (Finch 2008, 709–714). Vardai turi davimo polinkius, būdingus skirtingiems laikotarpiams. Nuo XX a. pabaigos Europos vardynuose auga vardų įvairovė, mažėja jų dažnumas: tai lemia ne vien mažėjantis gimstančių vaikų skaičius, bet ir vardų davimo mados, kai tėvai stengiasi vaikams rasti kuo neįprastesnius vardus (Gerhards, Hackenbroch 2000, 514–517).

2. Ankstesni skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* analizės rezultatai

2.1. Į lietuvių vardyną paskolinti vardai nėra sulaukę pakankamo tyrėjų dėmesio. Visuotinai netirti jų populiarumo polinkiai, nėra darbų, skirtų kuriai nors skolintų asmenvardžių kilmės ar struktūros grupės sisteminei analizei, išskyrus skirtingais kilmės ir variantiškumo aspektais tirtus XX–XXI a. skolintus vardus su baigmeniu *-ij-* (Sinkevičiūtė 2021a; 2021b, žr. toliau). Antroponimikos darbuose pasitaiko įžvalgų, kaip Lietuvoje plito skolinti vardai, tarp jų – ir su baigmeniu *-ij-*.

Zigmui Zinkevičiui (1977, 52) tiriant XVII a. pradžios Vilniaus miesto asmenvardžius nustatyta, kad XVII a. pradžios moterų vardyne tarp populiarių vardų buvo *Sofija*, *Liucija*. Liudas Jovaiša (2005, 147–184), analizavęs išlikusių XVII a. pirmosios pusės krikšto metrikų vardų dažnumą, nustatė, kad šalia kitų asmenvardžių buvo

dažni moterų vardai *Sofija, Anastazija, Apolonija, Liucija, Cecilija*, o vyrų vardyne kiek dažnesni – *Elijas, Zakarijas*. Taigi XVII pirmojoje pusėje skolinti vardai su baigmeniu *-ij-* buvo paplitę Lietuvoje, labiau moterų vardyne.

Z. Zinkevičius (1977, 52–53) pastebėjo, kad XVII a. moterų vardų mados keitėsi greičiau nei vyrų. Tai liudija ir XVII a. antrosios pusės Vilniuje išplitęs vardas *Konstancija* (Zinkevičius 1977, 53) ir sumažėjęs minėtų XVII a. pirmosios pusės dažnų vardų populiarumas. Tuo tarpu XVII a. antrojoje pusėje Nemunaičio parapijoje buvo dažnas vardas *Rozalija* (Jegelevičius 2002, 299), Punios parapijoje – *Sofija* (Palionis 2003, 45). Tarp retesnių Punios parapijos vyrų vardų pasitaikydavo *Antonijus, Bazilijus* (Palionis 2003, 44). Tai rodo, kad XVII a. antrojoje pusėje vyko vardų kaita, regionuose buvo populiarūs skirtingi vardai, o skolinti asmenvardžiai su baigmeniu *-ij-*, kaip ir anksčiau, vyrų vardyne buvo retesni nei moterų.

Kaip keitėsi XVIII–XIX a. lietuvių asmenvardžių dažnumas, nėra tirta. Palionis (2008, 32–35) yra pastebėjęs, XVII a. pabaigoje – XVIII a. pirmojoje pusėje Punios parapijoje vardų įvairovė buvo maža, liko dažnas vardas *Sofija*, retesnis – *Liucija*, o tarp rečiausių vardų pasitaikė, pvz., *Eudochija, Felicija, Polonija*. Punios parapijos vyrų vardyne tarp retų vardų fiksuoti, pvz., *Eustachijus, Elijas, Valerijus, Zacharijas* (Palionis 2008, 32–35). XIX a. istorijos šaltiniuose taip pat buvo maža moterų vardų įvairovė ir tarp dažniausių asmenvardžių buvo vardas *Rozalija*, o *Apolonija, Marija* – retesni vardai (Maciejauskienė 1999, 109). Taigi ir vėlesniais amžiais skolinti vardai su baigmeniu *-ij-* yra nevienodai dažni skirtinguose Lietuvos regionuose ir būdingesni moterims.

XX a. Lietuvos vardų mados taip pat netirtos. Nustatyta, kad tarp išskirtų dažniausių XX a. pabaigos – XXI a. pradžios vardų yra populiarūs skolinti vardai, tarp kurių – ir asmenvardžiai su baigmeniu *-ij-*. Tarp 20 populiariausių 1991–2010 m. mergaičių vardų pateko *Viktorija, Emilija* (Sinkevičiūtė 2014b, 3–8), nors asmenvardžių su baigmeniu *-ij-* nepasitaikė tarp dažniausių berniukų vardų (Sinkevičiūtė 2014a, 3–8). 2011 m. pačiu populiariausiu mergaičių vardu tapo *Emilija*, o skoltintų vardų su baigmeniu *-ij-* tarp 20 populiariausių berniukų asmenvardžių nėra (Sinkevičiūtė 2012, 3–6). Tai rodo, kad XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje Lietuvoje buvo populiarių

skolintų moterų asmenvardžių su baigmeniu *-ij-*, o vyrų vardyne šie asmenvardžiai dažnumu neišsiskyrė.

Taigi skolinti vardai su baigmeniu *-ij-* yra tarp dažnų Lietuvos vardų nuo XVII a., jie būdingesni mergaitėms, o jų mados greičiau kinta moterų vardyne. Šie vardai pasižymi įvairove ir yra skirtingo dažnumo.

2.2. Lietuviams artimų latvių vardyno tyrimai rodo, kad XX–XXI a. Latvijoje keičiantis įvairių vardų dažnumui, kito ir skolintų asmenvardžių su baigmeniu *-ij-* populiarumas, o tokių dažnų vardų daugiau buvo moterų vardyne (Bušs 2003a, 46–56; 2003b, 78–89; Štrausa 2018, 210–231). Tokia padėtis Latvijoje matyti ir iš XVIII–XIX a. Ėrgemės vardyno tyrimų, pagal kuriuos tarp populiariausių moterų vardų dažniausiai pasitaikė *Marija*, XVIII a. – ir *Sofija*, XIX a. – ir *Emilija*, o vyrų vardyne asmenvardžiai su baigmeniu *-ij-* buvo reti (Jansonė 2015; 2018). Tai rodo, kad aptariamojo baigmens vardai per kelis šimtmečius prigijo Latvijoje, o jų baigmuo *-ij-* vartojamas ir naujiems vardams kurti kaip ir Lietuvoje (Balode, Plėsuma 2015, 237–238; Sinkevičiūtė 2018, 248).

2.3. XX–XXI a. skolinti vardai su baigmeniu *-ij-* analizuoti kilmės ir variantiškumo aspektais (Sinkevičiūtė 2021a; 2021b). Juos tiriant nustatyta, kad Lietuvoje dominuoja lotyniški ir graikiški vardai, įvairesni ir dažnesni už kitų kilmės grupių onimus bei būdingesni moterų vardynui. VL lotyniškų vardų dalis augo, graikiškų – mažėjo, o šis procesas vyrų vardyne vyko intensyviau (Sinkevičiūtė 2021a, 238–245). Kaip ir kitose Europos šalyse, VL didėjo skolintų vardų įvairovė, ryškiausiai – ILL, ėmus plisti iš italų, anglų ir kitų kalbų perimtomis vardų formoms (Sinkevičiūtė 2021a, 241–248; 2021b, 261–167).

Skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* analizė parodė, kad nuo SL nors ir mažėjo vardų variantų, susidariusių Lietuvos regionuose, taip pat perimtų iš rusų kalbos, bet pastaroji vardų variantų grupė per VL išliko didžiausia (Sinkevičiūtė 2021b, 161–175). Laikui bėgant mažėjo variantiškų vardų dažnumas, vienas vardo variantas įsigalėjo kito atžvilgiu, ypač ILL, ir tai liudija silpstantį dažnų Lietuvos vardų variantiškumą (Sinkevičiūtė 2021b, 166–167).

Taigi daugelis Lietuvos skolintų vardų su baigmeniu *-ij-*, perimtų iš lotynų, graikų ir kitų kalbų, įsitvirtino Lietuvos vardyne

ir plintant naujiems asmenvardžiams auga jų įvairovė. Pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvoje mažėja variantiškų vardų dažnumas, vienas vardo variantas įsigali kito atžvilgiu ir imama vengti neįprastų ir nedėsningų jų variantų.

3. Skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* kaita pagal dažnumo grupes

3.1. NLL, SL, ILL ir VL skolinti asmenvardžiai su baigmeniu *-ij-* padalinti į labai retų, retų, apydažnių, dažnų ir labai dažnų moterų (lentelėse – M) ir vyrų (lentelėse – V) vardų grupes. Jų duomenys pateikti 1 lentelėje, kur nurodyta kiekvienos grupės asmenvardžių (pirma – atskirų vienetų, skliaustuose – įtraukus pasikartojančius onimus) skaičiai ir jų procentinės dalys tiriamuoju laikotarpiu. Paskutinė vertikaliąji lentelės grafa skirta kiekvieno laikotarpio asmenvardžių skaičiui ir sudaromai atitinkamai procentinei daliai, iš pradžių nurodžius moterų, toliau – vyrų vardų skaičių ir dalį, pateikti.

1 lentelė. Skolinti vardai su baigmeniu *-ij-* pagal dažnumo grupes

Vardai pagal dažnumą	Lytis	Labai reti vardai	Reti vardai	Apydažniai vardai	Dažni vardai	Labai dažni vardai	Iš viso	Bendras visų vardų skaičius ir % dalis pagal lytį (M/V)
vardai	M	123 (147) 45,4 % (0,2 %)	53 (255) 19,5 % (0,4 %)	50 (1299) 18,5 % (1,9 %)	29 (8850) 10,7 % (13 %)	16 (57411) 5,9 % (84,5 %)	271 (67962) 100 %	439 (71648)
	V	98 (124) 58,4 % (3,4 %)	35 (166) 20,8 % (4,5 %)	22 (632) 13,1 % (17,1 %)	13 (2764) 7,7 % (75 %)	0 0 %	168 (3686) 100 %	61,7 % / 38,3 % (94,9 % / 5,1 %)

SL	M	118 (142) 42,1 % (0,2 %)	62 (340) 22,2 % (0,4 %)	53 (1385) 18,9 % (1,9 %)	30 (8661) 10,7 % (11,1 %)	17 (68939) 6,1 % (86,4 %)	280 (79467) 100 %	476 (142471)
	vardai	V	104 (129) 53,1 % (0,2 %)	38 (192) 19,3 % (0,3 %)	25 (785) 12,8 % (1,2 %)	15 (4531) 7,7 % (7,2 %)	14 (57367) 7,1 % (91,1 %)	196 (63004) 100 % 58,8 % / 41,2 % (55,9 % / 44,1 %)
ILL	M	92 (117) 39,1 % (0,2 %)	53 (258) 22,6 % (0,4 %)	43 (1218) 18,3 % (1,8 %)	32 (10576) 13,6 % (15,7 %)	15 (54946) 6,4 % (81,9 %)	235 (67115) 100 %	393 (91421)
	vardai	V	71 (96) 44,9 % (0,4 %)	32 (153) 20,3 % (0,6 %)	27 (740) 17,1 % (3 %)	19 (7290) 12 % (30 %)	9 (16027) 5,7 % (66 %)	158 (24306) 100 % 59,8 % / 40,2 % (73,9 % / 26,1 %)
VL	M	180 (229) 41,4 % (0,1 %)	93 (466) 21,4 % (0,2 %)	84 (2466) 19,3 % (1,2 %)	46 (16098) 10,6 % (7,5 %)	32 (195285) 7,3 % (91 %)	435 (214544) 100 %	747 (305540)
	vardai	V	155 (202) 49,7 % (0,2 %)	75 (371) 24 % (0,4 %)	45 (1426) 14,4 % (1,6 %)	15 (5950) 4,8 % (6,5 %)	22 (83047) 7,1 % (91,3 %)	312 (90996) 100 % 58,2 % / 41,8 % (70,2 % / 29,8 %)

3.2. Iš 1 lentelės matyti, kad moterų ir vyrų vardų dalys yra nevienodos. Moterų vardų, atskirų vienetų, įvairovė VL vardyne yra didesnė už vyrų: moterų asmenvardžiai sudaro 58,2 %, vyrų – 41,8 % VL vardyno. Kartu su pasikartojančiais onimais, moterų vardai apima 70,2 %, vyrų – 29,8 % VL vardyno. Taigi skolinti vardai su baigmeniu *-ij-* yra būdingesni Lietuvos moterų vardynui VL.

Kaip atskiri vienetai, skolinti vyrų vardai su baigmeniu *-ij-* sudarė 38,3 % NLL asmenvardžių, o už juos daugiau buvo moterų vardų, sudariusių 61,7% NLL asmenvardžių. Periferinis vyrų vardų pobūdis NLL išryškėjo įtraukus pasikartojančius asmenvardžius: vyrų vardai apėmė 5,1 %, moterų – 94,9 % NLL vardyno. Vėliau vardų

dalys pakito; kaip atskiri vienetai, vyrų asmenvardžiai sudarė 41,2 %, moterų – 58,8 % SL vardyno. Įtraukus pasikartojančius, vyrų vardų buvo 44,1 %, moterų – 55,9 % SL vardyno. Taigi SL padidėjo vyrų asmenvardžių įvairovė ir išaugo dažnumas.

Vyrų vardų dalis sumažėjo ILL. Lyginant su SL, asmenvardžių, atskirų vienetų, dalis nyko nežymiai, nes vyrų vardai sudarė 40,2 %, moterų – 59,8 % ILL vardyno. Pasikartoję onimai rodo ryškesnį vyrų vardų dalies sumažėjimą, nes apėmė 26,1 %, o moterų – 73,9 % viso ILL vardyno. Nors vyrų vardų įvairovė ILL išliko panaši į SL, bet ILL gerokai mažesnis nei moterų buvo vyrų vardų dažnumas.

Taigi VL moterų vardų dažnumui neprilygsta vyrų vardų dažnumas, bet įvairovė skiriasi mažiau. NLL moterų vardų įvairovė ir dažnumas vyrų vardų atžvilgiu buvo didžiausi. SL vyrų vardai mažiausiai skyrėsi nuo moterų, nes padidėjo skolintų vyrų vardų su baigmeniu *-ij-* įvairovė ir dažnumas, sumažėjęs ILL.

3.3. VL vardų, atskirų vienetų, grupės skiriasi pagal jų narių skaičių. Daugiausiai atskirų onimų sudaro labai retų vardų grupę (priklauso 41,4 % moterų ir 49,7 % vyrų VL vardų, žr. 1 lentelę). Didesnio dažnumo vardų, atskirų vienetų, grupės yra mažesnės VL. Iš jų moterų vardyne didžiausia yra retų, mažesnės – apydažnių ir dažnų asmenvardžių grupės, o mažiausiai narių turi labai dažnų vardų grupė. Vien dažnų vyrų asmenvardžių grupė yra mažesnė už labai dažnų vardų grupę, o kitų vyrų vardų grupių dydis mažėja panašiai kaip ir moterų vardyne.

Iš 1 lentelės ryškėja vardų, atskirų vienetų, plitimo bruožai skirtingais laikotarpiais. NLL vardyne nebuvo labai dažnų skolintų vyrų asmenvardžių su baigmeniu *-ij-*, atsiradusių SL, o vėliau jų dalis ILL vyrų vardyne mažėjo. Lietuvoje pastebimas nuoseklus labai retų vardų dalies mažėjimas VL: nuo 45,4 % NLL moterų vardyne jų dalis sumažėjo iki 39,1 % ILL, vyrų – nuo 58,4 % NLL iki 44,9 % ILL. Taigi laikui bėgant labai retų skolintų vardų su baigmeniu *-ij-*, ypač moterų, mažėjo.

Kitokio dažnumo asmenvardžių grupės kito nevienodai. SL ir ILL didėjo moterų labai dažnų ir retų vardų dalys, o ILL – ir moterų dažnų vardų dalis. SL padaugėjo moterų apydažnių vardų, kurių dalis sumažėjo ILL. SL taip pat sumažėjo retų ir apydažnių vyrų vardų dalys, išaugusios ILL, kaip ir dažnų vyrų asmenvardžių. Tai rodo grupėse vykusius tiriamųjų vardų dažnumo svyravimus.

Taigi VL kaip atskirų vienetų daugiausia yra labai retų ir retų vardų, lėmusių vardyno įvairovę, nors labai retų asmenvardžių grupių dydis mažėjo. Labai dažni tiriamieji vardai, vyrų vardyne atsiradę nuo SL, sudarė mažumą.

3.4. Įtraukus pasikartojančius vardus, padėtis yra kitokia: dominuoja labai dažnų ir dažnų asmenvardžių grupės, atitinkamai sudarančios 91 % ir 7,5 % moterų bei 91,3 % ir 6,5 % vyrų VL vardų (žr. 1 lentelę). Mažesnio dažnumo asmenvardžių grupės yra vardyno periferija: mažiausiai yra labai retų ir retų, kiek daugiau – apydažnių vardų (visi kartu sudaro 1,5 % moterų ir 2,2 % vyrų VL vardyno).

Kad labai dažni vardai yra didelė vardyno dalis, lėmė vardų *Marija* 13245⁴, *Zofija* 6326, *Valerija* 6065, *Emilija* 5573, *Stefanija* 5483, *Eugenija* 4845, *Julija* 2556 ir kt. populiarumas NLL. SL šios grupės dydžiui įtakos turėjo išplitę nuo NLL duoti vardai *Virginija* 14616, *Natalija* 5343, *Viktorija* 4875, *Vitalija* 4770, *Lilija* 3576, *Aurelija* 3409 ir kt., nuo NLL išlikę populiarūs *Marija* 19561, *Valerija* 3305, *Julija* 3621 ir kt. Vėliau ILL išplito nuo NLL duoti vardai *Viktorija* 13322, *Emilija* 9763, *Patricija* 2698, *Kornelija* 2666, *Amelija* 2274 ir kt., nuo SL – *Adrija* 1394, likę populiarūs *Marija* 5498, *Julija* 3945, *Aurelija* 3112 ir kt. Taigi daugelis skirtingais laikotarpiais labai dažnų vardų, labiausiai veikę vardyno kaitą, duoti nuo NLL.

Moterų dažnų asmenvardžių apimama dalis VL kito. Iš 1 lentelės matyti, kad jų dalies svyravimas susijęs su labai dažnų vardų dalies svyravimu: padidėjus labai dažnų, sumažėjo dažnų moterų vardų dalis ir atvirkščiai. Mažesnio dažnumo pasikartojantys moterų vardai moterų buvo reti, jų dalys kito mažai.

Labai dažnų vyrų asmenvardžių su baigmeniu *-ij-* nebuvo NLL, jų atsirado SL, kai išplito vardai *Egidijus* 9830, *Virginijus* 8140, *Nerijus* 7470, *Remigijus* 7455, *Vitalijus* 4579, *Eugenijus* 4513 ir kt., duoti nuo NLL. Tačiau ILL krito labai dažnų vardų *Egidijus* 2932, *Nerijus* 2879, *Remigijus* 1306, *Vitalijus* 1300 ir kt. populiarumas, o išplitę nuo NLL duoti vardai *Pijus* 2638, *Ovidijus* 1393, *Emilijus* 1015 ir kt., nuo SL pradėti vartoti *Arijus* 1484, *Adrijus* 1080 ILL jų populiarumo nepasiekė. Taigi nuo NLL vartota daugelis labai dažnų

⁴ Nurodomas aptariamuoju laikotarpiu duotų vardų skaičius.

vyrų vardų, kurie labai dažni tapo SL ar ILL. Jų skaičius skirtingais laikotarpiais vien mažėjo ar didėjo.

NLL didžiausią vyrų vardyno dalį – 75 % (kitaip nei moterų) sudarė dažni vardai, o apydažnių, retų ir labai retų asmenvardžių dalys taip pat buvo didesnės nei moterų (kartu sudarė 25 % NLL vyrų vardų). Nuo SL didžiausią vardyno dalį apėmė labai dažni vardai, o kitų grupių vardai buvo retesni.

Dėl didelio moterų vardų paplitimo didžiausią Lietuvos vardyno dalį užima dažniausi asmenvardžiai, o mažesnio dažnumo vardų dalys VL atitinkamai yra mažesnės. Labiausiai kiekybinę vardyno kaitą veikę skolinti vardai su baigmeniu *-ij-* vartoti nuo XX a. pirmosios pusės, kas rodo jų stabilumą Lietuvos vardyne.

3.5. Apibendrinant galima teigti, kad skolinti moterų vardai su baigmeniu *-ij-* dominuoja VL vyrų vardų atžvilgiu pagal įvairovę ir dažnumą. Patys dažniausi VL skolinti moterų vardai su baigmeniu *-ij-* yra *Marija* 29304, *Viktorija* 19749, *Emilija* 16988, vyrų – *Egidijus* 12822, *Nerijus* 10353, *Remigijus* 8829. Kaip atskirų asmenvardžių, daugiausia yra labai retų moterų ir vyrų vardų, kurių dalis vardyne, ryškiau moterų, mažėja VL. Iš pasikartojančių vardų matyti, kad labai reti ir reti asmenvardžiai yra periferija, o kitų onimų atžvilgiu VL dominuoja labai dažni asmenvardžiai, išskyrus NLL vyrų vardus.

Nuo NLL Lietuvoje vartota daugelis labai dažnų vardų. Vardai, labai dažniais tapę ILL, pradėti duoti SL. Kai kurie labai dažni moterų vardai tokie buvo VL, plg. *Marija*, ar vėliau po nuosmukio tapo dar populiariesni, plg. *Emilija*, kas rodo banguojantį jų dažnumą. Tarp labai dažnų vyrų vardų tokio reiškinių nebuvo, nes šio dažnumo vardų atsirado vien SL, o ILL jų populiarumas mažėjo.

Pagrindiniai asmenvardžių NLL bruožai – mažas vyrų skolintų vardų su baigmeniu *-ij-* dažnumas, labai dažnų vyrų vardų nebuvimas, daugelio vardų, labai dažniais tapusių skirtingais laikotarpiais, vartojimas ir ryškiausiai iš visų laikotarpių dominuojantys moterų vardai vyrų vardų atžvilgiu. SL išsiskiria labiausiai augusia vyrų vardyno įvairove ir dažnumu bei pradėtais duoti keliais naujais vardais, labai dažniais tapusiais vėlesniu laikotarpiu, ILL – sumažėjusiu vyrų vardų dažnumu (nors išlaikius jų įvairovę) ir labiausiai sumažėjusia moterų ir vyrų labai retų vardų dalimi.

4. Įvairovės kaita: pradėti ir nustoti duoti skolinti vardai su baigmeniu -ij-

4.1. LR piliečių vardyne vyko asmenvardžių kaita: plito nauji, ankstesniu laikotarpiu nevertoti vardai, o kiti vardai traukėsi iš vartosenos. Asmenvardžiai, kuriuos SL ar ILL pradėjo ar nustojo duoti vaikams, pagal laikotarpius ir jų pobūdį išskirti į grupes.

4.2. Naujai paplitusiems vardams priskirti moterų ir vyrų asmenvardžiai, pradėti duoti vaikams SL (pvz., *Asterija* 4⁵, *Sintija* 10; *Eladijus* 9, *Olivijus* 22) ar ILL (pvz., *Iglesija* 1, *Matija* 2; *Matijas* 26, *Severijus* 4) ir nefiksuoti ankstesniu laikotarpiu⁶. Pagal dažnumą suskirstytų SL ir ILL pradėtų vadinti vaikus asmenvardžių duomenys pateikti 2 lentelėje. Joje nurodyti išskirtų grupių vardų, pirma atskirų vienetų, skliaustuose – su pasikartojančiais animais, skaičiai ir procentinės dalys, kurias jie apima to paties dažnumo SL ir ILL vardų grupėse⁷. Paskutinė vertiklioji lentelės grafa skirta bendrai naujai paplitusių vardų statistikai ir apimamoms SL ir ILL vardyno dalims pateikti.

Iš 2 lentelės matyti, kad nuo SL ir ILL pradėti duoti nauji vardai, atskiri vienetai, vyrų vardyne sudarė didesnę dalį. Lyginant su SL, jų apimama dalis ILL mažėjo moterų vardyne nuo 34,3 % iki 28,9 %, vyrų – nuo 44,4 % iki 36,1 % visų tiriamojo laikotarpio vardų. Taigi naujai paplitę vardai sudarė daugiau nei po ketvirtadalį SL ir ILL vardyno, bet jų įvairovė buvo didesnė SL.

SL ir ILL vaikams dažniausiai duodavo naujus vardus, kurie tuo laikotarpiu buvo labai reti ir reti asmenvardžiai (žr. 2 lentelę). Labai retų vardų dalis SL moterų vardyne (pvz., *Pija* 1, *Simplicija* 1) buvo didesnė už vyrų vardų (pvz., *Augurijus* 1, *Fabijus* 1), ILL – vyrų dalis (pvz., *Demetrius* 1, *Vijas* 1) didesnė už moterų vardų (pvz., *Antalija* 1, *Januarija* 1). Nauji reti asmenvardžiai plito mažiau; SL sudarė didesnę vyrų vardyno dalį (pvz., *Asterijus* 6, *Viktorijus* 8), ILL – moterų (pvz.,

⁵ Kai nėra išskirtas konkretus laikotarpis, nurodomas VL duotų vardų skaičius.

⁶ Į naujų vardų skaičių neįtraukti SL vaikams neduoti, tačiau ILL grįžę į vartoseną NLL duoti vardai. Dėl to jie priskirti prie NLL pradėtų duoti asmenvardžių. Tokie buvo ILL duoti 9 moterų ir 7 vyrų labai reti (pvz., *Bazilija* 1, *Dimitrija* 1; *Atijus* 1, *Denisijus* 1), 3 moterų (*Fabija* 4, *Flavija* 3, *Hilarija* 3) ir 4 vyrų (*Gordijus* 6, *Ignacijus* 3, *Marcelijus* 3, *Tobijas* 3) reti bei 1 apydažnis moters (*Virsavija* 11) vardai.

⁷ Jų skaičius žr. iš 1 lentelės.

Kasija 3, Tilija 6). Taigi ILL moterų vardyne ryškiau keitėsi labai retų, vyrų – retų vardų dalys, o jų kaita rodo mažėjančią naujų vardų įvairovę ILL.

2 lentelė. SL ir ILL pradėti duoti skolinti vardai su baigmeniu -ij- pagal dažnumo grupes

Nauji vardai pagal dažnumą	Lytis	Labai reti vardai	Reti vardai	Apydažniai vardai	Dažni vardai	Labai dažni vardai	Iš viso
SL pradėti duoti vardai	M	72 (80) 61 % (56,3 %)	18 (89) 29 % (26,2 %)	6 (159) 11,3 % (11,5 %)	0	0	96 (328) 34,3 % (0,4 %)
(ir jų dalis SL vardyne)	V	61 (71) 58,7 % (55 %)	13 (64) 34,2 % (33 %)	11 (325) 44 % (41,4 %)	2 (183) 13,3 % (4 %)	0	87 (643) 44,4 % (1 %)
ILL pradėti duoti vardai	M	47 (58) 51,1 % (49,6 %)	16 (67) 30,2 % (26 %)	4 (63) 9,3 % (5,2 %)	1 (502) 3,1 % (4,8 %)	0	68 (690) 28,9 % (1 %)
(ir jų dalis ILL vardyne)	V	41 (56) 57,8 % (58,3 %)	8 (33) 25 % (21,6 %)	7 (221) 25,9 % (29,9 %)	1 (99) 5,3 % (1,4 %)	0	57 (409) 36,1 % (1,7 %)

Naujų apydažnių moterų ir vyrų sudaromos vardų dalys SL (pvz., *Alija* 16, *Jesenija* 11; *Astijus* 26, *Elijus* 53) skyrėsi ryškiau, o ILL moterų vardyne (pvz., *Aleksija* 22, *Melija* 21) jų mažėjo nuo 11,3 % iki 9,3 %, vyrų (pvz., *Dijus* 47, *Orijus* 18) – nuo 44 % iki 25,9 %. Tai rodo, kad nauji apydažniai asmenvardžiai būdingesni vyrų vardynui, bet laikui bėgant jų dalis vyrų vardyne mažėjo intensyviau nei moterų. Nauji dažni vyrų vardai plito SL (*Arijus* 84, *Salvijus* 99) ir ILL (*Tijus* 99), moterų – ILL (*Mija* 502). Vis dėlto jie apėmė mažą SL ir ILL atskirų vardų dalį (žr. 2 lentelę).

Įtraukus pasikartojančius vardus nustatyta, kad nauji SL ir ILL vardai sudarė mažumą, o jų dalis ILL (lyginant su SL) nežymiai

padidėjo. Tai rodo, kad naujai atsiradę asmenvardžiai didelės įtakos kiekybinei vardyno kaitai neturi.

Taigi vaikams dažniausiai duodavo naujus labai retus ir retus vardus, o nauji apydažniai ir ypač dažni asmenvardžiai buvo reti. Daugiau nei ketvirtadalį SL ir ILL vardyno apėmę nauji asmenvardžiai turėjo įtakos vardų įvairovės kaitai. Intensyvesnė vardyno plėtra naujais atskirais vardais vyko SL, ypač vyrų vardyne (didesnė retų ir apydažnių naujų vardų plėtra, išplitę nauji dažni vardai), nes NLL šie vardai buvo retesni už moterų (žr. anksčiau), o ILL moterų vardų dalis kito mažiau nei vyrų.

4.3. Nustotiems duoti moterų ir vyrų asmenvardžiams priskirti NLL vardai, kuriais vaikų nevadino nuo SL (pvz., *Eupraksija* 1, *Juvenalija* 1; *Joanikijus* 1, *Merkulijus* 1), ir SL vardai, kuriuos nustojo duoti nuo ILL (pvz., *Fidelija* 2, *Teofanija* 1; *Anastazijus* 2, *Lucijus* 3)⁸. Pagal dažnumą į grupes suskirstytų asmenvardžių duomenys pateikti 3 lentelėje. Joje nurodyti išskirtų dažnumo grupių vardų, pirma atskirų vienetų, skliaustuose – su pasikartojančiais onimais, skaičiai ir procentinės dalys, kurias jie sudaro to paties dažnumo NLL ir SL vardų grupėse⁹. Paskutinėje vertikalioje lentelės grafoje pateikta bendra nustotų duoti vardų statistika ir jų apimamos dalys SL ir ILL.

Iš 3 lentelės matyti, kad neduoti aptariamieji vyrų vardai, atskiri vienetai, sudarė didesnę dalį nei moterų. SL nustoti duoti vardai apėmė 27,3 % moterų ir 28,6 % vyrų NLL vardų, o ILL jų dalys išaugo iki 45 % moterų ir 54,1 % vyrų SL vardų. Taigi ILL mažėjo vardų įvairovė, nes atsisakyta didesnės dalies ankstesnio laikotarpio asmenvardžių nei SL.

SL ir ILL dažniausiai nustodavo duoti labai retus vardus, pvz., SL nedavė vardų *Eufrazija* 2, *Juvenalija* 1; *Amalijus* 1, *Euzebijus* 1, ILL – *Emerencija* 1, *Florija* 2; *Anastazijus* 2, *Dionizijus* 1. Lyginant su SL, jų dalis ILL didėjo moterų vardyne nuo 47,8 % iki 67,8 %, vyrų – nuo 44,9 % iki 83,7 % tiriamojo laikotarpio labai retų vardų. Retų vardų neduodavo mažiau, pvz., SL vaikų nepavadino ankstesniu laikotarpiu duotais vardais *Bonifacija* 5, *Eufrosinija* 3; *Dementijus* 3, *Savatijus* 3,

⁸ Be NLL duotų vardų, kuriais ILL nustojo vadinti vaikus, šiuo periodu nedavė ir dalies tik SL duotų vardų, pvz., *Atanazija* 1, *Ifigenija* 1; *Eustafijus* 1, *Polichronijus* 1.

⁹ Jų skaičius žr. iš 1 lentelės.

ILL – *Alodija* 3, *Juvencija* 3; *Lucijus* 3, *Olimpijus* 3. Vis dėlto jų dalis ILL taip pat augo: SL nevadino 22,7 % moterų ir 11,4 % vyrų, ILL – 48,4 % moterų ir 36,8 % vyrų retais ankstesnio laikotarpio asmenvardžiais. Tokie vardų vartojimo polinkiai rodo, kad ILL dažniau nei SL atsisakydavo ankstesnio laikotarpio, ypač labai retų ir retų, vardų.

3 lentelė. SL ir ILL nustoti duoti skolinti vardai su baigmeniu *-ij-* pagal dažnumo grupes

Vardai pagal dažnumą	Lytis	Labai reti vardai	Reti vardai	Apydažniai vardai	Dažni vardai	Labai dažni vardai	Iš viso
NLL vardai, nustoti duoti SL	M	59 (67) 47,8 % (45,6 %)	12 (53) 22,7 % (20,8 %)	3 (42) 6 % (3,2 %)	0	0	74 (162) 27,3 % (0,2 %)
(ir jų dalis NLL vardyne)	V	44 (49) 44,9 % (39,5 %)	4 (18) 11,4 % (10,8 %)	0	0	0	48 (67) 28,6 % (1,8 %)
SL vardai, nustoti duoti ILL	M	80 (96) 67,8 % (67,6 %)	30 (154) 48,4 % (45,3 %)	14 (316) 26,4 % (22,8 %)	2 (374) 6,7 % (0,5 %)	0	126 (940) 45 % (1,2 %)
(ir jų dalis SL vardyne)	V	87 (106) 83,7 % (82,2 %)	14 (65) 36,8 % (33,9 %)	5 (122) 20 % (15,5 %)	0	0	106 (293) 54,1 % (0,5 %)

Apydažniais ir dažniais vardais, atskirais vienetais, SL ir ILL vaikų nepavadindavo rečiau nei mažesnio dažnumo vardais. Tokie yra SL nustoti duoti ankstesnio laikotarpio apydažniai vardai *Fotinija* 19, *Leoncija* 10, *Pulkerija* 13, ILL – SL apydažniais buvę *Aliodija* 13, *Eufemija* 12, *Fetinija* 11, *Galija* 13, *Jefrosinija* 29, *Leonija* 39, *Praskovija* 14, *Saverija* 21, *Stepanija* 51, *Teofilija* 13, *Vergilija* 11, *Verginija* 40, *Vidija* 35; *Afanasijus* 15, *Genijus* 20, *Leontijus* 60, *Terentijus* 12, *Zinovijus* 15, dažni – *Klavdija* 231, *Nastazija* 143. Lyginant su SL, ILL nustota duoti ne tik daugiau SL apydažnių moterų,

bet nevadinta ir apydažniais vyrų vardais. Tai rodo ILL vykus didesnę apydažnių, ypač moterų, vardų įvairovės kaitą. Didesnį pokyčių intensyvumą moterų vardyne rodo ir ILL neduoti dažni SL vardai.

Įtraukus pasikartojančius onimus nustatyta, kad SL ir ILL neduoti vardai nesiekė 2 % ankstesnio laikotarpio moterų ar vyrų vardų dalies. Tai liudija, kad jie sudarė vardyno periferiją. Nei SL, nei ILL vaikams nenustoto duoti vardų, kurie ankstesniu periodu buvo labai dažni asmenvardžiai. Dėl to manytina, kad kuo dažnesni vardai, tuo mažiau tikėtina, kad jais nustos vadinti vėlesniu periodu.

Taigi nustoti duoti vardai, daugiausia labai reti ir reti onimai, labiausiai veikė vardų įvairovės kaitą. ILL vardų įvairovė kito daug intensyviau nei SL. Tą liudija ne tik ryškiai išaugusios labai retų ir retų vardų dalys vardyne, bet ir nustoti duoti didesnio dažnumo ankstesnio laikotarpio vardai.

4.4. Apibendrinus matyti, kad SL ir ILL naujai paplitę ir nustoti duoti asmenvardžiai, įtraukus pasikartojančius vardus, sudarė periferiją ir kiekybinės įtakos vardų kaitai neturėjo. Dažniausiai vardyne atsirasdavo ar iš jo traukdavosi labai reti ir reti skolinti asmenvardžiai su baigmeniu *-ij-*, keitę vardyno įvairovę. Apydažnių ir ypač dažnų tiriamųjų asmenvardžių kaita buvo mažesnė, taip pat vardyne nei atsirado, nei iš jo išnyko vardai, kurie ankstesniu laikotarpiu buvo labai dažni, kas rodo asmenvardžių kaitos priklausomybę nuo vardų dažnumo.

Lyginant su SL, ILL padidėjo vaikams neduotų ir sumažėjo naujų asmenvardžių dalys, kas lėmė mažesnę ILL vardų įvairovę nei SL. Ši padėtis susidarė dėl intensyvių labai retų, taip pat retų ir iš dalies apydažnių vardų grupių pokyčių ILL, o didesnio dažnumo vardų kaita buvo maža.

5. Įsitvirtinusių vartosenoje skolinėtų vardų baigmeniu *-ij-* kaitos ypatybės

5.1. Dalis NLL paplitusių įvairaus dažnumo vardų vartoti SL ir ILL. SL paplitus naujiems asmenvardžiams, kai kuriais jų vadinta ir ILL¹⁰. NLL ir SL vaikams duoti asmenvardžiai, kuriais vaikus

¹⁰ Prie šių vardų priskirti asmenvardžiai, kurie vaikams buvo pradėti duoti NLL, tačiau SL vardyne jų nepasitaikė (žr. 6 išnašą).

vadino ir vėlesniu laikotarpiu, buvo atitinkamai išskirti į SL ir ILL vardus. Kadangi šie asmenvardžiai duoti dviem ar trim tiriamaisiais laikotarpiais, jie laikyti vartosenoje įsitvirtinusiems vardais.

Pagal dažnumą suskirstytų SL ir ILL tiriamųjų vardų duomenys pateikti 4 lentelėje. Joje nurodyta vardų, pirma atskirų vienetų, skliaustuose – įtraukus pasikartojančius onimus, skaičiai ir sudaromos to paties dažnumo vardų procentinės dalys tiriamojo laikotarpio vardyne. Paskutinė vertikalioji grafa skirta atitinkamiems vardų skaičiams ir jų apimamos dalims pateikti pagal visų per tiriamąjį laikotarpį duotų vardų dalį (ją žr. iš 1 lentelės).

4 lentelė. Įsitvirtinę vartosenoje skolinti vardai su baigmeniu -ij- pagal dažnumo grupes

Vardai pagal dažnumą	Lytis	Labai reti vardai	Reti vardai	Apydažniai vardai	Dažni vardai	Labai dažni vardai	Iš viso
SL toliau vartoti NLL vardai	M	46 (62) 38,9 % (43,7 %)	44 (251) 71 % (73,8 %)	47 (1226) 88,7 % (88,5 %)	30 (8661) 100 %	17 (68939) 100 %	184 (79139) 65,7 % (99,6 %)
(ir jų dalis SL vardyne)	V	43 (58) 41,4 % (45 %)	25 (128) 65,8 % (66,7 %)	14 (460) 56 % (58,6 %)	13 (4348) 86,7 % (96 %)	14 (57367) 100 %	109 (62361) 55,6 % (99 %)
ILL toliau vartoti NLL ir SL vardai	M	45 (59) 48,9 % (50,4 %)	37 (191) 69,8 % (74,1 %)	39 (1152) 90,7 % (94,9 %)	31 (10074) 96,9 % (95,2 %)	19 (54946) 100 %	167 (66425) 71 % (99 %)
(ir jų dalis ILL vardyne)	V	30 (40) 42,3 % (41,7 %)	24 (120) 75 % (78,4 %)	20 (519) 74,1 % (70,1 %)	18 (7191) 94,8 % (98,6 %)	9 (16027) 100 %	101 (23897) 63,9 % (98,3 %)

5.2. Vertinant vardus, atskirus vienetus, iš 4 lentelės matyti, kad SL ir ILL duota daugiau nei pusė asmenvardžių, kuriais vaikai vadinti ankstesniu laikotarpiu. SL duota 65,7 % moterų ir 55,6 % vyrų

ankstesnio laikotarpio vardų, o ILL jų dalis vardyne padidėjo. Vartojimo tradiciją turintys asmenvardžiai, atskiri vienetai, ILL įsigalėjo labiau nei SL, moterų vardyne yra didesnė jų sudaroma dalis. Į onimų skaičių įtraukus pasikartojančius vardus nustatyta, kad ankstesniu laikotarpiu vaikams duoti asmenvardžiai apima beveik visą SL ir ILL vardyną. Tai rodo juos esant gerokai dažnesnius naujai paplitusių vardų atžvilgiu.

Taigi SL ir ILL vardyne dominuoja ankstesnio laikotarpio asmenvardžiai. Kaip atskiri vienetai jie sudaro didesnę pusę ankstesnio laikotarpio vardyno, bet jų dažnumas yra toks didelis, kad jie apima beveik visą SL ir ILL vardyną.

5.3. Visi labai dažni SL ir ILL vardai yra asmenvardžiai, kuriuos vaikams duodavo ankstesniu laikotarpiu. Nors jų, atskirų vienetų, įvairovė yra nedidelė, bet kartu su pasikartojančiais onimais šie vardai apėmė didžiąją dalį SL ir ILL vardyno (dar žr. 3 skyrių) ir labiausiai veikė kiekybinę vardyno kaitą.

Daugiausia labai dažnų SL moterų vardų ir NLL buvo labai dažni, o jų skaičius SL, lyginant su NLL, augo (*Julija* 2556→3621, *Lidija* 1325→1804, *Liucija* 1728→2047, *Natalija* 1486→5343, *Viktorija* 1552→4875) ar mažėjo (*Emilija* 5573→1652, *Eugenija* 4845→3105, *Leokadija* 1871→1361, *Marija* 13245→10561, *Stefanija* 5483→1662, *Valerija* 6065→3305, *Zofija* 6326→2084). Labai dažnais SL moterų vardais tapo ir dažni NLL vardai *Aurelija* 182→3409, *Lilija* 396→3676, *Lucija* 228→1148, *Virginija* 438→14616, *Vitalija* 891→4770. Daugeliu ILL labai dažnų vardų mergaites vadino anksčiau – NLL ir SL.

Dalis šių onimų SL buvo labai dažni vardai; vienų dažnumas ILL augo (*Emilija* 1652→9763, *Julija* 3621→3945, *Viktorija* 4875→13322), kitų – mažėjo (*Aurelija* 3409→3112, *Marija* 10561→5498, *Vitalija* 4770→1146), nors vardai ir išliko labai dažni ILL. Taip pat labai dažnais ILL vardais tapo dažni (*Anastasija* 548→2230, *Kornelija* 184→2666, *Silvija* 870→1607, *Sofija* 631→2628) ar apydažniai (*Amelija* 23→2274, *Darija* 96→1058) SL asmenvardžiai. Nuo SL vartotas apydažnis *Adrija* 61→1394 tapo labai dažnas ILL.

Taigi daugiausia labai dažnų SL ir ILL moterų vardų buvo labai dažni ar dažni ankstesnio laikotarpio asmenvardžiai. Vien ILL labai dažnais tapo apydažniai SL moterų vardai, kas rodo intensyvesnius moterų vardų dažnumo svyravimus ILL.

Vyrų vardyne SL labai dažnais vardais daugiausia tapo dažni (*Anatolijus* 393→1732, *Eugenijus* 586→4513, *Genadijus* 150→1391, *Jevgenijus* 174→1240, *Jurijus* 183→2657, *Valerijus* 145→2673, *Virgilijus* 98→2889, *Vitalijus* 103→4579)¹¹ ir apydažniai (*Egidijus* 60→9830, *Marijus* 17→1011, *Remigijus* 68→7455, *Virginijus* 26→8140) NLL vardai. Labai dažnais SL tapusių retų (*Nerijus* 4→7470) ir labai retų (*Aurelijus* 1→1787) NLL onimų pasitaikė nedaug. Daugelis labai dažnų ILL vardų berniukams duoti NLL ir SL. Vieni šių vardų buvo labai dažni SL, o ILL jų dažnumas mažėjo (*Egidijus* 9830→2932, *Nerijus* 7470→2879, *Remigijus* 7455→1306, *Vitalijus* 4579→1300). Taip pat ILL labai dažnais tapo dažni (*Emilijus* 83→1015, *Ovidijus* 646→1393) ar apydažnis (*Pijus* 70→2638) SL vardai. Vien nuo SL pradėti vartoti dažnas *Arijus* 84→1484 ir apydažnis *Adrijus* 61→1081 tapo labai dažni ILL.

NLL nebuvo labai dažnų vyrų vardų ir SL jais tapo įvairaus dažnumo (daugiausia – dažni) NLL asmenvardžiai. ILL labai dažnais vyrų vardais liko labai dažni ar tapo dažni SL asmenvardžiai, nors tarp jų pasitaikė ir apydažnių SL vardų. Tuo vyrų vardų dažnumo svyravimai ILL yra panašūs į moterų.

Taigi labai dažnų vardų branduolį sudaro ankstesniu laikotarpiu vartoti asmenvardžiai, vaikams daugiausiai duodami nuo NLL. SL moterų ir vyrų labai dažnų vardų dažnumo svyravimai skyrėsi, o ILL supanašėjo. Kadangi NLL nebuvo labai dažnų vyrų vardų, SL vyrų vardų dažnumas svyravo intensyviau nei moterų.

5.4. Dažni nuo ankstesnio laikotarpio duodami vardai sudarė beveik visą SL ir ILL dažnų vardų dalį. Jų dalys ILL, lyginant su SL dažnų asmenvardžių dalimis, moterų vardyne mažėjo, vyrų – didėjo pagal atskirų ir pasikartojančių asmenvardžių davimo polinkius.

Dažni SL moterų vardai buvo skirtingo dažnumo ankstesniu NLL. Kai kurie jų buvo labai dažni (*Anastazija* 1463→370¹², *Apolonija* 1162→186, *Felicija* 1026→349, *Sofija* 1705→631), bet daugelis –

¹¹ Dalies vardų kamienai sutampa su iš rusų kalbos perimtais įprastų lietuvių kalbai baigmenų neturinčiais asmenvardžiais, pvz., *Jevgenij* – *Jevgenijus*, *Vitalij* – *Vitalijus*, kurie dažniausiai yra Lietuvos tautinių mažumų vardai. Dėl to šių vardų dažnumą SL galima aiškinti Lietuvos tautinių mažumų vardyno poveikiu, kurio dydis ir pobūdis bus aptartas kitur.

¹² Visada nurodomas vardų skaičiaus pokytis iš vėlesnio į kitą laikotarpį, t.y., iš NLL į SL, iš SL į ILL.

dažni (pvz., *Adelija* 530→231, *Alicija* 105→654, *Melanija* 451→113, *Otilija* 151→154, *Rozalija* 660→142) ar apydažniai (pvz., *Darija* 51→96, *Egidija* 11→556, *Kornelija* 14→184, *Ligija* 41→101, *Livija* 51→165, *Virgilija* 41→414), o mažuma – reti (*Eligija* 9→115, *Salvinija* 6→109) ir labai reti (*Vigilija* 2→101) NLL vardai. Daugelis dažnų ILL moterų vardų buvo labai dažni (*Eugenija* 3105→98, *Lidija* 1804→260, *Lilija* 3576→324, *Liucija* 2047→608, *Natalija* 5343→693, *Virginija* 14616→694, *Valerija* 3305→934), dažni (pvz., *Adelija* 232→98, *Egidija* 556→207, *Eligija* 115→109, *Ksenija* 163→533, *Livija* 165→434, *Taisija* 94→152) ar apydažniai (pvz., *Klaudija* 64→565, *Olivija* 55→743), kartais – reti (*Leticija* 9→86) ar labai reti (*Tija* 1→167) SL vardai, daugiausia duoti mergaitėms nuo NLL.

SL vyrų vardyne dažniais vardais daugiausia liko dažni NLL asmenvardžiai (pvz., *Georgijus* 129→256, *Grigorijus* 179→349), nors pasitaikė atvejų, kai jais tapo mažesnio dažnumo vardai. ILL dažniais vardais daugiausia tapo labai dažni SL vardai (*Aurelijus* 2657→151, *Eugenijus* 4513→342, *Jevgenijus* 1240→238, *Jurijus* 2657→151, *Marijus* 1011→861, *Valerijus* 2673→124, *Virgilijus* 2889→101, *Virginijus* 8140→326), pradėti duoti NLL, ir dažni buvę SL vardai (*Darijus* 293→225, *Dmitrijus* 707→252, *Eligijus* 467→737, *Julijus* 126→169, *Klaudijus* 122→575, *Kornelijus* 141→731). Mažesnio dažnumo vardai plito ne taip intensyviai.

Taigi didelė dalis dažnų SL ir ILL vardų vaikams duoti ankstesniu NLL ir SL. Daugiausia dažniais SL vardais tapo labai dažni, dažni ir apydažniai ankstesnio laikotarpio asmenvardžiai, rečiau – mažesnio dažnumo vardai. ILL dažniais vardais tapo daugiau ankstesnio laikotarpio labai dažnų asmenvardžių nei SL, kas rodo ILL vykus intensyvesnius jų dažnumo svyravimus, panašius moterų ir vyrų vardynuose.

5.5. Apydažniai, reti ir labai reti vardai sudarė atitinkamai mažesnes SL ir ILL vardyno dalis nei aptarti didesnio dažnumo asmenvardžiai (žr. 4 lentelę). Mažėjant vardų dažnumui, mažėjo ir vartojimo tradiciją turinčių asmenvardžių dalis vardyne. ILL vartojama didesnė ankstesniu laikotarpiu duotų aptariamųjų vardų dalis nei SL (išskyrus retus moterų asmenvardžius), nors su pasikartojančiais animais jie sudaro vardyno periferiją (žr. 1 lentelę).

SL apydažniais vardais daugiausia ir liko apydažniai NLL asmenvardžiai (pvz., *Arija* 14→14, *Severija* 12→15; *Arsenijus*

31→33, *Vikentijus* 39→38), nors pasitaikė atvejų, kai NLL jie buvo reti (pvz., *Ofelija* 5→11, *Patricija* 8→38; *Gracijus* 9→55, *Silverijus* 6→24) ir labai reti (pvz., *Erminija* 1→13, *Elija* 1→10; *Genijus* 1→20) vardai. ILL apydažniais tapo įvairaus dažnumo SL vardai, tarp jų – ir labai dažni (*Lucija* 1148→20, *Stefanija* 1662→49, *Zofija* 2084→17; *Anatolijus* 1732→56, *Genadijus* 1391→39) bei dažni (pvz., *Anastazija* 370→35, *Felicija* 349→52, *Ligija* 101→14, *Remigija* 333→54, *Rozalija* 142→20; *Arkadijus* 143→23, *Dimitrijus* 155→44, *Vasilijus* 860→30) SL asmenvardžiai. Tai patvirtina, kad ILL vardų dažnumas svyravo intensyviau nei SL.

SL reti ir labai reti asmenvardžiai buvo apydažniai, reti ir labai reti NLL vardai. Labai retais SL asmenvardžiais dažniausiai ir likdavo labai reti NLL onimai. Moterų vardyne, kitaip nei vyrų, apydažniai NLL vardai dažniau tapdavo retais (pvz., *Cezarija* 32→6, *Pelagija* 34→7, *Zinovija* 44→9) ir labai retais (*Jevlampija* 11→1, *Pulcherija* 24→1) SL onimais. ILL labai reti ir reti vardai ankstesniu laikotarpiu buvo labai reti (pvz., *Florencija* 1→1, *Hortenzija* 2→1; *Bonifacijus* 1→1, *Eustachijus* 2→1), reti (pvz., *Apolinarija* 5→3, *Pelagija* 7→1; *Apolonijus* 3→1, *Otilijus* 9→8) ar apydažniai (pvz., *Olimpija* 42→8, *Sidonija* 39→4; *Ignatijus* 33→13, *Savelijus* 18→4) vardai. Moterų vardyne pasitaikė atvejų, kai dažni (*Apolonija* 186→6, *Idalija* 91→8, *Jevdokija* 109→3) ir labai dažnas (*Leokadija* 1361→7) SL vardai tapo retais ILL. Tai taip pat liudija ILL vykusią didesnę vardų dažnumo kaitą, moterų vardyne intensyviau svyravus mažai paplitusių vardų dažnumą.

Taigi vartosenoje įsitvirtinę apydažniai, reti ir labai reti vardai sudarė mažesnę dalį ankstesnio vardino nei didesnio dažnumo asmenvardžiai. Nors šie vardai, kartu su pasikartojančiais onimais, sudarė mažą vardino dalį, bet daugelis skirtingo dažnumo vardų grupių rodo, kad ILL vartojama didesnė jų dalis nei SL, ILL vyko intensyvesni jų dažnumo svyravimai.

5.6. Susisteminus tyrimo rezultatus matyti, kad LR piliečių vardino branduolį SL ir ILL sudaro ankstesniu laikotarpiu – NLL ir SL – duoti asmenvardžiai, ir kaip atskiri, ir kartu su pasikartojančiais vardais; didesnė šių asmenvardžių dalis yra moterų vardyne. Vartojimo tradiciją turintys vardai buvo patrauklesni nei išplitę nauji, nes skolintų asmenvardžių su baigmeniu *-ij-* dalis ILL, lyginant su SL, išaugo.

Labai dažnais ir beveik visais dažnais SL ir ILL asmenvardžiais vaikus vadino NLL ir SL. Mažesnio dažnumo onimus ankstesniu laikotarpiu vaikams davė rečiau. Labai dažnais moterų vardais tapo daugelis labai dažnų ir dažnų, vyrų – dažnų ankstesnio laikotarpio asmenvardžių. Dažnais vardais tapo labai dažni, dažni ir apydažniai ankstesnio laikotarpio asmenvardžiai, mažesnio dažnumo vardai – rečiau. Tai rodo, kad didžiausio dažnumo vardai ir ankstesniu laikotarpiu buvo išplitę onimai.

SL moterų ir vyrų vardų dažnumo svyravimai skyrėsi, o ILL – supanašėjo, nes SL išplito skolinti vyrų vardai su baigmeniu *-ij-*, kurie buvo reti NLL. Moterų vardyne vardų dažnumas ILL svyravo intensyviau.

Išvados

1. Tiriant LR piliečiams XX–XXI a. duotų skolintų asmenvardžių su baigmeniu *-ij-* kaitą pagal jų dažnumo grupes ir įvertinus atskirų grupių onimų sudaromą dalį vardyne, buvo išskirti jų dominavimo polinkiai VL:

- moterų vardų įvairovė ir dažnumas yra didesni už vyrų;
- kaip atskirų vienetų, vardyne daugiausia yra labai retų asmenvardžių, kurių dalis laikui bėgant nuo XX a. pradžios mažėjo, ryškiau moterų vardyne;
- kartu su pasikartojančiais asmenvardžiais, didžiausią vardyno dalį apima labai dažni vardai;
- vardyne dominuojančių VL buvusių labai dažnų moterų asmenvardžių davimo polinkiai skiriasi nuo vyrų: dalis labai dažnų moterų vardų (pvz., *Marija*), išliko populiarūs VL, vėliau įgijo dar didesnę populiarumą (pvz., *Viktorija*) ar jų populiarumas sumažėjo, o vėliau – išaugo (pvz., *Emilija*), o vyrų vardyne labai dažnų atsirado vien SL, kurių populiarumas ILL mažėjo (pvz., *Egidijus*, *Vitalijus*).

2. Atskirais laikotarpiais skolinti vardai su baigmeniu *-ij-* plito nevienodai. NLL vaikams duota daugelis skirtingais laikotarpiais labai dažnų vardų, taip pat didžioji dalis XX–XXI a. vartojamų skolintų asmenvardžių su baigmeniu *-ij-*. SL išsiskiria didžiausia vyrų skolintų

asmenvardžiu su *-ij-* įvairove ir dažnumu, kai labiausiai prilygo moterų vardams, bei paplitusiais naujais vardais, kurie tapo ir labai dažnais asmenvardžiais ILL. ILL išryškėjo moterų vardų dominacinis pobūdis: nors vyrų vardų įvairovė ir liko panaši į SL, bet jų sudaroma vardų dalis tapo mažesnė nei moterų, kas rodo, kad mažėja vyrų vardų dažnumas.

3. SL ir ILL nustotų duoti ir naujai paplitusių vardų analizė pagal jų dažnumo grupes parodė, kad šie asmenvardžiai veikė vardyno įvairovės kaitą, bet neturėjo įtakos jo kiekybinei kaitai. Dažniausiai iš vardyno traukėsi ar jame atsirado labai reti ar reti asmenvardžiai, o apydažniai ir ypač dažni vardai – rečiau. SL ir ILL neišplito, o NLL ir SL iš vartosenos nesitraukė vardai, kurie buvo labai dažni onimai. SL vyko intensyvesni vardyno atnaujinimo procesai nei ILL, kadangi SL didesnę vardyno dalį nei ILL sudarė naujai paplitę vardai, ir buvo ryškesnė naujų, ypač dažnų, vyrų vardų plėtra nei ILL. ILL sumažėjo naujų ir padidėjo nustotų duoti vardų dalys vardyne, kas rodo mažesnę vardyno plėtrą ir intensyvesnį ankstesnio laikotarpio vardų dalies mažėjimą vardyne.

4. LR piliečių vardyno branduolį sudarė ankstesniu laikotarpiu – NLL ir rečiau SL – duoti asmenvardžiai, ir kaip atskiri, ir kartu su pasikartojančiais vardais. Moterų vardyne jų dalis buvo didesnė. ILL vardyne šių vardų dalis didėjo, kad rodo juos tapus dar patrauklesnius. Vardų daugumą sudaro pasikartojantys labai dažni ir dažni vardai, vaikams duodami nuo NLL. Nuo NLL vaikams duodamų SL moterų ir vyrų vardų dažnumo svyravimai skyrėsi, o ILL – supanašėjo, nes SL atsirado labai dažnų vyrų asmenvardžių. Įvertinus labai dažnų vardų svyravimą nustatyta, kad moterų vardyne tokių asmenvardžių buvo daugiau ir jie svyravo intensyviau.

Literatūra ir šaltiniai

- Ainiala, Saarelma, Sjöblom 2016** – Ainiala, Terhi; Saarelma, Minna; Sjöblom, Paula. *Names in Focus*. Helsinki: Finnish Literature Society, 2016. (= Studia Fennica Linguistica, 17).
- Balode, Plēsuma 2015** – Balode, Laimute; Plēsuma, Ieva. Retie personvārdi Latvijā trešās tūkstošgades sākumā. *Onomastica Lettica*. 4. laid. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015, 220.–251. lpp.

- Bušs 2003a** – Bušs, Ojārs. 111 populāru vārdu. Bušs, Ojārs. *Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2003, 46.–56. lpp.
- Bušs 2003b** – Bušs, Ojārs. Daži vērojumi par mūsdienu latviešu personvārdu dinamiku. Bušs, Ojārs. *Personvārdi, vietvārdi un citi vārdi: izpētes pakāpieni*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2003, 78.–89. lpp.
- Finch 2008** – Finch, Janet. Naming Names: Kinship, Individuality and Personal Names. *Sociology*, Vol. 42, No 4, 2008, pp. 709–725.
- Gerhards, Hackenbroch 2000** – Gerhards, Jürgen; Hackenbroch, Rolf. Trends and Causes of Cultural Modernization. An Empirical Study of First Names. *International Sociology*, Vol. 15, No 3, 2000, pp. 501–531.
- Jansonē 2015** – Jansone, Ilga. Priekšvārdu dinamika Ērģemes evaņģēliski luteriskajā draudzē 18. gadsimtā. *Onomastica Lettica*. 4. laid. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015, 252.–288. lpp.
- Jansonē 2018** – Jansone, Ilga. Priekšvārdu dinamika Ērģemes evaņģēliski luteriskajā draudzē 19. gadsimtā. *Onomastica Lettica*. 5. laid. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2018, 113.–194. lpp.
- Jegelevičius 2002** – Jegelevičius, Sigitas. *Nemunaitis ir jo parapija*. 1 knyga. Vilnius: Katalikų akademija, 2002.
- Jovaiša 2005** – Jovaiša, Liudas. Krikšto vardai XVII a. pirmos pusės Lietuvoje. Paknys, Mindaugas (sud.). *Šventieji vyrai, šventosios moterys. Šventųjų gerbimas LDK XV–XVII a.* Vilnius: Aidai, 2005, p. 147–184.
- LVKŽ** – Kuzavinis, Kazimieras; Savukynas, Bronys. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- Maciejauskienė 1999** – Maciejauskienė, Vitalija. Moterų įvardijimas XIX a. istorijos šaltiniuose. *Acta Linguistica Lithuanica*, Nr. 41, 1999, p. 108–144.
- Palionis 2003** – Palionis Jonas. *XVII a. antrosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- Palionis 2008** – Palionis Jonas. *XVII a. pabaigos – XVIII a. pirmosios pusės Punios parapijos asmenvardžiai ir vietovardžiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.
- Sinkevičiūtė 2012** – Sinkevičiūtė, Daiva. 2011 m. populiariausių vardų davimo tendencijos. *Gimtoji kalba*, Nr. 7, 2012, p. 3–8.
- Sinkevičiūtė 2014a** – Sinkevičiūtė, Daiva. Populiariausi 1991–2010 m. berniukų vardai ir jų davimo tendencijos. *Gimtoji kalba*, Nr. 6, 2014, p. 3–8.
- Sinkevičiūtė 2014b** – Sinkevičiūtė, Daiva. Populiariausi 1991–2010 m. mergaičių vardai ir jų davimo tendencijos. *Gimtoji kalba*, Nr. 7, 2014, p. 3–8.
- Sinkevičiūtė 2018** – Sinkevičiūtė, Daiva. Litauische Vornamen naturthematischer Herkunft: Trends des letzten Jahrhunderts. *Onomastica Uralica*, Nr. 13, 2018, S. 243–257.

- Sinkevičiūtė 2020** – Sinkevičiūtė, Daiva. Tendenzen von Bildung und Gebrauch der baltischen Vornamen mit dem Suffix *-(i)ut-* in Litauen. Balode, Laimute; Zschieschang, Christian (Eds). *Onomastikas pētījumi II / Onomastic Investigations II*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2020, pp. 240–259.
- Sinkevičiūtė 2021a** – Sinkevičiūtė, Daiva. Skolintų vardų su baigminiu *-ij-* kaita Lietuvos vardyne (kilmės aspektas). *Acta Linguistica Lithuanica*, Nr. 24, 2021, p. 232–253.
- Sinkevičiūtė 2021b** – Sinkevičiūtė, Daiva. Skolintų vardų su baigminiu *-ij-* kamieno variantai ir jų kaita XX–XXI a. Lietuvos vardyne. *Linguistica Lettica*, Nr. 29, 2021, 155.–178. lpp.
- Štrausa 2018** – Štrausa, Ilze. Tērvetes un Apes novadā reģistrēto jaundzimušo personvārdi pēdējā desmitgadē (2006–2015). *Onomastica Lettica*. 5. laid. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2018, 210.–231. lpp.
- Švedas 2009** – Švedas, Aurimas. *In the Captivity of the Matrix: Soviet Lithuanian Historiography, 1944–1985*. Amsterdam–New York: Rodopi, 2009.
- vardai.vlkk.lt** – *Lietuvos Respublikos piliečių vardų svetainė*. Vilnius: Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Vilniaus universitetas [tikrinta 2020-09-15].
- Zinkevičius 1977** – Zinkevičius, Zigmas. *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas, 1977.

Changes in the frequency of Lithuanian names: the case of borrowed names ending in *-ij-*

Summary

The article deals with changes in the frequency of different groups of Lithuanian borrowed names ending in *-ij-* during the 20th and 21st centuries. Women's names were much more varied and frequent than men's names during the whole period. Most of the names were quite rare. A few were very common, though in the case of women's names, their frequency was subject to strong fluctuations.

The spread of borrowed names ending in *-ij-* was quite uneven. Most names used in the 20th and 21st centuries appeared during the period of Independent Lithuania. The Soviet period is characterized by the variety and frequency of male names in *-ij-*. Women's names were still more frequent and became even more so after the independence of Lithuania.

Changes in the variety of the names were related to the appearance of new names and the disappearance of others, but these factors had no effect on

the change in their number. Most frequently the appearance or disappearance of names affected rare or very rare names. The processes of name renewal were more intense in the Soviet period than after the independence of Lithuania, when few new names appeared and a larger number of names ceased to be used.

Most researched names go back to the period of Independent Lithuania and more rarely to the Soviet period, when women's names were more common. After the independence, these names made a larger part of the Lithuanian stock of proper names than during the Soviet period. Most researched names were common or very common names given to children since the first half of the 20th century. After the independence, the fluctuation in the frequency of women's and men's names became similar, even though there were more women's names of this type and they fluctuated more intensively.

Keywords: Lithuanian names, personal names, borrowed names, names ending in *-ij-*, name trends, frequency of names

No svētā *Georga* par *Juri* un *Jurģi*: latviešu personvārdi vēstures likločos¹

Ievads

Rakstā autore pievēršas vēsturiskam problēmgadījumam – vārdu *Juris* un *Jurģis* ienākšanai latviešu valodā – un tas ir nosacīts turpinājums „Onomastica Lettica” 4. laidienā publicētajam pētījumam par personvārda *Antonius* vēsturisko attīstību un formām latviešu valodā (sal. Siliņa-Pinķe 2015). Raksta mērķis ir sniegt pārskatu par latviešu personvārdu, kas darināti no personvārda *Georg/Georgius*, lietojumu, sākot no pirmajiem fiksējumiem līdz 18. gadsimtam, īpaši pievēršoties virsrakstā minēto atšķirīgo formu iespējamajam veidošanās vai ienākšanas procesam latviešu valodā. Lai to īstenotu, rakstā ir mēģināts apzināt šo personvārdu vēsturiskās formas abās lielākajās iespējamajās devjvalodās – vācu un krievu valodā, kā arī izpētīt un analizēt 13.–18. gadsimta avotos un vēsturiskajos leksikogrāfijas avotos fiksētās latviešu personvārdu formas.

1. Par vārda izcelsmi

Antroponīmu pētnieki mūsdienās ir vienprātīgi, ka visi trīs raksta virsrakstā minētie personvārdi ir radniecīgi un to cilme meklējama grieķu personvārdā Γεώργιος ar nozīmi ‘zemkopis’ (Siliņš 1990, 135; Seibicke 1998, 132; Superanskaja 2003, 154 u. c.²). Tikpat zināms ir arī fakts, ka vārda izplatība Eiropas tautu onomastikonā ir saistāma

¹ Raksts izstrādāts valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projektā „Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/4-0003) atbalstu.

² Atšķirīgu versiju par iespējamo vārda *Juris* izcelsmi sk. Karulis (1992 I, 356).

ar šajā vārdā saukto kristīgās baznīcas svēto mocekli, kas savu dzīvi traģiski beidza 3. un 4. gadsimta mijā Mazāzijā. Īpašu popularitāti svētais Georgs Eiropā ieguva krusta karu laikā, kad izplatījās leģendas par viņu kā bruņinieku un pūķa kāvēju, un viņš kļuva par bruņinieku un karotāju aizbildni (VHL II, 384–386; HdA III, 647–648; LKV VIII, 14728–14729; Olupe 1992, 161–162).³ Ne velti arī Zobenbrāļu, vēlākā Livonijas ordeņa baznīca Rīgā bija tieši svētā Jura baznīca (tā latviski to sauc mūsdienās), latīņu avotos – *ecclesia s. Georgii* (Šterns 2002, 540), un pirmā ordeņa mītne Rīgā tika saukta arī par *Jürgenshof*, t. i., Jura vai Jirgena sētu (LKV VIII, 14616–14617). Godināts svētais Georgs tika arī austrumu kristīgajā baznīcā.⁴ Ņemot vērā šos apstākļus, par *Georga* vārda ienākšanu Latvijas teritorijā ir izteikti atšķirīgi viedokļi, minot gan rietumu, gan austrumu aizgūšanas ceļu (Karulis 1992 I, 356, 363–364; Vanags 2010, 193; Siliņa-Piņķe 2014a, 187–188). Līdz šim vienīgajā latviešu personvārdu vārdnīcā (Siliņš 1990) šie dažādie iespējamie aizgūšanas veidi tomēr tikpat kā nav ņemti vērā un 41 cilmes ziņā radniecisku latviešu personvārdu šķirklis tiek interpretēts četros veidos (Siliņš 1990, 135, 137–138, 140, 178–179, 183, 186–187):

1) šķirklī *George, Georgens, Georgijs, Giergs, Girgens, Gīrgs, Gorge, Gorgels, Gorgens, Gorģis, Jerens, Jergens, Jerke, Jerži, Jorens* (arī *Jorans, Jorems*), *Jorge, Jorgels, Jorģis, Joriks* (arī *Jorins*), *Jurans* (arī *Jurens*), *Jur(a)šs, Jure, Jureks, Jurge* (arī *Jurgelis*), *Jurgens, Jurgis, Jurijs* un *Juris* tiek saistīti ar vārdu *Georgs*;

2) šķirkļos *Jurings, Jurins* (arī *Jurims*), *Jurišs, Jurūt(i)s, Jurka, Jurks, Jurrens* un *Jurs* tiek sniegta norāde uz šķirkli *Juris*;

3) šķirkļos *Jurha, Juriks, Jurko* un *Juroks* – uz šķirkli *Jurijs*;

4) šķirklī *Jurkāns* – uz šķirkli *Jurka*.

Izvērstāk daļa no šīm formām tiks analizēta raksta trešajā sadaļā.

2. Vārda izplatība vācu un krievu valodā

Vāciski runājošajās zemēs jau viduslaikos vārds *Georgius* vai tā saīsinātais variants *Georg* ir bijis zināms ļoti dažādās formās, bet

³ Kopumā gan ir vairāk nekā 50 svēto ar šādu vārdu (VHL II, 382–390).

⁴ Tas attēlots arī mūsdienu Krievijas Federācijas ģerbonī.

to lietojuma pieaugums vērojams tikai sākot ar 14.–15. gadsimtu (Seibicke 1998, 132–136, 625–626). „Vēsturiskajā vācu personvārdu vārdnīcā” šķirkļi *Georg* iekļautie piemēri no Ziemeļvācijas rāda dažādus adaptācijas virzienus un pakāpes, piemēram:

1) sākuma līdzskaņa miju *g- > j-⁵*: *Jeorgius, Jorgenn, Jurgien, Jorien*;

2) hiāta likvidāciju *-eo- > -u-* vai *-o-* (sal. arī šīs lappuses pēdējo zemsvītras piezīmi): *Jurian, Jurgen, Jurien, Jorgenn, Jurgien, Jorien, Gorgen, Jorgen*;

3) retāk arī līdzskaņa miju *-g- > -j/y-* vai zudumu vārda vidū: *Jorien, Jurien, Juryen, Jurius, Georrius, Guryen*;

4) izmaiņas vārda izskaņā: īsās formas kā *Jorge* u. tml. Ziemeļvācijai nav raksturīgas. Reizumis izskaņa *-ius* ir adaptēta kā *-is* (*Joeris*⁶) vai *-es* (*Jurges*). Biežākā parādība ir pievienotā izskaņa *-en*, kuras rašanās tiek skaidrota ar pielīdzināšanos tādiem lejasvācu personvārdiem kā *Merten* (sal. vācu *Martin*) vai *Steffen* (sal. vācu *Stephan*) (Seibicke 1998, 625; Heuser 2020). Jāpiebilst, ka vācu personvārdu vārdnīcās vārds *Jürgen* ir minēts kā lejasvācu vai lejasvācu un frīzu, savukārt vārds *Jürg* – kā augšvācu forma (piemēram, Seibicke 1998, 625; Mackensen 1990, 73).

Ieskatoties konkrētu Vācijas reģionu vēsturisko personvārdu pētījumos, papildus var secināt, ka

1) Brēmenē 15. gadsimtā personvārds *Georg* ir ļoti rets (Kohlheim 2003, 257);

2) ne Rostokā, ne Štrālzundā personvārds *Georg* 15. gadsimtā nav populārāko vārdu skaitā (Hampel 2005, 95)⁷;

3) tāds tas nav arī Minsteres apkārtnē 14. un 15. gadsimtā; salīdzinoši reti ir pierakstīti vārdi *Georgius, Jurian, Jurgen, Jurien, Jorgenn, Jurgien, Jorien* (Hartig 1967, 80–86, 241);

4) Štrālzundas 14. gadsimta pirmās puses avotos tas sastopams tikai vienu reizi (Bahlow 1934, 15).

⁵ Rita Heizere (*Rita Heuser*) norāda, ka sākuma līdzskanis *J-* var būt radies kā iespraudums hiāta novēršanai, vēlāk atmetot vārda pirmo zilbi – „**Gejorg > Jorg, Jörg*” – vai sākuma līdzskaņa palatalizācijas rezultātā (Heuser 2020).

⁶ Šī forma fiksēta 15. gadsimtā Ķelnē, bet vairāk raksturīga frīziem un holandiešiem, arī *Joris, Jöris* (Kohlheim, Kohlheim 2013, 213).

⁷ 1 × Rostokā: *Jurien* un *Jurgen* (Hampel 2005, 96).

Arī Rīgas 14.–15. gadsimta avotos kā vāciešu vārds *Jurgen*⁸ ir fiksēts samērā reti. Tāpat kā Minsteres apkārtnē, Ķelnē un Bartā, arī Rīgā tas nav populārāko vārdu desmitā (Siliņa-Piņķe 2014d, 108; Bruiningk 1903, 6). Iespējams, tas nozīmē, ka, neraugoties uz svētā Georga kulta popularitāti, kā personvārds tas nav bijis pārāk lielā cieņā. Uz saistības trūkumu starp svēto kultu un vārddošanas aktu savā pētījumā par Rīgu norāda jau Hermanis fon Bruinings (*Hermann von Bruiningk*) (Bruiningk 1903) un pētījumos par viduslaiku Vāciju atkārtoti uzsver Folkers Kolheims (*Volker Kohlheim*) (Kohlheim 2013 u. c.).

Krievu valodā zināmākās formas vārdam *Георгуи*, ko Makss Fasmers (*Max Vasmer*) sauc par „книжное заимствование” (Vasmer I, 402), t. i., tikai rakstos izplatītu formu, ir *Егор* un *Юпуи* (Superanskaja 2003, 154). Zinātniskajā literatūrā par tām ir atrodami atšķirīgi viedokļi. Ja par vārdu *Егор* kā par senu, tautā izplatītu īsformu (senākās formas *Езопеу*, *Гезопеу*, *Гезоргуи* (Vasmer II, 8)) uzskats ir vienots, tad vārds *Юпуи* reizēm tiek raksturots kā jaunāka forma. Aleksandrs Aņikins (*Aleksandr Anikin*) kā grieķu vārda senkrievu adaptācijas norāda formas *Георгуи*, *Гюргуи*, *Гюргеу*, *Езопеу*, bet ne *Юпуи*, piebilstot, ka grieķu tautiskā izruna senkrievu valodā varēja sākotnēji pārveidoties par *ѣѣѣѣ* un vēlāk par *јѣѣѣ*, un pieņem, ka senkrievu formu rakstība ar *g* ir saistīta ar rakstu tradīcijas ietekmi (Anikin 2016, 184). Savukārt Aleksandra Superanska (*Aleksandra Superanskaja*) ir izteikusi viedokli, ka senkrievu valodā nebija mīkstinātas *g* skaņas, tāpēc sākotnēji radies vārds *Гюргуи*, kas vēlāk pārveidojies par *Юпуи*⁹ (Superanskaja 2003, 347), tomēr tuvāk neraksturo, ko ar šo „vēlāk” saprot. Iespējams, ka 14. gadsimta pirmajā pusē Rīgas parādnieku grāmatā latīņu tekstā minētie krievu tirgotāju vārdi *Jurie*, *Jurgie*, *Jurge* norāda uz šādas formas eksistenci (Benninghoven 1961, 152).¹⁰ Šajā kontekstā jāmin arī lietuviešu

⁸ Feyerabend (1985, 23): 14.–15. gadsimtā *Georgius*, *Jurgen*, *Jurian*, *Jurien*, *Jueryen* (17 personas Rīgā, 35 – Tallinā); Siliņa-Piņķe (2014d, 183): 15. gadsimtā Rīgā *Jurgen*, *Jurgien* (viena persona).

⁹ Tādā gadījumā kā starpformu var rekonstruēt *Юргеи, ko iespējams saistīt ar vārdu *Jurģis* gan latviešu, gan lietuviešu valodā.

¹⁰ Šajā avotā fiksētajiem „nevāciem” – lībiešiem, latviešiem un igauņiem – vārds *Georgs* nav fiksēts nevienā no formām.

personvārds *Jurgis*, kura ienākšanu un izplatīšanos Lietuvā pētnieki pārsvarā saista ar austrumu kristīgo baznīcu un senslāvu valodu, bet piemin arī senākās poļu formas ar sakni *Jur-*, piemēram, *Jura*, *Jurak*, *Jurko*, kas atstājušas savas pēdas lietuviešu uzvārdos (Zinkevičius 2008, 408–409).

Atsevišķi vēl jāmin pētnieku neviennozīmīgi interpretētais, senkrievu valodā iztulkotais, tā sauktais *Jersikas* vai *Latvieša evaņģēlijs*, kas pabeigts 1270. gadā.¹¹ Tā pēcvārdā rakstīts, ka „Писах же книги сия аз Гюрги сын попов глаголемаго Лотыша с Городища”, ko mēdz tulkot kā – sarakstītājs ir Jurgis (?), popa dēls, ko sauca par latvieti no Gorodiščas (Kocere 2016, 98). Ja pieņemtu, ka (citu pētnieku apšaubītā) versija par Jersiku un latvieti ir pareiza, tas, iespējams, būtu senākais šī vārda fiksējums latvietim, t. i., latgalim.

Apkopojoši var secināt, ka vārda *Georgius* adaptācija ir notikusi gan vācu, gan krievu valodā. Abās ir vērojama hiāta likvidēšana un skaņu mija *g > j* vārda sākumā, krievu valodā ir arī formas ar skaņas *-g-* zudumu vārda saknē, kamēr vācu formās līdzskaņu grupa *-rg-* pamatā, kaut arī ne vienmēr, saglabājas. Abās valodās, pastāvot baznīcas rakstu tradīcijai, rakstu avotos ir saglabājusies arī grieķiskā vai latinizēta grieķiskā šī vārda rakstība.

3. Senākais pieraksts latviešiem

Visa iepriekšējā sadaļā aprakstītā vārdu daudzveidība viennozīmīgi rāda, ka vārdi *Jurgis* un *Juris* nav latviešu valodā radušies vārdi, bet gan tikai to pēdējais pieslīpējums, piemērojoties latviešu izrunai. Turpmāk par to, ko no šī pieslīpējuma atrodam pētījumos un avotu publikācijās.

Tā kā pirmajā sadaļā minētā Klāva Siliņa „Latviešu personvārdu vārdnīca” ir vienīgais visu Latviju aptverošais pētījums, kas vārdus datē, minot to senāko zināmo fiksējumu avotos, vispirms 1. tabulā tika apkopota šī informācija, rakstot K. Siliņa dotos šķirkļa vārdus, pirmā minējuma gadu un vietu.

¹¹ Sk. https://www.icon-art.info/manuscript.php?lng=ru&folio_id=210&mode=min (skatīts 29.05.2020.).

1. tabula. Ar vārdu *Georgs* saistīti personvārdu šķirkļi K. Siliņa „Latviešu personvārdu vārdnīcā” hronoloģiskā secībā¹²

Šķirkļa vārds	Pirmā minējuma gads un vieta	Šķirkļa vārds	Pirmā minējuma gads un vieta
<i>Georgijs</i>	1262 Vidzeme	<i>Jureks</i>	1599 Ludza
<i>Jurge/Jurgelis</i>	1301 Rīga	<i>Jurgis</i>	1599 Latgale
<i>Jurgens</i>	1462 Rīga	<i>Juriks</i>	1599 Lielvārde
<i>Jurīts/Jurītis</i>	1494 Rīga	<i>Jurins/Jurims</i>	1599 Rēzekne
<i>Georgs</i>	1495 Vidzeme	<i>Juris</i>	1599 Aizkraukle
<i>Jergens</i>	1495 Rīga	<i>Jurka</i>	1636 Ludza
<i>Joriks/Jorins</i>	1547 Vidzeme	<i>Girgens</i>	1638 Kurzeme
<i>Jurks</i>	1564 Bērzaune	<i>Jur(a)šs</i>	1638 Gaujiena
<i>George</i>	1566 Viskaļi	<i>Jurings</i>	1638 Allaži
<i>Georgens</i>	1566 Svirlauka	<i>Jerži</i>	1646 Ludza
<i>Gorge</i>	1566 Mežmuiža	<i>Jurs</i>	1646 Ludza
<i>Gorgels</i>	1566 Mežmuiža	<i>Jurrens</i>	17. gs. 2. cet. Vidzeme
<i>Gorgens</i>	1566 Sesava	<i>Jorens/Jorans/Jorems</i>	1689 Liepāja
<i>Jerke</i>	1566 Viskaļi	<i>Jurha</i>	1695 Latgale
<i>Jure</i>	1582 Kurzeme	<i>Jurko</i>	1695 Latgale
<i>Jorge</i>	1596 Vidzeme	<i>Juroks</i>	1762 Višķi
<i>Giergs</i>	1599 Aizkraukle	<i>Jurijs</i>	1771 Rūjiena
<i>Gīrgs</i>	1599 Koknese	<i>Jurišs</i>	18. gs. 3. cet. Latgale
<i>Jerens</i>	1599 Aizkraukle	<i>Gorgis</i>	1782 Tukums
<i>Jorgis</i>	1599 Koknese	<i>Jurkāns</i>	1794 Burtnieki
<i>Jurans/Jurens</i>	1599 Sakstagals	<i>Jorgels</i>	1835 Mēmelē

Tā kā šajā vārdnīcā nav dotas vārdu oriģinālformas no avotiem, bet gan tikai autora mūsdienu rakstībā adaptētie varianti, turpmākai pētniecībai šīs formas bija nepieciešams noskaidrot. Apjomīgā materiāla dēļ tika izvēlēti tikai tie šķirkļa vārdi, kas visciešāk saistāmi

¹² Šķirkļi *Gērgis*, *Gērķis* un *Jērķis* tiek saistīti gan ar vārdu *Gerhards*, gan *Georgs* (Siliņš 1990, 136, 146, 179) un nav šajā tabulā iekļauti.

ar raksta nosaukumā minētajiem vārdiem *Georgs*, *Juris* un *Jurgis* un ar atbilstošajiem vācu un krievu vārdiem. Tie 1. tabulā ir treknināti. Pārējie tika atstāti turpmākajiem pētījumiem. 2. tabulā apkopoti visi pārbaudītie K. Siliņa pirmo minējumu avoti.

2. tabula. K. Siliņa dati un to salīdzinājums ar avotiem

Nr.	Siliņš (1990)	Informācija Siliņa (1990) norādītajā vai raksta autores izsecinātajā avotā (ja K. Siliņa norāde kļūdaina vai nepilnīga)	Raksta autores secinājumi par oriģinālo formu
1.	Georgijs 1262 Vidzeme	Benninghoven (1961) 1262. gadā tāda vārda nav	—
2.	Jurge/Jurgelis 1301 Rīga	Sal. krievs <i>Jurie</i> 1301. gadā un krievs <i>Jurge</i> 1303. gadā (Benninghoven 1961, 158–161; arī Hildebrand 1872, 58 [Nr. 862], 59 [Nr. 880]); latviešu ar tādu vārdu nav	—
3.	Jurgens 1462 Rīga	Arbusow (1923) 1462. gadā tāda vārda nav; tikai: <i>Jurgen Trelekum</i> 1520 / <i>Jurgen Trelecum</i> 1521 / <i>Jurgen Trelocum</i> un <i>Jurgen Clays</i> 1522 (Arbusow 1923, 217, 218) ¹³	—
4.	Jurīts/Jurītis 1494 Rīga	Arbusow (1923) tāda vārda nav; bet sal. <i>Juryt Koninck</i> 1494 (Blese 1929, 194), kas ņemts no nesēju saraksta manuskripta	<i>Juryt</i>
5.	Georgs 1495 Vidzeme	Šāda latviešu personvārda avotā nav; ir tikai vācietis – rakstvedis <i>Georg Bardynn</i> (LGU I, 601) ¹⁴	—

¹³ Iespējams, sajaukts ar *her Jurgen Jxkul* 1464. gadā (Arbusow 1923, 210), kas noteikti ir vācietis. Vārda *Jurgen* pirmais minējums latviešiem, iespējams, ir *Jurgen Thymerman* 1498. gada nesēju saraksta manuskriptā (Blese 1929, 267).

¹⁴ Ernests Blese, ietverdamš šo uzvārdu savā pētījumā, norāda gan uz tā iespējamo latviešu vai lejasvācu cilmi, gan uz personas vācu [!] tautību (Blese 1929, 160).

6.	Jergens 1495 Rīga	Arbusow (1923) tāda vārda nav; bet sal. <i>Jorgen Motsenick</i> 1495 (Blese 1929, 213), kas ņemts no nesēju saraksta manuskripta	<i>Jorgen</i>
7.	George 1566 Viskaļi	George Tabel (Arbusow 1898, 165)	<i>George</i>
8.	Georgens 1566 Svirlauka	<i>Karup Georgen</i> (Arbusow 1898, 169)	<i>Georgen</i>
9.	Gorge 1566 Mežmuiža	Gorge Saulit , bet arī Viskaļos – Gorge Montag (Arbusow 1898, 178, 166)	<i>Gorge</i>
10.	Gorgels 1566 Mežmuiža	<i>Mafeke Gorgels</i> (Arbusow 1898, 180)	<i>Gorgels</i>
11.	Gorgens 1566 Sesava	<i>Effje Gorgen</i> (Arbusow 1898, 171)	<i>Gorgen</i>
12.	Jure 1582 Kurzeme	Nepareiza avota norāde, tur tikai 1683. gads; jābūt: <i>Klibe Jure</i> (Arbusow 1924, 264 un Blese 1929, 292)	<i>Jure</i>
13.	Jorge 1596 Vidzeme	Nezināms avots	—
14.	Jorgīs 1599 Koknese	<i>Jorgi</i> 2 personas (RI 1599, 81, 85)	<i>Jorgi</i>
15.	Jurgīs 1599 Latgale	<i>Jurgi</i> 3 personas Vainižos un Rēzeknē (RI 1599, 36, 155)	<i>Jurgi</i>
16.	Juris 1599 Aizkraukle	<i>Jury</i> 2 personas Aizkrauklē un Sakstagalā (RI 1599, 146, 156)	<i>Jury</i>
17.	Jurings 1638 Allaži	<i>Jurring</i> (Allažos 11 personas, kopā revīzijā 80) ¹⁵	<i>Jurring</i>
18.	Jurs 1646 Ludza	<i>Iur Andzan</i> Ludzas Pildā u. c. (Brežgo 1944, 19)	<i>Iur</i>

¹⁵ Autores ekscerpti no Dunsdorfs (1938; 1940; 1941).

19.	Jurrens 17. gs. 2. cet. Vidzeme	Nekonkrētas avota norādes	?
20.	Jurijs 1771 Rūjiena	Avots nav noskaidrojams ¹⁶	?
21.	Gorgis 1782 Tukums	Tukuma latviešu draudzes baznīcas grāmatās 1782. gadā tādu vārdu atrast neizdevās (LVVA 235.1.192.)	?

Kā redzams, ne visi K. Siliņa dati apstiprinājās. Daži autora avoti jau vārdnīcas literatūras sarakstā ir norādīti kā neatšifrēti¹⁷ (Nr. 5, 13), un dažus neizdevās atšifrēt (Nr. 13, 19), tostarp to pārāk vispārējā rakstura dēļ (Nr. 19), tāpēc šie dati turpmākā darbā nav izmantojami. Tāpat ne visi K. Siliņa sniegtie pirmā minējuma gadi apstiprinājās – dažos norādītajos avotos informācija nebija atrodamā (Nr. 2, 3, 4, 6, 20, 21), dažviet bija norādes uz nepareiziem avotiem (Nr. 12). Līdz ar to vairāki K. Siliņa pirmā fiksējuma dati palika bez apstiprinājuma un autora doto personvārdu oriģinālās formas neatšifrētas. Šī informācija būtu jāpārskata, bet tās noskaidrošanai ir nepieciešami apjomīgi un sistemātiski avotu pētījumi. Tā kā šajā rakstā pilnīgu personvārdu avotu revīziju veikt nav iespējams, tika izvēlēti avoti ar apjomīgāko personvārdu iekļāvumu. Daļa no tiem jau tika izmantota, sastādot 2. tabulu.

Saistībā ar trūcīgo latviešu personvārdu avotu materiālu līdz 16. gadsimtam šajā laikā nav gandrīz nekādu liecību par vārdu *Georgs*, *Juris* un *Jurgis* lietojumu. Visi zināmie piemēri ir jau apkopoti 2. tabulā. Arī sistemātiska šī laika avotu publikāciju (Arbusow 1921; 1923; Bauer 1933; Hildebrand 1872; Mettig 1891; 1892) caurlūkošana papildu ziņas nedevis. Šobrīd apstiprinātie senākie latviešu personvārdi ir 1494. gadā Rīgā pierakstītais *Juryt* (Nr. 4), 1495. gadā pierakstītais *Jorgen* (Nr. 6) un 1498. gadā pierakstītais *Jurgen* (sk. 13. zemsvītras piezīmi).

¹⁶ Latviešu draudžu ieraksti Rūjienas draudzes metriku grāmatās LVVA sākas tikai ar 1815. gadu, bet „Vidzemes draudžu kronikās” (Sloka 1927, 141–155) ne šāda personvārda, ne ieraksta no šāda gada nav.

¹⁷ Tam par iemeslu, visticamāk, ir fakts, ka vārdnīcas sastādīšana tika pabeigta pēc autora nāves.

4. 16. gadsimta un 17. gadsimta sākuma avoti

Meklējot oriģinālformas, vispirms tika ekscerpēti vārdi no Ernesta Bleses „Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijām”, kur, dodams alfabēta secībā, viņaprāt, latviešu uzvārdus, autors ir pierakstījis arī priekšvārdus. Ekscerpētie vārdi iespēju robežās tika salīdzināti ar pieejamajām avotu publikācijām.¹⁸ Rezultātā no Rīgas un Vidzemes bija atrodamas apmēram 80 personas ar vārdu *Jurgen* dažādās tā formās laika posmā no 1494. līdz 1672. gadam, pārsvarā no 16. gadsimta pirmās puses. Astoņas personas Rīgā ir pierakstītas ar vārdu *Georgius* – *Georgius Czukerning*, *Georgius Garrais*, *Georgius Locka*, *Georgius Maldaels*, *Georgius Melder*, *Georgius Sautlacz*, *Georgius Vland* un *Georgius Weyekapne*¹⁹, visas no 16. gadsimta Jēkaba baznīcas reģistriem, tātad – katoļu mācītāju fiksētas. Ne Kurzemes, ne Vidzemes un Latgales poļu dokumentos pilnā latinizētā forma nav sastopama.

Vācu valodā rakstītajos avotos dominē vāciešu vidū izplatītākā forma *Jurgen* (vairāk nekā 70 vārdlietojumu). Vēl Rīgā un Vidzemē sastopams arī pieraksts *Georg* (1), *Georgen* (1), *Gurgen* (1), *Jorge* (1), *Jorgen* (5), *Jurge* (6), *Jürgen* (8), *Jurghen* (1), *Jurghens* (1), *Juryt* (1), iespējams, arī *Gorrys* (1; sal. 6. zemsvītras piezīmi). Visi varianti, ņemot vērā rakstības nekonsekvences, ir sastopami arī Vācijas viduslaiku avotos. Tikai 1494. gada pieraksts *Juryt* (sal. 2. tab. Nr. 4), visticamāk, rāda latviešu deminutīva piedēkli, proti, lasāms kā *Jurīt(i)s*.

Līdzīgu ainu rāda arī ekscerpti no 16. gadsimta Kurzemes dokumentiem.²⁰ No kopumā 32 pieminētajām personām visbiežākais pieraksts ir formā *Jurgen* (21) (vienreiz arī *Jurgens*), tam seko *Jurge* (3), bet pārējās formas – *George*, *Georgen*, *Gorge*, *Gorgels*, *Gorgen*, *Jercke* un *Jure* – fiksētas pa vienai reizei.

¹⁸ Daļa no E. Bleses izmantotajiem avotiem nav saglabājušies. Tekstā pēc iespējas norādītas gan atsaucis uz Blesi (1929), gan viņa izmantotajām un raksta autores pārbaudītajām avotu publikācijām.

¹⁹ Blese (1929, 170, 177, 205, 208, 209, 241, 269, 272). Sal. Biezais (1957, 124–126): *Georgius Areputne*, *Georgius Biszneck*, *Georgius Blekers*, *Georgius Braesz*, *Georgius Branget*, *Georgius Brax*, *Georgius Bulles*, *Georgius Butkiewicz* u. c. personas ar vārdu *Georgius* Jēkaba baznīcas grāmatā. Lai gan to tautība nav nosakāma, uzvārdi *Areputne* un *Biszneck* varētu liecināt par latviešiem.

²⁰ E. Bleses avoti ir Arbusow (1898; 1924) un KGCh.

Atšķirīgi ir 1599. gada poļu revīzijas pieraksti Vidzemē un Latgalē, no Vainižiem, Lielvārdes, Aizkraukles, Kokneses, Rēzeknes un Ludzas.²¹ Tur kopumā pierakstītas 27 personas, bet liels ir fiksēto rakstības variantu skaits – kopumā 12 dažādas formas: *Gierg*, *Gierk*, *Jorgi*, *Jory*, *Joryn*, *Juran*, *Jurek*, *Jurgen*²², *Jurgi*, *Jury*²³, *Juryk*, *Juryn*. Visbiežāk, sešas reizes, ir pierakstīta forma *Juryn*, bet pārējās formas – vienu līdz trīs reizes. Turklāt nevienu no vairākas reizes minētajām formām izplatības ziņā nevar saistīt tikai ar Vidzemi vai Latgali, tās pierakstītas no dažādām vietām, piemēram, *Juryn* – Lielvārdē un Rēzeknē, bet *Jurgi* – Rēzeknē un Vainižos. Apvienojot formas ar *-u-* un *-o-* rakstību saknē un *-g/-k* rakstību izskaņā, nonākam pie astoņām formām: *Ju/oryn* (8 personas), *Gierg/k* (5)²⁴, *Ju/orgi* (5), *Ju/ory* (3), *Jurgen* (3), *Juran* (1), *Jurek* (1), *Jurik* (1). Jāsecina, ka šajā poļu avotā forma *Jurgen* nav dominējoša un ka pārsvarā ir formas bez līdzskaņa *-g-* vārda saknē. Cik ļoti šis materiāls atspoguļo vietējās personvārdu formas vai tomēr vairāk saistīts ar 16. gadsimtā poļu valodā lietotajiem personvārda *Georgs* variantiem, būtu vēl papildus jāpēta. Attiecībā uz uzvārdiem Blese (1929, 321) secina, ka „[p]oļu ierēdņi te [= revidētajā apgabalā] ir klausījušies istu tautas valodu, tāpēc arī dokumentos sastopamie uzvārdi ir ar raksturīgām augšzemnieku fonētiskām un morfoloģiskām īpatnībām”. Pārcelt šo secinājumu uz personvārdiem tomēr būtu nepamatoti.

Dažādo avotu sastatījums vedina secināt, ka 15.–16. gadsimta latviešu personvārdu pierakstā citvalodu tekstos vislielākā loma ir avota valodai un rakstvežu valodu zināšanām: lielāka personvārdu formu atšķirība ir vērojama starp vācu un poļu avotiem, nevis starp dažādiem Latvijas novadiem. Daudz kopīga ir Rīgas un Kurzemes vācu materiālā, savukārt Vidzemes un Latgales poļu materiālā ir daudz

²¹ Lielākā daļa personu ir pierakstīta Lielvārdē, Aizkrauklē un Koknesē.

²² E. Bleses (1929, 336) dotā forma *Juergen* pēc salīdzinājuma ar avota publikāciju tika labota uz *Jurgen* (RI 1599, 36).

²³ E. Blesem (1929, 335) ir pierakstīta forma *Juri*, kas, salīdzinot ar avota publikāciju, tika labota uz *Jury* (RI 1599, 146), savukārt vēl viena persona ar vārdu *Jury* (RI 1599, 156) E. Bleses materiālos neparādījās vispār.

²⁴ Attiecībā uz formu *Gierg* (Blese 1929, 329) jāpiebilst, ka vārds lasāms kā „Jerg, resp. Jurģis”.

atšķirīgu formu.²⁵ Jāņem vērā, ka nevienā no gadījumiem latviešu vārdu atveides precizitātei nebija būtiskas lomas. Turklāt Rīgā latviešu vidū pastāvēja reāla divvalodība un kodu maiņa personvārdu jomā, visticamāk, nesagādāja problēmas.

5. 1638. gada zviedru arklu revīzija

Par vārda *Georgs* dažādu formu izplatību 17. gadsimta pirmajā pusē Vidzemē visplašākajā kontekstā var spriest pēc to fiksējuma agrīnajā jaunaugšvācu valodā sarakstītājā, apjomīgajā 1638. gada zviedru arklu revīzijā (Dunsdorfs 1938; 1940; 1941). Iepriekš izteiktie apsvērumi par personvārdu pieraksta precizitātes nebūtiskumu ir attiecināmi arī uz šo avotu. Izteikti latviskotu formu parādīšanās šajā dokumentā drīzāk ir uzskatāma par nejaušību. Atšķirībā no iepriekšējā perioda šajā laikā dažādie vārda *Georgs* varianti jau ieņem stabilu vietu populārāko Vidzemes zemnieku vārdu divdesmitniekā. Kopumā fiksējot 786 raksta kontekstā interesējošas personas (apmēram 6,6 % no visām revīzijā pierakstītajām)²⁶ un 33 vārda variantus, ir iespējams izdalīt vairākas grupas (sk. 3. tabulu):

1) pamatforma *Georgs* ar četriem ierakstiem: *Georg* (3), *Geörg* (1);

2) visplašāko grupu veido vācu vārda *Jurgen* dažādie varianti: *Gürgen* (1), *Jören* (2), *Jorgen* (1), *Jörgen* (28), *Jurgen* (458), *Jürgen* (41), *Jurgenn* (38), *Jurcken* (1). Šī grupa²⁷ Vidzemē ir sestā populārākā;

3) visas formas (gan ar, gan bez atvasinājumiem) bez līdzskaņa -g- vai -k- vārda saknē: *Juri* (2), *Jurin* (1), *Jurre* (10), *Jurri* (24), *Jürri* (31), *Jurren* (1), *Jurrin* (1), *Jurring* (80), *Jurris* (7), *Jurriß* (1), *Jurritz* (2);

²⁵ Šo pieņēmumu apstiprina arī 1590. gada Ļaudonas muižas revīzija vācu valodā, kurā dominē forma *Jurgen* (8 personas), bet vienreiz fiksēta arī forma *Georgen*, kā arī mājvārds *Jurrinen* (nominatīvā) (Švābe 1941, 197–200).

²⁶ Personvārdus no revīzijas teksta raksta autore ir ekscerpējusi, veicot apjomīgāku pētījumu par 17. gadsimta pirmās puses latviešu personvārdiem. Kopumā 1638. gada revīzijā vārdā ir nosaukti 11 995 latviešu zemnieki, minot 829 vārdu variantus (sal. arī Siliņa-Piņķe 2005; 2014a; 2014c).

²⁷ Pēc grupām *Hans*, *Jahn*, *Peter*, *Jacob* un *Andres* (Siliņa-Piņķe 2014a, 181, 187–188). Tur arī par grupēšanas principiem.

4) visas vārda *Jurgen* īsinātās formas ar saglabātu līdzskani -g- vai -k- vārda saknē: *Jurg* (26), *Jürg* (5), *Jurge* (9), *Jurgg* (1), *Jurgi* (1), *Jurck* (2), *Jurcke* (1), *Jurek* (2), *Jurke* (2);

5) citas, iepriekšējās grupās neiederīgas formas: *Jürans* (1), *Jurgant* (1), *Jurrasch* (1).

3. tabula. Ar vārdu *Georgs* saistīti personvārdi 1638. gada zviedru arklu revīzijā

Grupa tekstā	Person- vārds	Komisija ²⁸										Kopā
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
1.	<i>Georg</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	3	3
	<i>Geörg</i>	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1
2.	<i>Gürgen</i>	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1
	<i>Jören</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	2	–	2
	<i>Jorgen</i>	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	1
	<i>Jörgen</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–	28	28
	<i>Jurgen/ Jurg(en)</i>	30	20	61	105	11	1	14	15	190	11	458
	<i>Jürgen/ Jürg(en)</i>	–	–	14	–	–	23	–	–	–	4	41
	<i>Jurgenn</i>	–	–	–	38	–	–	–	–	–	–	38
	<i>Jurcken</i>	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	1

²⁸ Komisiju aptvertās teritorijas ir 1. – Bukultu, Rīgas, Doles, Salaspils, Ikšķiles un Ropažu pilsnovads, 2. – Nītaures, Turaidas, Krimuldas, Siguldas, Allažu un Mālpils pilsnovads, 3. – Nabes, Liepupes, Limbažu, Vainižu, Augstrozes un Straupes pilsnovads, 4. – Cēsu, Mujānu, Valmieras, Burtnieku, Trikātas un Raunas pilsnovads, 5. – Alojās pilsnovads, 6. – Vecsalacas un Rūjienas pilsnovads, 7. – Ērgemes un Lugažu pilsnovads, 8. – Alūksnes, Gulbenes un Gaujienas pilsnovads, 9. – Kokneses, Bērzaunes un Cesvaines pilsnovads un 10. – Sentažu, Skujenes, Piebalgas un Madlienas pilsnovads. Par komisiju darbības teritorijām un maršrutiem sīkāk sk. Dunsdorfs (1938, XXIV–XXVII), kur arī karte (tajā gan sajaukti 8., 9 un 10. komisijas maršrutu apzīmējumi).

3.	<i>Juri</i>	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
	<i>Jurin</i>	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
	<i>Jurre</i>	—	—	—	—	—	—	—	10	—	—	10
	<i>Jurri</i>	—	—	—	—	—	5	—	19	—	—	24
	<i>Jürri</i>	—	—	—	—	—	31	—	—	—	—	31
	<i>Jurren</i>	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	<i>Jurriin</i>	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	<i>Jurring</i>	—	79	1	—	—	—	—	—	—	—	80
	<i>Jurris</i>	—	3	—	—	—	—	—	4	—	—	7
	<i>Jurriß</i>	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
	<i>Jurritz</i>	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
4.	<i>Jurck</i>	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	2
	<i>Jurcke</i>	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
	<i>Jurek</i>	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2
	<i>Jurg</i>	—	6	9	9	—	1	—	1	—	—	26
	<i>Jürg</i>	—	—	2	—	—	3	—	—	—	—	5
	<i>Jurge</i>	—	—	—	—	—	—	—	9	—	—	9
	<i>Jurgg</i>	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	<i>Jurgi</i>	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
	<i>Jurke</i>	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
5.	<i>Jürans</i>	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	<i>Jurgant</i>	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	<i>Jurrasch</i>	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	Kopā	30	113	90	157	11	65	17	65	192	46	786

Lielākā grupa ar 570 personu minējumiem ir vārda *Jurgen* varianti, kas atbilst iepriekš aprakstītajai ziemeļvācu tradīcijai. Tai ar

160 personu minējumiem seko grupa bez līdzskaņa -g- vārda saknē. Tā gan ir krietni mazāka, bet arī iekļaujas biežāk lietoto personvārdu divdesmitniekā.²⁹ Atlikušās trīs grupas ir ievērojami mazākas.

Kā redzams no piemēriem, tikai daļa ceturtās grupas formu liek domāt par vārdu *Jurgis* un tikai dažas trešās grupas formas ir droši saistāmas ar mūsdienu vārdu *Juris*. Visu komisiju rakstveži ir rakstījuši formu *Jurgen*, un tikai četrās komisijās tā nav dominējošā forma: otrās komisijas rakstvedis ir devis priekšroku rakstībai *Jurring*, sestās komisijas rakstvedis – *Jūrri* (un *Jürgen*), astotajā komisijā neliels pārsvars ir formai *Jurri*, bet desmitajā komisijā dominē pieraksts *Jörgen*. Iespējams, ka sestās un astotās komisijas formas bez līdzskaņa -g- ir saistāmas ar to revīzijas apgabaliem Ziemeļvidzemē, kaut gan astotās komisijas personvārdu rakstībai principā ir raksturīga nekonsekvence un formu daudzveidība, un šis jautājums būtu vēl papildus jāpēta.

Vēl redzams, ka līdzās izteikti vāciskām formām, kā *Jurgen*, *Jörgen*, *Jürg* u. tml., retumis parādās arī latvisks pieraksts kā formās *Jurris*, *Jurriß*, *Jurritz*, iespējams, arī pierakstā *Jurke*. Bet formu *Jurring* (un *Jurin*?) var interpretēt kā atvasinātu ar latviešu izskaņu -iņš, proti, *Juriņš* (par to vairāk sk. 6. sadaļā). Šķiet, var pieņemt, ka Vidzemē 17. gadsimta sākumā ir lietotas vārdu formas gan ar, gan bez -g- vārda saknē, ne velti divas biežāk fiksētās formas ir tieši *Jurgen* (458) un *Jurring* (80). Vērtīgi būtu turpmākie pētījumi par iespējamo formas *Jurring* reģionālo izplatību, kā arī par igauņu personvārdu formu ietekmi uz latviešu vārdiem Ziemeļvidzemē.

6. Leksikogrāfiskie avoti

Pievēršoties apzinātiem un mērķtiecīgiem latviešu personvārdu pierakstiem senākajās vārdnīcās, ir cerības ieraudzīt latviešu izrunai tuvinātas personvārdu formas, tāpēc šī ir ļoti būtiska avotu grupa. Lielāks skaits latviešu personvārdu ir ietverts Georga Mancelļa (*Georg Mancelius*) (1638) un Gotharda Frīdriha Stendera (*Gotthard Friedrich Stender*) (1789) vārdnīcās. Vārdnīcu datu apkopojums ir redzams 4. tabulā.

²⁹ Npublicēti autores darba materiāli.

4. tabula. 17.–18. gadsimta vārdnīcās iekļautie personvārdi

Avots	Personvārds latviski	Personvārds vāciski
Mancelius (1638, 436–438, 441–443)	<i>Jurring</i>	<i>Georg, Jürgen</i>
Stender (1761, 54)	<i>Jurris</i>	<i>Georg</i>
Lange (1773, 137)	<i>Jurris</i>	<i>Georg</i>
Lange (1777, 335)	<i>Jurris</i>	<i>Jürgen, George</i>
Stender (1789 I, 375)	<i>Johrgis, Jurris, Jurgis, Jurrafch</i>	<i>Georg, Jürgen</i>
Stender (1789 II, 743)	<i>Jurris, Johrgis, Jurgis, Jurrafch</i>	<i>Georg</i>
Stender (1789 II, 743)	<i>Jurgis</i>	<i>Jürgen</i>

Ieraksti vārdnīcu vācu daļā rāda, ka to sastādītājiem ir bijušas zināšanas gan par vācu personvārdu *Georg* un *Jürgen* saistību, gan par atbilstošo latviešu personvārdu saistību ar abiem vācu antroponīmiskajā sistēmā lietotajiem personvārdiem. Zīmīgi, ka forma *Jurring*, proti, *Juriņš*, sastopama tikai G. Manceļa vārdnīcā. Vēlākos avotos tā vairs nav iekļauta. Tas saskan ar tā paša laika, 17. gadsimta pirmās puses, ierakstiem zviedru arklu revīzijā (sal. 5. sadaļu). To, iespējams, var saistīt arī ar poļu 1599. gada revīzijā visbiežāk pierakstīto formu *Juryn* (sal. 4. sadaļu). Iespējams, šis vārds ticis lietots 17. gadsimtā (un agrāk?), bet vēlākos laikos to izkonkurējušas citas formas. Uz to, ka šāda personvārda izskaņa varēja būt bez deminutīva nozīmes, norāda arī tādi G. Manceļa vārdnīcā iekļauti vārdi kā *Anting* un *Clawing* (vairāk par to sk. Siliņa-Piņķe 2014b, 253).

Visbiežāk vārdnīcās iekļautais personvārds ir *Juris*, kas minēts visās tabulā ietvertajās vārdnīcās, izņemot G. Manceļa vārdnīcu. No tā var secināt, ka tas 18. gadsimtā bija izplatīts, ja ne pats izplatītākais, personvārda *Georg* latviskojums. Tikai G. F. Stendera vārdnīcā ir minēts arī *Jurgis* un mūsdienās mazāk zināmā (dialektālā?) forma *Jorgis*. Šādu atšķirīgu pierakstu, iespējams, var saistīt ar vārdu

reģionālu izplatību, tomēr bez papildu pētījumiem tas nav droši nosakāms.³⁰

Noteikti jāuzsver, ka nevienā no vārdnīcām kā latviešu personvārds neparādās vārds *Jurgens*, kas liek visus šādus senāko gadsimtu ierakstus saistīt ar neadaptētu vācu personvārda rakstību. Neatbildēts, protams, paliek jautājums, kāda latviešu personvārda forma (vai dažādas formas?) tika šādi atspoguļota. Savukārt G. F. Stendera pierakstītais vārds *Jurrafch* ir saistāms ar 1638. gada revīzijā fiksēto formu *Jurrasch*, un ļauj to ar piesardzību uzlūkot par reāli lietotu latviskotu personvārdu *Jurašs* (sal. arī mūsdienu latviešu uzvārdu *Jurašs*).

7. Ieskats Igaunijas pierobežas materiālā

Ieskats personvārdu reģionālo formu problemātikā tika veikts, apskatot vārda *Georgs* formu izplatību Latvijas–Igaunijas–Krievijas pierobežā. Analizējot Ērgemes draudzes baznīcu reģistrus, Ilga Jansone ir secinājusi, ka 1721.–1725. gadā 16 jaundzimušajiem ir dots vārds *Jurr*, kas ir 4.–5. populārākais zēnu vārds šajā draudzē (Jansone 2010, 16), savukārt visa 18. gadsimta laikā sešreiz jaundzimušie ir reģistrēti kā *Georg*, bet krietni biežāk kā *Jur(r)* (46 reizes), *Jurre* (70) un *Jurris* (205). Tikai 18. gadsimta 20. gados ir daži ieraksti *Gurgen* (3) un *Gürgen* (4) (Jansone 2015, 285–286).

Igaņu vēsturisko personvārdu pētījumi rāda līdzīgu ainu. Senākajos avotos visbiežāk fiksētā forma ir *Jūri*, kuras izplatību, pēc Edgara Rajandi (*Edgar Rajandi*) domām, ir ietekmējusi krievu valoda, bet kā senākās formas no 16. gadsimta avotiem ir minētas vāciskās *Jürgen*, *Jürg*, *Jürgo* (Rajandi 1966, 65, 91). Būtisku pienesumu šajā sastatījumā sniedz Evāra Sāra (*Evar Saar*) (Saar 2016) pētījums par dienvidaustrumu Igaunijas personvārdiem 16.–17. gadsimta avotos. Viņa dati attiecībā uz personvārda *Georgs* formām to biežuma secībā ir šādi:

³⁰ Šāds pētījums tika veikts, mēģinot noskaidrot G. F. Stendera vārdnīcā ietvertu personvārdu reālo lietojumu. Tajā veiktais Sunākstes un Ērgemes draudžu dzimušo reģistru sastatījums 18. gadsimtā un 19. gadsimta sākumā ļauj ar piesardzību apgalvot, ka vārds *Jorgis* tiešām vairāk saistāms ar Kurzemi (sal. Jansone, Siliņa-Piņķe 2018, 195).

1) 1563. gada avots krievu valodā: *Юрикъ, Юрьи, Юри, Юръ, Юрѣа* (Saar 2016, 16);

2) 1588. gada avots poļu valodā: *Jurik, Iurik, Juri, Jurgi* (Saar 2016, 22);

3) 1684. gada avots vācu valodā: *Jürri, Juri, Jürgen, Jürg, Jürcko* (Saar 2016, 31).

Turklāt šis vārds tā dažādajās formās visos trīs avotos ir starp populārākajiem. Autors izsaka novērojumus par formas *Juri* plašo izplatību pretstatā formai *Jürgen*. Viņš arī uzskata, ka tā viduslejasvācu valodā ir aizgūta no rietumslāvu valodām (Saar 2016, 54). Pieņemot, ka katra dokumenta rakstveži igauņu personvārdus tuvinājuši avota valodas formām, var uzskatīt, ka formu bez -g- izplatību ir iespējams saistīt ar slāvu valodu ietekmi. Tādā gadījumā arī novērojumu, ka 1638. gada Vidzemes zviedru arklu revīzijā pieraksts bez -g- pārsvarā fiksēts tieši to trīs revīzijas komisiju dokumentos, kuras revidēja Igaunijas un Krievijas pierobežā, var interpretēt kā likumsakarīgu.

8. Folkloras materiāls

Tā kā *Jurģa* diena (23. aprīlis) ir arī viena no katoļu baznīcas svinamajām dienām, kas guvusi plašu atbalsi arī tautas ticējumos, pie tās nosaukuma ir jāpakavējas atsevišķi. *Jura* un/ vai *Jurģa* vārda saistība ar zirgiem, jātņiekiem, ganīšanu u. tml. nav latviešu fenomens, bet ir pazīstama daudzām Eiropas tautām (sal., piemēram, HdA III, 649–657; Olupe 1992, 161–162). Tautasdziesmās kā zirgu aizbildņa vārdi savstarpēji aizvietojas *Jurģis* un *Ūsiņš*. Savukārt ticējumos un laika vērojumos šī diena visbiežāk saukta par *Jurģa* vai *Jurģu dienu* vai *Jurģiem*, arī (it īpaši Latgalē) *Jura dienu*, bet Valmieras pusē arī par *Ģurģa dienu* (Olupe 1992, 163). Par *Jurģa* vārda lielo lomu liecina arī tā pāreja sugasvārda statusā – *jurģi* – ar divām savstarpēji saistītām nozīmēm (LLVV IV, 59–60).³¹ Var vēl piebilst, ka svinamās dienas

³¹ Par nosaukumu *Ģurģu diena*, personvārdu *Ģurģis* un *jurģiem* sk. arī Karulis (1992 I, 364).

nosaukums *Jurģi* ir iekļauts jau G. Manceļa vārdnīcas frazeoloģijas daļā: latviski – *ap Jurgheem* – un vāciski – *vmb Georgij* (Mancelius 1638, 269), ko ir vērts īpaši izcelt, jo kā vācu personvārda *Georg* atbilde vārdnīcā ir dots vārds *Juriņš* (sk. 6. sadaļu).

Nobeigums

Apjomīgais, tomēr daudz neatbildētus jautājumus atstājošais latviešu seno personvārdu materiāls ļoti konkrētus secinājumus pagaidām izdarīt neļauj, tāpēc nobeigumā daži piesardzīgi secinājumi, kā arī vairāku problēmu un turpmāko pētniecības virzienu izcēlums.

Analizētais materiāls ļauj secināt, ka latviešu personvārdi *Juris* un *Jurģis* uzrāda gan krievu (t. sk. senkrievu), gan vācu valodas ietekmi. Gan viena, gan otra valoda ir sekmējušas latviešu valodā lietoto formu izplatīšanos. Piesardzīgi var pieņemt, ka forma *Juris* Latvijas teritorijā sākotnēji vairāk ir izplatījusies ziemeļaustrumu Vidzemē, ietekmējoties no kaimiņos dzīvojošo igauņu un krievu valodas formām. Iespējams, tā ir arī jaunāka, jo nav tieši saistāma ar senkrievu vai vācu valodu. Tomēr pilnībā nevar arī izslēgt frīzu vai holandiešu valodas ietekmi.

Iespējams, kādu laiku izplatītākais vārda *Georgs* latviskojums ir bijis *Juriņš*. 1638. gada revīzijas un G. Manceļa materiāls norāda uz laiku līdz 17. gadsimta vidum. Salīdzinājumam var atzīmēt arī G. F. Stendera vārdnīcā minētos latviešu personvārdus *Antiņš*, *Kristiņš*, *Kubiņš*, *Lapiņš*, *Mārtiņš*, *Stepiņš* un *Valtiņš* (Stender 1789 II, 743–744).

Atsevišķi vēl būtu jāpievēršas Kurzemes avotiem un vārda *Jorģis* izplatībai. Ka šajā ziņā palīdzība var nākt no pavisam negaidītas puses, apliecina citāts no Jāņa Jaunsudrabiņa „Baltās grāmatas” (pirmizdevums 1913. gadā): „„Tīrības!” *Jurks* nicinoši smējās. „Vai es varbūt netīrāks kā citi? – Kas tad lāčam mežā pirti kur? Kas vilkam dod baltu kreklus?” „Tie jau zvēri, *Jorģīt*. Un tomēr arī viņi ik pavasari maina savu kažoku.” „Taisnība gan,” *Jurks* piekrīt...” (Jaunsudrabiņš 1971, 34).

Literatūra

- Anikin 2016** – Anikin, Aleksandr. *Russkij ètimologičeskij slovar'*. Vypusk 10. Moskva: Institut russkogo jazyka im. V. V. Vinogradova, 2016.
- Arbusow 1898** – Arbusow, Leonid. Anschlag aus dem Leibgeding (Mitau mit den Höfen Kaltenhof, Bergfried, Sessau, Grünhof und Grenzhof) der Herzogin Anna von Kurland zu erwartenden Einkünfte. 1566. *Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst und Jahresbericht des kurländischen Provinzialmuseums aus dem Jahre 1897*. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn, 1898, S. 159–181.
- Arbusow 1921** – Arbusow, Leonid. Studien zur Geschichte der lettischen Bevölkerung Rigas im Mittelalter und 16. Jahrhundert. *Latvijas Augstskolas Raksti*, Nr. 1. Rīga: [bez izd.], 1921, 76.–100. lpp.
- Arbusow 1923** – Arbusow, Leonid. Kirchliches Leben der Rigaschen Losträger im 15. Jahrhundert. *Latvijas Universitātes Raksti VI*. Rīga: [bez izd.], 185.–224. lpp.
- Arbusow 1924** – Arbusow, Leonid. Ein Verzeichnis der bäuerlichen Abgaben im Stift Kurland (1582/83). *Latvijas Universitātes Raksti X*. Rīga: [bez izd.], 1924, 163.–286. lpp.
- Bahlow 1934** – Bahlow, Hans. Die Stralsunder Bürgernamen um 1300. *Baltische Studien. N. F.*, Bd. 36. Stettin: Leon Sauniers Buchhandlung, 1934, S. 1–59.
- Bauer 1933** – Bauer, Albert. Die Wartgutsteuerliste der Komturei Goldingen. *Mitteilungen aus der livländischen Geschichte*. Bd. 25, Heft 1. Rīga: Kommissionsverlag von E. Bruhns, 1933, S. 109–194.
- Benninghoven 1961** – Benninghoven, Friedrich. *Rigas Entstehung und der frühhansische Kaufmann*. Hamburg: August Friedrich Velmede Vlg., 1961 (= Nord- und osteuropäische Geschichtsstudien, Bd. 3).
- Biezais 1957** – Biezais, Haralds. *Das Kirchenbuch der St. Jakobskirche in Riga 1582–1621*. Uppsala, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1957 (= Acta Universitatis Upsaliensis, 10).
- Blese 1929** – Blese, Ernests. *Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas. I. Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XIII–XVI g.s.)*. Rīga: Ģenerālkomisijā pie A. Gulbja, 1929.
- Brežgo 1944** – Brežgo, Boļeslavs. *Latgolas vēstures materiāli (1646–1835)*. 1. sēj. Daugavpils: Vī. Lōča izdevnīceiba, 1944.
- Bruiningk 1903** – Bruiningk, Hermann von. *Der Einfluss der Heiligenverehrung auf die Wahl der Taufnamen in Riga im Mittelalter*. Sonderabdruck aus den Sitzungsberichten der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands für das Jahr 1902. Riga: Druck von W.F.Häcker, 1903, S. 77–83.

- Dunsdorfs 1938, 1940, 1941** – Dunsdorfs, Edgars (izd.). *Vidzemes 1638. gada arklu revīzija*. 4 burtnīcas. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgādiens, 1938, 1940, 1941. (= Latvijas vēstures avoti, 4. sēj.).
- Feyerabend 1985** – Feyerabend, Liselotte. *Die Rigaer und Reveler Familiennamen im 14. und 15. Jahrhundert: unter bes. Berücks. d. Herkunft d. Bürger*. Köln/Wien: Böhlau, 1985 (= Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 7).
- Hampel 2005** – Hampel, Anja. Sozio-onomastische Betrachtungen zur Vornamengebung in Rostock, Stralsund und Riga im 15. Jahrhundert. Brandt, Gisela; Balode, Ineta (Hrsg.). *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache im Baltikum IV*. Stuttgart: Vlg. Hans-Dieter Heinz, Akademischer Verlag Stuttgart, 2005, S. 89–99 (= Stuttgarter Arbeiten zur Germanistik, Nr. 427).
- Hartig 1967** – Hartig, Joachim. *Die Münsterländischen Rufnamen im späten Mittelalter*. Köln, Graz: Böhlau, 1967.
- HdA** – Bächtold-Stäubli, Hanns; Hoffmann-Krayer, Eduard (Hrsg.). *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens*. Bd. 3. *Freen–Hexenschuß*. 3. unveränderte Aufl. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1987.
- Heuser 2020** – Heuser, Rita. Jürgen. *Digitales Familiennamenwörterbuch Deutschlands*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.namenforschung.net/id/name/11054/1> [skatīts 27.05.2020.].
- Hildebrand 1872** – Hildebrand, Hermann. *Das Rigische Schuldbuch (1286–1352)*. St. Petersburg: [bez izd.], 1872.
- Jansone 2010** – Jansone, Ilga. Ieskats Ērgemes latviešu evaņģēliski luteriskās draudzes antroponīmiskajā sistēmā. *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis. A daļa*, 64. sēj., Nr. 3/4. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2010, 14.–73. lpp.
- Jansone 2015** – Jansone, Ilga. Priekšvārdu dinamika Ērgemes evaņģēliski luteriskajā draudzē 18. gadsimtā. *Onomastica Lettica*. 4. laid. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015, 252.–288. lpp.
- Jansone, Siliņa-Piņķe 2018** – Jansone, Ilga; Siliņa-Piņķe, Renāte. Latviešu personvārdi Gotharda Frīdriha Stendera vārdnīcās un 18. gadsimta baznīcas reģistros. Grudule, Māra (sast.). *Gothards Frīdrihs Stenders (1714–1796) un apgaismība Baltijā Eiropas kontekstā / Gotthard Friedrich Stender (1714–1796) und die Aufklärung im Baltikum im europäischen Kontext / Gotthard Friedrich Stender (1714–1796) and the Enlightenment in the Baltics in European contexts: kolektīvā monogrāfija*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2018, 181.–199. lpp.
- Jaunsudrabiņš 1971** – Jaunsudrabiņš, Jānis. *Baltā grāmata*. Rīga: Liesma, 1971.
- Karulis 1992** – Karulis, Konstantīns. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 2 sēj. Rīga: Avots, 1992.

- KGCh** – *Kurländische Güter-Chroniken: neue Folge*. Bearbeitet und herausgegeben im Auftrage des Kurländischen Ritterschafts=Comités. Bd. 1. Mitau: Steffenhagen & Sohn, 1895.
- Kocere 2016** – Kocere, Venta. Jersikas Jurgā 1270. gada Evaņģēlijs. *Svjaťotē Evangelie Aprakos polnyj 1270. goda: unikal'naja istoričeskaja rukopis', imenuemaja "Evangelie Lotyšā", ("Ersikskoe Evangelie", "Simonovskoe Evangelie")*: *naučnye issledovanija*. Rīga: Latvijas katoļu pravoslāvna cirkov', 2016, 96.–101. lpp.
- Kohlheim 2003** – Kohlheim, Volker. Bremer Rufnamen im späten Mittelalter. *Beiträge zur Namenforschung. N. F.*, Bd. 38/3. Heidelberg: Winter, 2003, S. 249–261.
- Kohlheim 2013** – Kohlheim, Volker. Christlich motivierte Ruf- und Vornamengebung im deutschen Sprachbereich vom Mittelalter bis heute: Ein Überblick. *Onoma*. Bd. 48, S. 59–87.
- Kohlheim, Kohlheim 2013** – Kohlheim, Rosa; Kohlheim, Volker. *Duden. Lexikon der Vornamen. Herkunft, Bedeutung und Gebrauch von über 8000 Vornamen*. 6. völlig neu bearb. Aufl. Mannheim, Zürich: Dudenverlag, 2013.
- Lange 1773** – Lange, Jacob. *Lettisch Deutscher Theil des vollständiges Lettischen Lexici*. Schloß Ober=Pahlen, 1773.
- Lange 1777** – Lange, Jacob. *Vollständiges deutschlettisches und lettisch-deutsches Lexicon, nach den Hauptdialecten in Lief- und Curland aausgefertigt*. Mitau: J. Fr. Steffenhagen, 1777.
- LGU I** – Bruiningk, Hermann von; Busch, Nicolaus. *Livländische Güterurkunden (aus den Jahren 1207–1500)*. Rīga: Kommissionsverlag von Jonck & Poliewsky, 1908.
- LKV VIII** – *Latviešu konversācijas vārdnīca*. VIII sēj. Rīga: A. Gulbja apgādībā, 1923–1933.
- LLVV IV** – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 4. sēj. Rīga: Zinātne, 1980.
- LVVA 235.1.192.** – *Latvijas Valsts vēstures arhīvs: 235. fonds, 1. apraksts*, 192. lieta.
- Mackensen 1990** – Mackensen, Lutz. *Das große Buch der Vornamen. Herkunft. Ableitungen und Koseformen. Verbreitung. Berühmte Namensträger. Gedenk- und Namenstage. Verklungene Vornamen*. 7., völlig neu bearb. Aufl. München: Südwest, 1990.
- Mancelius 1638** – Mancelius, Georg. *Lettus, Das ist Wortbuch / Samt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache; Allen vnd jeden Außheimischen / die in Churland / Semgallen vnd Lettischem Lieffflande bleiben / vnd sich redlich nehren wollen / zu Nutze verfertigt / Durch Georgivm Mancelivm Semgall. der H. Schrifft Licentiatum &c. Gedruckt vnnd verlegt zu Riga / durch GERHARD. Schröder / Anno M. DC. XXXVIII*.
- Mettig 1891** – Mettig, Constantin. Die Bücher der Rigaschen Bierträgergilde. *Sitzungsberichte der Ges. für Gesch. und Altertumskunde der*

Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1890. Rīga: Druck von W. F. Häcker, 1891, S. 120–125.

Mettig 1892 – Mettig, Constantin. Ueber die Nationalitäts- und Gewerbeverhältnisse in der Bierträgergilde zu Riga. *Rigasche Stadtblätter*, 1892, Nr. 40–42.

Olupe 1992 – Olupe, Edīte. *Latviešu gadskārtu ieražas*. Rīga: Avots, 1992.

Rajandi 1966 – Rajandi, Edgar. *Raamat nimedest*. Tallinn: Eesti raamat, 1966.

RI 1599 – Jakubowski, Jan; Kordzikowski, Józef (red.). *Rewizja Inflancka 1599 r. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Tom XIII. Inflanty. Część I*. Warszawa, 1915.

Saar 2016 – Saar, Evar. Rõuge ja Vastseliina talupoegade eesnimed XVI ja XVII sajandil. *Õdagumeresuumlaisi nimeq. Läänemeresoomlaste nimed*. Võro: Võro Instituut, 2016, 11–56 (= Võro Instituudi toimõndusõq, 30).

Seibicke 1998 – Seibicke, Wilfried. *Historisches deutsches Vornamenbuch*. Bd. 2. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1998.

Siliņa-Piņķe 2005 – Siliņa-Piņķe, Renāte. *Jahn, Jane, Jahne*: zemnieku vārdu rakstība 1638. gada zviedru arklu revīzijā Vidzemē. *Baltu filoloģija XIV (1) 2005. Baltu valodniecības žurnāls*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 143.–151. lpp.

Siliņa-Piņķe 2014a – Siliņa-Piņķe, Renāte. Izplatītākie zemnieku vārdi Vidzemē 17. gadsimta pirmajā pusē. *Baltistica XLIX(1)*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014, 177.–196. lpp.

Siliņa-Piņķe 2014b – Siliņa-Piņķe, Renāte. Latviešu personvārdi Georga Manceļa vārdnīcā „Lettus” (1638). *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums 18 (1)*. Liepāja: LiePA, 2014, 246.–259. lpp.

Siliņa-Piņķe 2014c – Siliņa-Piņķe, Renāte. Personvārdi 1638. gada zviedru arklu revīzijā: analīzes problēmas un risinājumi. Balode, Laimute; Zschieschang, Christian (eds). *Onomastikas pētījumi II / Onomastic Investigations II*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2014, 198.–212. lpp.

Siliņa-Piņķe 2014d – Siliņa-Piņķe, Renāte. *Rigas spätmittelalterliche Personennamen*. Hamburg: Baar-Verlag, 2014 (= Beiträge zur Lexikographie und Namenforschung, 7).

Siliņa-Piņķe 2015 – Siliņa-Piņķe, Renāte. *Antonius – Tenis un Antiņš*. Latviešu priekšvārdi 17. gadsimtā. *Onomastica Lettica*. 4. laid. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015, 188.–219. lpp.

Siliņš 1990 – Siliņš, Klāvs. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1990.

Sloka 1927 – Sloka, Lauma. *Vidzemes draudžu kronikas*. 3. d. Rīga: Valsts Arhivs, 1927. (= Valsts Arhīva Raksti, 5. sēj.)

Stender 1761 – Stender, Gotthard Friedrich. *Neue vollständigere Lettische Grammatik, Nebst einem hinlänglichen Lexico, wie auch einigen*

- Gedichten*, verfasst von Gottfried Friedrich Stender. Braunschweig, gedruckt im Fürstl. großen Weisenhause, 1761.
- Stender 1789** – Stender, Gotthard Friedrich. *Lettisches Lexikon In zween Theilen abgefasst, und den Liebhabern der lettischen Litteratur gewidmet*. Mitau: Steffenhagen, 1789.
- Superanskaja 2003** – Superanskaja, Aleksandra. *Slovar' russkikh ličnyh imēn*. Moskva: ĒKSMO, 2003.
- Šterns 2002** – Šterns, Indriķis. *Latvijas vēsture 1180–1290. Krustakari*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002.
- Švābe 1941** – Švābe, Arveds. *Vidzemes saimniecības vēstures avoti 1553.–1618. g.* Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgādiens, 1941 (= Latvijas vēstures avoti, VI).
- Vanags 2010** – Vanags, Pēteris. Senkrievu valodas ietekme agrīnajā latviešu kristīgajā diskursā. *XI starptautiskā baltistu kongresa „Baltu valodu pagātne, tagadne un nākotne” referātu tēzes 2010. gada 27.–30. septembrī*. Rīga: [bez izd.], 2010, 193. lpp.
- Vasmer I–IV** – Vasmer, Max. *Ētimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. 4 toma, izdaniye vtoroje. Moskva: Progress, 1986–1987.
- VHL II** – Stadler, Johann Evangelist. *Vollständiges Heiligen-Lexikon*. Bd. 2. E-H. Augsburg: B. Schmid'sche Verlagsbuchhandlung (A. Manz), 1861.
- Zinkevičius 2008** – Zinkevičius, Zigmas. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

From *St George* to *Juris* and *Jurgis*: the twisting and turning histories of Latvian personal names

Summary

The purpose of this study is to trace the development of Latvian personal names derived from the name *Georg/Georgius* since their first mention until the 18th century, with a special focus on the two forms quoted in the title of this article and on the possible process whereby they were established in the Latvian anthroponymic system. At first, the historical variants of this name in the two possible donor languages (German and Russian) are surveyed, considering the adaptation processes that have taken place there – the elimination of the hiatus, the sound changes etc. The main part of the article is devoted to the analysis of Latvian personal names in 13th–18th-century sources, considerably revising the data of the “Dictionary of Latvian Personal Names” (1990) by Klāvs Siliņš. The earliest known recorded Latvianized version of *Georg/Georgius* is *Juryt*, registered in Riga in 1494. The most important role in recording Latvian names was played by the language of

the written sources and the language skills of the scribes: the forms of these names vary more greatly among German and Polish sources than among different regions of Latvia.

In the early 17th century, the Latvianized versions of *Georg/Georgius* are both with and without -g-. The most often recorded versions are *Jurgen* and *Jurring*. In the dictionaries of that time, the most often included version is *Juris*. The distribution of this name in folklore is also noted.

Even though the material available for research is quite extensive, it still leaves several questions to be answered. Meanwhile, it allows to conclude that the Latvian names *Juris* and *Jurgis* show both Russian (including Old East Slavic) and German impact, which has influenced the distribution of the Latvian versions. We can tentatively presume that the form *Juris* was initially more widespread in North-Eastern Vidzeme, under the impact of the forms used by the neighbouring Estonians and Russians. It is also possible that until mid 17th century the most widespread Latvianized form of *Georg/Georgius* (at least in some parts of Vidzeme) was *Juriņš*.

Keywords: Latvian personal names, the region of Vidzeme, 16th–18th century, German personal names, Russian personal names, Estonian personal names, language contacts

Latvijas toponīmi lietuviešu vārdnīcā „Pasaulio vietovardžiai. Europa”

Ievads

Savas valodas onīmu¹ sistēmas kārtošana jebkurā valstī ir viens no aktuāliem jautājumiem, taču svarīgi ir rūpēties arī par korektu citu valstu onīmu lietošanu valodā. Šo leksikas daļu var uzskatīt par kultūrspecifisko leksiku, kuras atveide, resp., „rakstība citā valodā saskaņā ar šīs valodas gramatisko sistēmu un pareizrakstības noteikumiem” (VPSV, 165), teorētiski ir atrisināta, taču praktiski skatījums uz svešvalodu onīmiem dažādās valstīs atšķiras. Lai reglamentētu citvalstu ģeogrāfisko objektu nosaukumu lietošanu, Lietuvā, tāpat kā Latvijā, tiek gatavoti un izdoti atbilstoši lietuviešu valodas normām atveidotu toponīmu krājumi. Pētījuma mērķis: apkopot jaunākajā lietuviešu onomastiskās leksikogrāfijas avotā – vārdnīcā „Pasaulio vietovardžiai. Europa” („Pasaules vietvārdi. Eiropa”) (tālāk tekstā PVE²) – iekļautos Latvijas toponīmus un izanalizēt to atveidi lietuviešu valodā. Pētījums veikts, izmantojot sastatījuma un aprakstošo metodi.

1. Avots un toponīmu kopums

Pēc Lietuviešu valodas valsts komisija (tālāk LVVK; lie. *Valstybinė lietuvių kalbos komisija* jeb VLKK) iniciatīvas saskaņā ar tās apstiprināto koncepciju sāka izdot vairāksējumu vārdnīca „Pasaulio

¹ Abās baltu valodās sinonīmiski tiek lietoti svešcilmes un pašcilmes onomastikas termini, taču, lai vienādotu metavalodu, pētījumā priekšroka dota svešcilmes terminiem, jo kopumā tie dominē latviešu valodas kā avotvalodas un lietuviešu valodas kā mērķvalodas terminoloģijā.

² Pētījumam izmantota vārdnīcas drukātā versija PVE 2006 (sk. avotu sarakstu), tikai reizēm salīdzinājumam arī tiešsaistes avots PV.

vietovardžiai” („Pasaules vietvārdi”), kuras uzdevums ir citvalstu toponīmu lietošanas, galvenokārt to rakstības, vienādošana. Pavisam izdotas piecas atsevišķiem kontinentiem veltītas vārdnīcas. Pirmajā, kas iznāca 2006. gadā, iekļauts ap 40 000 visu Eiropas valstu, starp tām arī Latvijas, toponīmu. Citos cikla sējumos apkopoti Amerikas (2008), Āfrikas, Antarktīdas, Austrālijas, Okeānijas (2010) un Āzijas (2 sējumi; attiecīgi 2012. un 2014. gadā) toponīmi. Visi šī leksikogrāfijas krājuma toponīmi laikā no 2014. līdz 2016. gadam tika digitalizēti un ir pieejami tiešsaistē (PV). Lai gan sējumu uzbūve ir līdzīga, tālāk plašāk raksturots par pētījuma avotu izvēlētais izdevums.

PVE ir alfabētiskas uzbūves vārdnīca, kurā visi Eiropas kontinenta toponīmi iekļauti vienotā alfabētā (tāpēc rakstā netiks norādīta konkrēta piemēra lappuse), nav dalījuma pēc valstīm. Kā šķirkļa vārdi dotas lietuviešu valodā adaptētas, tulkotas (vai daļēji tulkotas, resp., tulkots kāds no komponentiem, parasti nomenklatūras vārds) un tradicionālas toponīmu formas. Dominē adaptēti, saskaņā ar izdevumā „Nelietuvišķų tikrinių vardų rašymas „Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje”” („Nelietuvišu īpašvārdu rakstība „Lietuviešu padomju enciklopēdijā”) (NTVR) un atbilstoši spēkā esošajiem LVVK lēmumiem atveidoti toponīmi. Vārdnīcas praktiskā funkcija ir noteikusi, ka par šķirkļa vārdu izvēlēta lietuviešu valodas forma, aiz kuras iekavās ir minēts toponīms avotvalodā. Lai atspoguļotu toponīmu lietošanas dažādību un palīdzētu saglabāt saikni ar lietuviešu izdevumos agrāk lietotajiem nosaukumiem, reizēm sinonīmiski minēti arī tie (PVE 2006, 8), kā arī pievienoti objekta veidu saīsinājumi lietuviešu valodā un valsts, kuras teritorijā tas atrodas.

Tā kā visos mūsdienu lietuviešu valodas leksikogrāfijas avotos obligāta prasība ir salikt uzsvāru zīmes (reizēm arī norādīt akcentēšanas tipu)³, ņemot vērā LVVK reglamentētos Latvijas toponīmu akcentēšanas principus (VLKK 2004), tā rīkojušies arī PVE veidotāji. Reizēm papildus pievienotas atsevišķu locījumu formas, piemēram, *Agluona* un tā ģenitīva galotne *-os* (*Agluonos*). Savukārt avotvalodas formas ar norādi uz alfabēta daļā iekļautajiem lietuviskotajiem toponīmiem ir dotas vārdnīcas pielikumā.

³ Lai nesarežģītu rakstu, uzsvāru zīmes tajā netiks norādītas, jo lietuviešu valodas akcentēšanas īpatnībām šajā pētījumā uzmanība netiek pievērsta.

Pētījumā analizējamās PVE iekļautos toponīmus 2014. gadā apkopoja Šauļu Universitātes maģistrante Aušra Kavaļauskaite (*Aušra Kavaliauskaitē*), un tie jau ir izmantoti publikācijā (Kvašytė, Kavaliauskaitė 2018), taču raksta vajadzībām dati pārbaudīti arī tiešsaistē (PV).

2. Toponīmu atveide lietuviešu valodā

Svešvalodu onīmu atveides normas Lietuvā apkopotas instrukcijās vai papildmateriālos enciklopēdisko izdevumu vajadzībām (NTVR; VLE⁴), taču šie jautājumi joprojām laiku pa laikam izraisa diskusijas sabiedrībā, kā arī nonāk valodnieku uzmanības lokā (jaunākās publikācijas par šo tēmu Ambrazas 2008; Urbutis 2007). Atšķirībā no citām svešvalodām, latviešu valodas onīmus pieņemts lietuviskot, resp., atspoguļot avotvalodas izrunas specifiku, bet formu pieskaņot mērķvalodas rakstības un gramatikas normām (NTVR, 75–78). Tas izsecināms arī no LVVK lēmumā sniegtā apraksta, kā lietot adaptētu antroponīmu un toponīmu galotnes (LKKN, 69–70), un vēlāk veiktajiem šī lēmuma grozījumiem (KK, 169–170). Taču mūsdienās Lietuvā arvien biežāk vērojamas atkāpes no latviešu valodas onīmu atveides tradīcijām, piemēram, uz tulkoto daiļdarbu vākiem latviešu, tāpat kā citu ārzemju autoru, vārdi un uzvārdi jau tiek rakstīti avotvalodā (plašāk sk. Kvashite 2018), arvien biežāk tā tiek darīts arī preses publikācijās. 2016. gadā LVVK ir izdevusi onīmu gramatiskošanas rekomendācijas, kurās latviešu valodas onīmi būtībā pielīdzināti citu svešvalodu onīmiem, tāpēc tagad tos drīkst lietot dažādi: gan atveidot pēc līdz šim spēkā bijušajām normām, gan pievienot galotnes pie avotvalodas formas ar apostrofu u. tml. (izvēles iespēja atstāta lietotājam) (VLKK 2016). Toponīmus pārmaiņas pagaidām ir skārušas mazāk nekā antroponīmus, tomēr pēdējā laikā vērojama jauna tendence – rakstīt Latvijas toponīmus avotvalodas formā, taču tos locīt (par to sk. Kvašīte 2019).

⁴ Ik diviem jaunā izdevuma „Visuotinė lietuvių enciklopedija” („Vispārīgā lietuviešu enciklopēdija”) (VLE) sējumiem (pavisam to ir 25) nāk klāt brošūra, kurā apkopoti tajos lietotie onīmi un to lietuviskojoši. Tomēr ir zināmas šaubas, vai tajās sniegta visa informācija.

Šajā pētījumā par pamatu ņemta tradicionālā pieeja, kas bija spēkā PVE izdošanas laikā, – toponīmus lietuviskot. Latvijas toponīmus lietuviešu valodā parasti atveido divējādi: 1) tiek minēts lietuviskais variants, ko lieto vietējie lietuvieši; 2) ja lietuviskā varianta nav, atveidojumi nav pietiekami pārbaudīti vai ir maz izplatīti, tie tiek transkribēti lietuviski (Baluodė, Garšva 1985, 64). Atveidojot toponīmus, tiek ņemtas vērā gramatisko rādītāju (galotņu) izvēles un izrunas atspoguļošanas iespējas. Šie procesi lietuviešu valodā ir dinamiski – laika gaitā dažas normas mainījušās (plašāk par to sk. Kvašytė 2014). Ja toponīmi ir saliktas struktūras, jāpievērš uzmanība arī nomenklatūras vārda jeb saliktajā toponīmā iekļautā ģeogrāfiskā apelatīva, kas raksturo objekta kategoriju (Rapa 2014, 3), atveidei. Šos komponentus parasti tulko kā jebkuru citu apelatīvu.

Daļa lietuviski atveidotu Latvijas toponīmu ir iekļauta divvalodu un specializētos leksikogrāfijas avotos: latviešu-lietuviešu un lietuviešu-latviešu vārdnīcu ģeogrāfisko nosaukumu pielikumos (LLKŽ 1977; 2003; LLV 1964; 1995), kā arī dažādās Lietuvā iznākušajās toponīmu vārdnīcās (LTV, VKŽ, VŽ un tās interneta versijā 2007).

3. Toponīmi vārdnīcā „Pasaulio vietovardžiai. Europa”

PVE konstatēti 677 Latvijas toponīmi, no tiem 632 vienkāršie un 45 saliktie (42 divvārdu un 3 trīsvārdu). Vienkāršo toponīmu kopumu veido 591 oikonīms, 36 hidronīmi un 5 oronīmi, savukārt salikti pēc uzbūves ir 29 hidronīmi (starp tiem 23 limnonīmi), 1 oronīms un 15 toponīmi, kas nosauc citus objektus.

Nevar nepamanīt, ka pētījuma avotā ir iekļauti toponīmi, kuri nosauc vairākus atšķirīgus objektus (par to liecina attiecīgas norādes), piemēram, upi un pilsētu vai mazāku apdzīvotu vietu (*Aucė – Auce*⁵, *Ežerė – Ezere*, *Ruoja – Roja*, *Platuonė – Platone*), ezeru un pilsētu vai apdzīvotu vietu (*Babytė – Babīte*, *Dagda*, *Durbė – Durbe*, *Ludza*). Retāk PVE sastopami cita tipa toponīmu paveidu pāri, piemēram,

⁵ Toponīmu pieraksta secība kā PVE – vispirms lietuviešu valodas forma. Ja formas abās valodās sakrīt, rakstīts tikai vienreiz.

raga un apdzīvotas vietas (*Mērsragas*⁶ – *Mērsrags*) vai pat triju objektu – ezera, upes un pilsētas (*Alūksnē* – *Alūksne*), ezera, upes un apdzīvotas vietas (*Baltezeras* – *Baltezers*) – nosaukumi. Taču tikai 86 vienkāršajiem un 8 saliktajiem Latvijas toponīmiem PVE ir pievienotas norādes, tāpēc pieļaujams, ka neviennozīmīgu toponīmu vārdnīcā ir vairāk.

Savukārt tiešsaistē pieejamie Latvijas toponīmi sadalīti pavisam 20 grupās, sakārtoti pēc alfabēta (ieskaitot galvaspilsētu) un saskaitīti⁷: *aukštumos* ‘augstienes’ (8), *etninēs sritys* ‘etniskie apgabali’ (2), *ežerai* ‘ezeri’ (47), *gyvenvietēs* ‘apdzīvotas vietas’ (583), *īlanka* ‘līcis’ (1), *istorinē gyvenvietē* ‘vēsturiska apdzīvota vieta’ (1), *istorinēs sritys* ‘vēsturiskie apgabali’ (6), *kalnai* ‘kalni’ (4), *krioklys* ‘ūdenskritums’ (1), *kyšuliai* ‘ragi’ (3), *miestai* ‘pilsētas’ (7) (konkrēti nosauktas *Alūksnē* – *Alūksne* (ež., u. ir mst.), *Aucē* – *Auce* (u. ir mst.), *Durbē* – *Durbe* (ež. ir mst.), *Ludza* (ež. ir mst.), *Rēzeknē* – *Rēzekne* (u. ir mst.), *Uogrē* – *Ogre* (u. ir mst.), *Zilupē* – *Zilupe* (u. ir mst.))⁸, *miesto dalys* ‘pilsētas daļas’ (3), *nacionalinis parkas* ‘nacionālais parks’ (1), *pusiasalis* ‘pusāla’ (1), *rezervatai* ‘rezervāti’ (2), *sostinė* ‘galvaspilsēta’ (1), *tvenkiniai* ‘dīķi’ (2), *upės* ‘upes’ (60), *žemē* ‘zeme’ (1), *žemumos* ‘zemienes’ (5) (PV) (kā atsevišķs objekts nav izdalīts *sąsiauris*, lai gan PVE viens šāds ģeogrāfiskais objekts – *Irbės sąsiauris* ‘Irbes jūras šaurums’ – Latvijā ir konstatēts).

3.1. Oikonīmi

Toponīmu, kas nosauc reģionus, zemes, pilsētas un apdzīvotas vietas, resp., oikonīmu PVE ir konstatēts visvairāk – pavisam 591 vienkāršais oikonīms.

Lielāko ģeogrāfisko objektu kopumu veido **vēsturisko apgabalu, etnisko apgabalu, vēsturiskās dzīvesvietas un zemes** nosaukumi, kas

⁶ Par garā patskaņa ē atveidi lietuviešu valodā nav vienota viedokļa, lai gan LVVK ir ieteikusi atveidot to ar burtu ē neatkarīgi no izrunas (KK), reizēm tomēr gribētos precīzāk atspoguļot patskaņa šaurumu (ē) un platumu (e).

⁷ Kopskaits (739) atšķiras no sadaļas sākumā minētā toponīmu skaita, jo šeit tie saskaitīti tik reižu, cik dažādu objektu nosauc, bet pētījumā viens toponīms uzskatīts par vienu vienību neatkarīgi no objektu skaita.

⁸ Šķiet, ka minētas tās, kas nosauc ne vien pilsētu, bet arī citu objektu, taču tāds dalījums (vai grupas nosaukums) nav saprotams.

reizēm sakrīt, taču PVE ir fiksēti ar vairākām atšķirīgām norādēm (lie. *istorinē sritis; etninē sritis; istorinē gyvenvietē un žemē*)⁹: *Kuršas – Kurzeme (ist. ir etn. sritis), Latgala – Latgale (ist. sr. ir žemē), Sēla – Sēlija (ist. sr.), Vidžemē – Vidzeme (g-tē – gyvenvietē, ist. – istorinis, -ē, buvēs, -usi, sr. – sritis), Žiemgala – Ziemgale [= Zemgale]*¹⁰ (*ist. sr. Latvijoje ir Lietuvoje*), *Sēlpilis – Sēlpils (sen. ir dab. g-tē)*, divi no tiem patiešām ir vēsturiskie apgabali: *Lifliandija* – avotvalodas nosaukuma nav (*ist. sr. Estijoje ir Latvijoje*) [vēst. apg. Igaunijā un Latvijā] un *Talava – Tālava (ist. Latgalos sr.)*.

PVE konstatēta forma *Kuršas – Kurzeme*, bet citos avotos šīs Rietumlatvijas daļas nosaukums lietuviešu valodā biežāk ir *Kuržemē*, kur salikteņa otrais komponents *-zeme* aizstāts ar lietuvisko ekvivalentu *-žemē* (pēc analogijas tā tiek darīts arī nosaukumā *Vidžemē*) (Baluodē, Garšva 1985, 66). Kā uzsver lietuviešu valodnieks Jons Kabelka (*Jonas Kabelka*), „Kurši ir vakariņu lyvių gyventa sritis dabar vadinama la. *Kurzeme*, arba *Kursa* (labai retai), lie. *Kuržemē*, arba *Kuršas* [...]” [Apgabalu, kuru apdzīvoja kurši un rietumu lībieši tagad sauc la. *Kurzeme* vai *Kursa* (ļoti reti), lie. *Kuržemē* vai *Kuršas*] (Kabelka 1987, 8). Spriežot pēc citāta, priekšroka lietuviešu valodā būtu dodama formai *Kuržemē*, ja ir runa par reģionu mūsdienā izpratnē, savukārt forma *Kuršas* piemērota vēsturiskā kontekstā (sk. Kvašīte 2018). Avotvalodā toponīms *Kursa* ir sastopams dažos saliktajos – augstieņu un zemieņu – nosaukumos, kur tā atveidojums mērķvalodā ar *Kuršas* šaubas nerada (sk. arī 3.4. sadaļu). Savukārt citu reģionu nosaukumu atveide PVE neatšķiras no tradicionāli lietojamām formām (plašāk par dažiem no tiem sk. Kvašytė 2012).

Pilsētu un apdzīvotu vietu sieviešu dzimtes vienskaitļa formas nosaukumos lietuviešu valodā tiek saglabāta galotne *-a* (*Cyrava – Cīrava, Karsava – Kārsava, Uozuolmuiža – Ozolmuiža*), galotne *-e* atveidota ar *-ē* (*Garkalnē – Garkalne, Ylē – Īle, Penkulē – Penkule, Ugalē – Ugāle*), bet *-s* (sastopama salikteņa otrajā komponentā *-pils*) atveidota ar *-is* (*Malpilis – Mālpils, Ungurpilis – Ungurpils, Ventspilis – Ventspils*).

⁹ Citos avotos latviešu valodā tos pieņemts saukt par etnogrāfiskajiem (etniskajiem) vai kultūrvēsturiskajiem reģioniem (arī novadiem) (Balode, Bušs 2015), taču rakstā saglabāts PVE iedalījums. Lai gan redzams, ka ne vienmēr norādes ir precīzas, plašāk to izvēle rakstā netiek aplūkota.

¹⁰ Šāda tipa (korektūras) kļūdas šeit un tālāk labotas – R. K.

Jāpiebilst, ka šīs struktūras toponīmi lietuviešu valodā pāriet vīriešu dzimtes locīšanas paradigmā, lai gan apelatīvs *pilis* arī lietuviešu valodā ir sieviešu dzimtes. Bez jau minētā salikteņu otrā komponenta sieviešu dzimtes toponīmi ir ar otrajiem komponentiem *-grīva* (*Salacgrīva* – *Salacgrīva*), *-kalne* (*Augstskalnē* – *Augstkalne*), *-mala* (*Silmala*), *-muiža* (*Valmiermuiža*), *-osta* (*Paviluosta* – *Pāvilosta*). Jāsecina, ka pēdējā nosauktā toponīma atveide laika gaitā ir mainījusies – agrāk sieviešu dzimtes komponenta *-osta* vietā lietota vīriešu dzimtes forma, jo tāds ir atbilstošais apelatīvs lietuviešu valodā (sal. *Paviluostas* (Baluodē, Garšva 1985, 67), tagad saglabāta sieviešu dzimtē *-uosta*). Savukārt no sieviešu dzimtes daudzskaitļa galotnēm biežāk sastopamo *-as* atveido ar *-os* (*Krimūnos* – *Krimūnas*, *Upeslejos* – *Upeslejas*, *Ziros* – *Ziras*), bet galotni *-is* ar *-ys* (*Cēsysis* – *Cēsis*). Visvairāk grūtību praksē sagādā tieši pilsētas nosaukums *Cēsis*, jo bieži vien to galotnes dēļ uztver kā vīriešu dzimtes lietvārdu (plašāk par dažādo atveidi sk. Kvašytė 2012). Kopumā var konstatēt, ka PVE iekļautie sieviešu dzimtes Latvijas toponīmi adaptēti atbilstoši lietuviešu valodas gramatikas normām (reizēm saglabātas tradicionālās formas).

Vīriešu dzimtes vienskaitļa galotni *-s* toponīmos, tāpat kā antroponīmos, lietuviešu valodā atveido ar galotni *-as* (*Tukumas* – *Tukums*). Atbilstoši 2004. gada grozījumiem tā tas tiek darīts arī toponīmu otrajos komponentos *-ciems*, *-kalns*, *-gals* (KK), piemēram, *Vijciemas* – *Vijciems*, *Pliavniekkalnas* – *Plavniekkalns*, *Sakstagalas* – *Sakstagals* (sal. divvalodu vārdnīcās tie lietuviskoti ar galotni *-is*). Teiktais attiecas arī uz līdzīgas struktūras salikteņiem ar otrajiem komponentiem *-krogs*, *-pagasts*, *-rags* (grozījumos tie nav minēti): *Silakruogas* – *Silakrogs*, *Jaunpagastas* – *Jaunpagasts*, *Staburagas* – *Staburags* u. tml. Vēl PVE konstatēti daži oikonīmi ar vīriešu dzimtes galotnēm *-us* (*Saldus*) un *-is* (*Gulbytis* – *Gulbītis*, *Kuolbergis* – *Kolbergis*). Pie oikonīmiem ar *-is* nav norādīts objekts, tikai lokalizācijas valsts, lai gan tie nav plaši zināmi, acīmredzot tāpēc viena no tiem atveide nav precīza – maz ticams, ka nosaukumu *Kolbergis* (pagasts Alūksnes novadā) izrunātu ar divskani *uo*. Vīriešu dzimtes daudzskaitļa galotni *-i* lietuviešu valodā atveido ar *-(i)ai* (*Ērgliai* – *Ērgļi*, *Kemeriai* – *Ķemeri*, *Talsai* – *Talsi*, *Uozuolniekai* – *Ozolnieki*), nereti vīriešu dzimtes daudzskaitļa formā ir salikteņa otrie komponenti: *-kalni* (*Bērzkalnai* – *Bērzkalni*), *-krasti* (*Saulkrastai* – *Saulkrasti*). Vienīgais PVE konstatētais nelokāmais

Latvijas toponīms – Gulbenes novada pagasta nosaukums (tautas svētku homonīms) *Līgo* – ir atveidots ar lokāmo galotni, kā to parasti lietuviešu valodā dara ar nelokāmajiem svešcilmes apelaīviem – *Lygas*. Vairumā gadījumu PVE iekļautajos oikonīmos ne vien pareizi izvēlētas galotnes, bet arī precīzi atveidoti patskaņu (izņēmums – iepriekš aprakstītais pagasta nosaukums *Kolbergis*) un līdzskaņu burti ar diakritiskajām zīmēm.

PVE konstatētas arī vairāku Latvijas oikonīmu tradicionālās formas (daudzas no tām plaši zināmas): *Aknysta* – *Aknīste*, *Bauskē* – *Bauska*, *Daugpilis* – *Daugavpils*, *Liepoja* – *Liepāja* u. c.

Oikonīmu kopumā iekļauti arī trīs **pilsētas** (šajā gadījumā Rīgas) **daļu** nosaukumi, no kuriem katrs ar kaut ko īpašs. Viens no tiem atveidots kļūdaini, resp., nepareizi atspoguļota burtā *o* izruna (*Boulderaja* – *Bolderāja*; sal. *Bolderaja* LLKŽ 1977, 734). Otrajā – saliktenī *Daugavgrīva* – *Daugavgrīva* (sk. arī LLKŽ 2003, 802) – ir saglabāta latviskā hidronīma forma *Daugava*, lai gan lietuviešu valodā tradicionālais hidronīms ir *Dauguva*. Šajā gadījumā formas izvēle ir pamatota (sal. sinonīmus latviešu-lietuviešu vārdnīcā, no kuriem pirmais jāuzskata par tulkojumu, nevis atveidojumu *Pārdaugava* – *Uždauguvys*, *Pārdaugava* LLKŽ 2003, 803). Savukārt trešais Rīgas pilsētas daļas nosaukums *Jaunciemas* – *Jaunciems* atveidots atbilstoši pirms tam aplūkotajiem saliktenīem ar *-ciems* pilsētu un apdzīvotu vietu nosaukumos. Šajā gadījumā jāpievērš uzmanība, ka latviešu-lietuviešu vārdnīcas pielikumā visi saliktenī ar otro komponentu *-ciems* (nosaukuma *Jaunciems* starp tiem gan nav) atveidoti ar *-kiemis*, piemēram, *Ilguciems* – *Ilgukiemis*, *Kalnciems* – *Kalnkiemis*, *Mežciems* (*Rygos ir Daugpilio dalis*) – *Mežkiemis*, *Purvciems* – (*Rygos dalis*) *Purvkiemis* (LLKŽ 2003, 803). Tādējādi šajās formās tiek atspoguļota burtu atbilstme kopcilmes vārdos, kur latviešu līdzskanīm *c* atbilst lietuviešu *k*, nevis ievērotas onīmu atveides normas.

3.2. Hidronīmi

Hidronīmu, resp., toponīmu, kas nosauc ūdensteces un ūdenstilpes (atkarībā no nosaukamā objekta tos iedala potamonīmos un limnonīmos), pavisam PVE ir 36 vienkāršie un 29 saliktie (starp tiem 23 limnonīmi).

Upju nosaukumu (potamonīmu) atveide nesagādā grūtības, jo tie ir galvenokārt sieviešu dzimtes substantīvi ar galotnēm *-a* vai *-e*, turklāt vairāki no tiem sakrīt ar apdzīvotu vietu nosaukumiem, par ko liecina attiecīgas norādes. Taču PVE konstatēts samērā daudz tradicionālo formu potamonīmu – parasti vai nu abu valstu, vai pierobežas upju (reizēm arī apdzīvotu vietu) nosaukumi: *Beržtalis* – *Bērstele*, *Yslikis* – *Īslīce* (arī oikonīms), *Laukesa* – *Laucese* (Latvijā arī oikonīms), *Mūša* – *Mūsa* (arī oikonīms), *Nemunēlis* – *Mēmele*, *Švitinys* – *Svitene* u. c. Atšķirībā no tradicionālajām formām, kurās bieži vien vērojamas atsevišķu līdzskaņu (reizēm vārdu sakņu) pārmaiņas, atveidojot toponīmus, līdzskaņi *s*, *z*, *c* to saknēs jāsaglabā kā avotvalodā (Baluodē, Garšva 1985, 66), piemēram, *Aucē* – *Auce*, *Bērzē* – *Bērze*. Precīzi ir atveidoti salikteņi, kuru otrais komponents *-upe* veic nomenklatūras vārda funkciju: *Janiupē* – *Jāņupe*, *Lielupē* – *Lielupe*, *Svētupē* – *Svētupe*.

Konstatēts saliktais potamonīms ar atributīvo komponentu *Maza Jugla* – *Mazā Jugla*, kura atveide PVE atšķiras no līdzīgas struktūras oronīma atveides (par to sk. 3.3. sadaļā) un no latviešu-lietuviešu vārdnīcas (sal. *Mažoji Jugla* LLKŽ 1977, 746, arī *Lielā Jugla* – *Didžioji Jugla* 744).

Daļa **ezeru** nosaukumu (limnonīmu) pēc struktūras ir gan vienkārši, gan salikti, resp., ar nomenklatūras vārdu *ezerš*. Vienkāršajos nosaukumos tas ir kļuvis par salikteņu otro komponentu, piemēram, *Baltezeras* – *Baltezers*, *Ežezeras* – *Ežezers*, *Kyšezeras* – *Ķīšezers*. Kā liecina PVE materiāla analīze, daži limnonīmi pēc struktūras abās valodās ir vai nu vienkāršie, vai saliktie (*Alaukstas* – *Alauksts*, *Drydzis* – *Drīdzis*, *Inesis*, *Kanieris* – *Kaņieris*, *Lubanas* – *Lubāns*, *Nedzis*; *Raznos ežeras* – *Rāznas ezers*, *Usmos ežeras* – *Usmas ezers*, *Zebraus ežeras* – *Zebrus ezers* u. c.), reizēm lietuviešu valodā vienkāršais, bet latviešu – saliktais (*Cirytis* – *Ciriša* [= *Cirīša*] *ezerš*, *Ričys* – *Riču ezers*). Savukārt citos gadījumos konstatētas dažādas atveides (arī avotvalodas) neprecizitātes, piemēram, *Burtniekai* – *Burtnieki*. Avotvalodā ezera nosaukums ir vienskaitlī *Burtnieks* (NE) (sal. *Burtnieku ezers* LLKŽ 2003, 802), bet daudzskaitlī ir saistītais oikonīms *Burtnieki*: *Burtnieka ezers ir ceturtais lielākais ezers Latvijā, atpaliekot vien no Lubānas, Rāznas un Engures ezeriem. Tas atrodas Burtnieku līdzenumā lēzenā ielejā [...] Burtnieks ir vienīgais*

ezerš Latvijas krastā, kur viļņu darbības rezultātā izveidojušies klinšu atsegumi [...] (BN). Toponīms *Babytē – Babīte* PVE ir fiksēts kā divu objektu – apdzīvotas vietas un ezera – nosaukums, resp., iekļauts vienkāršais toponīms, lai gan ezera nosaukums latviešu valodā ir saliktas struktūras (*Babītes ezers* (NE), bet par to, ka tas var būt arī hidronīma sastāvā, liecina norāde ež. Līdzīgi PVE darīts ar dažiem citiem hidronīmiem (gan potamonīmiem, gan limnonīmiem), kuri vienlaikus ir arī oikonīmi: *Alūksnē – Alūksne* (sal. *Alūksnes ezers*), *Dagda, Durbē – Durbe* (sal. *Durbes ezers*), *Ludza* (sal. *Ludzas ezers*). Taču ir arī vairāki izņēmuma gadījumi, kad atsevišķi fiksēts vienkāršais un saliktais toponīms, piemēram, oikonīmi *Engurē – Engure*, *Liepoja – Liepāja*, *Papē – Pape* un limnonīmi *Engurēs ežeras – Engures ezers*, *Liepojos ežeras – Liepājas ezers*, *Papēs ežeras – Papes ezers*.

Hidronīmu grupā iekļauti arī **ūdenskrātuvi** nosaukumi *Pliaviņu tvenkinys – Pļaviņu ūdenskrātuve* un *Rygos tvenkinys – Rīgas ūdenskrātuve*. To atveide PVE radīja šaubas, jo nomenklatūras vārda *ūdenskrātuve* ekvivalenti lietuviešu valodā ir ‘baseinas, tvenkinys, vandens saugykla’ (LLKŽ 2003, 738), savukārt apelatīva *tvenkinys* nozīmes – ‘1. ūdens krātuve; 2. dīķis’ (LLV 1995, 539). Taču, ņemot vērā termina *tvenkinys* definīcijas vairākās saskarnozarēs, kurās uzsvērts, ka tā sauc mākslīgas ūdenskrātuves, kas izveidotas, aizsprostojot upi vai citu ūdensteci, lai uzkrātu un regulētu ūdensteci, un tiek izmantotas dažādiem rūpniecības, saimniecības, ūdens transporta u. c. mērķiem (TB), nav pamata apgalvot, ka šajos nosaukumos mērķvalodā precīzāk būtu lietot atbilstīgi *vandens saugykla*, kā tas darīts iepriekš (sk. Kvašytė, Kavaliauskaitė 2018).

Saliktie hidronīmi PVE ir **jūras šauruma** (*Irbės sąsiauris – Irbes jūras šaurums*) un **līča** (*Rygos įlanka – Rīgas jūras līcis*) nosaukumi. Pirmais no tiem lietuviešu valodā atveidots ar divkomponentu vārdkopu *Irbės sąsiauris*. Avotvalodā vienā no divvalodu vārdnīcām (LLKŽ 1977, 739) apelatīvs *jūra* ir kvadrātiekvāds kā fakultatīvs elements, citos avotos latviešu valodā atbilstošais nosaukums ir *Irbes šaurums*. Tā kā lietuviešu valodā nomenklatūras vārds – apelatīvs *sąsiauris* – ģeogrāfijas terminoloģijā nosauc šauru ūdens joslu starp kontinentiem, salām vai starp kontinentu un salu, kas savieno blakus esošus kontinentus, jūras vai citas ūdensteces (TB), resp., tam nav citas nozīmes, tikai ‘jūras šaurums’ (LLV 1995, 436), nav nepieciešams

šo komponentu atkārtot. Savukārt viena no termina *īlanka* nozīmēm lietuviešu valodā ir okeāna, jūras, ezera vai dīķa daļa, kas iesniegusies sauszemē (TB) un atbilst nomenklatūras vārdam latviešu valodā *līcis* (arī *joma*) (sal. *Rīgas [jūras] līcis* (LLKŽ 1977, 750), *Rīgas līcis* (LLKŽ 2003, 803)). Tādējādi no avotvalodā lietotajiem trīsvārdu saliktajiem hidronīmiem¹¹ PVE abu šo objektu nosaukumi kļūst par divvārdu hidronīmiem mērķvalodā.

3.3. Oronīmi

PVE konstatētie **kalnu** nosaukumi (oronīmi) – salikteni ar otro komponentu *-kalns*, kas veic nomenklatūras vārda funkcijas, – atbilst jaunākajām atveides normām, resp., ir atveidoti ar galotni *-as*: *Krievukalnas – Krievukalns, Dēlinkalnas – Dēlīņkalns, Gaizinkalnas – Gaiziņkalns* un *Liepukalnas – Liepukalns*. Savukārt vēl viens vienkāršais oronīms *Sauleskalns*, kas divvalodu leksikogrāfijas avotos ticis tulkots (nevis atveidots) ar vārdkopu *Saulēs kalnas* (LLKŽ 1977, 752; LLKŽ 2003, 803; LLV 1995, 602) (Kvašytė 2012, 425), PVE pēc analogijas ar citiem nosaukumiem jau atveidots ar salikteni *Sauleskalnas* (turklāt saglabājot nelietuviskotu pirmā komponenta galotni).

Vienīgais saliktais oronīms PVE ir *Didysis Liepukalnas – Lielais Liepukalns*, kurš iekļauts nevis kā patstāvīgs šķirkļa vārds, bet kā nosaukuma *Liepukalns* sinonīms. Tā atributīvais komponents ir pārtulkots (salīdzinājumam jāmin, ka iepriekš analizētais līdzīgas struktūras potamonīms *Mazā Jugla* lietuviešu valodā ir atveidots).

3.4. Citi toponīmi

Šajā grupā iekļauti PVE konstatētie vienkāršie un saliktie toponīmi, kas nosauc augstienes, zemes, ragus, rezervātus, nacionālo parku, pussalu un ūdenskritumu.

¹¹ Raksta tapšanas gaitā notikušas izmaiņas – arī latviešu valodā tie ir kļuvuši par divvārdu hidronīmiem: „Baltijas jūras līča un jūras šauruma nosaukumus turpmāk lietosim īsākā formā: **Rīgas līcis** (nevis Rīgas jūras līcis) un **Irbes šaurums** (nevis Irbes jūras šaurums) – atbilstoši Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas 28.06.2022. lēmumam Nr. 1-15.1/1.” (Strautniece 2022).

Augstieņu un **zemieņu** nosaukumos sastopami vairāki oikonīmu sadaļā analizēto reģionu nosaukumi, tikai atšķirībā no tiem gan avotvalodā, gan mērķvalodā šajos nosaukumos konsekventi lietots toponīmiskais komponents *Kuršas – Kursa* (*Kuršo žemuma – Kursas zemiene, Rytų Kuršo aukštuma – Austrumkursas augstiene, Šiaurės Kuršo aukštuma – Ziemeļkursas augstiene, Vakaru Kuršo aukštuma – Rietumkursas augstiene*). Šis komponents ir arī **pussalas** nosaukumā, tikai te avotvalodā ir toponīms *Kurzeme*, bet mērķvalodā *Kuršas* (*Kuršo pusiasalis – Kurzemes pussala*).

Ar reģionu nosaukumiem vēl ir veidoti trīs augstieņu nosaukumi (*Augšzemēs aukštuma – Augšzemes augstiene, Latgalos aukštuma – Latgales augstiene* un *Vidžemēs aukštuma – Vidzemes augstiene*). Bez šādas struktūras saliktajiem toponīmiem PVE iekļauti *Alūksnes* un *Idumejas* augstieņu nosaukumi (attiecīgi *Alūksnēs aukštuma* un *Idumejos aukštuma*) un četri zemieņu nosaukumi: *Pajūrio žemuma – Piejūras zemiene, Rytų Latvijos žemuma – Austrumlatvijas zemiene, Talavos žemuma – Tālavas zemiene, Vidurio Latvijos žemuma – Viduslatvijas zemiene*.

Šajā semantiskajā grupā jāpievērš uzmanība toponīma *Augšzeme* atveidojumam lietuviešu valodā. Lai gan par tradicionālo formu tiek uzskatīta *Augšžemē* (Baluodē, Garšva 1985, 66), divvalodu vārdnīcā fiksēta forma ar saknē mainītu līdzskani *Aukšžemē* (latviešu valodā kā sinonīmi *Augšzeme, Augškurzeme* LLKŽ 2003, 802). Mūsdienās, atbildot uz konsultāciju par šī toponīma atveidi lietuviešu valodā, LVVK uzsver, ka jālieto tradicionālais *Augšžemē*, „ne *Aukšžemē* un ne *Aukšžemē*” (VLKK). Tātad augstienes nosaukumā PVE lietotais toponīms neatbilst nevienam no iepriekš aplūkotajiem variantiem.

PVE konstatēti trīs **ragu** nosaukumi: *Akmensragas – Akmeņsragas* [= *Akmensrags*] (tāpat arī PV), *Kolkasragas – Kolkasrags, Mērsragas – Mērsrags* (*kyš. ir g-tē*). PVE tie abās valodās ir fiksēti kā salikteni, lai gan citos avotos, kuros iekļauti lietuviski atveidoti Latvijas toponīmi, daži no tiem ir fiksēti kā salikti ar nomenklatūras vārdu *rags*, kurš nosauc paaugstināta reljefa ģeogrāfisko objektu ar papildnozīmi ‘pie ūdens’ (Rapa 2014, 15). Līdz šim *Kolkas rags* visās divvalodu vārdnīcās lietuviski atveidots ar vārdkopu *Kolkos ragas*, parasti pievienojot komentāru *iškyšulys* (LLV 1964; LLKŽ 1977, 742) vai *kyšulys* (LLV 1995, 602; LLKŽ 2003, 803), resp., ‘rags’ (par šādas

uzbūves toponīmu atveidi plašāk sk. 3.1. sadaļā, jo salikteni ar otro komponentu *-rags* ir arī apdzīvotu vietu nosaukumi).

PVE iekļauti arī divi **rezervātu** un viens **nacionālā parka** nosaukums. No rezervātu nosaukumiem viens pēc struktūras ir saliktais toponīms ar nomenklatūras vārdu *rezervāts* (*Grynių rezervatas – Grīņu rezervāts*), bet otrs – vienkāršais toponīms *Moricsala* (par to kā rezervātu liecina norāde PVE). Šī Kurzemes teritorijā esošā dabas rezervāta nosaukumu var pieskaitīt toponīmiem, kuru atveide nesagādā grūtības, jo tas ir sieviešu dzimtes ar galotni *-a*, bet pirmā komponenta – svešcilmes vārda – saknē gan avotvalodā, gan mērķvalodā ir patskanis *o*. Saliktena otrais komponents rāda, ka to var analizēt arī kā salas (tā atrodas Usmas ezerā) nosaukumu, taču toponīma atveidi lietuviešu valodā ģeogrāfiskā objekta maiņa neietekmē. Nacionālā parka nosaukums *Gaujos nacionalinis parkas – Gaujas nacionālais parks* ir saliktais toponīms, kura apelatīvi ir pārtulkoti un arī mērķvalodā saglabā trīskomponentu struktūru.

Vienīgais PVE fiksētais **ūdenskrituma** nosaukums ir saliktais toponīms ar attiecīgo nomenklatūras vārdu *Rumbos krioklys – Rumbas ūdenskritums* [= *ūdenskritums*], kurš lietuviešu valodā ir pārtulkots. Taču nav īsti saprotams, kāds ģeogrāfiskais objekts ir nosaukts, jo Latvijā ūdenskrituma ar tādu nosaukumu nav. Kuldīgas novada Rumbas pagastā, uz ko norādītu toponīmiskais komponents, esošā ūdenskrituma nosaukums ir *Riežupes ūdenskritums*. Iespējams, ka PVE autori vēlējušies iekļaut visplašāk zināmā Latvijas ūdenskrituma nosaukumu *Ventas rumba* (apelatīvu *rumba* latviešu valodā lieto ar nozīmi ‘neliels ūdenskritums’ (LLVV 1987, 714); sal. vēl *Abavas rumba*).

Secinājumi

Latvijas toponīmu kopums PVE izanalizēts, iedalot to vairākās grupās pēc nosaukamajiem objektiem: oikonīmi (vēsturisko apgabalu, etnisko apgabalu un vēsturisko dzīvesvietu, pilsētu un apdzīvotu vietu nosaukumi), hidronīmi (ūdensteču jeb upju (potamonīmi) un ūdenstilpju jeb ezeru (limnonīmi) nosaukumi), oronīmi (kalnu

nosaukumi). Atsevišķi aplūkoti toponīmi, kas nosauc dažādus citus objektus – augstienes, zemienes, ragus, rezervātus, nacionālo parku, pussalu un ūdenskritumu. Reizēm no toponīma piederības vienai vai otrai semantiskajai grupai, kā arī no to struktūras – vienkāršs vai salikts – atkarīga to atveide citā valodā. Saliktajos toponīmos sastopamie nomenklatūras vārdi (apelatīvi) tiek tulkoti, bet toponīmiskie komponenti – atveidoti atbilstoši normām.

Gan oikonīmu, gan hidronīmu grupās konstatētas tradicionālas toponīmu formas (*Ežerē – Ezere, Beržtalis – Bērstele* u. c.), taču lielākā daļa toponīmu atveidota atbilstoši lietuviešu valodas normām. Atveidojot Latvijas toponīmus – gan vienvārda, gan saliktos toponīmiskos komponentus –, lietuviešu valodā tiek ņemtas vērā galotņu pārmaiņu likumsakarības, kā arī burtu ar specifiskām diakritiskajām zīmēm atbilstes (*Adažiai – Ādaži, Baltezeras – Baltezers, Bērzpilis – Bērzpils, Bukaišiai – Bukaiši, Pliavinios – Pļaviņas, Stendė – Stende, Raznos ežeras – Rāznas ezers*) un atsevišķu burtu izruna (*Bruocėnai – Brocēni, Kolka – Kolka, Uogrė – Ogre*).

Tomēr PVE konstatēti dažādu grupu toponīmu neprecīzas atveides gadījumi: nereti tie atšķiras no citos avotos fiksētajiem vai tradicionāli lietotajiem, piemēram, pilsētas daļas nosaukums *Búolderaja – Bolderāja* (sal. *Bolderaja* LLKŽ 1977, 734), augstienes nosaukums *Augšzemės aukštuma* (sal. *Augšzemē* VLKK) u. tml.

Saīsinājumi

ist. – istorinis ‘vēsturisks’
 etn. – etninis ‘etniskis’
 sr. – sritis ‘apgabals’
 sen. – seniau ‘senāk’
 dab. – dabar ‘tagad’
 vēst. – vēsturisks
 apg. – apgabals
 la. – latviešu/latvių
 lie. – lietuviešu/lietuvių
 ež. – ežeras ‘ezers’
 u. – upė ‘upe’
 mst. – miestas ‘pilsēta’
 kyš. – kyšulys ‘rags’
 g-tė – gyvenvietė ‘apdzīvota vieta’

Avoti

- PV** – *Pasaulio vietovardžiai*. Internetinė duomenų bazė. Vilnius: MELC, VLKK. Pieejams tiešsaistē: <http://pasaulio-varnai.vlkk.lt>.
- PVE 2006** – *Pasaulio vietovardžiai. Europa*. Antrasis leidimas. Ats. red. Rita Trakymienė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

Literatūra

- Ambrazas 2008** – Ambrazas, Vytautas. *Svetimų tikrinių vardų rašymas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- Balode, Bušs 2015** – Balode, Laimute; Bušs, Ojārs. *No Abavas līdz Zilupei*. Vietvārdu cilmes īsā vārdnīca. Zin. red. Sanda Rapa. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Baluodē, Garšva 1985** – Baluodē, Laimutē; Garšva, Kazimieras. Latvijos gyvenamųjų vietų vardu lietuviškieji atitikmenys. *Kalbos kultūra*, Nr. 49, 1985, p. 63–73.
- BN** – Burtnieku novads. Pieejams tiešsaistē: https://www.burtniekunovads.lv/public/lat/turisms/dabas_objekti/burtnieka_ezers1/ [skatīts 20.12.2019.].
- Kabelka 1987** – Kabelka, Jōnas. *Latviju kalba*. 2-as pataisytas leidimas. Vilnius: Mokslo, 1987.
- KK** – Dėl Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo 1997 m. birželio 19 d. nutarimo nr. 60 „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“ pakeitimo. *Kalbos kultūra*, Nr. 77, 2004, p. 169–170.
- KTŽ** – Gaivenis, Kazimieras; Keinys, Stasys. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1990.
- Kvashite 2018** – Kvashite, Regina. Teorija i praktika peredachi inostrannykh lichnykh imen na litovskij i latyshskij jazyki. *Voprosy onomastiki*, T. 15, Nr. 1, 2018, S. 155–167. Pieejams tiešsaistē: <http://onomastics.ru/en/content/2018-volume-15-issue-1> [skatīts 20.12.2019.].
- Kvašīte 2017** – Kvašīte, Regīna. Jēdziena „vārds” nosaukumu sistēma latviešu un lietuviešu terminoloģijā. *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 144. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Vārds un teksts”*. Tēzes. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2017, 20.–22. lpp. Pieejams tiešsaistē: http://www.lulavi.lv/media/upload/tiny/files/Endzelins_tezes%202017_23.02.pdf.
- Kvašīte 2018** – Kvašīte, Regīna. Par Kurzemi lietuviski: vietvārdu atveide. *Scriptus Manet 7. Humanitāro un mākslas zinātņu žurnāls*. Atb. red. Anita Helviga. Liepāja: LiePA, 2018, 39.–55. lpp.
- Kvašīte 2019** – Kvašīte, Regīna. Par Latviju enciklopēdijā *Visuotinė lietuvių enciklopedija. Valoda – 2019. Valoda dažadu kultūru kontekstā. XXIX Zinātnisko rakstu krājums*. Atb. red. Svetlana Polkovņikova.

Daugavpils: Daugavpils Universitātes akadēmiskais apgāds „Saulē”, 2019, 150.–161. lpp.

Kvašytė 2012 – Kvašytė, Regina. *Tarp Lietuvos ir Latvijos: lingvistinės paralelės / Starp Lietuvu un Latviju: lingvistiskās paralēles*. Straipsnių rinkinys / Rakstu krājums. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2012.

Kvašytė 2014 – Kvašytė, Regina. Latvių kalbos tikriniai žodžiai lietuviškai: normos ir jų kaita. *Gimtoji kalba mokykloje*. II dalis. Šiauliai: Lucilijus, 2014, p. 42–49.

Kvašytė, Kavaliauskaitė 2018 – Kvašytė, Regina; Kavaliauskaitė, Aušra. Latvian place-names in the dictionary *Pasaulio vietovardžiai. Europa* [The Place names of the World. Europe]. *International Scientific Conference 'Onomastic Investigations', Riga, May 10–12, 2018. Abstracts*. Ed. by Sanda Rapa and Anta Trumpa. Riga: Latvian Language Institute of the University of Latvia, 2018, 72.–73. lpp.

LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Sud. Kazys Morkūnas. Red. Vytautas Ambrazas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.

LKKN – Nutarimas Nr. 60. Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos. *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai 1977–1998*. Sud. Regina Dobelienė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, p. 54–74.

LLKŽ 1977 – Balkevičius, Jonas; Kabelka, Jonas. *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1977.

LLKŽ 2003 – *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sud. Alvydas Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.

LLV 1964 – Bojāte, Apolonija; Subatnieks, Valters. *Lietuviešu-latviešu vārdnīca*. Red. Jons Balkevičs. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1964.

LLV 1995 – Balode, Laimute; Balkevičs, Jons; Bojāte, Apolonija; Subatnieks, Valters. *Lietuviešu-latviešu vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1995.

LLVV 1987 – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 6₂. sēj. Rīga: Zinātne, 1987.

LTV – *Lietuviški tradiciniai vietovardžiai (Gudijos, Karaliaučiaus krašto, Latvijos ir Lenkijos)*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.

NE – *Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams tiešsaistė: <https://enciklopedija.lv> [skatīts 20.12.2019.].

NTVR – *Nelietuviškų tikrinių vardų rašymas „Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje“*. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1986.

Rapa 2014 – Rapa, Sanda. *Ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdi latviešu toponīmijā*. Promocijas darba kopsavilkums [..]. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014.

Strautniece 2022 – Strautniece, Vita. *Rīgas līcis un Irbes šaurums – precizēti nosaukumi*. Pieejams tiešsaistė: <https://www.lgia.gov.lv/lv/zinas/rigas-lisicis-un-irbes-saurums-precizeti-nosaukumi> [skatīts 06.10.2023.].

- SV** – *Svešvārdu vārdnīca*. Red. Juris Baldunčiks. Rīga: Jumava, 1999.
- TB** – *Lietuvos Respublikos Terminų bankas*. Pieejams tiešsaistē: <http://terminai.vlkk.lt> [skatīts 03.01.2020.].
- TŽŽ** – *Tarptautinių žodžių žodynas*. Red. kol. Angelė Kaulakienė et al. Vilnius: Alma littera, 2013.
- Urbutis 2007** – Urbutis, Vincas. *Lietuvių kalbos išdavystė*. Vilnius: Margi raštai, 2007.
- VKŽ** – *Vietovardžių kirčiavimo žodynas*. Sud. Marytė Razmukaitė, Vytautas Vitkauskas. Vilnius: Kultūra, 1994.
- VLE** – *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Pieejams tiešsaistē: <https://www.vle.lt/> [skatīts 05.12.2019.].
- VLKK** – Konsultācija par nosaukuma *Augšzeme* atveidi. Pieejams tiešsaistē: <http://www.vlkk.lt/konsultacijas/12493-augszeme-aukszeme> [skatīts 05.12.2019.].
- VLKK 2004** – *Rekomendacija dėl Latvijos vietovardžių adaptuotų formų kirčiavimo*. Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Pieejams tiešsaistē: <http://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/protokoliniai-nutarimai/del-latvijos-vietovardziu-adaptuotu-formu-kirciavimo> [skatīts 21.10.2018.].
- VLKK 2016** – *Rekomendacija dėl autentiškų asmenvardžių gramatinimo*. Pieejams tiešsaistē: <http://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/protokoliniai-nutarimai/rekomendacija-del-autentisku-asmenvardziu-gramatinimo> [skatīts 05.12.2019.].
- VPSV** – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Sast. aut. kol. Valentīnas Skujiņas vad. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, Valsts valodas aģentūra, 2007.
- VŽ** – *Vietovardžių žodynas*. Sud. Aldonas Pupkis. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002 (interneta versija 2007).

Place Names of Latvia in the Lithuanian Dictionary “Pasaulio vietovardžiai. Europa” (“The Place Names of the World. Europe”)

Summary

On the initiative of the State Commission of the Lithuanian Language and in compliance with its approved conception, the first volume of the prepared dictionaries “Pasaulio vietovardžiai” (“The Place Names of the World”) is dedicated to Europe (in total 5 volumes have been published; on-line database can be accessed at: <http://pasaulio-vardai.vlkk.lt/>). The research aims to investigate the place names of Latvia included in the dictionary “Pasaulio vietovardžiai. Europa” (“The Place Names of the World. Europe”) (PVE 2006).

The dictionary comprises 677 place names of Latvia, including 632 simple and 45 compound (42 two-word and 3 three-word compounds) ones. The sample of simple place names comprises mostly oikonyms (591), much less of hydronyms (36) and oronyms (5). The group of compounds comprises place names: 29 hydronyms (including 23 names of lakes), one oronym and 15 other place names.

The dictionary under discussion lists place names which name several different objects (this manifests through specific references), for instance, a river and a town or a settlement, a lake and a settlement, a lake and a town. However, it was observed that only 86 simple and 8 compound place names are presented with references in the current dictionary: *u.* [a river], *ež.* [a lake], *mst.* [a town/ city], *g-tē* [a settlement], *k.* [a hill], *kyš.* [a cape] etc.

When rendering Latvian place names, both simple and compound components, expressed in proper nouns, specific regularities in changing flexions in the Lithuanian language (*Stendē – Stende, Bukaišiai – Bukaiši, Raznos ežeras – Rāznas ezers*) as well as the use of equivalents of the letters with specific diacritics are considered. Appellatives of compound place names (nomenclative words) are translated to Lithuanian (*Grynių rezervatas – Grīņu rezervāts*).

Analysis of Latvian place names included in PVE 2006 shows that the majority of their rendering complies with the rules; however, some mistakes should be pointed out.

Keywords: place names, dictionary, rendering of place names, Latvian, Lithuanian

Speaking up in borderland's tombstones: a case study of identity markers in Pasiene parish (Latvia)¹

Introduction

Pasiene parish is in the very east of Latvia next to Russia and Belarus; Central Statistical Bureau of Latvia indicates that 463 people inhabited this area of 120,4 km² in 2021. The leading discourse of this bordering area is the one of a place dying out due to the significant decrease in the number of its inhabitants. For instance, in 2013, Latgale² Regional Television made a documentary titled “Villages dying out in Latgale. Pasiene – Latvia’s Easternmost point”, which emphasized the proportion of abandoned houses and testimonies of locals believed to be the last inhabitants of the parish. In another documentary about the priest Jānis Kupčs (1938–2020), who has spent almost all his active years in the area, he expressed worries about contemporary migration dynamics, stating that there were also traditions that were passing away along with the last inhabitants of the Pasiene parish. As pointed out by the anthropologist Dace Dzenovska (2020, 10), “As a social formation, emptiness consists of (1) an observable reality wherein places rapidly lose their constitutive elements (people, infrastructure, services, social networks, and the

---

¹ This article was supported by National Research Programme project „Latvian Language” (№ VPP-IZM-2018/2-0002).

² Latgale is one of the five historical lands of Latvia. After the Livonian war, it was annexed in 1569 to the Lithuanian-Polish Commonwealth, then – in 1772, to the Russian Empire, and only in 1918, when it was reunited to other historical lands of Latvia, thereby establishing an independent country. However, centuries of separation marked the area, especially, in terms of a particular regional identity characterized by multiculturalism.

future); (2) a way of life that emerges in response to such changes, which seem irreversible; and (3) an emic interpretive framework for making sense of the new reality.” It motivated me to approach local cemeteries in light of a response to the emptying area; paradoxically, it seemed that cemeteries were among the liveliest places in the parish. In Pasiene, the centre of the parish, there are practically no public places (no schools, cafés or clubs), only a minor shop and the administrative building also housing a library. However, there is St Dominic’s Roman Catholic Church, built in the second half of the 18th century, which is of importance not only in terms of spiritual care but, as discovered further on, in sharing similar characteristics in its parish’s cemeteries.

Cemeteries are places where people commemorate their deceased and beloved ones, where they put tombstones, having, to some extent, the possibility to make particular choices on language use, semiotic markers, epitaphs, etc. While discussing cemeteries as cultural landscapes, the anthropologist Doris Francis (2003, 223) writes: “The material signs of the cemetery (lots, graves and markers owned by specific families) locate these transformed dead in living time and ordered space, and so symbolically help to maintain their on-going individual identities and affirm their continued social existence through memory.” In Latvia, cemeteries are places where, in summer, people annually unite for the Cemetery Festival, a Latvian particularity practised mainly by Catholics and Lutherans. To have properly taken care of the graveyard, which sometimes even resembles a garden plot, by the event could be considered a matter of honour. Moreover, Latvian cemetery culture is included in Latvia’s Cultural Canon as one of fourteen elements of the local traditional culture. Acknowledging that the study of graveyards as cultural landscapes nor the analysis of different semiotic and linguistic markers found on the tombstones is not innovative, it can still provide relevant features to understand different localities and, in the given case study of the Pasiene parish, to conceptualize how the life in the border area is negotiated in the given circumstances.

1. Roman Catholic parishes and the spread of Orthodoxy in contemporary Pasiene parish

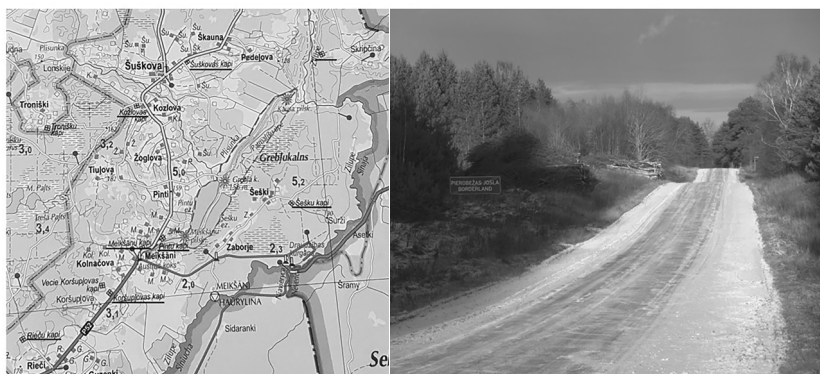
In the Pasiene parish³, there are eleven cemeteries; they are mainly named after the nearby hamlet or a village. These are cemeteries of Pasiene, Ļauzina, Garaņi, Skripčina, Suškova, Kozlova, Pinti, Meikšāni, Koršupļova, Rieči and Seški. Some of these inhabited places are of larger scale, like Pasiene or Suškova, but others have died out, like Ļauzina or Skripčina, where once inhabited houses have practically merged with the surrounding nature. However, all eleven cemeteries are still in use, having recent burials in 2021 and the annual Cemetery Festival held there (except for Seški cemetery).

Meanwhile, the Pasiene parish as an administrative territory does not match the territorial division between local Roman Catholic parishes. If the cemeteries of Pasiene, Ļauzina, Skripčina and Suškova are in the custody of the Pasiene Roman Catholic parish, then the cemeteries of Kozlova, Pinti, Meikšāni, Koršupļova and Rieči are taken care by the neighbouring Landskorona Roman Catholic parish. The cemeteries of Garaņi and Seški are Orthodox cemeteries. According to the cemeteries in custody, the Pasiene Roman Catholic parish clearly borders Russia, but Landskorona Roman Catholic parish – Belarus (Figure 1), and, according to the given background, the administrative Pasiene parish is established ignoring this historic border in-between Roman Catholic parishes.

To contextualize the major differences detected within Pasiene parish's cemeteries, some basic historical and statistical information about both Roman Catholic parishes in question is provided. Since there is no statistical information up to date, the last major work "Roman Catholic parishes in Latvia" (Cakuls, 1997) is used; it provides a general overview of Roman Catholic parishes, their history, lands and premises, their members, different characterizing information as well as cemeteries in their custody. Afterwards, an

³ In Latvian, there is a clear distinction between parishes as administrative entities, called 'pagasts', and parishes as religious entities, called 'draudze'; the English tradition of having the same word for both might confuse the reader. Therefore, while addressing parishes as religious entities, there is always the explanative 'Roman Catholic' added.

insight into the historical background of the Orthodox church's spread in the surrounding area is given.

Figures 1&2. Map of the part of Pasiene parish bordering Russia and Belarus (Lielais Latvijas Atlants, 2012, 179); highlighted cemeteries in the custody of Pasiene and Landskorona Roman Catholic parishes. Nine out of eleven cemeteries are near the given road linking Pasiene and Šķaune

1.1. St Dominic's Roman Catholic parish and church in Pasiene

If Pasiene parish was established in the second half of the 19th century, then its centre, Pasiene village, has been mentioned in historical sources beginning from the 16th century. A major turning point was the arrival of monks of the Dominican Order by the end of the 17th century; they established twelve Roman Catholic parishes in the area barely introduced to Christianity priory (Kaminska, Bistere 2021, 308). St Dominic's Roman Catholic Church was built in 1761, and it is considered to be an important part of the local cultural heritage.

As for the members of the Pasiene Roman Catholic parish, their number was measured in thousands until the Second World War, but in 1994 there were some 500 active members. In 1989, the ethnic status of its 954 inhabitants was the following: 36,6% Belarusians, 35,7% Russians, 21,8% Latvians, others being Poles, Ukrainians and Lithuanians (Cakuls 1997, 296). Even though the situation has changed over time, the parish is marked by its ethnic diversity, complemented

by religious one; in 1925, among the 9253 people living in the Pasiene Roman Catholic parish's territory, there were 58,4% Catholics, 32% Orthodox, 5% Judaists and 3,8% Lutherans (Cakuls 1997, 297). However, the only religious building is the Roman Catholic Church, which is not as common in comparison to elsewhere in Latgale, where one next to other stand mainly Catholic, Old-believer and Orthodox churches.

As for the cemeteries, the Pasiene Roman Catholic parish has in its custody ten cemeteries, namely, cemeteries of Pasiene, Terehova, Lauziņa, Suškova, Skripčina, Šnitkini, Čivčiši, Juveči, Sovāni and Duboviki, administratively being divided by Pasiene and Zaļesje parishes of Zīlupe municipality. The other cemeteries in Pasiene parish (except for Seški and Garaņi) are in the custody of Landskorona Roman Catholic parish which is part of yet another – Krāslava municipality⁴.

1.2. St Trinity's Roman Catholic parish and church in Landskorona (Šķaune)

Due to the activity of the Dominican monks, the very first chapel in Landskorona was built around the end of the 17th century, but St Trinity's Roman Catholic Church was consecrated in 1828 (Kaminska, Bistere 2015, 192–194). In 1925, the village and the parish of Landskorona were renamed Šķaune, but both the church and the Roman Catholic parish preserved the historic denomination. The Central Statistical Bureau of Latvia indicates that 454 people were living in Šķaune parish in an area of 123,3 km² in 2021.

In 1989, the ethnic status of its 927 inhabitants was the following: 69,8% Latvians, 15% Russians, 12,2% Belarusians, others being Poles, Ukrainians and Lithuanians. In 1925, among the 6605 people living in the Landskorona Roman Catholic parish's territory, there were 89,4%

⁴ Until the 1st of July 2021, Šķaune parish was part of Dagda municipality, which was united with the neighbouring Krāslava municipality, after the territorial reform was approved in 2020. To some extent, it re-established municipalities in their historic form which has been changed by the territorial reform of 2009. These reforms have been widely discussed due to their recent regularity, the last being in 1924 and 1949.

Catholics, 5,4% Orthodox, 2,3% Old-believers, 1,9% Judaists and 0,8% Lutherans (Cakuls 1997, 218–219). Similar to the neighbouring Pasiene parish, the only religious building is the Roman Catholic Church, however, Šķaune parish could be characterized as being dominantly Catholic and Latvian, including an important minority of Belarusians and Russians. Interestingly, Cakuls also mentions that “since almost all parish’s members are Latvians, the Holy Masses are held in Latgalian” (1997, 217). The language issue is discussed further in the article.

As for the cemeteries, the Landskorona Roman Catholic parish has in its custody eighteen cemeteries, five of them being in the contemporary Pasiene parish, namely, cemeteries of Koršupļova, Kozlova, Meikšāni, Pinti and Rieči.

Figures 3&4. St Dominic's Roman Catholic Church in Pasiene and St Trinity's Roman Catholic Church in Šķaune (Landskorona) are located at a distance of twenty-four kilometres one from other

1.3. The spread of Orthodoxy in the Pasiene parish

The cemeteries of Garaņi and Seški are Orthodox cemeteries, however, there are no Orthodox churches in the parish, the closest being in Zilupe at a distance of 12 km from Pasiene, in Lauveri at a distance of 18 km from Pasiene and in Istra at a distance of 16 km from Pasiene. However, the historical background for these Orthodox parishes is different.

The history of Zilupe Orthodox parish, having its first church consecrated in 1920, is linked with the one in Jaunsloboda, where an

Orthodox parish was established in 1834 (Kaminska, Bistere 2021, 260&424). Parishes in Istra and Lauderi were historically established as Uniate⁵ parishes in the second half of the 18th century but were turned into Orthodox ones in 1842 and 1839 (Kaminska, Bistere 2021, 286&406). Even if in all three cases the spread of Orthodoxy was linked to the policy maintained by the Russian Empire, it is important to note that the Uniate church was harshly repressed due to the use of the Belarusian (Kursi̇te, Kipurs 2017, 121). Unfortunately, there are practically no memories preserved by the locals of the Uniate parishes, and it was not possible to detect whether there are prints left in the Pasiene parish's cemeteries. It adds yet another dimension, where the denominational, linguistic and, to some extent, ethnic belonging of Belarusians has been manipulated over the last centuries that should be considered.

2. Cemetery research in Latgale border regions

In 2015, Daugavpils University edited a collection of scientific papers "Cemetery Culture in Border Zone as a Phenomenon of Comparative Area Studies", which is the most relevant local source to the present inquiry. It focuses on cemeteries on both sides of the Latvian and Belarusian border, emphasizing both their general characteristics and their commemorative function, for example, visiting the burial place on the person's birthday, name day or dying day, uniting in the Cemetery Festival in the summer, on All Souls' Day or on Candle Night in the autumn. As noted by Maija Burima: "Latvian-Belarusian cross-border area is a multi-cultural and poly-lingual territory in the south-eastern part of Latvia and north-western part of Belarus. [...] Rural graveyards are a specific element of the cultural environment with their cultivated landscape, botanical, and historical significance. Rural cemeteries in the Latvian and Belarusian cross-border area bear emotional load rooted in Latvian and Belarusian everyday life traditions." (Burima 2015, 17–18). To sum up, the common

---

⁵ The Union of Brest (1595-6) allowed Christian parishes to break the relations with the Eastern Orthodox Church and place itself under the authority of the Pope of Rome, which became widely spread in the contemporary territory of Belarus and Ukraine.

characteristics of cemeteries, burials and tombstones in Latvia's border regions are:

- Graveyards and tombstones are marked by particular religious denominations (Catholic, Old-Believers, Orthodox or other), but nowadays these categories can be less evident, due to the mixed religious families.

- Spouses or relatives from different religious belonging can share a common tombstone or have separate ones.

- During the Soviet period, people were encouraged to have different tombstone markers as crosses, such as professional identification (military, cultural, etc.).

- Tombstones are marked by local folklore by including elements from nature, for instance, it is rather common to encounter oak leaves on male tombstones.

- The use of artificial flowers is very common in these areas (Burima 2015, 20–29).

However, these characteristics are more representative of a wider area of cultural encounters than the border area itself. Such attributes could also be captured in such cities as Daugavpils (chosen as the main case study by the researchers), the second largest city of Latvia, which is located in Latgale.

In the field's literature, a study of language choice in epitaphs in cemeteries in Alsace by the linguist Katharina Vajta adds another perspective: "In the linguistic landscape of the cemetery, epitaphs will then not only have an informational function, but also play an ideological and symbolical role by conveying beliefs and convictions – the graveyard thus becomes a locus of resistance (or, as the case may alternately be, of fidelity) by language means beyond the reach of death." (Vajta, 2018, 152). If Vajta mainly addresses the political resistance in Alsace, where governing French and German alterations influenced the region's linguistic policy, then in the case of Pasiene, it is more the nature of the border itself that has been readjusted. During the 20th century, it has been done on various terms, and each sovereignty applied its own policies; not delving into historical details as it is not the purpose, it is clear that within time it is the ethnic, linguistic and religious diversity of the border area that has been affected at the most.

3. Cemeteries in the Pasiene parish

In the winter of 2020 and the summer of 2021, I did fieldwork in the Pasiene parish's cemeteries to record all the available information, paying particular attention to the tombstones by photographing them in their integrity. The obtained data set of hundreds of photographs and field notes made during the visits form the basis for the following analysis of these cemeteries. Some additional information was provided by the administration of the Pasiene parish. The analysis of the personal names which have been detected as of rare or decreasing use in contemporary Latvia has been verified by employing the database provided by the Office of Citizenship and Migration Affairs of the Republic in Latvia.

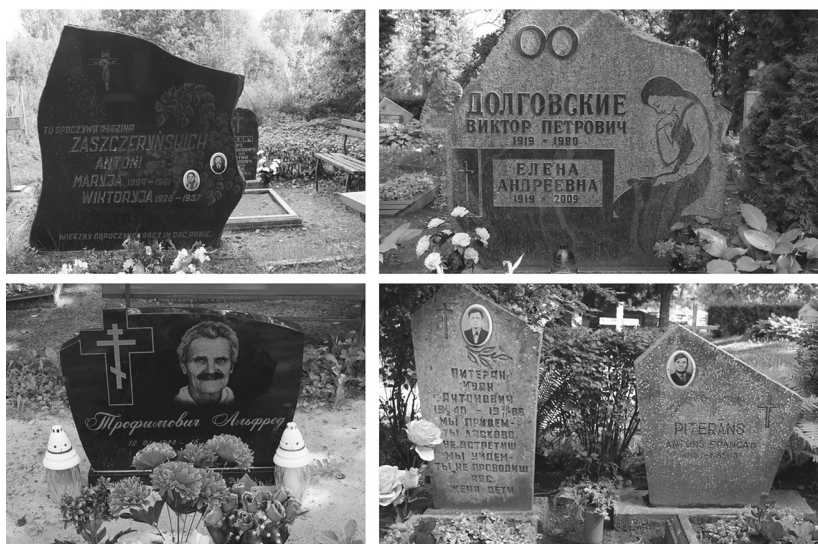
3.1. Cemetery of Pasiene

The cemetery of Pasiene was established by the end of the 18th century at a 1 km distance from Pasiene Roman Catholic Church and is the largest one in the parish. The number of attendees of the Cemetery Festival used to be around two hundred people (Cakuls 1997, 299). The chapel dates back to 1804 and is dedicated to Our Lady of Scapular; it is also used to hold Holy Masses (Kaminska, Bistere 2021, 326). The cemetery itself is rather colourful including some blue and yellow crosses or benches, however, it is the abundant use of artificial flowers that mottles the landscape.

The Catholic burials are supplemented by such additional symbols as the portrayal of the Virgin Mary engraved on the tombstones or rosary prayer beads placed on the tombstones. Orthodox crosses seem to have been introduced in more recent times than the establishment of the cemetery and are more marked by the use of the Russian language. As for other symbols engraved on the tombstones, these are mainly from the flora such as oak, willow and birch leaves, roses, carnations and spikes.

The most recurrent epitaphs are issued from the prayer “Eternal rest grant unto them, O Lord, and let perpetual light shine upon them” in Latvian and Polish. Some tombstones include the dedicative indication from the persons who have participated in the establishment

of the tombstones, such as “From daughter and husband” which includes the reference to the relatives, but also some particular ones such as “From son and Alise”. Due to the large number of tombstones, the most recurrent surnames were not fixed, however, some personal names that are mostly not or rarely used in contemporary Latvia were found, such as *Bonaventura* (5⁶), *Adelfina* (1) or *Olimpija* (35).

Figures 5 to 8. Tombstones in the Pasiene cemetery revealing linguistic and religious diversity; on the bottom right, tombstones for a father and a son, one having the tombstone in Latvian, the other – in Russian

3.2. Cemetery of Ļauzina

The cemetery of Ļauzina was established by the end of the 18th century at a distance of 4 km from the Pasiene Roman Catholic Church and is located in a forest near the place where once was the hamlet of Ļauzina. The number of attendees of the Cemetery Festival used to be around fifty people (Cakuls 1997, 299). The chapel dates back to the

⁶ Here and after, the number of registered personal names in contemporary Latvia from the mentioned database is indicated.

1920s and is very ascetic both considering the exterior, having only doors and no windows, and the interior, having some benches and three simple icons.

Overall, the cemetery could be described as dominantly Catholic (with few Orthodox crosses) and Russian. Only one tombstone had inscriptions in Latvian and another one in Polish; moreover, these tombstones seem to have been put on rather recently, which allowed people to approach the language choice in a more personal way, and less following the trend. The most recurrent surnames found in the cemetery include *Baranovsky*, *Minchenok*, *Mezhensky*, *Kirilovich* and *Austrin*.

Yet, in this cemetery of a died-out hamlet, there were some signs of a will to preserve the memory of the deceased ones; rather small simple plates added to some crosses or graves indicating the available information of the names, surnames and indicative years of birth and death, the amount of information varying from grave to grave. In the cemetery, there are no larger tombstones, and many of them are ravaged by time.

Figures 9 to 14. The cemetery of Lauziņa in the forest having the path marked on trees by crosses. Recent tombstones or simple plates express the will to preserve the memory of the deceased, probably, prior inhabitants of the almost vanished Lauziņa hamlet

3.3. Cemetery of Garaņi

The cemetery of Garaņi is on a mound near the road linking Šķaune (priory – Landskorona) and Pasiene, and it is an Orthodox cemetery. However, the poster of the Cemetery Festival of 2021 by the Pasiene Roman Catholic parish also includes the cemetery of Garaņi. The dates found on the tombstones let us presume that it was established around the 19th century. Its name is derived from the hamlet of Garaņi, still having inhabited houses in 2021.

The onyms and epitaphs in Garaņi cemetery are dominantly in Russian; there is increasing use of Orthodox crosses on the renewed tombstones. As mentioned already, the renewal of tombstones could also open the discussion about the trends, the freedom of choice in different epochs as for the language, but also of the possibility to use particular religious markers (in the present case – Orthodox crosses). Even though there is a variety of tombstones with no visible onyms, some of the recurrent surnames found in the cemetery include *Stomin*, *Luchko*, *Shendo*, *Kuyalov*, *Ertman* and *Starechenok* among others.

Figures 15 to 17. The Cemetery Festival in the cemetery of Garaņi took place on the 24th of July 2021; unfortunately, there were no attendees besides the local priest himself

3.4. Cemetery of Skripčina

The cemetery of Skripčina was established by the end of the 19th century at a distance of 12 km from the Pasiene Roman Catholic Church. It is in a forest near the place where there once was the

hamlet of Skripčina, and 1 km away from the border with Russia. Its surroundings are safe for the wilderness to expand. There were some wild boars just as surprised by this encounter as me willing to visit it; also there was an abandoned presence of mushrooms within the cemetery's territory. The number of attendees of the Cemetery Festival used to be around forty people (Cakuls 1997, 299). The ascetic but rather neat green chapel dates back to the 20th century; unfortunately, the most valuable icons have been stolen (Cakuls 1997, 300).

The onyms represent a linguistic diversity; some elder inscriptions are also in Polish, most are in Russian and Latvian. These onyms are inscribed in a variety of ways, but particularly handwritten ones caught my attention, as it expresses less the idea of not having the financial means but more the very simple will to preserve the memory by one's own means. If there is a recurrent use of photographs mainly attached and not engraved on the stone, then I have encountered only one handwritten epitaph in Latvian meaning "Sleep sweetly". Even though there were also some Orthodox crosses, the cemetery could be characterised as dominantly Catholic.

Figures 18 to 21. The handwriting on the tombstones was particularly recurrent in the cemetery of Skripčina, which risks being taken over by the surrounding forest as has already happened to the hamlet

3.5. Cemetery of Suškova

The cemetery of Suškova was established by the end of the 19th century at a 12 km distance from the Pasiene Roman Catholic Church and is the second largest one in the parish. The number of attendees of the Cemetery Festival used to be around one hundred people (Cakuls 1997, 299). The chapel dates back to 1996, and it is specified that it is located on the border with the neighbouring Landskorona Roman Catholic parish (Cakuls 1997, 300). Since my visit was in winter, when the ground was covered by a layer of snow, the abundant presence of colourful artificial flowers and candles revived the atmosphere.

In its integrity, it could be characterised as mainly Catholic with Russian as the dominant language used for onyms and epitaphs. There is a variety of surnames having the suffix ‘-nok’, such as *Marenok*, *Marchenok*, *Latishenok*, *Krivenok*, *Yurchenok*; *Lemeshonok*, *Ardeenok*, *Alekseenok*, *Mishchenok*, *Borisenok* and *Kazimirenok*, which are of Belarusian origin. It seems that there is an increase in the use of Latvian not only for recently added tombstones but also renewed ones.

Figures 22 to 24. The cemetery of Suškova, the second largest in the Pasiene parish, marks the border between the Pasiene Roman Catholic parish and the Landskorona Roman Catholic parish

The variety of epitaphs is less derived from Christian prayers or the Bible, appearing to be more temporal and/or personal. Among them, such as “When we will come, you won’t come to our encounter; when we will leave, you won’t accompany us” or “Sleep peacefully, our dear mother”. On four tombstones for deceased men aged 21, 47,

49 and 85, there was the epitaph “Impossible to bring back, impossible to forget”. As another tacit witness to the statistics of mortality where the age of death is lower for men than women in Latvia, there are the dedicative inscriptions such as “from mother and sister”, “from mother, sister and brother”, “from wife and son”, “from wife” encountered in a larger number than “from husband”. And, as mentioned already, there were also some very simple plates added to the crosses with some basic data just to preserve the memory of the deceased and beloved ones.

3.6. Cemetery of Kozlova

The cemetery of Kozlova was established in the middle of the 18th century at a 13 km distance from Landskorona Roman Catholic Church and is the oldest one in the parish. The distance to the closest hamlet Suškova is the same as from the cemetery of Suškova. The number of attendees of the Cemetery Festival used to be around eighty people (Cakuls 1997, 221). The rather well-preserved chapel dates back to 1922 (Cakuls 1997, 222).

Figures 25 to 28. The cemetery of Kozlova, belonging to the Landskorona Roman Catholic parish, could be described as dominantly Catholic and Latvian. The personal name *Nastazijs* is not used anymore

The onyms and the epitaphs, as well as semiotic markers, allow us to characterize the cemetery as mainly Latvian and dominantly Catholic. As for the most recurrent surnames, these are *Meikšāns*, *Veikšāns*, *Dondo*, *Lūriņš*, *Jarušs* and *Čekters*, but also *Chapkovsky*. Among the personal names, one of them is not in use in contemporary Latvia – *Nastazijs*. There are few epitaphs, some of them refer to the Latvian saying “may the sand be light”, and there is abundant use of photographs fixed on the tombstones. The dedicative inscriptions from the relatives are both in Latvian and Russian.

3.7. Cemetery of Pinti

The cemetery of Pinti was established in the middle of the 20th century at a 9 km distance from the Landskorona Roman Catholic Church and is the youngest one in the parish. The number of attendees of the Cemetery Festival used to be around sixty people (Cakuls 1997, 222). There is no chapel in the cemetery.

Figures 29 to 31. Only a few houses are still inhabited in the hamlet of Pinti, and life in the surrounding area seems to be vanishing like the inscriptions on the tombstones

The burials are dominantly Catholic, and the few Orthodox crosses seem to have been added rather recently. Onyms and epitaphs are mainly written in Latvian, some are in Russian; these are rather short as “rest in peace” or “may the sand be light”, there are also some dedicative inscriptions from the relatives. The use of photographs is rather recurrent, both engraved on the stone and fixed ones. As for the most recurrent surnames, these are *Pinta*, *Čeksters*, *Lūriņš*, *Svarinskis*, *Kozlovskis* and *Smirnovs*.

Even though the cemetery is only some seven decades old, the time ravages on the tombstones are present; several inscriptions have been renewed by hand by adding colour to the engraved letters or even writing basic information on the tombstone.

3.8. Cemetery of Meikšāni

The cemetery of Meikšāni was established by the end of the 18th century at a 12 km distance from the Landskorona Roman Catholic Church. The number of attendees of the Cemetery Festival used to be around eighty people (Cakuls 1997, 222). The chapel was built in 1974 (Cakuls 1997, 222). The location of the cemetery is significant in two ways; it is on the top of an ancient castle mound, and it is just next to the sign indicating the direction to the Mound of Friendship, unveiled in 1959 on the border between Latvia, Russia and Belarus. The celebration back then was established to take place in the first weekend of July, and it is still ongoing and perceived as contradictory.

Figures 32 to 36. The renewed tombstones include a variety of approaches in the cemetery of Meikšāni as elsewhere in the Pasiene parish. On the bottom-right, the epitaph is partly bolded “It is you leaving, but in your works...”

The cemetery is dominantly Catholic, the language being mainly Latvian, with some tombstones in Russian. It seems that the

tombstones in Russian have been renewed or added rather recently, and include both some more filigree plates, but also handwritten ones. If in other cemeteries the handwriting included mainly the onyms and the dates, then, in the Meikšāni cemetery, there are also some epitaphs such as “Sleep peacefully, our mother” or “In memory from wife, children”. As for the most recurrent surnames, these are *Meikšāns*, *Lūriņš*, *Muižnieks*, *Pacevičs* and *Gasparenoks* among others.

3.9. Cemetery of Koršupļova

The cemetery of Koršupļova was established by the end of the 19th century at a 7 km distance from the Landskorona Roman Catholic Church. The number of attendees of the Cemetery Festival used to be around a hundred people (Cakuls 1997, 221). The chapel was built in 1996, replacing the old one (Cakuls 1997, 222). There is an indication of the old cemetery of Koršupļova nearby, but it is not visible nor recognizable considering the overgrown surroundings.

Figures 37 to 39. The reference to the cold in these epitaphs coincided with the chilly weather during the visit to the cemetery of Koršupļova in the winter of 2020

The cemetery is both dominantly Latvian and Catholic. As for the most recurrent surnames, these are *Lūriņš*, *Meikšāns*, *Matuševičs*, *Pundurs*, *Peipers* and *Greidāns* among others. The tombstones remind us of several personal names that are practically gone from contemporary use such as *Juzepa* (2), *Filimonija* (5), *Florentīna* (8), *Geronims* (17), *Mihailīna* (31) and *Adolfīne* (0). The rare epitaphs seem to express deep sorrow or grief such as “The few feet of the native land now are your home, dear father; our love, our sorrow could not wake you up. Wife,

children” or “It is so hard to accompany you on your way, dear mother. Children”.

A very particular atmosphere is also created by the variety of tombstones from different epochs and styles, where many of them are touched by the ravages of time, some have been attempted to be renewed by hand, others by putting on a new tombstone, but these are only a few on the multiplicity of those where nothing is left behind.

3.10. Cemetery of Rieči

The cemetery of Rieči was established by the end of the 18th century at a 6 km distance from the Landskorona Roman Catholic Church. The number of attendees of the Cemetery Festival used to be around hundred-fifty people (Cakuls 1997, 222). The well-maintained yellow chapel is indicated to have been built in the 18th century (Cakuls 1997, 222).

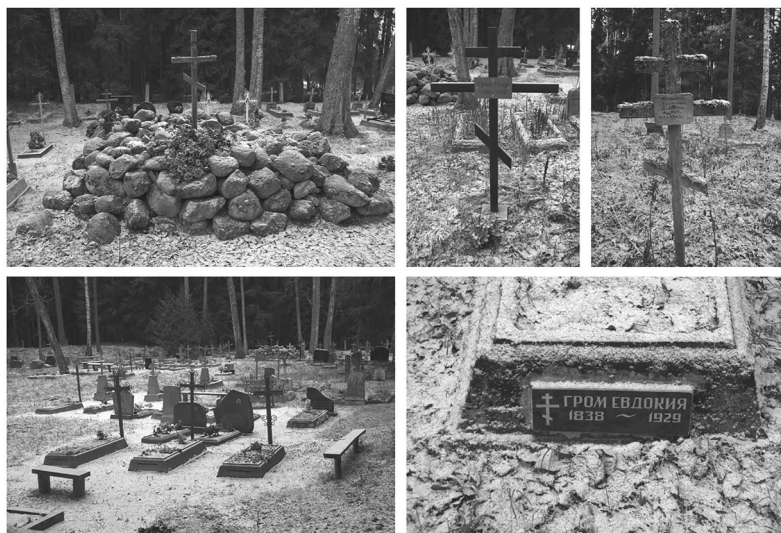

Figures 40&41. Only in the cemetery of Rieči, there was a clear use of Latgalian, a language widely used by locals, but rarely appearing in public space except for the Roman Catholic Church

The burials are dominantly Catholic, and the inscriptions are mainly in Latvian, some – in Russian, but there are also some indications of the use of Latgalian. This observation is well supported by a particular tombstone that is written by hand, where the Latvian

for son ‘dēls’ is written as ‘dāls’ in Latgalian. Even though it would be out of the scope of the present inquiry to open the debate upon Latgalian which is not recognized as an official language by law and still provokes ongoing debates, it is important to note that, in the Latgale region, Latgalian has barely lost its importance within the Roman Catholic Church. As for the most recurrent surnames, these are *Meikšāns*, *Lūriņš*, *Leitāns*, *Pinta*, *Peipers*, *Matuševičs* and *Višņevskis* among others. There are also two personal names found on the tombstones that are not present in contemporary Latvia, namely, *Skolestīne* and *Dalfina*.

3.11. Cemetery of Seški

Figures 42 to 46. The cemetery of Seški has an Orthodox cross in the middle of it and is marked by an increase of renewed plates by indicating the belonging to it through times

There is not much information available about this remote cemetery located in the forest near the border with Russia and some 500 m away from the poorly inhabited hamlet of Seški. The Orthodox cross in the middle of it marks its denominational status, but there are

also Catholic crosses found on the graves. There is an abundant use of blue colour. The inscriptions both of the onyms and epitaphs are dominantly in Russian. Many graves and tombstones lack personal data, but there is also the tendency to renew the information on burial crosses; this information is not only written by hand but also carved manually on small wooden plates. Among the most recurrent surnames are *Ravinsky*, *Dubro* and *Grom*.

As for the semiotic markers found on the tombstones, besides the different crosses and some features issued from nature such as oak leaves or roses, only a few are marked by the Soviet period, for example, a grave of a person who died in 1942, who has the eternal flame on his tombstone with the mention of being a partisan.

Conclusion

The eleven cemeteries of the administrative territory of Pasiene parish divide the parish into two parts, not only in a symbolic but in a rather visible way by the dominant characteristics present on the tombstones and graves. The cemeteries belonging to the Pasiene Roman Catholic parish, bordering Russia, are marked by linguistic and religious diversity, mixing the presence of Latvian, Belarusian, Russian and Polish, but the five cemeteries under the custody of the Landskorona Roman Catholic parish, bordering Belarus, are less diverse, dominantly Latvian (and Latgalian). The two Orthodox cemeteries make a separate case, being dominantly Russian. However, in all these cemeteries the will to preserve the memory of the deceased ones is marked by multiple renewed tombstones or just simple plates with basic information. In numerous cases, the linguistic and religious markers on the most recent tombstones do not match the general tendencies of the cemeteries. As explained by the administration of Pasiene parish, the increase of the renewed information could also be explained by the increased tendency to explore family trees.

20th century's historic turnabouts have not been supportive of local minorities living in the border area nor of their linguistic practices or customs. One particular epitaph in Seški cemetery caught my attention in the light of the present research: "Let the warm

winds of your native land sing you the song of the eternal peace.” By researching these cemeteries on the very border area between Latvia, Russia and Belarus, it is indeed the understanding of the native land that seemed to be questionable. Many of these people buried in these cemeteries have lived in times when the very border was more symbolic and freely crossable, but it turned to become the external one not only of the Republic of Latvia but also EU and NATO. The visible presence of this division in the well-guarded border area seems to have erased the notion of a larger belonging to one or the other side of the confronting sovereignties, but more to the place where one is born and sometimes – buried.

Figure 47. The present article is dedicated to both the deceased inhabitants of the Pasiene parish and those still preserving their memory

References

- Burima 2015** – Burima, Maija. Cemetery Culture in Border Zone as a Phenomenon of Comparative Area Studies. *Comparative Studies. Cemeteries in Cross-border Regions. Vita Memoriae*, Vol. VI, Issue 2. Daugavpils: Daugavpils University Academic Press Saule, 2015, pp. 11–37.

- Cakuls 1997** – Cakuls, Jānis. *Latvijas Romas katoļu draudzes. Kūrijas arhīva materiālu apkopojums*. Rīga: Rīgas Metropolijas Kūrija, 1997.
- Dzenovska 2020** – Dzenovska, Dace. Emptiness. Capitalism without people in the Latvian countryside. *American Ethnologist*, Vol. 47, Issue 1, 2020, pp. 10–26.
- Francis 2003** – Francis, Doris. Cemeteries as cultural landscapes. *Mortality*, Vol. 8, Issue 2, 2003, pp. 222–227.
- Kaminska, Bistere 2015** – Kaminska, Rūta; Bistere, Anita. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Krāslavas rajonā*. Rīga: Neputns, 2015.
- Kaminska, Bistere 2021** – Kaminska, Rūta; Bistere, Anita. *Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajos Balvu un Ludzas rajonos*. Rīga: Neputns, 2021.
- Kursīte, Ķipurs 2017** – Kursīte, Janīna; Ķipurs, Roberts. Ieskats uniātu reliģiskajā kustībā. *Ceļš*, Issue 67. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, pp. 121–133.
- Lielais Latvijas Atlants**. Rīga: Karšu izdevniecība Jāņa sēta, 2012.
- Vajta 2018** – Vajta, Katharina. Gravestones speak – but in which language? Epitaphs as mirrors of language shifts and identities in Alsace. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, Vol. 39, Issue 2, 2018, pp. 137–154.

Izteikties pierobežas kapsētās: piederības zīmju izpēte Pasienes pagastā (Latvija)

Kopsavilkums

Latvijā lauku tukšošanās diskurss ir izplatīts, un tas ir jo īpaši izteikts Krievijas un Baltkrievijas pierobežā, kur atrodas Pasienes pagasts. Paradoksālā kārtā šķiet, ka tās vienpadsmit kapsētas ir starp dzīvīgākajām pagasta publiskajām telpām. Ņemot vērā tukšošanās tendenci, raksta mērķis ir izpētīt šo kapsētu iezīmes un tās konceptualizēt pierobežas dzīves ikdienas apstākļu kontekstā.

Pasienes pagasta administratīvā teritorija nesakrīt ar vēsturisko robežu starp Pasienes un Landskoronas Romas katoļu draudzēm, kas valodu un reliģiskās daudzveidības ziņā atklājas to aprūpē esošajās kapsētās. Tikmēr šīs kapsētas, tāpat kā apkaimes tukšās sētas, vieno laikmeta iezīme, tām palēnām saplūstot ar apkārtējo vidi; taču tieši kapsētās arī var novērot dažādus radošus veidus, kā tiek atjaunoti kapakmeņi vai vienkāršas plāksnes ar apbedītās personas datiem. Daudzviet sastopamās epitāfijas atsaucas uz dzimtās zemes

vieglajām smiltīm un nepauž tiešas norādes par piederību kādai no trim kaimiņu valstīm, bet atsaucas uz vietu, kurā nereti cilvēks ir gan piedzimis, gan savu dzīvi noslēdzis.

Atslēgas vārdi: Latgale, lauku tukšošanās, kapsētas, kapakmeņi, pretestība

Ko atklāj mūsdienu Latvijas iedzīvotāju priekšvārdi¹

Ievads

Raksta mērķis ir, iepazīstinot ar Latvijas pilsoņu personvārdu kopainu, noskaidrot izplatītākos un retākos priekšvārdus, salīdzināt visu tautību pilsoņu priekšvārdus ar latviešu tautības pilsoņu izplatītākajiem personvārdiem, kā arī izdarīt secinājumus, ko rāda tagadējo priekšvārdu salīdzinājums ar jaundzimušo personvārdu sarakstiem. Raksta pamatā ir Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) sniegtie Latvijas pilsoņu vārdu (pirmo vai vienīgo) jaunākie dati (23.11.2022.): skaitliski tie ir 10 515 atšķirīgi sieviešu vārdi un 9009 atšķirīgi vīriešu vārdi. Vairāk nekā puse no tiem (5478 sieviešu vārdi un 4929 vīriešu vārdi) ir unikāli, resp., Latvijā ir tikai viens šo vārdu īpašnieks. Salīdzinājumam izmantots arī PMLP sastādītais jaundzimušo vārdu saraksts 20 gadu griezumā (2002–2022), kā arī sabiedriskajos medijos atspoguļotais 2022. gadā dzimušo populārāko priekšvārdu desmitnieks.

Lai pamatotu atsevišķu personvārdu grupu izplatību un popularitāti, ir jāatgādina Latvijas etniskais sastāvs: latviešu – 62,5 %, krievu – 24,7 %, baltkrievu – 3,2 %, ukraiņu – 2,3 %, poļu 2,0 %, lietuviešu – 1,1 %, citi – 4,2 % (Encyclopedia Britannica, 2020. gada 1. janvāra dati). Tās pašas lielākās etniskās grupas rāda arī jaunākie 2022. gada dati, atrodamī Centrālās statistikas pārvaldes tīmekļvietnē (sk. 1. tabulu).

Šīs lielākās etniskās grupas skaidri atspoguļojas arī izplatītāko personvārdu sarakstā (sk. turpmāk). Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem Latvijā kopumā dzīvo 108 tautības, tostarp arī ļoti retu tautību pārstāvji – aguli, laki, tati, uiguri, udi u. c.; turklāt vēl

¹ Raksts izstrādāts valsts pētījumu programmas „Letonika latviskas un eiropiskas sabiedrības attīstībai” projektā „Latviešu valodas daudzveidība laikā un telpā” (Nr. VPP-LETONIKA-2021/4-0003).

50 797 iedzīvotāju tautība netiek norādīta. Tieši daudzu mazākumtautību esamība pamato faktu, kāpēc ir tik daudz retu, citvalodu izcelsmes vārdu kopīgajā Latvijas personvārdu sarakstā.

1. tabula. Latvijas Republikas etniskais sastāvs 2022. gadā (Oficiālās statistikas portāls)

Latvieši	1 181 534
Krievi	454 350
Baltkrievi	57 319
Ukraiņi	41 895
Poļi	36 276
Lietuvieši	21 046

1. Izplatītākie priekšvārdi

Personvārds, īpaši priekšvārds (šie termini rakstā tiek lietoti sinonīmi), kā zināms, ir viens no svarīgākajiem identitātes izpausmes veidiem. Trīs izplatītākie priekšvārdi starp visu vecumu un visu tautību iedzīvotājiem (Latvijas pilsoņiem) ir šādi (2022. gada novembra dati):

Vīriešu vārdi	Sieviešu vārdi
1. <i>Jānis</i> (48 331)	1. <i>Anna</i> (19 363)
2. <i>Aleksandrs</i> (24 316)	2. <i>Jeļena</i> (15 661)
3. <i>Andris</i> (19 150)	3. <i>Kristīne</i> (15 009)

Acīmredzams, ka latviešu tradicionālais un simboliskais vārds *Jānis* skaitliski joprojām ir līderis: tas gandrīz divreiz pārspēj otro populārāko vārdu *Aleksandrs* un divarpus reizi – trešo populārāko vārdu *Andris*. Šis fakts, kā arī tas, ka ilgu laiku, līdz tūkstošgades sākumam, *Jānis* bijis iecienītākais vārds jaundzimušajiem zēniem (Bušs 2004; 2005; 2013; L. Balode 2019; 2022), balsta izplatīto stereotipu, ka Latvijā, „kur vien ābolu metīsi, Jānim trāpīsi” vai, citējot laikrakstu, „metot pūlī

ar akmeni, noteikti trāpīsi Jānim” (VZ 2016). Kā par Jāņa vārdu raksta Ojārs Bušs (2013, 86): „Ilgus gadus un pat vairākus gadsimtus – vismaz no 18. gs. sākuma līdz 20. gs. beigām – latviešu personvārdu (priekšvārdu) valstību varēja uzskatīt par savdabīgu, bet stabilu monarhiju ar vienu dominējošu valdnieku – *Jāni*.” Citā populārzinātniskā rakstā *Jānis* tiek dēvēts par „ilggadējo absolūto monarhu”. (Bušs 2004, 417).

Jāņa popularitāte vairākkārt pārsniedz arī ikvienu no trim sieviešu izplatītākajiem vārdiem, divarpus reizi pārsniedzot pirmajā vietā esošo pv. *Anna*. Par šo divu personvārdu popularitāti ir rakstījis O. Bušs: „Tautas apziņā kā latviešu personvārdu paraugpāris – vismaz retrospektīvā skatījumā – nostiprinājušies *Jānis* un *Anna*.” (Bušs 2013, 86). *Anna* par apm. 4000 pārsniedz otro (*Jeļena*) un trešo (*Kristīne*) populārāko sieviešu vārdu; starp pēdējiem skaitliskā starpība ir neliela – tikai ap 600.

Visu vecumu un visu tautību vīriešu – Latvijas pilsoņu – 10 izplatītāko priekšvārdu saraksts (2022) aplūkojams 2. tabulā.

2. tabula. Visu vecumu un visu tautību Latvijas pilsoņu (vīriešu) 10 izplatītāko priekšvārdu saraksts (PMLP 2022. gada dati)

Nr. p. k.	VĪRIEŠI			
	Vārds	Latvieši	Cittautieši	Kopā
1.	<i>Jānis</i>	46 570	1761	48 331
2.	<i>Aleksandrs</i>	5686	18 630	24 316
3.	<i>Andris</i>	18 178	972	19 150
4.	<i>Andrejs</i>	6683	9891	16 574
5.	<i>Edgars</i>	14 485	1324	15 809
6.	<i>Juris</i>	14 261	1256	15 517
7.	<i>Sergejs</i>	2010	11 935	13 945
8.	<i>Artūrs</i>	10 999	2486	13 485
9.	<i>Mārtiņš</i>	13 188	158	13 346
10.	<i>Māris</i>	12 576	351	12 927

Šis 10 izplatītāko priekšvārdu saraksts liecina, ka ne tikai starp latviešiem, bet arī starp cittautiešiem pv. *Jānis* ir visai populārs vārds (1761

šī vārda īpašnieks pēc tautības nav latvietis). Turpretī pv. *Aleksandrs* sastopams kā latviešu vārds (5686), taču ievērojami biežāk tas reģistrēts cittautiešiem (18 630). Tas pats sakāms arī par personvārdiem *Andrejs* (4. vieta), *Sergejs* (7. vieta), kas daudz biežāk ir sastopami cittautiešu nekā latviešu ģimenēs. Turpretī tradicionālie latviešu vārdi *Edgars* (latviešiem 14 485), *Māris* (12 576), *Mārtiņš* (13 188) ievērojami retāk reģistrēti cittautiešiem (attiecīgi 972, 351, 158). Visi pirmā desmitnieka vīriešu vārdi (izņemot pv. *Māris*) ir saucami par starptautiskiem, resp., tie vai to analogi pazīstami un lietojami daudzās valodās.

3. tabula. 10 izplatītāko vīriešu vārdu saraksti – atsevišķi latviešu tautības vīriešu un atsevišķi cittautiešu vīriešu vārdi (PMLP 2022. gada dati)

Nr.	VĪRIEŠI								
	P. k.	Vārds	Latvieši	Cittau- tieši	Kopā	Vārds	Cittau- tieši	Latvieši	Kopā
1.		<i>Jānis</i>	46 570	1761	48 331	<i>Aleksandrs</i>	18 630	5686	24 316
2.		<i>Andris</i>	18 178	972	19 150	<i>Sergejs</i>	11 935	2010	13 945
3.		<i>Edgars</i>	14 485	1324	15 809	<i>Andrejs</i>	9891	6683	16 574
4.		<i>Juris</i>	14 261	1256	15 517	<i>Dmitrijs</i>	8511	1156	9667
5.		<i>Mārtiņš</i>	13 188	158	13 346	<i>Vladimirs</i>	8148	1610	9758
6.		<i>Māris</i>	12 576	351	12 927	<i>Aleksejs</i>	7280	1157	8437
7.		<i>Artūrs</i>	10 999	2486	13 485	<i>Igors</i>	7243	3127	10 370
8.		<i>Aivars</i>	10 335	412	10 747	<i>Maksims</i>	6274	1204	7478
9.		<i>Roberts</i>	9214	1316	10 530	<i>Viktors</i>	5919	4041	9960
10.		<i>Kaspars</i>	8763	195	8958	<i>Jurijs</i>	5818	1747	7565

Cita aina paveras, pievērsoties tikai latviešu vīriešu vārdiem (sk. 3. tabulas kreiso pusi), kur pirmās trīs vietas daļa *Jānis* (46 570), *Andris* (18 178) un *Edgars* (14 485). Visi 10 personvārdi ir starptautiski – nav neviena latviešu izcelsmes vārda, taču neviens no šiem izplatītākajiem latviešu vīriešu vārdiem nav sastopams cittautiešu 10 populārāko vārdu sarakstā (sk. 3. tabulas labajā pusē), kur pirmās trīs vietas ieņem *Aleksandrs* (18 630), *Sergejs* (11 935), *Andrejs* (9891).

4. tabula. Visu vecumu un visu tautību Latvijas pilsoņu (sieviešu) 10 izplatītāko priekšvārdu saraksts (PMLP 2022. gada dati)

Nr. p. k.	SIEVIETES			
	Vārds	Latvietes	Cittautietes	Kopā
1.	<i>Anna</i>	10 918	8445	19 363
2.	<i>Jeļena</i>	1805	13 856	15 661
3.	<i>Kristīne</i>	13 261	1748	15 009
4.	<i>Tatjana</i>	1780	13 226	15 006
5.	<i>Olga</i>	2753	10 427	13 180
6.	<i>Inese</i>	12 428	732	13 160
7.	<i>Svetlana</i>	1978	10 663	12 641
8.	<i>Inga</i>	11 048	1108	12 156
9.	<i>Ilze</i>	11 869	114	11 983
10.	<i>Viktorija</i>	4653	6833	11 486

Visu vecumu un visu tautību Latvijas pilsoņu sieviešu personvārdu dati (sk. 4. tabulu) liecina: lai gan izplatītākais pv. *Anna* ir populārs gan starp latvietēm, gan starp cittautietēm, tomēr latviešu tautības sieviešu ar šo vārdu ir vairāk – attiecīgi 10 918 : 8445. Otrā izplatītākā vārda *Jeļena* īpašnieču ir ievērojami vairāk starp cittautietēm: attiecīgi 1805 : 13 856; līdzīga aina arī ar ceturto populārāko vārdu *Tatjana*: attiecīgi 1780 : 13 226. Trešais popularitātes tabulā personvārds *Kristīne* ir iecienīts ne tikai starp latvietēm (attiecīgi 13 261 : 1748), tomēr cittautietes bieži tiek sauktas par *Kristīnām* (attiecīgi 1017 : 1330) vai *Kristinām* (attiecīgi 240 : 918). Tādi latviešu tradicionālie sieviešu vārdi kā *Inese* – 6. vietā (latviešu 12 428) un *Ilze* – 9. vietā (latviešu 11 869) samērā reti sastopami cittautiešu sieviešu grupā (attiecīgi 732 un 114). Var tikai pieļaut, ka šādi tradicionāli latviešu vārdi tiek doti arī jauktajās ģimenēs, kā arī liecina par cittautiešu integrāciju vietējā vidē.

5. tabulas abas puses (kreisā un labā) liecina, ka starp izplatītākajiem latviešu tautības sieviešu vārdiem un cittautiešu vārdiem kopīgs ir tikai viens personvārds – *Anna* (attiecīgi 5. un

6. vietā). Starp latviešu tautības populārākajiem vārdiem pirmajā vietā ir *Kristīne* – iespējams, Rūdolfa Blaumaņa noveles „Purva brīdīs” un tās ekranizējuma iespaidā (sal. arī pv. *Edgars* augsto trešo vietu latviešu populārāko personvārdu sarakstā 3. tabulā), otrajā vietā ir pv. *Inese* – varētu pieļaut, ka daļēji Raimonda Paula populārās dziesmas „Inese” iespaidā, sestajā vietā ir latviešu izcelsmes pv. *Līga* < latv. verbs *līgot* (Siliņš 1990, 215) un astotajā vietā pv. *Ieva*, kam var būt divi skaidrojumi: gan senebreju cilmes *Eva* < *havva* ‘dzīve, dzīvības devēja’, gan arī < latv. *ieva* ‘rožu dzimtas koks vai krūms ar sīkiem, baltiem, stipri smaržojošiem ziediem ķekaros un melnām ogām’ (Siliņš 1990, 157; LLVV III, 419). Saraksta augšgalā ir arī latviešu valodas hipokoristikas *Ilze* (3. vietā) < *Elizabete* (Siliņš 1990, 162), *Dace* (7. vietā) < *Dārta* < *Doroteja* (Siliņš 1990, 91, 95). Cittautiešu sieviešu populārākie vārdi (5. tabulas labajā pusē) galvenokārt ir tradicionāli slāvu/krievu personvārdi: *Jeļena*, *Tatjana*, *Svetlana*, *Irina*, *Anastasija*, *Natalja*, *Ludmila* u. c.

5. tabula. 10 izplatītāko sieviešu vārdu saraksti – atsevišķi latviešu tautības (sieviešu) un atsevišķi cittautiešu (sieviešu) vārdi (PMLP 2022. gada dati)

Nr.	SIEVIETES							
	Vārds	Latvietes	Cittautietes	Kopā	Vārds	Cittautietes	Latvietes	Kopā
1.	<i>Kristīne</i>	13 261	1748	15 009	<i>Jeļena</i>	13 856	1805	15 661
2.	<i>Inese</i>	12 428	732	13 160	<i>Tatjana</i>	13 226	1780	15 006
3.	<i>Ilze</i>	11 869	114	11 983	<i>Svetlana</i>	10 663	1978	12 641
4.	<i>Inga</i>	11 048	1108	12 156	<i>Olga</i>	10 427	2753	13 180
5.	<i>Anna</i>	10 918	8445	19 363	<i>Irina</i>	9001	1621	10 622
6.	<i>Līga</i>	10 431	164	10 595	<i>Anna</i>	8445	10 918	19 363
7.	<i>Dace</i>	10 062	113	10 175	<i>Anastasija</i>	7651	1692	9343
8.	<i>Ieva</i>	9563	329	9892	<i>Natalja</i>	7226	513	7739
9.	<i>Laura</i>	9414	673	10 087	<i>Ludmila</i>	7101	952	8053
10.	<i>Anita</i>	9177	415	9592	<i>Viktorija</i>	6833	4653	11 486

Apkopojot visu vecumu un visu tautību Latvijas pilsoņu vispopulārākos desmit priekšvārdus pēc 2022. gada datiem, jāsecina, ka joprojām tradicionālais latviešu vārds *Jānis* saglabā pirmo vietu, dominējot pār citiem vīriešu vārdiem un skaita ziņā ievērojami pārsniedzot arī sieviešu visiecienītāko priekšvārdu *Anna*.

Izskatot personvārdu tautību aspektu, secināts, ka starp latviešiem visizplatītākie trīs vārdi ir *Jānis*, *Andris*, *Edgars*, starp cittautiešu pilsoņu populārākajiem priekšvārdiem visizplatītākie ir *Aleksandrs*, *Sergejs*, *Andrejs*, turklāt neviens no 10 latviešu vīriešu vārdiem nav sastopams cittautiešu populārākajā desmitniekā.

Arī sieviešu vārdu analīze atklāj, ka kopējā 10 vārdu sarakstā dominē tikai starptautiski vārdi, turpretī atsevišķi latviešu sieviešu sarakstā ir arī latviskas izcelsmes vārdi (*Līga*, *Ieva*) vai latviešu hipokoristikas (*Ilze*, *Dace*). Vienīgais vārds, kas sastopams gan latviešu, gan cittautiešu desmitniekā, – pv. *Anna* (latvietēm 5. vietā, cittautietēm – 6. vietā).

Populārāko vārdu saraksts kā spogulis ne tikai parāda sabiedrības nacionālo sastāvu, vēsturiski veidojušās tradīcijas, valodu un kultūru kontaktus, bet arī sabiedrības atvērtību, integrāciju, kā arī globalizāciju. Latviešu tradicionālie vārdi ir reti reģistrēti cittautiešu vidū. Tas uzskatāmi norāda uz vārdu kā identitātes nesēju, uz kultūras un tradīciju saglabāšanu un nodošanu no paaudzes uz paaudzi.

2. Visretāk sastopamie priekšvārdi

Par retiem vārdiem onomastikā ierasts uzskatīt priekšvārdus, kas ir doti ne vairāk kā 10 personām. Šajā raksta sadaļā analīzei izvēlēti tikai visretākie jeb unikālie personvārdi, resp., tādi, kam starp Latvijas pilsoņiem ir tikai viens šo vārdu īpašnieks. Šādu vārdu ir vairāk nekā pusei no visa Latvijas pilsoņu saraksta: 5478 sieviešu vārdi (sal. kopā 10 515 atšķirīgi sieviešu vārdi) un 4929 vīriešu vārdi (sal. kopā 9009 atšķirīgi vīriešu vārdi).

Retie vārdi, kas reģistrēti mūsdienu Latvijas iedzīvotāju pilsoņu sarakstā, ir ļoti dažādas izcelsmes, piemēram:

sieviešu pv. *Anafa* (sal. *Ahnaf* – bengāliešu), *Anga* (grenlandiešu), *Benona* (sal. *Benon* – poļu v. pv.), *Sama* (arābu), *Savana* (Brazīlijas

portugāļu), *Siena* (angļu, itāļu), *Sumitra* (bengāliešu), *Žazīra* (kazahu); vīriešu pv. *Akaki* (gruzīnu), *Bass* (nīderlandiešu), *Dako* (bulgāru), *Džibrils* (bosniešu), *Ifa* (austrumu afrikāņu), *Nektārijs* (maķedoniešu), *Norels* (sal. *Norell* – afroamerikāņu), *Odmi* (sal. *Odma* – indiešu), *Pio* (itāļu, portugāļu) u. c. (personvārda iespējamā izcelsme noteikta pēc antroponīmikas portāla „Behind the Name”).

Analizējamajā priekšvārdu sarakstā ir daudzi (> 200) reti sieviešu personvārdi, kas ir skaidri cittautiešu vārdi, kuru izcelsmi visai grūti noteikt, piemēram:

Alelija, Alfinura, Badilla, Baiva, Beka (hipokoristika no pv. *Rebeka* ?), *Čičaka, Džaverdana, Džordžiāna, Džumana, Esklarmonda, Famida, Favzija, Filikifata, Firoza, Folinarija, Frančeta, Fruza, Ganita, Georgeta, Genarika, Guļšena, Enesa, Hagara, Haigita, Haija, Haika, Haviera, Heldona, Hulda, Idžlala, Imlēna, Imoleoluva, Inefa, Inunga, Irotiada, Jaffa, Kaila, Kešete, Končeta, Kota, Lalana, Lavanta, Maha, Malalaja, Mehta, Melba, Migrita, Mirava, Muršida, Nedžiba, Nigra, Nitzana, Okalisifenija, Orfa, Paipere, Pepera, Raši, Rehafa, Ripsinija, Rufima, Rugsara, Sahija, Savrigula, Sidrata, Slomonida, Šantela, Šanza, Šerifa, Šivāne, Šurahanuma, Tanilla, Taube, Uldive, Umita, Umrēda, Umukursuma, Uša, Vasima, Važma, Zanabina, Zaragita, Zigvinta, Ziņepa, Žizlaine, Žurita.*

Šajā kopīgajā priekšvārdu sarakstā nedaudz mazāk (ap 150) ir reto svešas cilmes vīriešu personvārdu, piemēram:

Aidemirs, Arevšats, Artavazds, Čidibers, Deivers, Diamonds, Dudu, Džads, Džalils, Dživandžots, Eko, Fraiduns, Frī, Givis, Hadsons, Harvejs, Haudams, Hirans, Imanonijs, Kailss, Kosmo, Luišs, Makaulijs, Manolo, Muhammadamins, Omāro, Orsons, Peisahs, Pinhus, Rīvs, Rokstrojs, Rūts, Samirmirza, Sidhards, Suleimans, Šeihs, Takdiršohs, Tasins, Ūrs, Usiks, Uzerudīns.

Starp retajiem, tikai vienreiz Latvijas pilsoņu priekšvārdu sarakstā reģistrētajiem vārdiem var minēt arī atsevišķas noteiktas izcelsmes personvārdu grupas, piemēram:

- dienvidu vai rietumu slāvu personvārdi: *Agnīnička, Anasja, Anka, Carina, Dobra, Jāsna, Kvitoslava, Ļuse, Mažēna, Miromira, Mirovlada, Mišika, Natalica, Radomira, Radostja, Viesna, Veselina, Zlatalina/Zlatolina, Zlota; Janušeks, Peresvets, Svobodans* (sk. Hanks, Hodges 1986, kā arī antroponīmikas portālu „Behind the Name”);
- lietuviešu personvārdi: *Aiste, Aldute, Audronija, Audrute, Aukse, Aušrute, Bronīte, Daivute, Dalīte, Danguole, Dovile, Drasute, Gerute, Gražinute, Ģenute, Kazīte, Laisve, Miļute, Prane, Onute, Rassa* (sic!), *Rože, Sniegole, Ugņe, Vaidute, Žibute; Aurims, Gražutis, Nemuns, Rītis, Žigimants* (sk. Kuzavinis, Savukynas 1987);
- somugru (igauņu, lībiešu, somu) personvārdi: *Heljo, Koidu, Lelū, Liisa, Lumi, Mere, Merve, Ritva, Suvi, Urve, Virve; Ilmenis, Juka, Lembi, Lembits, Olavi, Olli, Tulli, Veiko, Vesko, Ville* (sk. Rajandi 1966; Seppo 1994; Vilks 1997).

Retos aizgūtos personvārdus bieži raksturo nelokāma forma, piemēram:

Agī, Aifi, Aimi, Dorī, Fivi, Iti, Jeti, Zigi (s.), *Sonsi, Si, Keli, Žiri, Malko, Džanani, Elili, Nedi, Šailī, Talī, Tulsī, Aisu, Malū, Assoļ, Orišešerundedē* (v.), *Peru* (v.). Ir reģistrēti arī tādi īsi vārdi kā *O* (s.), *Mhd* (v.), taču ir arī ļoti gari salikteņi, kas nav raksturīgi latviešu antroponimikonam, piemēram: *Aleksandramarija, Leololija, Marijamia, Analidija, Kristabella, Laineanna, Marijafrančeska, Maramija, Rosangēlika, Annemarta; Gregorsebastjans*.

Uzmanību pievērš arī reto personvārdu netradicionāla semantika – iespējams, ka šie vārdi radīti latviešu ģimenēs, tomēr nav izslēgts, ka tie ienākuši no citām valodām, piemēram:

Amora, Atlanta, Engele, Grācija, Ideja, Moira, Okeāna, Opāla, Poeta, Traviata; Atoms, Markīzs, Jupiters, Hrons, Meteo (v.); tostarp sastopami arī vietvārdiskas izcelsmes vārdi: *Indiāna, Karēlija, Venēcija*, kā arī vārdi, kas aizgūti no pazīstamu vēsturisku vai daiļliteratūrā radītu personu vārdiem, piemēram: *Aristotelis, Horācijs, Sokrats, Bruts, Napoleons, Rodens, Kronvalds; Aramis, Tarzāns*.

Dažreiz retie vārdi pēc ārējās formas atgādina latviešu tradicionālo personvārdu variantus vai pat kļūdainus pierakstus, piemēram:

- *Afēlija* (sal. latv. tradicionālo *Ofēlija* Siliņš 1990, 253), *Andžilīna*, *Endželīna* (sal. *Angelīna* Siliņš 1990, 59), *Evandželina* (sal. *Evangēliņa* Siliņš 1990, 122), *Evalīna* (sal. *Evelīna* Siliņš 1990, 122), *Julanta* (sal. *Jolanta* Siliņš 1990, 182), *Magdelene* (sal. *Magdalēna* Siliņš 1990, 224), *Saulveiga* (sal. *Solveiga* Siliņš 1990, 295), *Žanate* (sal. *Žanete* Siliņš 1990, 340), tomēr šķiet, ka lielākoties tie ir no citu tautu antroponimikona ienākuši vārdi;
- tradicionālie personvārdi ar pagarinātiem saknes patskaņiem: *Dāna* (sal. latv. *Dana* Siliņš 1990, 94), *Mārija* (sal. *Marija* Siliņš 1990, 231); *Īvars* (sal. *Ivars* Siliņš 1990, 171);
- personvārdi ar pārveidotiem saknes līdzskaņiem: *Birgida* (sal. latv. tradicionālo *Brigita*, arī retāk sastopamos *Brigida* un *Birgita* Siliņš 1990, 86, 84), *Ingrīte* (sal. *Ingrīda*, reti arī *Ingrīta* Siliņš 1990, 166), *Ļolita* (sal. *Lolita* Siliņš 1990, 218), *Markarita* (sal. *Margarita* Siliņš 1990, 229); *Imands* (sal. *Imants* Siliņš 1990, 162);
- personvārdi ar dubultotiem līdzskaņiem jeb neraksturīgām geminātām: *Elissa* (sal. latv. tradicionālo *Elise* un *Elīza* Siliņš 1990, 113), *Elitta* (sal. *Elita* Siliņš 1990, 113), *Gunna* (sal. *Guna* Siliņš 1990, 143), *Kamellija* (sal. *Kamēlija* Siliņš 1990, 190), *Marutta* (sal. *Maruta* Siliņš 1990, 233);
- personvārdi ar mainītu ierasto galotni: *Daine* (sal. latv. tradicionālo *Daina* Siliņš 1990, 92), *Gunde* (sal. *Gunda* Siliņš 1990, 144), *Ilone* (sal. *Ilona* Siliņš 1990, 101), *Laime* (sal. *Laima* Siliņš 1990, 205), *Leonore* (sal. *Leonora* Siliņš 1990, 212), *Sarme* (sal. *Sarma* Siliņš 1990, 285), *Tekle* (sal. *Tekla* Siliņš 1990, 304); *Ģirtis* (sal. *Ģirts* Siliņš 1990, 146), *Imanta* (v., saglabāta vēsturiskā lībiešu karavīra vārda *Imauta/Imanta* galotne, ko Garlībs Merķelis lietojis 1802. gadā sacerētajā romantiskajā teikā „Vanems Imanta”; sal. latv. mūsdienu pv. *Imants* Siliņš 1990, 162).

Vairākus retos vārdus, kas sarakstā reģistrēti kā oficiālie priekšvārdi, nosacīti varētu dēvēt par izloksnes vai sarunvalodas

formām, kas atšķiras no tradicionālajiem standarta valodā lietotajiem personvārdiem, piemēram: *Heļa, Jūla, Juze, Juzepa, Kaze, Līziņa, Prančiska, Roža, Ruža, Salumeja, Tilde, Zetiņa; Jancis, Jānīts, Jesups*.

Retie jeb unikālie vārdi liecina, ka priekšvārdi sliecas mainīt dzimti:

v. → s., resp., tradicionāli lietojams vīriešu vārds kļūst par sieviešu vārdu, piemēram: *Fēliksa, Genādija, Gundara, Ignata, Jāzepa, Mamerta, Ojāra, Romualde*;

s. → v., resp., tradicionāli lietojams sieviešu vārds kļūst par vīriešu vārdu, piemēram: *Aigis, Amandis, Anastāsijs, Inets, Laims (?)*, *Līgo* (v.) (?), *Marits, Neldis, Regīns, Vilmonis, Vilmuts, Zints, Ženijs*.

Starp retajiem vārdiem ir ne mazums latviešu izcelsmes personvārdu jaundarinājumu. Vairāki no tiem nav iekļauti Klāva Siliņa sastādītajā „Latviešu personvārdu vārdnīcā” (1990), piemēram, sieviešu vārdi: *Dziesma, Gaiša, Glīta, Ilgva, Judra, Klaudze (?)*, *Mellene, Miera, Sāga, Tagadne, Vēja*; vīriešu vārdi: *Elfs, Pirāts, Prūsis, Rītavs, Skaudris, Smaidis, Vējš*, kā arī tādi jaundarināti salikteni kā *Dardega, Laimrūta, Saulstare, Ziednese; Dzilvars, Gunvids, Koknesis, Kristvaldis, Laimgars, Saulceris, Sirdsvaldis*.

Citi analizētajā sarakstā vienreiz reģistrētie priekšvārdi ir jau agrāk darināti un iekļauti minētajā personvārdu vārdnīcā: floras, galvenokārt puķu, semantikas vārdi, piemēram, *Amarilla, Astere, Orhideja, Rezēda; Ozols, Narciss, Zieds*; faunas semantikas personvārdi: *Gaigala, Kamene*; faunas (putnu) semantikas vīriešu vārdi: *Rubenis, Vanags*; dabas parādību semantikas vārdi: *Pērkons, Salna un Salnis*; etnonīmiskas semantikas viens vārds *Kursis*; abstraktas nozīmes vārdi: *Dzirkste, Kvēle, Veiksma*; dažādas citas semantikas personvārdi: *Atāls, Audzis, Madris, Maigurs, Vīrs (?)*, *Zemis*; arī pāris vietvārdiskas izcelsmes priekšvārdu *Rīga* un *Turaidis*.

Lai gan parasti tiek runāts par deminutīvu samazināšanos, īpaši starp pēdējo gadu jaundzimušo vārdiem (L. Balode 2018, 205; 2019, 154), tomēr analizētajā Latvijas visu vecumu pilsoņu sarakstā ir samērā daudz deminutīvu ar izskaņu *-īte*, kas lietoti oficiālā vārda funkcijā: gan jau agrākajos gados darināti un vārdnīcā minēti pv. *Andrīte, Kautrīte, Rasenīte, Rasīte, Sniegbaltīte, Varenīte, Ziedīte*, gan arī jaundarināti, resp., vārdnīcā vēl neiekļauti pv. *Arnīte, Baibīte*,

Brīvīte, Dairīte, Daivīte, Elzīte, Ievīte, Klausīte, Labīte, Lolīte, Lurdīte, Maldīte, Miļcerīte, Norīte, Skaistīte, Vilīte, Žanīte. Sarakstā ir daudz arī izskaņas *-iņa* deminutīvvardu, kuriem šobrīd ir atrodama tikai viena īpašniece: *Ausmiņa, Drosmiņa, Dūjiņa, Dzintriņa, Elziņa, Jutiņa, Lailiņa, Laimiņa, Laumiņa, Līziņa, Mairitiņa, Rasiņa, Rutīņa, Smaidiņa, Trautiņa, Ziediņa.* Nosacīti par deminutīvas nozīmes personvārdiem varbūt var dēvēt arī ar izskaņu *-ita* darinātus sieviešu vārdus (acīmredzot tie izplatījušies itāliešu, spāņu valodas ietekmē), kam pamatā ir latviešu saknes/celmi: *Austrita, Druvita, Dzintrita, Ilgita, Laimonita, Mirgita.* Salīdzinot ar sieviešu vārdiem, starp vīriešu reti sastopamajiem priekšvārdiem ir ievērojami mazāk deminutīvvardu, turklāt tie visi jau iekļauti personvārdu vārdnīcā: *Gaitiņš, Kristiņš, Mieriņš, Ūsiņš; Agrītis, Spodrītis, Vilnīts.* No onīmu darināšanas viedokļa šķiet, ka starp retajiem vīriešu personvārdiem ir iecienīti derivāti ar izskaņu *-on(i)s*: *Cildonis, Maldonis, Šalkonis, Valdons, Vēsmonis, Zilgonis,* tostarp arī jaundarinājumi, kas nav fiksēti agrāk, piemēram: *Aigonis, Līgons, Sarmonis.*

Analīze atklāj reto vārdu dažādību: to izcelsmi un pat semantiku. Daļa no retajiem priekšvārdiem ir darināti no latviešu valodas sugasvārdiem, daļa no tiem nav atrodami arī „Latviešu personvārdu vārdnīcā”. Lielākoties aplūkoti unikālie priekšvārdi ir ienākuši no daudzām citām valodām un kultūrām. Šī ietekme uz Latvijas priekšvārdiem var būt saistīta ar globalizāciju, migrāciju vai citiem starpkultūru faktoriem. Turklāt šie secinājumi liecina par personvārdu un sabiedrības etniskā sastāva dinamiku Latvijā.

3. Jaundzimušo priekšvārdi pēdējo 20 gadu laikā

Personvārdu modes mainība ir interesanta sociolingvistiskā parādība, kas ir novērojama visos laikos un visās valodās. Vārdu modes tendences atspoguļo sabiedrības un personas kultūras, reliģiskās vai etniskās iezīmes. Vārdu izvēle un došana – tas ir visai sarežģīts sociokulturāls fenomens, pie kā arvien atgriežas pasaules onomasti. Par pēdējo gadu jaundzimušo personvārdu tendencēm Latvijā un Baltijas valstīs ir publicēti vairāki raksti (L. Balode 2022; 2023; Hussar 2021; Sinkevičiūtē 2011; 2014; 2021 u. c.).

Šķiet lietderīgi salīdzināt latviešu zēnu un cittautiešu zēnu vārdus – to atspoguļo 6. tabula, kā arī salīdzināt visu Latvijas pilsoņu (vīriešu) 10 populārāko priekšvārdu sarakstu (sk. 2. tabulu) ar jaundzimušo (zēnu) vārdu popularitāti pēdējos 20 gados (sk. 6. tabulu).

6. tabula. Jaundzimušo (zēnu) personvārdu popularitāte pēdējos 20 gados (PMLP 2002.–2022. g. dati)

Nr. p. k.	Vārds	ZĒNI						
		Latvieši			Cittautieši			Kopā
		Dzīvo Latvijā	Ārpus Latvijas	Kopā	Dzīvo Latvijā	Ārpus Latvijas	Kopā	
1.	<i>Roberts</i>	4416	417	4833	656	154	810	5643
2.	<i>Daniels</i>	2650	679	3329	1196	599	1795	5124
3.	<i>Markuss</i>	3775	463	4238	326	87	413	4651
4.	<i>Aleksandrs</i>	999	215	1214	2442	478	2920	4134
5.	<i>Maksims</i>	628	163	791	2536	511	3047	3838
6.	<i>Ralfs</i>	3363	277	3640	100	26	126	3766
7.	<i>Emīls</i>	3237	226	3463	232	47	279	3742
8.	<i>Artūrs</i>	2594	214	2808	786	116	902	3710
9.	<i>Gustavs</i>	3321	172	3493	73	19	92	3585
10.	<i>Artjoms</i>	485	69	554	2570	280	2850	3404
11.	<i>Marks</i>	1519	210	1729	1238	258	1496	3225

Jaundzimušo vārdu popularitāte starp latviešiem un cittautiešiem skaitliski ļoti atšķiras (sk. 6. tabulu), piemēram, visizplatītākais pv. *Roberts* ievērojami (pat sešreiz!) populārāks latviešu ģimenēs nekā cittautiešu jaundzimušajiem, pv. *Markuss* desmit reizi izplatītāks latviešu tautības jaundzimušajiem, pv. *Ralfs* pat 29 reizes biežāk sastopams latviešu jaundzimušo sarakstos, pv. *Gustavs* – apmēram 38 reizes biežāk, turpretī *Aleksandrs* vairāk nekā divreiz ir biežāk dots cittautiešu nekā latviešu zēniem, *Maksims* – gandrīz četras reizes izplatītāks starp cittautiešiem, *Artjoms* – apmēram piecas reizes populārāks. Vienīgi 11. vietā esošais priekšvārds – *Marks* –

aptuveni vienādi populārs gan starp latviešiem (1729), gan starp cittautiešiem (1496).

Populārāko vārdu – vīriešu un jaundzimušo zēnu – desmitnieka salīdzinājums (sk. 2. un 6. tabulu) atklāj, ka sarakstu veido gandrīz pilnīgi citi personvārdi: abos sarakstos atkārtojas vienīgi divi vīriešu/zēnu vārdi – *Aleksandrs* un *Artūrs*. Visticamāk, ka šīs atšķirības populārākajos vārdos ir ietekmējusi ne tikai vārdu mode, bet arī izmaiņas valsts nacionālajā sastāvā, resp. latviešu skaita procentuāls pieaugums: sal. 2000. gadā – 57,7 % latviešu, 29,6 % krievu, 2022. gadā – 60,2 % latviešu, 24,4 % krievu u. c. (Zvidriņš, Bērziņš 2019; PMLP 2022. gada dati). Turklāt šķiet, ka arī cittautiešu ģimenēs jaundzimušo vārdi bieži vien pakļauti globalizācijas procesam – tradicionālos, paaudzēs mantotos vārdus izstumj starptautiski pazīstami vārdi.

7. tabula. 10 populārākie jaundzimušo zēnu vārdi starp latviešu tautības pilsoņiem un pilsoņiem cittautiešiem (PMLP 2002.–2022. g. dati)²

Jaundzimušo zēnu 10 populārākie vārdi 20 gadu griezumā (pilsoņi, neatkarīgi no dzīvesvietas)					
Nr. p. k.	Latviešu tautības pilsoņi	Skaitis	Nr. p. k.	Pilsoņi cittautieši	Skaitis
1.	<i>Roberts</i>	4833	1.	<i>Maksims</i>	3047
2.	<i>Markuss</i>	4238	2.	<i>Aleksandrs</i>	2920
3.	<i>Ralfs</i>	3640	3.	<i>Artjoms</i>	2850
4.	<i>Gustavs</i>	3493	4.	<i>Ņikita</i>	1832
5.	<i>Emīls</i>	3463	5.	<i>Daniels</i>	1726
6.	<i>Daniels</i>	3329	6.	<i>Daniils</i>	1649
7.	<i>Kārlis</i>	3071	7.	<i>Marks</i>	1496
8.	<i>Jānis</i>	3042	8.	<i>Ilja</i>	1439
9.	<i>Kristers</i>	2824	9.	<i>Dmitrijs</i>	1416
10.	<i>Artūrs</i>	2808	10.	<i>Timurs</i>	1415

² Šeit un turpmāk tabulās pasvītroti tie priekšvārdi, kas abās saraksta pusēs atkārtojas.

Latviešu tautības jaundzimušo personvārdu popularitātes saraksts pēdējos 20 gados apliecina: lai gan *Roberts* ir pirmajā vietā, tomēr tradicionālais *Jānis* nav bijis pilnīgi aizmirsts – desmitnieka 8. vietā (sk. 7. tabulas kreisajā pusē). Tabulas kreisajā daļā nav neviena latviskas/baltiskas izcelsmes personvārda. Tabulas labajā pusē – cittautiešu izplatītākajos zēnu vārdos – nav neviena latviešu tradicionālā vārda. Vienīgais vārds, kas atkārtojas abos – gan latviešu tautības, gan cittautiešu – salīdzināmajos sarakstos, ir *Daniels* (attiecīgi 6. un 5. vietā), acīmredzot tāpēc, ka *Daniels* ir skaniski ļoti tuvs slāviskajam personvārdam *Daniils* (kas ir cittautiešu jaundzimušo tabulas 6. vietā – sk. 7. tabulas labajā pusē).

Attiecīgi, salīdzinot visu Latvijas pilsoņu (sieviešu) priekšvārdu sarakstu (sk. 4. tabulu) ar jaundzimušo (meiteņu) vārdu popularitātes tabulu pēdējo 20 gadu laikā (sk. 8. tabulu), secinājumi visai līdzīgi.

8. tabula. Jaundzimušo (meiteņu) personvārdu popularitāte pēdējos 20 gados (PMLP 2002.–2022. g. dati)

Nr. p. k.	MEITENES							
	Vārds	Latvietes			Cittautietes			Kopā
		Dzīvo Latvijā	Ārpus Latvijas	Kopā	Dzīvo Latvijā	Ārpus Latvijas	Kopā	
1.	<i>Sofija</i>	2111	322	2433	2359	446	2805	5238
2.	<i>Anna</i>	2502	232	2734	1783	367	2150	4884
3.	<i>Alise</i>	3699	375	4047	672	130	802	4876
4.	<i>Viktorija</i>	1849	283	2132	2006	335	2341	4473
5.	<i>Marta</i>	3848	238	4086	268	54	322	4408
6.	<i>Emīlija</i>	3456	318	3774	434	128	562	4336
7.	<i>Anastasija</i>	601	100	701	2836	371	3207	3908
8.	<i>Elizabete</i>	2689	330	3019	410	192	602	3621
9.	<i>Evelīna</i>	2646	242	2888	354	59	413	3301
10.	<i>Katrīna</i>	2651	182	2833	400	66	466	3299

Vienīgie priekšvārdi, kas atrodami abos salīdzināmajos – sieviešu un jaundzimušo meiteņu – sarakstos, ir *Anna* un *Viktorija*, resp., gan visu vecumu populārākajā desmitniekā, gan populārāko jaundzimušo

meiteņu sarakstā. Trīs vārdi – *Sofija*, *Anna* un *Viktorija* – ir izplatīti arī visu tautību jaundzimušo sarakstā (sk. 8. tabulu). Savdabīgi, ka gan latviešu, gan cittautiešu ģimenēs šie jaundzimušo vārdi ir iecienīti, tomēr cittautiešiem personvārdi *Sofija* un *Viktorija* ir nedaudz biežāk sastopami, turpretī *Anna*, kas arī ir iecienīts abās salīdzināmajās grupās, latviešiem ir populārāks (attiecīgi 2734 : 2150) (sk. 9. tabulu).

9. tabula. 10 populārākie jaundzimušo meiteņu vārdi starp latviešu tautības pilsoņiem un pilsoņiem cittautiešiem (PMLP 2002.–2022. g. dati)

Jaundzimušo meiteņu 10 populārākie vārdi 20 gadu griezumā (pilsoņes, neatkarīgi no dzīvesvietas)					
Nr. p. k.	Latviešu tautības pilsoņes	Skaits	Nr. p. k.	Pilsoņes cittautietes	Skaits
1.	<i>Marta</i>	4086	1.	<i>Anastasija</i>	3207
2.	<i>Alise</i>	4074	2.	<i>Sofija</i>	2805
3.	<i>Emīlija</i>	3774	3.	<i>Viktorija</i>	2341
4.	<i>Paula</i>	3121	4.	<i>Anna</i>	2150
5.	<i>Elizabete</i>	3019	5.	<i>Marija</i>	1803
6.	<i>Evelīna</i>	2888	6.	<i>Darja</i>	1778
7.	<i>Katrīna</i>	2833	7.	<i>Ksenija</i>	1458
8.	<i>Laura</i>	2766	8.	<i>Milana</i>	1437
9.	<i>Anna</i>	2734	9.	<i>Aleksandra</i>	1369
10.	<i>Sofija</i>	2433	10.	<i>Veronika</i>	1302

Pēdējo 20 gadu laikā personvārdu došanas tendences liecina, ka tādi jaundzimušo vārdi kā, piemēram, *Sofija*, *Viktorija*, *Anna*, *Diāna*; *Marks*, *Arturs*, *Viktors*, *Alans* ir izplatīti gan latviešu, gan cittautiešu ģimenēs.

Zīmīgi, ka 2022. gadā Latvijā meiteņu vārds *Sofija* ir izvirzījies pirmajā vietā visu tautību jaundzimušo sarakstā – tas dots 205 meitenītēm, savukārt starp visiem jaundzimušajiem zēniem pirmajā vietā ir *Marks*, kas tikai kopš 1995. gada parādījās populārāko 100 vārdu sarakstā un kļuva arvien iecienītāks (CSP dati) – šajā vārdā 2022. gadā Latvijā nosaukti 178 zēni (sk. 10. tabulu).

10. tabula. Visu tautību jaundzimušo (meiteņu un zēnu) populārāko vārdu desmitnieks 2022. gadā (PMLP 2022. gada dati)

2022. gada 10 populārākie meiteņu un zēnu vārdi	
1. <i>Sofija</i> (205)	1. <i>Marks</i> (178)
2. <i>Emīlija</i> (199)	2. <i>Roberts</i> (152)
3. <i>Alise</i> (173)	3. <i>Olivers</i> (143)
4. <i>Amēlija</i> (160)	4. <i>Gustavs</i> (135)
5. <i>Marta</i> (156)	5. <i>Emīls</i> (129)
6. <i>Emma</i> (126)	6. <i>Tomass</i> (121)
7. <i>Paula</i> (121)	7. <i>Teodors</i> (117)
8. <i>Anna</i> (108)	8. <i>Kārlis</i> (115)
9. <i>Odrija</i> (95)	9. <i>Dominiks</i> (108)
10. <i>Estere</i> (94)	10. <i>Adriāns</i> (106)

10. tabulā, kas iekļauj viena gada 10 populārākos jaundzimušo vārdus visu tautību ģimenēs, nav neviena latviešu izcelsmes priekšvārda. Tikai četri vārdi no tiem (*Emīlija*, *Amēlija*, *Emīls*, *Kārlis*) ir ar diakritiskajām zīmēm. Ir konstatēts, ka mūsdienu vecāki, izvēloties vārdu savam jaundzimušajam, bieži cenšas izvairīties no diakritiskajām zīmēm, kas rada sarežģījumus starptautiskā vidē (plašāk sk. L. Balode 2022, 41–42). Lielākoties tie ir modes vārdi, kas attiecīgā laika posmā ir populāri daudzās valodās.

Lietderīgi salīdzināt 10 populārākos latviešu tautības jaundzimušo vārdus, ko ir izvēlējušies vecāki, kas dzīvo Latvijā, un vecāki, kas dzīvo ārpus Latvijas (sk. 11. un 12. tabulu).

Saskaņā ar 11. un 12. tabulas datiem jaundzimušo zēnu un meiteņu priekšvārdi gan Latvijā, gan ārpus Latvijas dzīvojošo latviešu ģimenēs galvenokārt atkārtojas tie paši, tikai izkārtoties citā secībā: *Roberts*, *Markuss*, *Ralfs*, *Emīls*, *Daniels*, *Kristers*; *Marta*, *Alise*, *Emīlija*, *Elizabete*, *Sofija*, *Anna*), turklāt ārpus Latvijas dzīvojošo latviešu jaundzimušo divdesmitniekā ir atrodami arī tādi Latvijas pirmā desmita vārdi kā *Laura*, *Paula*, *Artūrs* un *Gustavs*. Tas liecina, ka sociālā gaume, kā arī vārdu mode gan Latvijā, gan ārzemēs ir ļoti līdzīga.

11. tabula. Jaundzimušo zēnu populārākie priekšvārdi latviešu tautības pilsoņu ģimenēs Latvijā (kreisajā pusē) un ārpus Latvijas (labajā pusē) (PMLP 2002.–2022. g. dati)

Jaundzimušo zēnu populārākie vārdi pēdējo 20 gadu laikā latviešu tautības pilsoņu ģimenēs					
Nr. p. k.	Latvijā	Skaitis	Nr. p. k.	Ārpus Latvijas	Skaitis
1.	<u>Roberts</u>	4416	1.	<u>Daniels</u>	679
2.	<u>Markuss</u>	3775	2.	<u>Markuss</u>	463
3.	<u>Ralfs</u>	3363	3.	<u>Roberts</u>	417
4.	<u>Gustavs</u>	3321	4.	<u>Olivers</u>	344
5.	<u>Emīls</u>	3237	5.	<u>Adrians</u>	316
6.	<u>Daniels</u>	3650	6.	<u>Ralfs</u>	277
7.	<u>Kārlis</u>	2989	7.	<u>Ričards</u>	274
8.	<u>Jānis</u>	2902	8.	<u>Alekss</u>	253
9.	<u>Kristers</u>	2603	9.	<u>Emīls</u>	226
10.	<u>Artūrs</u>	2594	10.	<u>Kristers</u>	221

12. tabula. Jaundzimušo meiteņu populārākie priekšvārdi latviešu tautības pilsoņu ģimenēs Latvijā (kreisajā pusē) un ārpus Latvijas (labajā pusē) (PMLP 2002.–2022. g. dati)

Jaundzimušo meiteņu populārākie vārdi pēdējo 20 gadu laikā latviešu tautības pilsoņu ģimenēs					
Nr. p. k.	Latvijā	Skaitis	Nr. p. k.	Ārpus Latvijas	Skaitis
1.	<u>Marta</u>	3848	1.	<u>Alise</u>	375
2.	<u>Alise</u>	3699	2.	<u>Elizabete</u>	330
3.	<u>Emīlija</u>	3456	3.	<u>Sofija</u>	322
4.	<u>Paula</u>	2915	4.	<u>Emīlija</u>	318
5.	<u>Elizabete</u>	2689	5.	<u>Nikola</u>	304
6.	<u>Evelīna</u>	2646	6.	<u>Viktorija</u>	283
7.	<u>Katrīna</u>	2651	7.	<u>Amanda</u>	273
8.	<u>Laura</u>	2500	8.	<u>Samanta</u>	241
9.	<u>Anna</u>	2502	9.	<u>Marta</u>	238
10.	<u>Sofija</u>	2111	10.	<u>Anna</u>	232

Tomēr tādi Latvijā populāri zēnu vārdi kā *Kārlis* (popularitātes tabulā 7. vietā Latvijā dzīvojošajiem), *Jēkabs* (17. vietā), *Reinis* (21. vietā), *Renārs* (24. vietā), *Valters* (27. vietā), *Rūdolfs* (31. vietā) ārpus Latvijas ir reti sastopami, arī pv. *Jānis* ārzemju sarakstā ir tikai 22. vietā (starp Latvijā dzimušajiem – 8. vietā). Latvijā izplatīti tādi jaundzimušo meiteņu vārdi kā *Madara* (Latvijā dzimušo sarakstā 12. vietā), *Dārta* (21. vietā), *Līva* (26. vietā), pat *Ieva* (30. vietā) ārpus Latvijas ir ievērojami retāki. Tas rāda, ka jaunajās latviešu ģimenēs, kas mīt ārzemēs, starptautiski, viegli adaptējami vārdi ir populārāki un pieprasītāki nekā tradicionāli latviski jeb nacionālie jaundzimušo vārdi.

Lai gan pasaules onomastikā ir publicēti daudzi priekšvārdu pētījumi, kas aplūko personvārdu izvēles motivāciju (piemēram, Ainiala, Saarelma, Sjöblom 2008; Aldrin 2011; Alford 1988; Dunkling 1989; Virkkula 2014 u. c.), tomēr Latvijā šim antroponīmikas jautājumam vēl nav pievērsta pietiekama uzmanība, gandrīz nav šāda veida pētījumu arī par diasporā dzīvojošo latviešu priekšvārdu izvēli (M. Balode 2015, 281). Kā atzīst socioantropologi (M. Balode 2015, 278): „Priekšvārdu izvēlē tāpat kā jebkurā citā jomā pastāv modes tendences, kas ir mainīgas, jo īpaši sieviešu vārdu mode. Vārdu popularitāti ietekmē sociālās norises, kā arī kultūras dzīves procesi.” Diasporā par primārajiem un noteicošajiem vārdu izvēles faktoriem izvirzās citi, nekā dzīvojot etniskajā dzimtenē, daudz lielāka nozīme ir pragmatiskajiem apsvērumiem (Virkkula 2014). „Tieši diasporā priekšplānā izvirzās pragmatiskie bērna priekšvārda izvēles faktori, ņemot vērā vidi, kam tiek pakārtoti pārējie faktori. Kā viens no būtiskākajiem bērnu priekšvārdu izvēles faktoriem informantu intervijās tika minēta bērna iekļaušanās mītnes zemes sabiedrībā, palīdzot justies kā savējam.” (M. Balode 2015, 283). No šī aspekta diasporas latviešu bērnu vārdi vēl būtu pētāmi nākotnē.

Tomēr, kā liecina analizētie jaundzimušo priekšvārdu saraksti, daļa vecāku Latvijā dod priekšroku vecajiem tradicionālajiem vārdiem, tādējādi norādīdami uz ģimenes vērtībām un saikni ar pagātņi. Jaundzimušo populārāko personvārdu desmitnieks – gan Latvijā, gan ārzemēs dzīvojošo latviešu ģimenēs – atspoguļo gan vārdu došanas tradīcijas, gan vecāku personiskās vēlmes, sociālās tendences un dažreiz juridiskos aspektus. Jaundzimušo priekšvārdu izvēle, kas atspoguļojas arī populārāko vārdu desmitniekā, ir daudzveidīgs un

sarežģīts sociokulturāls fenomens, kas rāda ģimenes un sabiedrības attieksmi, vērtības un modi. Tas viss veido personvārdu izvēles kontekstu, kas vēl būtu pētāms.

Nobeigums

Šis pētījums sniedz iekļaujošu ieskatu populārākajos un visretāk reģistrētajos personvārdos Latvijā mūsdienās. Latvijas Republikas pilsoņu, neatkarīgi no dzīvesvietas un tautības, 2022. gada priekšvārdu saraksts no antroponimikas viedokļa ir visai raibs. Valodnieka uzmanību piesaista daudzie cittautiešu izcelsmes personvārdi, kas biežuma ziņā ir analizētā saraksta beigās: reģistrēti tikai vienreiz (*Dako, Džibrils, Orfa*). Daudzi šie citvalodu izcelsmes personvārdi ir nelokāmā formā (*Agī, Si, Žiri*). Tomēr starp apm. 10 000 retajiem vārdiem konstatēti arī latviskas izcelsmes unikāli priekšvārdi – jaundarinājumi (*Gaiša, Ilgva, Smaidis*), kas nav iekļauti „Latviešu personvārdu vārdnīcā” (1990).

Visu vecumu Latvijas pilsoņu vispopulārāko priekšvārdu desmitnieks liecina, ka trīs izplatītākie visu tautību vīriešu vārdi ir *Jānis, Aleksandrs, Andris*, sieviešu vārdi – *Anna, Jeļena, Kristīne*. Skaitliski pv. *Jānis* dominē starp visiem citiem izplatītākajiem vārdiem. Sastatot visu vecumu latviešu un visu cittautiešu izplatītākos priekšvārdus, paveras cita aina: trīs visu vecumu latviešu vīriešu populārākie vārdi ir *Jānis, Andris, Edgars*, bet visu vecumu cittautiešu – *Aleksandrs, Sergejs, Andrejs*; trīs visu vecumu latviešu sieviešu izplatītākie vārdi ir *Kristīne, Inese, Ilze*, cittautiešu – *Jeļena, Tatjana, Svetlana*. Populārāko sieviešu vārdu desmitniekā gan latviešiem, gan nelatviešiem atkārtojas vienīgi vārds *Anna*. Pirmie desmit vīriešu priekšvārdi ir starptautiski – nav neviena latviešu izcelsmes vārda; neviens no šiem izplatītākajiem latviešu vīriešu vārdiem nav sastopams cittautiešu 10 populārāko vārdu sarakstā, ko galvenokārt veido slāvu antroponimikonam raksturīgi vārdi. Tradicionālie latviešu vārdi paretam tiek doti arī cittautiešu ģimenēs, kas varētu liecināt par cittautiešu integrāciju vietējā vidē. Populārāko vārdu saraksts atspoguļo gan attiecīgā laika modes tendences, gan valodu kontaktus un ģimenes tradīcijas.

Interesantas tendences vērojamas arī pēdējo 20 gadu jaundzimušo vārdos, īpaši tos sastatot ar visu vecumu Latvijas pilsoņu vārdiem. Jāsecina, ka pirmajā desmitniekā iekļuvuši tikai daži vārdi, kas sastopami abos sarakstos: v. pv. *Aleksandrs*, *Artūrs*, s. pv. *Anna* un *Viktorija*. Meiteņu vārdi *Sofija*, *Anna* un *Viktorija* ir izplatīti visu tautību jaundzimušo sarakstā, tomēr *Sofija* un *Viktorija* ir nedaudz biežāk sastopami cittautiešu ģimenēs, turpretī *Anna* starp latviešiem ir populārāka nekā starp cittautiešiem. Visticamāk, ka atšķirības visu vecumu pilsoņu un jaundzimušo populārākajos vārdos ir ietekmējusi ne tikai vārdu mode, bet arī etniskā sastāva dinamika. Turklāt tradicionālos, paaudzēs mantotos vārdus globalizācijas ietekmē nomaina starptautiski pazīstami vārdi.

Jaundzimušo zēnu un meiteņu personvārdi gan Latvijā, gan ārpus Latvijas dzīvojošo latviešu ģimenēs lielākoties ir tie paši, lai gan 10 izplatītāko priekšvārdu sarakstā tie izkārtājušies citā popularitātes secībā. Tas liecina, ka sociālā gaume gan Latvijā, gan ārzemēs ir līdzīga. Ārzemēs dzīvojošiem latviešiem starptautiski, viegli izrunājami un viegli adaptējami vārdi bez diakritiskām zīmēm ir iecienītāki nekā tradicionāli latviskie. Mūsdienu globalizācija un kultūru mijiedarbība noteikti ietekmē priekšvārdu izvēli, tie daudzējādā ziņā atspoguļo globālās kultūras ietekmi, kā arī pragmatiskos nolūkus, kas palīdz personai iekļauties jaunajā vidē. Latvijā vecāki biežāk izvēlas tradicionālus, ģimenē mantotus priekšvārdus. Šāda veida personvārdi tiek uzskatīti par valsts mantojumu un tās identitātes sastāvdaļu. Par šo tēmu plašāku ieskatu varētu sniegt iespējamās intervijas ar vecākiem par bērnu vārdu izvēles motīviem. No socioantroponīmiskā viedokļa būtu vēlams personvārdu salīdzinājums citā aspektā – kādi latviešu tradicionālie vārdi tiek doti jaundzimušajiem cittautiešu ģimenēs un otrādi – kādi cittautiešu vārdi jaundzimušajiem ir izplatīti latviešu ģimenēs. Tas būtu tuvākajā nākotnē pētāms jautājums.

PMLP sagatavotie Latvijas pilsoņu priekšvārdu saraksti ar norādīto to biežumu valodnieka rokās uzskatāmi parāda, kāda ir mūsu sabiedrības antroponīmiskā aina, kāda ir sabiedrības gaume, kā laika gaitā tā mainās, kāda ir identitātes apziņa, kā arī – spriežot pēc jaundzimušo personvārdu saraksta – kāda mūsu sabiedrība vēlētos būt nākotnē. Personvārdu analīze ir būtisks instruments, lai izprastu sabiedrību, tās vērtības un virzību nākotnē.

Saīsinājumi

CSP – Centrālā statistikas pārvalde

latv. – latviešu

PMLP – Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde

pv. – personvārds

s. – sieviešu

v. – vīriešu

Avoti

CSP dati – *100 populārākie jaundzimušo vārdi Latvijā*. Centrālā statistikas pārvalde. Pieejams tiešsaistē: <https://tools.csb.gov.lv/names/lv/0/0/20/164> [skatīts 05.01.2023.].

PMLP 2022. gada dati – Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) sniegtie Latvijas pilsoņu vārdu (pirmo vai vienīgo) saraksti (23.11.2022.).

PMLP 2002.–2022. g. dati – PMLP sastādītais Latvijas pilsoņu ģimenēs dzimušo jaundzimušo vārdu saraksts 20 gadu griezumā (2002–2022).

Oficiālās statistikas portāls – *Iedzīvotāji pēc tautības gada sākumā 1935–2023*. IRE010. Oficiālās statistikas portāls. Datubāze. Pieejams tiešsaistē: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_POP_IR_IRE/IRE010/table/tableViewLayout1/ [skatīts 20.02.2023.].

Zināmi 2022. gada populārākie jaundzimušo meiteņu un zēnu vārdi. (03.03.2023.). Pieejams tiešsaistē: <https://www.tv3.lv/dzivesstils/gimene/zinami-2022-gada-popularakie-jaundzimuso-meitenu-un-zenu-vardi/> [skatīts 14.12.2023.].

Literatūra

Ainiala, Saarelma, Sjöblom 2008 – Ainiala, Terhi; Saarelma, Minna; Sjöblom, Paula. *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2008.

Aldrin 2011 – Aldrin, Emilia. The Choice of First Names as a Social Resource and Act of Identity among Multilingual Families in Contemporary Sweden. *Namnval som social handling. Val av förnamn och samtal om förnamn bland föräldrar i Göteborg 2007–2009*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, 2011, p. 86–92.

Alford 1988 – Alford, Richard D. *Naming And Identity: A Cross-Cultural Study of Personal naming practices*. New Haven: HRAF Press, 1988.

- Behind the Name** – *The etymology and history of first names*. Pieejams tiešsaistē: <https://www.behindthename.com/> [skatīts 14.12.2023.].
- Bušs 2004** – Bušs, Ojārs. Jaunais gadu tūkstošs sākas ar revolūciju. *Tavs vārdadienu kalendārs 2005, 2006, 2007*. Rīga: Valsts valodas centrs, 2004, 417.–421. lpp.
- Bušs 2005** – Bušs, Ojārs. *Jānis* – tūkstošveidis ar tūkstošgadīgām saknēm. *Latvijas Luterānis*, 6, 2005, 11. lpp.
- Bušs 2013** – Bušs, Ojārs. *Jānis* un citi jeb Latviešu personvārdu modes mūsdienu tendences. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*, 8. laid. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2013, 86.–93. lpp.
- Dunkling 1989** – Dunkling, Leslie. *The Guinness Book of Names*. UK, 1989.
- Encyclopedia Britannica** – Latvia. *Encyklopedia Britannica*. Pieejams tiešsaistē: <https://www.britannica.com/place/Latvia> [skatīts 14.12.2023.].
- Hanks, Hodges 1986** – Hanks, Patrick; Hodges, Flavia. *The Oxford Minidictionary of First Names*. Oxford, New York: Oxford University Press, 1986.
- Hussar 2012** – Hussar, Annika. The first names of Estonians in the 20th century and the beginning of the 21st century. Choleva-Dimitrova, Anna; Vlahova-Angelova, Maya; Dancheva, Nadezhda (Eds.). *Slédovati dostoiti. Dokladi ot Meždunarodna naučna konfereñcija „Antroponimi i antroponimni izsledvanija v načaloto na XXI vek”, posvetena na 100-godišninata ot roždienieto na prof. d.f.n. Jordan Zaimov (1921–1987), 20–22 april 2021 g. Proceedings of the International Onomastic Conference “Anthroponyms and Anthroponymic Researches in the Beginning of 21st Century”, dedicated to the 100th anniversary of the birth of prof. Yordan Zaimov*. Sofia: Prof. Marin Drinov Publishing House of Bulgarian Academy of Sciences, 2012, pp. 281–289.
- Kuzavinis, Savukynas 1987** – Kuzavinis, Kazimieras; Savukynas, Bronys. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1987.
- L. Balode 2018** – Balode, Laimute. Deminutīvi patstāvīgu vārdu funkcijā. *Onomastica Lettica*. 5. laid. Rīga: Latviešu valodas institūts, 2018, 195.–209. lpp.
- L. Balode 2019** – Balode, Laimute. 100 izplatītākie latviešu sieviešu un vīriešu vārdi. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 14. laid. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2019, 151.–170. lpp.
- L. Balode 2022** – Balode, Laimute. Personvārdu izvēles tendences Latvijā un citās Baltijas valstīs: salīdzinošais aspekts. *Baltistikos platībēse. Baltų kalbotyros straipsnių rinkinys, skirtas prof. Bonifacio Stundžios 70 metų jubiliejui* (Vilnius University Open Series). A. Navickaitė-Klišauskienė, V. Rinkevičius, D. Sinkevičiūtė, M. Villanueva Svensson (red.). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 33–64. Pieejams tiešsaistē: https://doi.org/10.15388/baltistikos_platybese.2022.2.

- L. Balode 2023** – Balode, Laimute. Names of Newborns in Latvia: Recent Changes. Manuskripts iesniegts publicēšanai *Proceedings of 27th International Congress of Onomastic Sciences*, 22–27 August 2021, Kraków, Poland.
- LLVV** – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1.–8. sēj. Rīga: Zinātne, 1972–1996.
- M. Balode 2015** – Balode, Marta. Bērnu priekšvārdu izvēle diasporā un to pētīšanas iespējas. *Radot iespējas attīstībai: diasporas bērnu un jauniešu izglītība*. A. Lulle, E. Kļave (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 273.–287. lpp.
- Rajandi 1966** – Rajandi, Edgar. *Raamat nimedest*. Tallinn: Eesti Raamat, 1966.
- Seppo 1994** – Seppo, Raivo. *Eesti nimeraamat*. Tallinn: Olion, 1994.
- Siliņš 1990** – Siliņš, Klāvs. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1990.
- Sinkevičiūtē 2011** – Sinkevičiūtē, Daiva. Patys dažniausi mūsų vardai ir jų davimo tendencijos. *Gimtoji kalba*, Nr. 12, 2011, p. 3–8. Pieejams tiešsaistē: <http://vardai.vlkk.lt/2011-populiariausi-vardai-ir-tendencijos/> [skatīts 01.05.2023.].
- Sinkevičiūtē 2014** – Sinkevičiūtē, Daiva. Populiariausi 1991–2010 m. bērniukų vardai ir jų davimo tendencijos. *Gimtoji kalba*, Nr. 6, 2014, p. 3–8.
- Sinkevičiūtē 2021** – Sinkevičiūtē, Daiva. Names in contemporary Lithuanian – valued qualities and their changes. *27th International Congress of Onomastic Sciences. Book of Abstracts*. Krakow, Poland, 22–27 August 2021. Pieejams tiešsaistē: https://icos2020.iip.pan.pl/wp-content/uploads/2021/07/ICOS_2021_Abstracts.pdf.
- Vilkuna 1997** – Vilkuna, Kusta. *Etunimet*. Helsinki: Otava, 1997.
- Virkkula 2014** – Virkkula, Johanna. *First Name Choices in Zagreb and Sofia*. Helsinki: Department of Modern Languages, 2014 (= *Slavica Helsingiensia*, 44).
- VZ 2015** – Pie Valmieras stūres jau ceturtais Jānis. *Valmieras Ziņas*. Reģionālais portāls, 08.06.2015. Pieejams tiešsaistē: <https://www.valmieraszinas.lv/pie-valmieras-stures-jau-ceturtais-janis/> [skatīts 13.12.2023.].
- Zvidriņš, Bērziņš 2019** – Zvidriņš, Pēteris; Bērziņš, Atis. Etniskais sastāvs. *Tautas ataudze Latvijā un sabiedrības atjaunošanas izaicinājumi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 77–86. lpp. Pieejams tiešsaistē: https://www.apgads.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Tautas_ataudze/talsai_08_Zvidrins_.pdf [skatīts 05.01.2023.].

What do the given names of the residents of contemporary Latvia reveal

Summary

The article is based on the lists of given names (first or only) of Latvian residents – citizens – provided by the Department of Citizenship and Migration Affairs of the Ministry of the Interior of the Republic of Latvia (latest data 23.11.2022). Numerically, there are 10,515 different names of women and 9,009 different names of men. More than half of them (5478 female names and 4929 male names) are unique: there is only one bearer of these names in Latvia. Rare given names are very diverse. These are clearly non-Latvian names (*Alelija, Alfinura, Žurita; Bass, Dako, Dživandžots*), including many names of nearby neighbours (Lithuanian: *Aiste, Audrute; Rītis, Žigimants*; Estonian/Finnish: *Urve, Lumi; Juka, Veiko*). A large group of rare personal names consists of new variants of traditional Latvian or international names or dialectal forms of traditional personal names (*Daine, Ruža; Imands, Jesups*). The list of unique names also includes some names that have changed gender of traditional names (*Ģirta, Ojāra; Regīns, Zints*). Additionally, there are several new rare given names derived from Latvian appellatives (*Dziesma, Glīta; Laimgars, Smaidis*) that are not registered in the “Latvian Dictionary of Personal Names” (Siliņš 1990).

The analysis of the most common first names among all Latvian residents reveals that the personal name *Jānis* remains in first place, nearly doubling the second most popular name *Aleksandrs* and exceeding the third most popular name *Andris* by two and a half times. Among females of all ages, the most common names in Latvia are *Anna, Jeļena, Kristīne*, with the numerical difference between them not being significant.

The article compares the most common given names of Latvians of all ages with those of newborn Latvian citizens over the last twenty years, highlighting similarities and differences. The Top-10 most popular names shows that only a couple of names match across the categories.

The article also discusses the trends in newborn personal names over the last twenty years. For example, names like *Sofija, Viktorija, Anna, Diāna; Marks, Arturs, Viktors, Alans* are almost equally popular among Latvian and non-Latvian families.

Keywords: Latvian given names, newborn names, onomastics, anthroponymy

Leksēma *dižs* īpašvārdos

Ievads

Leksēma *dižs* ir plaši izmantota latviešu literārajā valodā, noteiktas jomas leksikā (piemēram, botānikā), dialektos un īpašvārdos. Zināms, ka leksēmu *dižs* nereti saista ar Kurzemē lietoto leksiku, taču raksta mērķis ir analizēt leksēmas *dižs* lietojumu (īpaši areāla aspektā) latviešu īpašvārdos. Rakstā aplūkoti vietvārdi, uzvārdi un uzņēmumu un organizāciju nosaukumi.

Dižs ir mantots vārds – lietuviski *didis* ‘liels’, rietumu sennorvēģu *teitr* ‘priecīgs (*froh*)’, senindiešu *dīdyati* ‘spīdēt (*scheint*)’, grieķu *δέαται* ‘spīdēt (*scheint*)’ u. c. (ME I, 475). Vārds *dižs* uzrādīts arī senākās latviešu valodas vārdnīcās. Tas fiksēts jau pirmajā iespiestajā latviešu valodas vārdnīcā „Lettus” (Mancelis 1638), kur norādīts, ka vārda *groß* tulkojums ir *leels*, bet Kurzemē (*Cur.*) *dissch* (Mancelis 1638, 80), toties vārda *fein* tulkojums ir *dischans/labbs*, bet *fein/pulchre* – *dischane/labbe* (Mancelis 1638, 58), taču šajā šķirklī nav norādījuma par vārda lietojumu Kurzemē vai citā areālā.

Gustava Bražes (*Gustav Brasche*) vārdnīcā (1875) adjektīvs *dižs* norādīts ar nozīmi ‘liels’, no tā adjektīvs *dižens* ar nozīmi ‘diezgan liels’, arī *diženi*, *dižums*, *dižoties* (Brasche 1875, 55). Vārdam *dižs* „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” norādītas divas nozīmes: 1) liels; 2) izcils, nozīmīgs (MLVV).

Antons Breidaks aplūkojis *dižs* kā izoglosu grupā „Latviešu valodas augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu – sēlisko izlokšņu – kursisko izlokšņu – lietuviešu valodas leksiskās areālās izoglosas”. A. Breidaks pētījis dažādus materiālus, kur *dižs* ar nozīmi ‘liels’ un *dižs* atvasinājumi (*dižan*, *dižin* u. c.) ar citām nozīmēm fiksēts visos Latvijas dialektos (īpaši Kurzemes lībiskajās izloksnēs, vidus dialekta

kursiskajās un zemgaliskajās izloksnēs un augšzemnieku latgaliskajās un sēliskajās izloksnēs) (Breidaks 2006, 154).

Arī lietuviešu valodnieks Kazimiers Būga (*Kazimieras Būga*) norādījis, ka vārds *dižs* lietots gan Kurzemē, gan Sēlijā, taču vārds katrā areālā nonācis dažādi, proti, Kurzemē tas saistāms ar kuršu **did(i)as*, bet Piebalgā, Sēlijā un Stukmaņos, ko minējis K. Būga, *dižs* varētu būt ienācis no sēļu valodas (Būga 1961, 205).

Aplūkotajos avotos, kuros raksturotas leksēmas *dižs* un tās atvasinājumu nozīmes un izplatības areāls, nav skaidru norāžu, ka *dižs* saistāms tikai ar Kurzemi. Tieši otrādi, K. Būga un A. Breidaks *dižs* saista gan ar Kurzemi, gan Sēliju un Latgali, taču vārda ienākšanas apstākļi, visticamāk, bijuši dažādi.

1. Leksēma *dižs* Kurzemes valodā un tradīcijās

Vārdi *dižciltīgs*, *dižs*, *dižens* u. c. nereti tiek lietoti mūsdienu rakstu valodā, taču nav noliedzams, ka Kurzeme ir vieta, kur leksēma *dižs* un tās atvasinājumi dzirdami un vērojami biežāk. Vārdam *dižs* veltīta arī izoglosa „Latviešu valodas dialektu atlantā” (LVDA 1999, 15. karte). Izoglosa atdala areālu, kurā tiek lietots adjektīvs *dižs* ar nozīmi ‘liels’. Par adjektīva *dižs* areālu dēvētas visas Kurzemes izloksnes, kuru robežizloksnes (ieskaitot) ir Engure 120, Dzirciems 86, Pūre 87, Cēre 85, Strazde 78, Virbi 83, Matkule 90, Aizupe 92, Kabile 89, Lutriņi 97, Saldus 104, Ciecere 105, Zvārde 111, Kursīši 110, Ezere 114. Tā ir teritorija, kurā iekļautas visas Kurzemes lībiskā dialekta izloksnes, vidus dialekta kursiskās izloksnes un dažas vidus dialekta zemgaliskās izloksnes. Nedaudz šaurāku, bet līdzīgu apgabalu norādījis arī Augusts Bīlenšteins (*August Bielenstein*) „Mūsdienu latviešu valodas izoglosu kartē” (Bielenstein 1892).

Raksta autore novērojušas, ka Talsos *dižs* joprojām tiek izmantots kā absolūts adjektīva *liels* sinonīms, piemēram, vārdu savienojumos *diži āboli*, *diža raža*. Jāteic, ka vecāka gadagājuma cilvēki norāda, ka to mēdz izmantot vārda *liels* vietā, bet jaunāki teicēji apgalvo, ka *dižs* ir kaut kas lielāks par lielu, jādomā, ka vārda *dižs* nozīme šādā gadījumā varētu būt saplūdusi ar vārda *dižens* nozīmi – īpaši liels (MLVV, šķirklis *dižens*), taču šķīrums starp nozīmēm ir neliels, tāpēc nozīmju saplūšana ir

neizbēgama. Arī Janīnas Kursītes monogrāfiskajam rakstu krājumam par Dundagas novadu izvēlēts nosaukums „DižDundaga” (Kursīte 2017).

Diž- nereti ir daļa arī no kāda pasākuma nosaukuma, piemēram, Dižmāras gadatirgus ir nozīmīgs notikums ne tikai talsinieku, bet arī citu kurzemnieku dzīvēs. Atmiņas par Dižmāras gadatirgu stāsta gan jaunākie, gan vecākie Talsu iedzīvotāji, vecākais no tiem – 1930. gadā dzimis Talsu iedzīvotājs, kurš vēsta par Dižmāras gadatirgus apmeklējumu bērnībā. Rasma Dziļleja-Sināte fiksējusi 1925.–1935. gada atmiņas rakstu krājumā „Ceļi XII” (1965), kurā raksta, ka „...Tīfentāls ir iesācis kult. Cik nu vairs līdz Māram!” *Mārs* – Dižmāras tirgus notiek Talsos augusta beigās. Talsiniekiem *Mārs* ir laika sākums un gals, tāpat kā Jaungads. Pēc Mārām sākas skola” (Dziļleja-Sināte 1965, 41).

1922. gada 5. oktobra „Valdības iestāžu paziņojumos” norādīts, ka „Iekšlietu ministrija atļāvuse noturēt gada tirgus Talsu pilsētā, agrāk publicēto dienu vietā, sekošās dienās: [...] 28. un 29. augustā – Dižmaras tirgus” (Periodika.lv), taču jau 1843. gada 10. jūnijā „Latviešu Avīzēs” norādīts, ka „tiem, kas Marijas tirgū Kroņa Talsenes muižā, pie Talsenes miesta, tai 16tā augustā 1843 grib apmeklēt un turpat *botes celt, ne vaijaga viss brandvīna tuelles zīmes izņemt* [...] *Muižas valdīšana*”. (Periodika.lv). Jādomā, ka avīzē rakstīts par Dižmāras gadatirgu, jo Lielā Māras diena ir 15. augustā, taču nav skaidrs, kad tieši Dižmāras gadatirgus ieguvis mūsdienās lietoto nosaukumu. Tomēr jāatzīmē, ka *diž-* izmantots arī citu tirgu nosaukumu darināšanā, piemēram, *Zemgales Dižtirgus* Bauskā, *Dižtirgus* Ādažos u. c.

Leksēma *dižs* īpaši labi saklausāma kurzemnieku leksikā, tas fiksēts arī vairākās Kurzemes vārdnīcās, piemēram, Brigitas Bušmanes „Nīcas izloknes vārdnīcā” (2017): *dižgans* ‘galvenais gans (muižā)’, *dižceļš* ‘lielceļš’ u. c. Arī Kārļa Draviņa „Stendes izloknes vārdu krājumā” (2010) reģistrēts liels skaits vārdu ar sakni *diž-*, piemēram, *dižlaiva*, *dižluops*, *dižpuisīis*, kur *diž-* ar nozīmi ‘liels’.

2. Leksēma *dižs* toponīmos

Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras (LĢIA) vietvārdu datubāzē ir ietverti Latvijā reģistrētie vietvārdi. Tika atlasīti 326 vietvārdi, kuros ietverta nosaukuma daļa *diž-* (aplūkots 2020. gadā). No

atlasītajiem vietvārdiem tikai 78 atrodas ārpus Kurzemes vēsturiskā novada, kurā ietilpst vecais Liepājas, Ventspils, Talsu, Tukuma un Saldus rajons, turklāt jāatzīmē, ka 50 no tiem ietver nomenklatūras vārdu *dižakmens* vai *dižozols*, kuri pašlaik ir zināmi kā aizsargājami dabas pieminekļi, tāpēc jādomā, ka tiem mūsdienās nav tieša sakara ar objekta teritoriālo piederību. Ministru kabineta noteikumos Nr. 264 „Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju vispārējie aizsardzības un izmantošanas noteikumi” (Likumi.lv) teikts, ka *dižakmeņi* ir aizsargājami ģeoloģiskie un ģeomorfoloģiskie dabas pieminekļi, bet *dižkoki* – aizsargājamie koki.

Pārējie toponīmi, kas atrodas ārpus Kurzemes, fiksēti visos Latvijas vēsturiskajos novados, piemēram, *Dižarāji*, *Diždeles*, *Dižegles*, *Dižgrīvas ozols*, *Dižliepas* Latgalē; *Dižcelmiņi*, *Dižkalni*, *Dižpalvas kāpa*, *Dižpuntūži* Vidzemē; *Dižkalniņi*, *Dižmaņi*, *Dižmedīgas*, *Dižriekstiņi* Zemgalē.

Bij. Talsu rajonā reģistrēti 100 toponīmi – 4 nosaukumi fiksēti Abavas pagastā, 7 Ārlavas pagastā, 1 Balgales pagastā, 16 Dundagas pagastā, 8 Ģibuļu pagastā, 4 Īves pagastā, 4 Kolkas pagastā, 3 Laidzes pagastā, 1 Laucienes pagastā, 6 Lībagu pagastā, 6 Lubes pagastā, 3 Mērsraga pagastā, 6 Rojas pagastā, 1 Valdemārpils pagastā, 2 Valdgailes pagastā, 5 Vandzenes pagastā.

Bij. Ventspils rajonā reģistrēti 59 toponīmi – 13 nosaukumi fiksēti Ances pagastā, 1 Jūrkalnes pagastā, 6 Piltenes pagastā, 3 Popes pagastā, 4 Puzes pagastā, 10 Tārgales pagastā, 2 Ugāles pagastā, 5 Usmas pagastā, 6 Užavas pagastā, 3 Vārves pagastā, 3 Ventspilī, 3 Ziru pagastā.

Bij. Liepājas rajonā reģistrēti 55 toponīmi – 3 nosaukumi Bārtas pagastā, 2 Bunkas pagastā, 1 Cīravas pagastā, 5 Dunalkas pagastā, 1 Dunikas pagastā, 1 Durbes pagastā, 7 Gramzdas pagastā, 2 Grobiņas pagastā, 2 Kalvenes pagastā, 1 Kazdangas pagastā, 2 Lažas pagastā, 3 Medzes pagastā, 5 Nīcas pagastā, 4 Otaņķu pagastā, 1 Rucavas pagastā, 4 Sakas pagastā, 2 Tadaikšu pagastā, 2 Vaiņodes pagastā, 4 Vecpils pagastā, 2 Vērgales pagastā, 1 Virgas pagastā.

Bij. Saldus rajonā reģistrēti 4 toponīmi – 3 Zirņu pagastā, 1 Lutriņu pagastā. 1 toponīms reģistrēts vecā Tukuma rajona Tumes pagastā.

Jāņa Endzelīna „Latvijas PSR vietvārdu vārdnīcas” šķirklī *dižs* (1956, 216–218) uzskaitīti toponīmi, kuri lielākoties reģistrēti LVDA

izoglosas (1999, 5. karte) *dižs* ‘liels’ areālā vai tuvu tā robežai, taču atrodami daži izņēmumi – *Dižbārdi* Babītē, *Dižkači* Katlakalnā, *Dižie* Mežotnē un Panemunē u. c., tomēr tiem nav saistības ar konkrētu areālu, kas varētu liecināt, ka ārpus izoglosas *diž-* lietots vairākos vietvārdos vienuviet.

Vietvārdu talkas datubāzē (Vietvārdu talka), kurā iedzīvotāji var reģistrēt sev zināmos Latvijas vietvārdus, reģistrēti seši vietvārdi ar sakni *diž-* – *Dižsaunags* Kolkas pagastā, *Dižupe* Īves pagastā, *Dižlīpes* Lažas pagastā, *Dižaji* Laucienes pagastā, *Dižceļš* un *Dižgrāvis* Užavas pagastā, *Dižvīgas* Tārgales pagastā un *Dižkalna purvs* Ventspilī.

Anita Paidere savā maģistra darbā „Helonīmi Latvijas lingvistiskajā ainavā” (2019) ievietojusi karti, kurā atainota helonīmu ar sakni *diž-* izplatība. Arī šajā kartē redzams, ka pārsvarā šādi helonīmi sastopami tieši Ziemeļkurzemē, taču tie ir lokalizēti arī dienvidu un centrālajā Kurzemes daļā.

Benitas Laumanes monogrāfijās „Zeme, jūra, zvejvietas. Zvejniecības leksika Latvijas piekrastē” (1996) un „Zvejvietu nosaukumi Latvijas PSR piekrastē” (1987) apskatīti vairāki toponīmi, kuros salikta nosaukuma pirmā daļa ir *diž-*, piemēram, *Dižjūra*, *Dižlaide*, *Dižrova* vai adjektīvs konstrukcijā *adj + substantīvs*, piemēram, *Dižais placis*, *Dižā kalva*, *Dižā smilte* u. c. Zīmīgi, ka vairākiem toponīmiem eksistē paralēlforma, kur *dižs* paralēli lietots ar biežāk izmantoto literārās valodas adjektīvu *liels*, piemēram, *Liēlā kalva* – Mērsragā // *Dižā kalva* – Rojā (Laumane 1996, 206); *Dižiērciems*, *Dižiērsupe*, *Dižirve*, *Dižirbe* – Lielirbē (Laumane 1996, 82). Šādi piemēri arī nepārprotami norāda uz to, ka Kurzemē *dižs* funkcionē kā absolūts adjektīva *liels* sinonīms.

B. Laumane raksta, ka paralēli tiek lietots *Dižjūra* un *Lieljūra*, kam pretnostatīta *Mazjūra* (Laumane 1996, 163). Jāatzīmē, ka šādu dalījumu raksta autore novērojusi arī Lībiešu krasta ciemu runātāju valodā, *Dižjūra* (retāk *Lieljūra*) ir atklātā Baltijas jūra no Latvijas dienvidu jūras piekrastes līdz Kolkai, bet Rīgas jūras līcis tiek dēvēts par *Mazjūru*.

Sarunā ar Pitraga iedzīvotāju raksta autore uzzinājušas, ka Saunags tiek dalīts divās daļās – *Saunags* un *Dižsaunags*, uz šādu dalījumu norādījusi arī Valda Marija Šuvcāne monogrāfijā „Lībiešu ciems, kura vairs nav” (2002): „iedzīvotāji Saunaga daļu nosauca par

Dižsaunagu” (Šuvcāne 2002, 140), taču toponīms *Dižsaunags* iepriekš nav fiksēts ne B. Laumanes darbos, ne J. Endzelīna „Latvijas PSR vietvārdu vārdnīcā” (1956).

Jāsecina, ka aplūkotie toponīmi ar sakni *diž-* lielākoties lietoti Kurzemē (areālā, kas sakrīt ar vārda *dižs* izoglosu LVDA (1999, 5. kar-te)). Atsevišķi toponīmi reģistrēti arī ārpus šī areāla, tomēr jāatzīmē, ka tiem biežāk raksturīgs nomenklatūras vārdu *dižakmens* vai *dižozols* lietojums, kas, visticamāk, nenorāda uz dialektālu iezīmi.

3. Leksēma *dižs* uzvārdos

2020. gada Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes datos (PMLP 2020) atrodami 268 uzvārdi ar sakni *diž-* – *Dižgalvis* (52), *Dižgalve* (45), *Dižbite* (37), *Dižais* (28), *Dižā* (27), *Dižpētere* (16), *Dižpēteris* (15). Mazāk nekā 10 reizes fiksēts uzvārds *Dižā-Lejniece*, *Dižbite-Ose*, *Dižbite-Svarinska*, *Dižkača*, *Dižkačs*, *Dižkalne*, *Dižkalns*, *Dižkalpa*, *Dižkalpe*, *Dižkalps*, *Dižmanis*, *Dižupe*, *Dižūra*, *Dižūrs*, *Dižais-Lejnieks*, *Dižanse*. Neviens priekšvārds ar sakni *diž-* nav fiksēts PMLP personvārdu datubāzē (Personvārdu datubāze).

PMLP datiem nav pieejama papildu informācija par saistību ar ģeogrāfisko atrašanās vietu, cilmi u. c., taču šāda informācija sniegta izdevumā „Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos” (Kovaļevska, Mežs, Siliņa-Piņķe, Stafecka 2019, 203) (sk. 1. tabulu).

1. tabula. Uzvārdi ar *diž-* mūsdienās un arhīvu materiālos

PMLP 2020	„Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos” (Kovaļevska, Mežs, Siliņa-Piņķe, Stafecka 2019, 203)		
Uzvārds	Uzvārds	Ģeogrāfiskā izplatība	Cilme
<i>Dižais</i> + <i>Dižā</i> (55)	<i>Dižais</i> (57)	Bauskas un Jelgavas raj. Minēts Mežotnē un Nīcā	latv. <i>dižs</i> ‘bagāts, varens, izcils’ latv. izl. <i>dižs</i> ‘liels’
<i>Dižanse</i> (3)	<i>Dižansis</i> , <i>Dižans</i> (22)	Rets uzvārds no Piltenes, Vārves, Tārgales un Ventspils	latv. <i>dižs</i> ‘liels’ + pv. <i>Ansīs</i>

–	<i>Dižbārdis</i> (7)	Rets uzvārds no Kudīgas raj. un Liepājas	latv. <i>dižs</i> + <i>bārda</i>
<i>Dižbite</i> (37)	<i>Dižbite</i> (26)	Retāks uzvārds no Ugāles, Piltenes un Popes	latv. <i>dižs</i> + <i>bite</i>
<i>Dižgalvis</i> + <i>Dižgalve</i> (97)	<i>Dižgalvis</i> (58)	Uzvārds no Liepājas raj., Mazzalves, Nīcas	latv. <i>dižs</i> + <i>galva</i>
<i>Dižpētere</i> + <i>Dižpēteris</i> (31)	<i>Dižpēteris</i> (6)	Rets uzvārds no Saldus raj.	latv. <i>dižs</i> ‘liels’ + pv. <i>Pēteris</i>
<i>Dižupe</i> (1)	<i>Dižups</i> (6)	Rets uzvārds no Jelgavas raj.	latv. <i>dižs</i> + <i>upe</i>
<i>Dižūra</i> + <i>Dizūrs</i> (7)	<i>Dižurs</i> , <i>Dizūrs</i> (9)	Rets uzvārds no Iecavas	–

Aplūkoto uzvārdu cilme lielākoties ir skaidra – latv. *dižs* vai latv. izl. *dižs* (bagāts, varens, liels, izcils utt.) + personvārds vai sugasvārds. Cilme nav norādīta uzvārdam *Dižurs*, *Dizūrs*, tāpēc nav skaidrs, vai cilme varētu būt skaidrojama ar leksēmu *dižs*.

Aplūkotajos materiālos redzams, ka uzvārdi bieži fiksēti Kurzemē (*Dižbite*, *Dižbārdis*, *Dižansis*, *Dižpēteris* u. c.), tomēr jāatzīmē, ka uzvārds *Dižais* un *Dižups* biežāk fiksēts Zemgalē (Jelgavas un Bauskas raj.). Šis areāls nepārklājas ar vārda *dižs* izoglosu (LVDA 1999, 15. karte).

Jāsecina, ka latviešu uzvārdiem ar sakni *diž-* ir vērojama saistība ar Kurzemes areālu, tomēr nevar apgalvot, ka uzvārds sastopams tikai Kurzemē, jo arhīvu materiālos uzvārdi fiksēti arī Zemgalē (*Dižgalvis* (5) arī Mazzalvēs).

4. *Dižs* uzņēmumu nosaukumos

Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrā līdz 2024. gadam reģistrēti 192 uzņēmumi un organizācijas, kuru nosaukumā vārds vai viens no vārdiem sākas ar sakni *diž-* (LR Uzņēmumu reģistrs).

Uzņēmuma informācijā nav iekļauti dati par uzņēmuma nosaukuma izvēles motivāciju, tāpēc jāpieņem, ka uzņēmuma reģistrācijas vietai varētu būt saistība ar uzņēmuma dibinātāja piederību noteiktam reģionam, izloksnei utt.

100 no 192 (52,08 %) uzņēmumu nosaukumiem reģistrēti Kurzemē (aptuveni vārda *dižs* izogļosas areālā (LVDA 1999, 15. karte)). 31 nosaukums reģistrēts Talsos un Talsu novadā, 22 Dienvidkurzemes novadā, 17 nosaukumi Kuldīgā un Kuldīgas novadā, 9 nosaukumi Ventspilī un Ventspils novadā.

Pārējā Latvijas teritorijā nosaukumi reģistrēti sporādiski, turklāt tiem raksturīgas līdzīgas iezīmes. Visbiežāk tajos iekļauts vārds *dižkoks*, *dižliepa*, *dižakmens*, *dižozols* u. c., kas ir tipiski literārās valodas vārdi un kas apzīmē objektus ar lielu un noteiktu izmēru.

Arī Kurzemē reģistrēti šādi vārdi, taču biežāk tie ir pašu darināti salikteņi, kuros ietverts literārās valodas vārds vai apvidvārds, piemēram, *Dižmare* Rojā (*Diž-* + *mare* ‘sens jūras nosaukums baltu valodās’ (Tezaurs.lv)); *Dižbute* Rojā, *Dižlanči* Liepājā (*Diž-* + *lancis* ‘brīdis, pavaļa’ (ME II, 419)).

Ar sakni *diž-* lielākoties darināti salikteņi. Ir daži izņēmumi – *Dižais* Jelgavas novadā un *Dižais 2020* Limbažu novadā, *Dižie Lāči* Cēsu novadā, *Latvijas Dižie Austrumi* Rīgā, *Dižie Vēži* Rīgā, *Dižie* Dienvidkurzemes novadā, *Dižā muiža ER* Kuldīgas novadā. Jāsecina, ka nosaukumi, kur *diž-* nav daļa no salikteņa, ir sporādiski.

1. attēls. *Diž-* uzņēmumu un organizāciju nosaukumos

Aplūkojot reģistrētos uzņēmumu un organizāciju nosaukumus ar sakni *diž-* (sk. 1. attēlu), var secināt, ka *diž-* biežāk lietots Kurzemē, tomēr arī citviet Latvijas teritorijā kopā reģistrēts līdzīgs

skaits nosaukumu, taču tie sastopami sporādiski, proti, nav vērojama saikne ar konkrētu areālu.

Redzams, ka nosaukumu darināšanas veids Kurzemē un citviet Latvijā reģistrētiem nosaukumiem ir atšķirīgs. Ārpus Kurzemes biežāk izmantoti literārajā valodā lietoti vārdi *dižozols*, *dižakmens*, *dižkoks* u. c., taču Kurzemē nereti salikteņi ir pašu darināti.

Secinājumi

Vairākos avotos norādīts, ka vārds *dižs* cieši saistāms ar Kurzemi. Uz to norādījis jau Georgs Mancelis (*Georg Mancelius*) vārdnīcā „Lettus” (1638), vēlāk arī A. Bīlenšteina izoglosu kartē (Bielenstein 1892) un „Latviešu valodas dialektu atlanta” (LVDA 1999) 15. kartē norādīts, ka *dižs* ar nozīmi ‘liels’ raksturīgs konkrētam areālam Kurzemē. Nav noliedzams, ka Kurzemē tiešām sakne *diž-* dzirdama izlokšņu runātāju valodā, toponīmos, uzvārdos, uzņēmumu nosaukumos u. c.

Tomēr svarīgi uzsvērt, ka *dižs* un tā atvasinājumi lietoti arī latviešu literārajā valodā un citos dialektos ārpus norādītajām izoglosām ne tikai mūsdienās, bet arī vēsturiski, uz to norādījis K. Būga un A. Breidaks. Tas, visticamāk, saistāms ar to, ka vārds *dižs* latviešu dialektos ieviesies dažādi (caur kuršu un sēļu valodu).

Uz visnotaļ plašo leksēmas *dižs* un tās atvasinājumu izplatības areālu norāda īpašvārdi. Rakstā aplūkoti toponīmi, uzvārdi un uzņēmumu nosaukumi. Lai gan nav iespējams apgalvot, ka šo vārdu došanas motivācija ir skaidri sasaistāma ar attiecīgo areālu, jādomā, ka zināmas sakarības varētu būt saskatāmas. Rakstā aplūkotie īpašvārdi ar sakni *diž-* biežāk reģistrēti Kurzemē (areālā, kas atbilst LVDA izoglosai), tomēr visnotaļ liels skaits vārdu reģistrēti ārpus minētā areāla. Lai arī šo vārdu piederība noteiktam areālam raksturojama kā sporādiska, reģistrēto vārdu skaits ir pietiekami liels, lai pieņemtu, ka *dižs* un tā atvasinājumi lietoti visā Latvijas teritorijā, īpaši Kurzemē un Latvijas austrumu daļas dienvidos.

Literatūra

- Bielenstein 1892** – Bielenstein, August. Die lettischen Dialekte der Gegenwart. Isoglossen-karte. *Atlas der ethnologischen Geographie des heutigen und des praehistorischen Lettenlandes*. St. Petersburg: Commissionäre der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften: Karte VI, 1892.
- Brasche 1875** – Brasche, Gustav. *Allererste Anleitung zum Gebrauch der lettischen Sprache für Deutsche*. S. Libau: Zimmermann, 1875.
- Breidaks 2006** – Breidaks, Antons. *Darbu izlase*. 1. sēj. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2006.
- Būga 1961** – Būga, Kazimieras. *Rinktiniai raštai*. III tomas. Vilnius: Valstybinė Polit. ir Mokslinės Literatūros Leidykla, 1961.
- Bušmane 2017** – Bušmane, Brigita. *Nīcas izloksnes vārdnīca. A–I*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2017.
- Draviņš 2010** – Draviņš, Kārlis. *Stendes izloksnes vārdu krājums*. Kārļa Draviņa vācu valodā rakstīto manuskriptu papildinājuši un rediģējuši Brigita Bušmane un Agris Timuška. Rīga: LU LVI, 2010.
- Dziļleja-Sināte 1965** – Dziļleja-Sināte, Rasma. Par kuļšanu Talsu novadā. *Ceļi XII*. Lunda: Hōkana Ulsona spiestuve, 1965, 40.–43. lpp.
- Endzelīns 1956** – Endzelīns, Jānis. *Latvijas PSR vietvārdi*. I daļa, 1. sēj. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1956.
- Kovaļevska, Mežs, Siliņa-Piņķe, Stafecka 2019** – Kovaļevska, Otilija; Mežs, Ilmārs; Siliņa-Piņķe, Renāte; Stafecka, Anna. *Latviešu uzvārdi arhīvu materiālos. Kurzeme, Zemgale, Sēlija*. I daļa. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2019.
- Kursīte 2017** – Kursīte, Janīna. *Diždundaga*. Rīga: Zinātne, 2017.
- Laumane 1987** – Laumane, Benita. *Zvejvietu nosaukumi Latvijas PSR piekrastē*. Rīga: Zinātne, 1987.
- Laumane 1996** – Laumane, Benita. *Zeme, jūra, zvejvietas. Zvejniecības leksika Latvijas piekrastē*. Rīga: Zinātne, 1996.
- LVDA 1999** – *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Rīga: Zinātne, 1999.
- Mancelius 1638** – Mancelius, Georg. *Lettus, Das 1ft Wortbuch / Samt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettifchen Sprache; Allen vnd jeden Außheimfischen / die in Churland / Semgallen vnd Lettifchem Liefflande bleiben / vnd sich redlich nehmen wollen / zu Nutze verfertigt* / Durch Georgivm Mancelivm Semgall. der H. Schrifft Licentiatum &c. Gedruckt vnnd verlegt zu Riga / durch GERHARD Schröder / Anno M. DC. XXXVIII, 1638.
- ME** – Mīlenbahs, Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1923–1932.
- Paidere 2019** – Paidere, Anita. *Helonīmi Latvijas lingvistiskajā ainavā*. Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009.
- Šuvcāne 2002** – Šuvcāne, Marija Valda. *Libiešu ciems, kura vairs nav*. Rīga: Jumava, 2002.

Interneta resursi

- LĢIA** – Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras Vietvārdu datubāze. Pieejams tiešsaistē: <https://vietvardi.lgia.gov.lv> [skatīts 01.03.2020.].
- Likumi.lv** – Latvijas Republikas tiesību akti. Pieejams tiešsaistē: <https://likumi.lv/> [skatīts 01.03.2020.].
- LR Uzņēmumu reģistrs** – Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrs. Pieejams tiešsaistē: <https://www.ur.gov.lv/lv/> [skatīts 05.03.2024.].
- MLVV** – Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca. Pieejams tiešsaistē: <https://mlvv.tezaurs.lv/> [skatīts 05.03.2024.].
- Periodika.lv** – Latvijas Nacionālās digitālās bibliotēkas periodisko izdevumu krātuve. Pieejams tiešsaistē: <http://www.periodika.lv/> [skatīts 01.03.2020.].
- Personvārdu datubāze** – Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Personvārdu datubāze. Pieejams tiešsaistē: <https://personvardi.pmlp.gov.lv/> [skatīts 01.03.2024.].
- PMLP 2020** – Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Uzvārdu datubāze (2020. gada dati).
- Tezaurs.lv** – Tēzaurs. Skaidrojošā un sinonīmu vārdnīca. Pieejams tiešsaistē: <https://tezaurs.lv/> [skatīts 01.03.2024.].
- Vietvārdu talka** – LU Latviešu valodas institūta Vietvārdu talkas datubāze. Pieejams tiešsaistē: <https://vietvardi.lu.lv/> [skatīts 01.03.2024.].

Lexeme *dižs* in proper names

Summary

The lexeme *dižs* was mentioned for the first time in the first dictionary of the Latvian language “Lettus” by Georg Mancelius (1638), where entry *groß* is translated as *liels* ‘big’, but *dižs* is used only in Kurzeme. At the same time, the adjective *fein* is translated as *dižans* ‘great’ (derived adjective of *dižs*) and *labs* ‘good’, but there isn’t any reference that the adjective *dižens* is used only in the Kurzeme region.

In most cases, the lexeme *dižs* is used in proper names of Kurzeme, but there are cases when it is found also in other parts of Latvia. It is obvious that the adjective *dižs* is more frequently used in sub-dialects of Kurzeme than in written language or other dialects.

There is a lot of evidence that the origin of the lexeme *dižs* and derived words are different, lexeme *dižs* might be affected by the Curonian language in Kurzeme, but Selonian language in East Latvia.

Keywords: Kurzeme, place names, surnames, proper names

Dzelzceļa staciju un pieturas punktu nosaukumu došanas tradīcijas Latvijas teritorijā 19.–21. gadsimtā

Ievads

Dzelzceļu būvniecība Latvijas teritorijā aizsākās 19. gadsimta vidū, un pirmais dzelzceļa iecirknis vispārējai izmantošanai ekspluatācijā tika nodots 1860. gadā. Dzelzceļu būvniecība gandrīz vienlaikus skāra visu Latvijas teritoriju, taču sākotnēji attīstījās Latgalē jeb toreizējās Krievijas impērijas Vitebskas guberņā.

Raksta mērķis ir noskaidrot, kāda motivācija izmantota, piešķirot dzelzceļa un staciju pieturas nosaukumus Latvijas teritorijā 19.–21. gadsimtā.

1. Pirmie dzelzceļa staciju nosaukumi un ar tiem saistītie pārpratumi

Lai gan jaunatklāto dzelzceļa staciju nosaukumi pamatā dublēja tuvāko apdzīvoto vietu (galvenokārt pilsētu) nosaukumus, tieši ar Latgali saistās arī tādi atsevišķi vietvārdi, kuru izmantošana tuvākajā apkaimē pirms dzelzceļa parādīšanās nebija novērota vai bija maz izplatīta. Piemēram, Kārsava jeb toreizējā Korsovka (*Корсовка*). Par šīs stacijas nosaukuma izcelsmi ir vairākas versijas. Viena no tām – „Dzelzceļa līnijas būvētājs inženieris Korsovskis bija sacerējies uz Malnavas muižnieka meitu. Bet tam tāds inženierītis licies par prastu. Būvnieks nu sadusmojies – sak, te purvaina vieta, un pagriezis dzelzceļa līniju tālāk, lai Malnavas muižniekam tālāks ceļš uz staciju braucams. Tā nu šo galveno staciju pēc Korsovska vārda latviskoja par Kārsavu. Dzelzceļa tuvumā sāka veidoties miestīņš. Nu Malnava un Kārsava saaugusi kopā.” (Kārsava skaitļos un faktos 2014). Kārsavas

nosaukuma iespējamo cilmi aplūkojusi Laimute Balode un Ojārs Bušs, norādot, ka Jānis Endzelīns salīdzina šo vietvārdu ar nosaukumu *Karšuva*, upes nosaukumu *Karšē* un senprūšu vietvārdu *Carsow*. Aleksandrs Vanags (*Aleksandras Vanagas*) uzskata, ka Lietuvas upes vārds saistāms ar lietuviešu sugasvārdu *karšis* ‘plaudis’. Arī Vladimirs Toporovs (*Vladimir Toporov*) minējis austrumbaltu vietvārdus ar *Kars-* un *Kārs-* (arī *Kārsava*), kas saistāmi ar plauža apzīmējumu (Balode, Bušs 2015, 126–127).

Jādomā, ka šajā gadījumā kopā savijušies vairāki atsevišķi pieņēmumi, kuriem gan ir zināmi arī izskaidrojumi. Piemēram, Kārsavas stacijas novietojuma pamatā ir piemērotais reljefs un tvaika lokomotīvēm ārkārtīgi svarīgais neierobežotas ūdensapgādes nodrošināšanas aspekts.

Ar Sanktpēterburgas–Varšavas dzelzceļa līniju saistāma arī senākā zināmā stacijas nosaukuma maiņa Latvijas teritorijā, proti, Dubnas (*Дубно*) stacija jau 19. gadsimta 70.–80. gados tika pārdēvēta par Višķiem (*Вышукі*). Tas noticis laika periodā līdz 1891. gadam, no kura sākot informācija par staciju pārdēvēšanu ir pieejama (Spravochnik 1913).

Ļoti iespējams, ka pārdēvēšana bija saistīta ar vēl kādas Dubnas stacijas izbūvi. Zināms, ka 1874. gadā Ukrainas teritorijā ekspluatācijā tika nodots Dienvidrietumu dzelzceļu Zdolbuņivas–Radiviļivas iecirknis (Statisticheskii sbornik NKPS 1919, 11), kurā tika atvērta Dubnas (*Дубно*) stacija.

Līdzīgu iemeslu dēļ pēc Otrā pasaules kara par Rojupi tika pārdēvēta kādreizējā Rojas dzelzceļa stacija. Saskaņā ar Latvijas šaursliežu dzelzceļu pētnieka Imanta Dreimaņa sacīto, iemesls esot bijis līdzīgs – stacija ar nosaukumu Roja (*Роя*) patiešām atradās un arī joprojām eksistē Doņeckas apgabalā (Spisok stantsii zheleznodorozhnoi seti SSSR 1941, 200); (PV kustības saraksts 1958, 49).

2. Staciju nosaukumu piešķiršanas pamatojums

Dzelzceļu būvniecības sākumposmā Latvijas teritorijā (līdz 19. gadsimta 80. gadiem) staciju nosaukumu piešķiršanā var saskatīt zināmu loģiku, izvēloties muižu tuvumā izvietotās stacijas nosaukt

īpašumu pilnajos nosaukumos, piemēram, *Kurtenhof/Куртеноф* (mūsdienu Salaspils) vai *Römershof/Ремерцоф* (Skriveri), bet pilsētās dislocētās stacijas – pilsētu (piļu) vārdos, piemēram, *Kreuzburg/Крейцбург* (Krustpils) un *Dünaburg/Дунабург* (Daugavpils). Jāpiebilst, ka, piemēram, Rīgas biržas komitejas kontrolētajā Rīgas–Daugavpils un Rīgas–Bolderājas dzelzceļā 19. gadsimtā staciju nosaukumi uz ēkas sienas bija divās valodās: vācu un krievu. Vilcienu sarakstos vācu valoda pat dominēja. Situācija mainījās 19. gadsimta 90. gados. 20. gadsimta sākumā tikai retos gadījumos ir redzami uzraksti vācu valodā. Visbiežāk tie saistīti ar vācu muižnieku pārziņā esošiem šaursliežu dzelzceļiem: Liepāja–Aizpute un Pļaviņas–Valka. Piemēram, kādā 20. gadsimta sākuma fotogrāfijā skaidri redzams, ka uzraksts uz Jaungulbenes stacijas ir vācu valodā – *Neu Schwanenburg*, kamēr uz citām Pļaviņu–Valkas dzelzceļa stacijām uzraksti vairs ir tikai krievu valodā.

Staciju nosaukumu veidošanā retāk izmantoti upju nosaukumi. Bez minētās Dubnas kā interesantākais jāmin Ogres vārds. Šajā gadījumā vispirms tika dots nosaukums dzelzceļa stacijai, izvēloties upes Ogre (*Oger*) vārdu, taču vēlāk šāds nosaukums tika dots arī apdzīvotai vietai, kas 1928. gadā kļuva par pilsētu.

Ar vēl kādu pieeju staciju nosaukumu veidošanā, izmantojot muižnieku dzimtu uzvārdus, saskaramies 20. gadsimta sākumā, kad tiek būvēta saistībā ar Latviju garākā un viena no līdz šim nozīmīgākajām dzelzceļa līnijām – Maskava–Ventspils. Jau pirmā stacija Latvijā – Zilupe – 1901. gadā tika nodēvēta par Rozenavu (*Розеновская*) – par godu baronam Rozenam (Sputnik po Moskovsko-Vindavskoi zheleznoi doroge 1909, 245), kurš dāvājis zemi stacijas ierīkošanai. Jāatzīmē, ka tobrīd visi platsliežu dzelzceļi jau bija nonākuši valsts pārziņā, bet Maskavas–Ventspils dzelzceļu būvēja privāta kompānija, kura izdevumu samazināšanas nolūkā bija spiesta meklēt dažādus, reizēm netradicionālus, celtniecības izmaksu samazināšanas risinājumus.

Iespējams, ka tieši tāpēc pie „savas platformas” bija ticis arī grāfs Keizerlings. Kaizerlinga pieturas punkts (*платформа Кейзерлинг*) tika ierīkots 867. verstī (skaitot no Maskavas), vietā, kura piederēja minētajam grāfam (Sputnik po Moskovsko-Vindavskoi zheleznoi doroge 1909, 279) un kur vēlāk atradās Teteles stacija. „Savu pieturu”

bija ieguvis arī grāfs Borhs, kura vārdā (*Борх*) tika nosaukta Atašienes dzelzceļa stacija.

Valsts dzelzceļi no privātās sabiedrības aizguva sabiedriski nozīmīgu personu uzvārdu izmantošanas tradīciju staciju nosaukumu darināšanā. Piemēram, vēsturiskā Mežvidu (*Межвиды*) stacija 1912. gadā tika pārdēvēta par Kuļņevu (*Кульнево*), tādējādi godinot Ludzā dzimušo karavadoni Jakovu Kuļņevu, kas 1812. gadā krita Krievu-turku kara Kļasticu kaujā. Jāatzīmē, ka šādi ir rīkojušies arī citi mūsu dzelzceļu pārvaldītāji, kā piemēru minot vienu staciju – Aleksandra vārtus / Zemitānus / Oškālnus. Šī gan nav kļuvusi par dominējošu tendenci.

3. Divu vai vairāku vienā pilsētā izvietotu dzelzceļa staciju nosaukumu došanas kārtība

Atgriežoties 19. gadsimtā, jāatzīmē, ka līdz ar jaunu dzelzceļu izbūvi un to savstarpējo krustošanos vai sakļaušanos radās situācijas, ka vienā un tajā pašā pilsētā tika ierīkotas vairākas galvenās dzelzceļa stacijas. Kā pirmā jāmin Rīga, kur jau kopš 19. gadsimta 60. gadiem bija vairāki atsevišķi dzelzceļi, kuru gala staciju nosaukumi tika papildināti ar visas dzelzceļa līnijas nosaukumu. Tika iegūti gari nosaukumi, piemēram, Rīgas–Daugavpils dzelzceļa Rīgas stacija. Vienkāršības labad to sauca par Daugavpils staciju, taču radās pārpratumī, tādēļ pēc dzelzceļu pāriešanas valsts kontrolē Rīgā gala stacijas tika numurētas un nosauktas par Rīga I (Daugavpils virziena stacija), Rīga II (Bolderājas un Tukuma virziena stacija) un Rīga III (Jelgavas virziena stacija Daugavas kreisajā krastā). Daugavpilī, Rēzeknē un Jelgavā gan tika izmantots cits princips – staciju nosaukumus papildināt ar dzelzceļa pārvaldītāja (valsts pārvaldes vai privātā uzņēmuma) nosaukumu, proti, Rēzekne – Ziemeļrietumu (*Резица С.-Зан.*) un Rēzekne – Maskavas–Ventspils–Ribinskas (*Резица М.В.Р.*) (*Официальный указателем железнодорожных* 1915, 24).

Pirmā un Otrā pasaules kara gados Vācijas okupētajā teritorijā šī prakse tika nomainīta pret debess pušu apzīmējumu izmantošanu, ieviešot tādus nosaukumus kā, piemēram, *Tuckum West* (Tukums II)

un *Tuckum Ost* (Tukums I). Starpkaru periodā arī citos dzelzceļa mezglos nepieciešamības gadījumā tika lietota staciju numurēšanas prakse. Tā tika attiecināta uz abām Rēzeknes, Daugavpils, Jelgavas un Tukuma dzelzceļa stacijām. Rēzeknes un Tukuma gadījumā šī sistēma ir saglabājusies līdz mūsdienām.

Dzelzceļa stacijas, kas Rīgā tika ierīkotas specifiskās kravu apstrādes vietās vai paredzētas citiem specifiskiem mērķiem, atbilstoši tika arī dēvētas, piemēram, *Puza–Bepe* (Rīgas–Krasta stacija Andrejsalā), *Puza–Товарная* (Rīgas–Preču stacija Hanzas ielā) un *Puza–Сортировочная* (Šķirotava). 1914. gadā arī uzbūrumā ierīkotajai mūsdienu Rīgas–Pasažieru stacijai tika piešķirts nosaukums – *Puza–Главная* (Rīga–Galvenā) –, kas ar nebūtiskām variācijām pastāvēja līdz 1960. gadam. Tad kapitāli pārbūvēto staciju sāka dēvēt par Rīga–Pasažieru, un šobrīd *Rail Baltica* projektā tiek risināts jautājums par juridiskā nosaukuma maiņu uz Rīga–Centrālā, kā tas bija iecerēts jau 20. gadsimta 30. gadu vidū, uzsākot toreizējā stacijas modernizācijas projekta virzību, un attēlots jau šobrīd uz stacijas ēkas (CENTRĀLĀ STACIJA RĪGA).

4. Dzelzceļa staciju nosaukumu veidošana Vācijas armijas okupētajās teritorijās

Pirmā pasaules kara laikā situācija staciju nosaukumu piešķiršanas kārtībā daudz nemainījās. Esošo staciju nosaukumi vācu okupētajos apgabalos pamatā tika saglabāti, savukārt attiecībā uz jaunatvērtajām stacijām vācieši rīkojās, sekojot vispārpieņemtai praksei, izvēloties tuvākās apdzīvotās vietas, muižas vai kroga nosaukumu. Pēdējo var zināmā mērā uzskatīt par jaunievedumu. Attiecībā uz militārajiem šaursliežu dzelzceļiem, kurus Vācijas armija izbūvēja aptuveni 1000 km kopgarumā, to var uzskatīt par loģisku pieeju. Tomēr tādi platsliežu dzelzceļa stacijas kā Meitene, kas atrodas Elejā, šāda pieeja šķiet netradicionāla. Uzskatīsim, ka detalizētāka šā kroga un stacijas vārda izcelsmes iztirzāšana nav nepieciešama.

Jāatzīmē, ka arī vēlāk (starpkaru periodā un pat Otrā pasaules kara gados) staciju un pieturas punktu nosaukumu veidošanā tika

izmantoti krogu nosaukumi: Krogzemji, Baznīckrogs, Jāņukrogs, Vēžukrogs u. c.

5. Latvijas Valsts dzelzceļu virsvaldes piešķirtie nosaukumi

Staciju nosaukumu piešķiršanas jautājumā lielākais izaicinājums laika ziņā bija tie daži mēneši, kuros jaunajai Latvijas Valsts dzelzceļu virsvaldei bija jāizsludina pirmie oficiālie staciju nosaukumi latviešu valodā. Līdz 1919. gada 5. augustam tie bija pastāvējuši tikai sarunvalodā un atsevišķos neoficiālos vilcienu sarakstos. Jaunie staciju nosaukumi tika apstiprināti 1919. gada 25. novembrī ar Latvijas dzelzceļu galvenā direktora Gustava Klaustiņa rīkojumu Nr. 89 (Satiksmes un Darbu ministrijas Vēstnesis 1919, 170–174).

Tagad, protams, mēs varam norādīt uz kļūdām, kādas toreiz tika pieļautas, taču tika paveikts liels darbs, īpaši ņemot vērā apstākļus, ka vairumu pirms Pirmā pasaules kara, kā arī kara gados izmantoto nosaukumu nebija saprātīgi burtiski tulkot latviešu valodā. Redzams, ka lielākās grūtības ir sagādājuši Latgales vietvārdi. Reti kurš no 1919. gadā piešķirtajiem nosaukumiem ir saglabājies līdz mūsdienām. Daudz mazāk izmaiņu vērojamas Kurzemē un Vidzemē.

Diemžēl nav pieejama informācija par latviešu valodas nosaukumu tapināšanas principiem un procesā iesaistītajām personām. Arī turpmāk, starpkaru periodā mainot esošos un piešķirot jaunus staciju nosaukumus, jaunatvērtajām stacijām un pieturas punktiem nav norādīts pamatojums, kāpēc izvēlēts konkrētais nosaukums. Vien redzams, ka atsevišķos gadījumos drīz vien pēc tā piešķiršanas pieņemts lēmums par tā nomaiņu, piemēram, Upenieku nosaukums dzelzceļa stacijai vietā, kur vēlāk atradās Kursas stacija, eksistēja vien astoņus mēnešus (no 1932. gada augusta līdz 1933. gada aprīlim). Acīmredzot runa ir par nepietiekamu iedziļināšanos kartēs, jo Upenieki turpat atradās, bet šo nosaukumu piešķirā nākamajai stacijai (sākotnēji Ulmalei), kas atradās no pirmās Upenieku stacijas 3,6 km uz Alsungas pusi.

Viens no biežākajiem iemesliem, kāpēc starpkaru periodā tika pārdēvēti staciju nosaukumi, bija vārda *muiža* izskaušana, ko paredzēja „Instrukcija par nekustamu īpašumu pārdēvēšanu. Izdota uz likuma par lauku nekustamu īpašumu nosaukumu pārdēvēšanu

7. p. pamata” (Pašvaldību dzīve 1936). Šis process gan aizsākās jau 20. gados, kad Kalnamuiža tika pārdēvēta par Kalnienu, Annasmuiža par Annu un Krūzsmuiža par Čiekurkalnu, taču turpinājās Ulmaņa režīma laikā, kad 30. gados Marijas muiža vispirms tika pārdēvēta par Mariju, bet tad par Dzērvī. Arī 1940. gadā, Kokmuižai pārtopot par Kocēniem, Vecmuižai par Vecumniekiem, Ozolmuižai par Ozolaini un Stendesmuižai par Dižstendi. Lēmumus par jaunu staciju un pieturas punktu atvēršanu un to pārdēvēšanu pieņēma Latvijas dzelzceļu (virsvaldes) galvenais direktors, ekspluatācijas direktors un finanšu direktors, to apstiprinot satiksmes ministram.

6. Okupācijas varu ieviestās īpatnības staciju nosaukumu interpretācijās

Pirmās PSRS okupācijas laikā (1940–1941) izmaiņas staciju nosaukumos skāra tikai to rakstību krievu valodā, kas tika noteikta kā dublējoši obligāta. Neiedziļinoties krievu valodas pareizrakstības niansēs, visai interesanta šķiet krievu valodas alfabēta burtu *э* lietošana tiem latviešu valodas vietvārdiem, kuri beidzas ar burtu *e*. Piemēram, Valdgale – *Валдгале* utt.

Vācijas okupācijas laikā Latvijā tika veiktas ievērojamas staciju nosaukumu izmaiņas, proti, 1942. gada 27. augustā tika izdots rīkojums (Dzelzceļu Vēstnesis 1942, 488–492) par obligātu staciju nosaukumu lietošanu divās valodās no 1. oktobra. Atšķirībā no Lietuvas un Igaunijas daudzi jaunieviestie vācu valodas nosaukumi Latvijā ievērojami atšķīrās no tiem, kas tika izmantoti latviešu valodā, piemēram, Plintiņi – *Walpönem*, Kazradži – *Stichling*. Var secināt, ka pie jauno vācu valodas nosaukumu izveidošanas bija nopietni strādāts, jo šādi vācu valodas vietvārdi ne tikai iepriekš nebija izmantoti attiecībā uz šīm stacijām, bet pat nav atrodamī kartēs.

Nopietna attieksme vērojama, izvēloties jaunizbūvējamo vilcienu izmaiņas punktu¹ nosaukumus latviešu valodā. Kaut gan arī te neiztika bez pārraportiem, piemēram, mūsdienu Melturu pieturas

¹ Lai palielinātu vilcienu caurvedes spēju viencēļa iecirkņos, Otrā pasaules kara gados starp daudzām dzelzceļa stacijām tika ierīkoti papildu vilcienu izmaiņas punkti, nodrošinot vilcienu kustību abos virzienos praktiski bez apstāšanās.

punkts sākotnēji (1941. gada 19. novembrī) tika nosaukts par Billi (LVVA 4592.11.56) vai Billēm², tomēr jau 1941. gada 23. decembrī, saskaņojot ar „bij. Latviešu senatnes pētītāju biedrības pārstāvi Roziša kungu” (LVVA 4592.11.55), to ieteikts nosaukt par Melturiem. Šo un vēl vairākus citus jaunatvērto izmaiņas punktu nosaukumus Latvijas satiksmes ģenerāldirektora kungam adresētā ziņojumā, „vadoties no latviskā, vēsturiski-ģeogrāfiskā un daiļskanības viedokļa”, proponējuši „V: (S. Žitkovs) un E: (J. Stakle)”³. Viņi īsteni latviskā garā uzsvēruši, ka jaunais vilcienu izmaiņas punkts saucams „pēc senā Melturu novada un netālu esošā apkārtnē pazīstamā Melturu kroga nosaukuma” (LVVA 4592.11.55). Ar 1943. gada 21. jūniju tā latviešu valodas nosaukums papildināts ar vācu *Melturkrug* (Amtsblatt der Reichsverkehrsdirektion Riga 1943). Lai arī PSRS varas gados tas spītīgi dēvēts par 78. km posteni, pēc 1992. gada pieturas punkts atkal atguvis Melturu vārdu.

Interesanti ir tādi izmaiņu punkti kā Rancāni un Trasune, kuru nosaukumi aizgūti no Latgales Atmodas kustības dalībnieka, rakstnieka Nikodema Rancāna, kā arī valstsvīra un literāta Franča Trasuna uzvārdiem. Pēc Otrā pasaules kara šos sadales punktus vairs neizmantoja, un mūsdienās tie vairs nepastāv. Jāatzīmē, ka arī šeit vāciešiem bija savas versijas – attiecīgi *Tiepol* un *Nußberg* (*Lettgallen*).

Fiksēta arī tādu latvisku vārdu piešķiršana kā Šalkone, Visvalde un Latava ar vācu valodas versijām: *Walden* (*Lettgallen*), *Wissewald* un *Lotau* (Amtsblatt der Reichsverkehrsdirektion Riga 1943).

Tikai pašā kara izskaņā, Kurzemes aplenkuma laikā 1944. gada nogalē, izbūvējot Alsungas–Ventspils savienojošo dzelzceļa iecirkni, staciju vārdu piešķiršanas daiļrunība bija apsīkusi. Tā, piemēram, vēlāk Zūru vārdu nesošā stacija kara beigās tika nodēvēta (tikai vāciski) par *München*, savukārt kaimiņu stacija – par *Berzini* (Altbergs, Augustāne, Pētersone 2009, 173).

² Latvijas dzelzceļa vēstures muzeja krājuma fotoattēls LDzM 5111.

³ Dzelzceļu galvenā direktora vietnieks Sergejs Žitkovs un Ekspluatācijas direktors Jānis Stakle, kurš pēc izceļošanas no Latvijas 1944. gadā nokļuva ASV, kur no 1954. līdz 1983. gadam faktiski pašrocīgi salika, tīrīja un interesentiem izsūtīja ikgadējo žurnālu „Dzelzceļnieks Trimdā”, kā arī izdeva vairākus atsevišķus iepriekš minētos par Latvijas dzelzceļiem, to vēsturi un latviešu valodas terminoloģiju.

PSRS varas gados jaunas pasažieru stacijas un pieturas punkti masveidā atklāti netika. Gluži pretēji – liela to daļa (galvenokārt šaursliežu dzelzceļu līnijās) tika likvidēta. Galvenās izmaiņas (uz eksistējošajiem staciju un pieturas punktu nosaukumiem attiecināmās) skāra Latgali, piemēram, Naujene uz laiku kļuva par Naujieni, Briģi par Briģiem, Taudejāņi par Taudejāniem. Šeit ir grūti secināt, vai tas saistāms ar krievu valodas ietekmi vai vietējo izloksni.

PSRS varas gados plašu lietojumu ieguva tā dēvētie (tehnoloģiskie) blokposteņi un ceļa posteņi, kā arī pieturas punkti, kuri galvenokārt tika ierīkoti dzelzceļa infrastruktūras apkalpošanai un pie dzelzceļa darbinieku dzīvesvietām. Šādi posteņi un pieturas parasti tika nodēvēti atbilstoši dzelzceļa līnijā pieņemtajai kilometrāžai. Līdz ar to daļa no tiem tika apzīmēti diezgan loģiski, piemēram, 50. km starp Jelgavas un Glūdas dzelzceļa stacijām vai 56. km starp Smārdes un Tukuma I dzelzceļa stacijām. Tomēr bija arī tādi pieturas punkti kā, piemēram, „856. km⁴ blokpostenis”, kurš pēc 1992. gada ieguva Dendrārija nosaukumu. Daugavpils apkaimē joprojām atrodas tādi ceļa posteņi (Tīkla pārskats 2022) kā: 5. km⁵, 14. km⁶, 192. km⁷, 401. km⁸, 524. km⁹ u. c.

Jāpiebilst, ka kilometrāža savulaik izmantota arī dzelzceļa dzīvojamo ēku (dienesta kazarmu) apzīmēšanai.

Vienīgie jaunie vilcienu izmaiņas punktu nosaukumi arī ir attiecināmi uz Daugavpili, kur 20. gadsimta 60. gados tika būvēts dzelzceļa apvedceļš. Te tika ierīkoti divi šādi punkti: Ļubeste un Gijantari¹⁰.

Pasažieru (galvenokārt Zasulauka depo darbinieku vajadzībām) 1960. gadā starp Zasulauka staciju un Imantas pieturas punktu ierīkota pietura Depo Zasulauks. Tomēr cilvēku atmiņās, kā arī vilcienu

⁴ Attālums no Rīgas dzelzceļa stacijas Maskavā.

⁵ Attālums no Daugavpils dzelzceļa stacijas pasažieru ēkas ass.

⁶ Daugavpils apveddzelzceļa kilometrāža.

⁷ Attālums no Radvilišķu dzelzceļa stacijas.

⁸ Attālums no Ventspils dzelzceļa stacijas.

⁹ Attālums no vairs nepastāvošās Varšavas dzelzceļa stacijas Sanktpēterburgā.

¹⁰ Šāda krievu valodas tulkojuma interpretācija atrodama vairākās izdevniecības „Jāņa sēta” kartēs, piemēram, Altbergs 2016. Savukārt VAS „Latvijas dzelzceļš” iekšējā dokumentācijā atrodami arī tādi tulkojuma varianti kā, piemēram, Ļubiste.

sarakstos tas nekā citādi kā par vienkārši Depo nav dēvēts. Iespējams, ka dot tik precīzu juridisko nosaukumu bija nepieciešams tāpēc, ka viena depo pietura savulaik bija eksistējusi Ķengaragā – pie Šķirotavas jeb Rīgas lokomotīvu depo (Altbergs, Augustāne, Pētersone 2009, 28).

Rīgas–Jelgavas dzelzceļa līnijā 1983. gadā no jauna tika atvērti Tīraines un Jaunolaines pieturas punkti, kas īslaicīgi eksistējuši jau starpkaru periodā (Altbergs, Augustāne, Pētersone 2009, 44–45). Iespējams, ka posmā Rūjiena–Ipiķi 20. gadsimta 80. gados ierīkota vilcienu pietura Spelte, taču, izņemot kādu dzelzceļa shēmu¹¹, citos avotos tas nav atspoguļots. Krievu valodas lietošana, kas ievērojami ietekmējusi arī jautājumus, kas skāruši dzelzceļu dažādos aspektos, tomēr nekļuva par traucēkli latvisko stacijas nosaukumu saglabāšanai. Pat tādai kādreizējo Latvijas Valsts dzelzceļu stacijai kā Abrene Krievijas teritorijā nosaukums tika nomainīts vien 1963. gadā, kamēr Rītupes, Punduru un Skangaļu staciju vārdi joprojām tiek izmantoti.

Jāmin arī kāds kuriozs – oficiālā PSRS Satiksmes ceļu ministrijas, Valsts drošības komitejas un Iekšlietu ministrijas 1958. gada 19. marta pavēlē Nr. 25/180/75/cz, kurā noteiktas visas PSRS dzelzceļu stacijas, kurās izkāpt personām bez attiecīgiem dokumentiem nav ļauts, Talsu rajonā minētas tādas stacijas kā Ķūļciems (*Кюльциемс*) un Inturas (*Интурас*) (Altbergs, Biedriņš, Punculs, Tukišs 2019, 102). Ne dabā, ne vilcienu sarakstos, ne citos dokumentos šādi staciju nosaukumi nav fiksēti.

7. Dzelzceļa staciju nosaukumu piešķiršanas kārtība un tās realizācija Latvijā pēc valstiskuma atjaunošanas

Pēc Latvijas Republikas atjaunošanas (laika periodā līdz 2022. gadam) ir ierīkots tikai viens jauns pieturas punkts (ja neskaita nelegāli iekārtoto Jauncukuli). Tā juridiskais nosaukums „Biznesa augstskola Turība” pilnā apjomā pasažieriem nav bijis pieņemams, tāpēc šī pietura tiek dēvēta par Turību. Nu jau arī oficiālajā valsts

¹¹ LDZ. Latvijas dzelzceļu karte. 1 : 800 000.

akciju sabiedrības „Latvijas dzelzceļš” publiskās lietošanas dzelzceļa infrastruktūras Tīkla pārskatā attēlota tā vienkāršota forma – BA Turība (Tīkla pārskats 2022).

Latvijā 21. gadsimtā ierīkotas arī vairākas jaunas kravu apstrādes stacijas. Saskaņā ar VAS „Latvijas dzelzceļš” tehnoloģisko dokumentāciju¹², tās tiek dēvētas par staciju parkiem, piešķirot tiem nosaukumus. Līdz ar to arī kartēs ir parādījušies tādi jauni, ar dzelzceļa sliežu sadales punktiem saistīti vietvārdi kā Bolderāja-2, Austrumi, „Jūras parks” un citi. Tā kā 2006. gada 29. augusta Ministru kabineta noteikumi Nr. 712 „Dzelzceļa staciju, izmaiņas punktu un pieturas punktu – publiskās lietošanas dzelzceļa infrastruktūras objektu – atklāšanas, slēgšanas un nosaukuma piešķiršanas kārtība” uz minētajiem sadales punktiem formāli neattiecas, šie nosaukumi ir bijuši infrastruktūras īpašnieka izvēle.

2022. gadā bija paredzēts piešķirt jaunus nosaukumus gan atsevišķiem pieturas punktiem, kas tiks ierīkoti eksistējošajos 1520 mm, VAS „Latvijas dzelzceļš” pārvaldītajos sliežu ceļos, gan jaunbūvējamā 1435 mm platuma *Rail Baltic* reģionālajām dzelzceļa stacijām, par kuru ierīkošanu atbild SIA „Eiropas dzelzceļa līnijas”.

Lai nodrošinātu stacijas nosaukumu izvēles jautājumam pēc iespējas plašāku rezonansi, četru pieaicināto ekspertu¹³ izraudzītie nosaukumu varianti tika vērtīti tautas balsojumā, kas 2022. gadā vienu mēnesi bija pieejams uzņēmuma SIA „Eiropas dzelzceļa līnijas” mājaslapā. Jāsecina, ka iedzīvotāju iesaiste bija necerēti liela. Par katru stacijas nosaukumu tika saņemti vidēji 8200 balsojumi. Pārlicinošu balsu pārsvaru ieguvušie iedzīvotāju atbalstītie nosaukumu varianti tika iesniegti LR Satiksmes ministrijā to apstiprināšanai. Nosacīti strīdīgos gadījumos nosaukuma izvēle gūlās uz pasūtītāja pleciem.

Ekspertu ieskatā galvenie kritēriji staciju nosaukumu izvēlei ārpus Rīgas pilsētas robežām bija šādi:

- stacijas nosaukums tiek veidots no viena vārda, kas ir tuvākās (par viensētu lielākas apdzīvotās vietas) vai kāda cita populāra vai vēsturiska orientiera nosaukums, ja šis objekts ir tuvākais piecu

¹² Staciju Tehniskās rīcības akti (TRA).

¹³ Vita Strautniece, Gints Birzietis, Liene Millere, Toms Altbergs.

kilometru rādiusā un tā centrs neatrodas tālāk par pieciem kilometriem no plānotās stacijas vietas;

- nosaukums tiek veidots no stacijai vistuvākā objekta vārda (ja vien tas nav tikai vienas viensētas vārds), tam iekavās pievienojot tuvākā, piecu kilometru rādiusā esošā, lielākā vai citādi nozīmīgākā orientiera vārdu;

- gadījumā, ja pirmo divu principu izmantošana nedod pietiekami labu rezultātu, stacijas nosaukumā norāda debespusi, virzienā uz kuru izvietota stacija attiecībā pret lielāko apdzīvoto vietu, kas ir potenciālais galvenais galamērķis.

Savukārt aptaujas dati liecināja, ka topošie pasažieri labāk vēlas redzēt plaši pazīstamus vietvārdus pat tādos gadījumos, ja stacija atrodas tālu no relatīvi pazīstamas apdzīvotas vietas. Piemēram, staciju, kuru paredzēts izvietot Rīgas–Tallinas šosejas malā pie Oltūziem, vairums respondentu vēlējās dēvēt 12 km attāļajā Tūjas vārdā.

Par staciju izbūvi un apkalpošanu atbildīgais uzņēmums SIA „Eiropas dzelzceļa līnijas” bija ieinteresēts stacijām dot tāds vārdus, lai tās iemantotu pēc iespējas lielāku atpazīstamību potenciālo klientu vidū. Tā, piemēram, bija mēģinājumi Torņakalna staciju (pēc tās pārvietošanas 650 m attālumā Daugavas virzienā) nodēvēt par „Latvijas Universitāti”, kas savukārt nelikās pieņemami ne ekspertiem, ne aptaujas respondentiem.

Lai gan 2023. gadā Satiksmes ministrijā bija sagatavots rīkojuma projekts „Par dzelzceļa pieturas punktu nosaukumu piešķiršanu un maiņu”, tas tā arī netika apstiprināts. Tā vietā 2024. gadā tika izdots (cita) satiksmes ministra rīkojums „Par *Rail Baltica* projekta ietvaros piešķiramajiem dzelzceļa staciju un pieturas punktu nosaukumiem”, kas aptver mazāku staciju (pieturas punktu) skaitu, izvairoties arī no tāda diskutabla nosaukuma kā „Rīga Pasažieru” maiņas.

VAS „Latvijas dzelzceļš” jauno pieturas punktu nosaukumi tika apstiprināti 2023. gadā, taču jau 2024. gadā, vēl pirms pieturas punkta „Bērnu slimnīca” nodošanas ekspluatācijā, tā nosaukums tika atsaukts. Tieši šo attiecīgajam pieturas punktam bija izvēlējušies arī *Facebook* platformā aptaujātie respondenti un par labu atzinuši divi iepriekšējie satiksmes ministri.

Secinājumi

Dzelzceļa staciju un pieturas punktu došanas tradīcijas mūsdienā Latvijas teritorijā 19.–21. gadsimtā raksturojamas kā mainīgas. Galvenokārt tas skaidrojams ar politiskās situācijas pārmaiņām, kas cieši saistāmas arī ar valodas oficiālo statusu un valodas lietošanas paradumiem sabiedrībā.

Rakstā aplūkotās tēmas un secinājumi pašlaik ir īpaši aktuāli, jo *Rail Baltica* projektā tiek veidoti jauni sliežu ceļi, kuru dēļ nepieciešams ieviest virkni jaunu staciju un pieturas punktu gan Rīgā, gan ārpus tās.

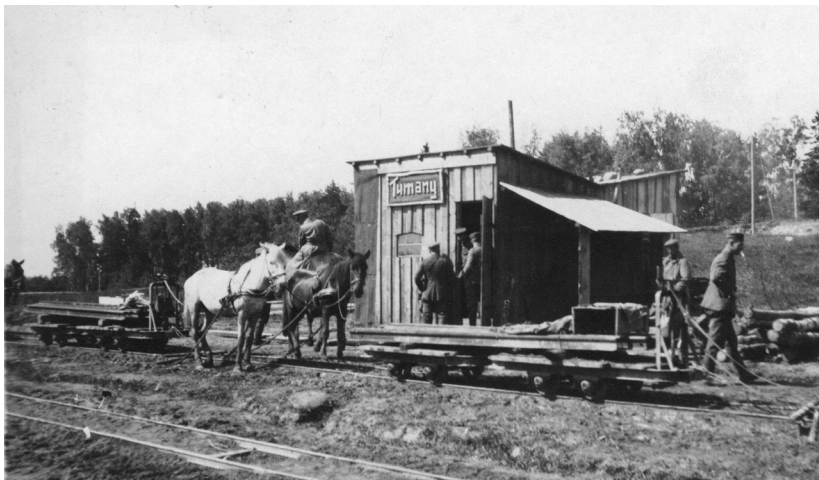
Veidojot jaunus staciju un pieturas vietu nosaukumus, jāievēro vairāki nosacījumi, lai izvairītos no iespējamiem pārpratumiem, piemēram: 1) nosaukumam jābūt saprotamam un loģiskam potenciālajam stacijas vai pieturas punkta lietotājam, proti, tam jābūt sasaistāmam ar attiecīgo stacijas / pieturas punkta ģeogrāfisko atrašanās vietu, tāpēc iedzīvotāju iesaiste vērtējama atzinīgi; 2) jāievēro latviešu valodas normas un vietvārdu darināšanas principi, tāpēc nepieciešams iesaistīt attiecīgās jomas valodniekus.

Stacijas fotogrāfijās

(Foto: no T. Altberga privātā arhīva)

Stacija „Jaungulbene”. Ap 1900. gadu

Stacija „Tūmāni”. 1917. gads

Stacija „Kurcums”. 1926. gads

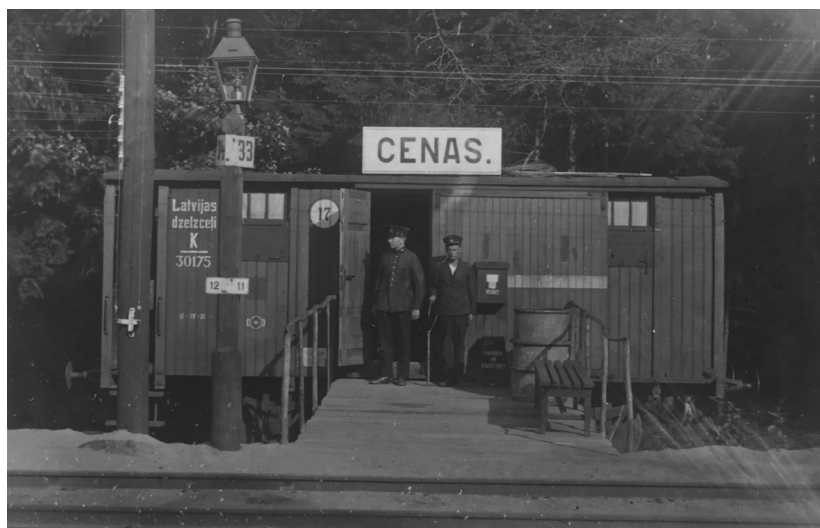
Stacija „Grīva”. 1927. gads

Stacija „Zemgale”. 1928. gads

Stacija „Marijas muiža”. Ap 1930. gadu

Stacija „Cena”. 1931. gads

Stacija „Kazbari”. 1943. gads

Literatūra un avoti

- Altbergs 2016** – Altbergs, Toms. *Ilustrētā Latvijas dzelzceļa vēsture, 1861–2016*. Rīga: Dienas žurnāli, 2016.
- Altbergs, Augustāne, Pētersone 2009** – Altbergs, Toms; Augustāne, Karīna; Pētersone, Ieva. *Dzelzceļi Latvijā*. Rīga: Jumava, 2009.
- Altbergs, Biedriņš, Punculs, Tukišs 2019** – Altbergs, Toms; Biedriņš, Andris; Punculs, Dainis; Tukišs, Artūrs. *Lauku platuma dzelzceļi. Mazbānītis de facto*. Rīga: Ventpils muzejs, 2019.
- Amtsblatt der Reichverkehrsdirektion Riga 1943** – *Amtsblatt der Reichverkehrsdirektion Riga*. Teil A. Jahrg. 3. Nr. 31. Riga, 03.07.1943.
- Balode, Bušs 2015** – Balode, Laimute; Bušs, Ojārs. *No Abavas līdz Zilupei*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2015.
- Dzelzceļu Vēstnesis 1942** – Eisenbahn-Anzeiger. Lettische Eisenbahnverwaltung Amtliche Bekanntmachungen. *Dzelzceļu Vēstnesis*. Latvijas Dzelzceļu Virsvaldes Rīkojumu Krājums. Nr. 34. Rīga, 19.09.1942.
- Kārsava skaitļos un faktos 2014**. Pieejams tiešsaistē: <https://www.slideshare.net/Biblkarsava/karsava-skaitlos-un-faktos> [skatīts 07.12.2021.].
- LVVA 4592.11.55** – *Latvijas valsts vēstures arhīvs*: 4592. fonds, 11. apraksts, 55. lieta.
- LVVA 4592.11.56** – *Latvijas valsts vēstures arhīvs*: 4592. fonds, 11. apraksts, 56. lieta.
- Ofitsialienyi ukazatelie zheleznodorozhnykh 1915** – *Ofitsialienyi ukazatelie zheleznodorozhnykh, parokholdnykh i drugikh passazhirskii soobshchenii pod redaktsiei Upravleniia zheleznykh dorog Vyp.* Moskva, 1915.
- Pašvaldību Dzīve 1936** – *Pašvaldību Dzīve*, Nr. 45, 06.11.1936. Pieejams tiešsaistē: <http://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:palissue:63493|article:DIVL67|query:Instrukcija%20par%20nekustamu%20>.
- PV kustības saraksts 1958** – *Pasažieru vilcienu kustības saīsināts saraksts 1958. g. vasarai*. Rīga, 1958.
- Satiksmes un Darbu Ministrijas Vēstnesis 1919** – *Satiksmes un Darbu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 11, 12.12.1919.
- Spisok stantsii zheleznodorozhnoi seti SSSR 1941** – *Spisok stantsii zheleznodorozhnoi seti SSSR*. Moskva, 1941.
- Spravochnik 1913** – *Spravochnik dlia zheleznodorozhnykh otdelov (spiski stantsii rossiickikh zheleznykh dorog v alfavitnom i geograficheskom otkrytii novykh linii i proch)*. Pieejams tiešsaistē: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_004016902/ [skatīts 07.12.2021.].
- Sputnik po Moskovsko-Vindavskoi zheleznoi doroge 1909** – *Sputnik po Moskovsko-Vindavskoi zheleznoi doroge*. Moskva, 1909.

Statisticheskii sbornik NKPS 1919 – *Statisticheskii sbornik Narodnogo komissariata putei soobshcheniia. Vypusk sto sorok piatyii. Zheleznye dorogi v 1914 g.* Chastie I. Pieejams tiešsaistē: <https://istmat.org/node/65962> [skatīts 07.12.2021.].

Tikla pārskats 2022 – *Valsts akciju sabiedrības „Latvijas dzelzceļš” publikās lietošanas dzelzceļa infrastruktūras Tikla pārskats, 2.3.3. B pielikums.* Pieejams tiešsaistē: <https://www.ldz.lv/lv/tikla-parskats-2022> [skatīts 17.12.2022.].

Naming traditions of railway stations and stops in Latvia in the 19th–21st century

Summary

The article examines the procedures for naming railway stations and stops in the territory of Latvia from 1860 to 2024.

The study covers not only a wide period but also differing approaches to creating names for stations. These approaches have been determined by various circumstances and the various legal powers in charge of the territory of Latvia – the occupying powers of Russia (USSR) and Germany, as well as the independent Republic of Latvia.

The topic discussed in the article is particularly relevant currently because, due to the construction of *Rail Baltica*, it is necessary to build new stations and stops, the naming of which is important to follow uniform word-formation principles, linguistic norms and other requirements.

Keywords: railway stations, railway, Rail Baltica, railway stop points

Par Ukrainas vietvārdu atveidi latviešu valodā: trīs lielpilsētas

Ievads

Krievijas iebrukums Ukrainā ir izraisījis virkni sabiedrisku aktivitāšu, tostarp arī lingvistiskas. Vien dažas dienas pēc kara sākuma – 2022. gada 28. februārī – tika nopublicēta atklātā vēstule (Poļakova 2022), kuru sākotnēji uzrakstīja daži, bet galu galā parakstīja daudzi desmiti cilvēku, pārsvarā – latviešu inteliģences pārstāvji, to skaitā ar valodniecību tā vai citādi saistīti. Šajā vēstulē Ukrainas vietvārdu atveide tika ļoti vienkāršotā veidā sadalīta krieviskajā¹ un ukrainiskajā, pasludinot pirmo par nelabu, otro – par labu un pagērot latviski lietot labo². Mūsaprāt, šāda veida jautājumi būtu risināmi, veicot dziļāku un pamatīgāku izpēti, jo īpaši tik lielu un daudznacionālu valstu gadījumos kā Ukraina. Mēs šai vēstulei pievienojām atsevišķu viedokli, bet tas tika dzēsts. Tāpēc 1. martā vērsāmies Valsts valodas centrā (turpmāk – VVC) ar atsevišķu vēstuli, kurā ieskicējām lingvistiskus papildu argumentus un lūdzām tos izvērtēt (Bērziņš 1.III.2022). 11. martā saņēmām VVC galvenā lingvista Agra Timuškas vēstuli ar šādu tekstu:

Darām zināmu, ka jautājumu par Ukrainas vietvārdu atveidi latviešu valodā 9. marta sēdē izskatīja Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija un nolēma atbalsīt šādu Ukrainas pilsētu nosaukumu atveidi latviešu valodā: Kuīv – Kijiva (Kijeva); Hapkiiv – Harkiva (Harkova); Lʙiv – Lʙiva (Lʙova).

¹ Vēstulē tiek *a priori* pieņemts, ka vārdi *Kijeva* un *Lʙova* latviešu valodas baltiešu paveidā ienākuši no krievu valodas, kaut iespējami ir arī citi ceļi, teiksim, no rutēņu valodas caur leišu valodu.

² Karš Ukrainā, neapšaubāmi, ir briesmīgs, tāpat ir saprotama vēlme palīdzēt pusei, pret kuru agresija vērsta. Tomēr tam būtu jāizvēlas citi, atbilstošāki veidi.

Tātad turpmāk visos tekstos un dokumentos latviešu valodā lietojamas ukraiņu valodas oriģinālformai (attiecīgā vietvārda nominatīva formai) vairāk atbilstošās nosaukumu formas Kijiva, Harkiva un Ļviva, saglabājot iespēju lietot tradicionālās formas Kijeva, Harkova un Ļvova tur, kur tas nepieciešams vēsturiskā konteksta dēļ. (Timuška 11.III.2022)

Lai izvērtētu šā lēmuma pieņemšanā izskanējušos (zinātniskos?) argumentus, vēršāties VVC ar lūgumu izsniegt sēdes protokolu (Bērziņš 17.III.2022), un tikai pēc tā atkārtošanas (Bērziņš 13.IV.2022) saņēmām šādu atbildi:

Latviešu valodas ekspertu komisijas sēžu protokoli nav publiski pieejami dokumenti. Tā ir informācija iestādes iekšējai lietošanai, kuru personām neizsniedz. (VVC 13.IV.2022)

Ar nožēlu jākonstatē, ka šāda pieeja toponīmikas jomā ne tikai neveicina zinātniskumu, bet pat ir tam klaji naidīga un to noliedzoša. Tālab nospriedām ar šādu iznākumu nesamierināties un tomēr raisīt zinātnisku diskusiju par attiecīgajiem jautājumiem, sagatavojot un publicējot šo rakstu.

Jāatzīmē, ka minētais VVC 2022. gada 9. marta lēmums par triju Ukrainas lielpilsētu nosaukumu atveidi tika formāli noformēts kā 2017. gada 11. janvāra un 2018. gada 14. novembra lēmumu papildinājums, un kopā attiecīgajā sarakstā iekļauti 30 Ukrainas pilsētu nosaukumi (VVC UPNALV). Arī par daļu no pārējiem 27 mums būtu, ko teikt, bet šoreiz paliksim pie sākotnēji minētajiem trim, jo aptvert visus vienā rakstā būtu pārlietu smagnēji. Turklāt ņemsim vērā, ka šo triju lielpilsētu nosaukumu atveides problēmas ir viena veida, bet sarakstā sastopami arī citu veidu gadījumi.

Jāpiebilst, ka vēsturiski šīs pilsētas latviešu valodas rakstos ir dēvētas arī citādi – par Hařkovu XX gs. 30. gados³, par Lembergu no cara (vismaz no XIX gs. vidus) līdz vācu laikam ieskaitot, bet trimdā –

³ *Padomju savienības centrālā izpildu komiteja nolēmusi apstiprināt Ukrainas centrālās izpildu komitejas lēmumu par Hařkovas, Ķijevas, Viņņicas un Odesas apgabalu jaunu pārkārtošanu .. (JZ 1937)*

Bija arī laiks, kad rakstīja ar *ch*, proti, *Charkova*, bet šo variantu mēs neaplūkojam, jo iedalīšanai *h* un *ch* nesaskatām pamatu latviešu valodas tradicionālajā fonētiskajā sistēmā, kurai abas šīs skaņas ir svešas.

vismaz līdz XX gs. 60. gadiem⁴, un par Ķījevu no cara (vismaz no XIX gs. beigām)⁵ līdz pat padomju laiku sākumam (vismaz līdz 1951. gadam)⁶, savukārt trimdā – līdz pat XX gs. 90. gadiem⁷, un Austrālijā latviešu presē pat bija diskusija par pāriešanu vai nepāriešanu uz LPSR ieviesto jaunformu⁸. Lai arī lielākā daļa latviešu valodas baltiešu paveida vārdu,

⁴ XIX gs. vidū Latvijas teritorijā:

No Lembergas, 18. Februar. Chſtreiſu keiſers Galiziju ſem karrativaldiſchanas liſſdams, paſluddinajis, ka to darroht tadehl, ka jau pa daudz mehneſcheem Pohlſſemmē neganti darbi teeſoht paſtraſdati. (MW 1864)

XX gs. sākumā trimdas presē Amerikā:

Ŗee Lembergas Kreevi ſanehma 300 Auſtreeschu leelgabalus, wiſu gada promijantu un 70,000 wangineefus. (AW 1914)

Starpkaru (tātad – poļu varas Rietumukrainā) periodā Latvijā:

Poļu valdība grib dot ukrainieſiem «studium Ruthenum» Krakovā, bet tie pieprasa ukraiņu valsts augstskolu Lembergā, Ukrainas teritorijā. (LTA 1926)

Vācu laikā:

Vācu ceļu pārvaldes ģeneralinspektors iecēlis divas plānošanas grupas autoceļu sagatavošanai Austrumu telpā: plānošanas grupu dienvidaustrumos ar mājokli Lembergā un ziemeļaustrumos ar mājokli Rīgā. (DV 1942)

XX gs. otrajā pusē trimdā:

Rūzvelts proponēja par Polijas austrumu robežu uzskatīt Kersona līniju un vēlējās, lai Pad. savienība nodotu Polijai vēl Lembergas naftas rajonus. (Strauts 1967)

⁵ .. nupat neſen no Ķijevas profeſora Jaſnopolſta iſſdota leela grammata .. (BW 1897)

Balss Nr. 21. 1898. g. uzdotās zilbju miklas uzminējums ir ſāds: 1) Pikols. 2) Ubadze. 3) Rostova. 4) apziņa. 5) Pumpurs. 6) Ukraine. 7) Ķijeva. 8) eeteepiba. (Balss 1898)

⁶ Viriešu grupā 9 vienību vidū 1. vietu bez zaudējumiem izcīnīja Ķijevas vienība .. (Paeģle 1951)

⁷ Tās ir Maskava, Ŗeņingrada, Ķijeva, Minska .. (Irbe 1982)

Uz Dņepras krastiem dzima Ķijeva, un Volga dzemdēja Krievijas impēriju, ieskaitot tās galvas pilsētu Maskavu. (Puisāns 1993)

⁸ Uldis Ģermanis AL 1558. n-rā cita starpa pareizi norāda, ka vārdā Kijeva un latviskojumi, kā piemēram: kelts, ķēniņš, ķeizars, ķeceris, ķesteris, ķengurs, ķirbis, ķirsis, ķīvīte, ķīmīķis, ķieģelis, ģeķis, ģēlis, ģēvele, ģilde, ģipss u.t.t. Arī no lībiešiem aizgūtos vārdos mūsu senči mikstināja k, darinot tādus vārdus kā ķekatas, ķēms, ķengāt, ķesele, ķidas, ķīris, ķīsis. Šī senču nerakstītā likuma ietekmē neizbēgami radās arī Ķelne, Ķijeva, Ķīle, Ķīna un virkne personu vārdu un uzvārdu, ieskaitot, diemžēl, arī nejdzīgo kropļojumu Ģēte, ko nav spējuši pilnīgi izskaust pat modernie pareizrakstības likumi. Mūsu modernie likumi saka, ka rakstīt Ķijeva ir nepareizi, tomēr tāds rakstības veids ir tikpat latvisks kā ķengurs vai Ģertrūde Ģirģensona. (Ciniķis 1981)

kuros /ki/, /gi/ transformējies par /ķi/, /ģi/, ir aizgūti no ģermāņu valodām, tomēr šāda maiņa ir bijusi raksturīga arī no slāvu valodām aizgūtiem vārdiem, piemēram, vārdos *Ķirils*, *ķirilica*, *čeķi* u. tml.⁹ Nav arī pamata uzskatīt, ka senkrievu valodā attiecīgajā pozīcijā esošais cietais /y/ būtu varējis ietekmēt izrunu latviešu valodas baltiešu paveidā, jo tajā šāda cieta patskaņa nav, savukārt līdzskaņa /k/ palatalizēšanās par /ķ/ /i/ priekšā, cik varam spriest, notika tālab, ka citādi tā runātāji šo salikumu nespēja izrunāt, tātad neatkarīgi no kādiem vēsturiskiem procesiem slāvu valodās. Forma *Har'kova* ar mīksto *r* acīmredzot ieviesta no krievu valodas un ukraiņu literārajai valodai nav raksturīga. Forma *Ķijeva* ir atbilstošāka latviešu valodas fonētiskajai sistēmai nekā (acīmredzot krievu valodas ietekmē) ieviestā forma *Kijeva*.

Tāpat nevaram neņemt vērā, ka gan Baltija, gan Austroungārija ilgstoši atradās vienotā – vāciskā – valodas telpā, tāpēc latviešu valodas baltiešu paveidā gluži likumsakarīgi ienāca un, kā jau iepriekš minējām, ilgstoši – ne mazāk kā gadsimtu – tika lietots vāciskais Ļvovas apzīmējums *Lemberga*. Tāpēc šis apzīmējums varētu tikt paralēli lietots kā tradicionāls.

Tālab varam secināt, ka:

0.1) formas *Ķijeva* lietošana ļautu atgriezties pie fonētiskajai sistēmai un arī sākotnējai lietošanas tradīcijai¹⁰ atbilstošāka varianta;

0.2) tā kā *Ļvova* baltiski ilgstoši saukta arī par *Lembergu*, tad šis nosaukums atstājams kā tās paralēlnosaukums latviešu valodas baltiešu paveidā.

1. Par lingvistisku argumentu priekšroku pār politiskiem

Vietvārdi vienmēr ir bijuši ne vien valodnieciskas izpētes objekts, bet arī potenciāls politiskas ietekmes instruments¹¹. Tomēr to

⁹ .. kas tāt' vchlaŭi pchž Slahwu jeb Kirila raŭŭtu ſihmehm („kirilizas“) iŭchlaŭs .. (Brīvzemnieks 1874)

.. brahlī Kirīls un Meſodijš .. (Turpat)

.. Kreewu, Ūcheŭu, Serbu un ž. walodas .. (Turpat)

.. Leelfŭŭŭta Wladimira dehlīnŭch Kirīls dabuŭa ſwehtu trīŭtību .. (LA 1876)

Arī turienes vācu koleģas bija tikpat laipni un draudzīgi kā čeķi, par kuriem toreiz ļauna vārda nedzirdēja. (Ad 1938)

¹⁰ Gadsimtu ilgu lietojumu noteikti par tādu varam uzskatīt.

¹¹ Noteiktos laikos un vietās tas varēja netikt lietots, bet potenciāli tas tāds vairāk vai mazāk tomēr bija visos laikos.

izmantošanas politiskiem mērķiem intensitāte ir stipri atšķīrusies, un to ietekmējis dažādu faktoru kopums. Tā, piemēram, senajā Krievijā nebija vietu pārdēvēšanas tradīcijas un šāda kārtība tikusi ievērota¹², turpretī PSRS laikā tieši otrādi – pārdēvēšana tapa par masveida politisku instrumentu¹³. Savukārt ASV pēc vairāku Meksikas pavalstu aneksijas XIX gs. spāniskos vietvārdus centralizēti neaizstāja ar angļiskajiem (iespējams, vienam koloniālajam režīmam respektējot cita koloniālā režīma veidojumus), tomēr laika gaitā vienalga daudzi vietvārdi angļiskojās¹⁴, tādējādi šajā gadījumā ir saskatāma gan pozitīvā – nepārdēvēšanas pieeja, gan negatīvā – koloniālās asimilēšanas pieeja.

Šāda – koloniāla – pieeja, starp citu, ir raksturīga arī Latvijai: arī pirmajā Latvijas Republikā latgaliskie (un ne tikai) vietvārdi

¹² Также представляется существенным и то, что в древнерусских памятниках письменности вообще не отмечены случаи переименования русских городов или сел, хотя при ретроспективном взгляде на данную проблему (особенно сквозь призму переименований советского времени) можно предположить, что в эпоху княжеских междоусобиц и территориальных споров для этого существовали достаточно веские основания. Тем не менее, даже они не имели той силы, какую имели древние традиции, касающиеся присвоения и бытования собственных имен и невозможности их изменения, даже под влиянием политической ситуации. То есть город, основанный неким князем Ростиславом и названный в его честь Ростиславлем, в случае завоевания другим князем не менял свое название – по имени нового князя. (Гордова 2018)

¹³ Все семьдесят четыре года существования Советского Союза в нём царила топонимическая вакханалия. С необыкновенной лёгкостью переименовывались любые объекты, вплоть до крупнейших городов страны. Ряд городов за это время переименовывался два и даже четыре раза. (Поспелов 1993)

¹⁴ In addition to the Treaty of Guadalupe-Hidalgo signed in 1848 between the United States and Mexico, the discovery of gold in the Californian Sierra that year sent numerous Easterners and Midwesterners to the Southwest. The Anglo influx into the area that had started with the opening of the Sante Fe Trail in 1821 (right after the Mexican revolution against the mother country) was then dramatically precipitated. As Spanish speakers increasingly yielded to incoming Anglo-Saxons, the nomenclature of places itself became subject to alteration. At this point, we may wonder to what extent, and in what manner; back in the nineteenth century, the Anglo-Americans who settled in the Southwest decided to adhere to the Spanish names. Their treatment of Spanish-language toponyms, as well as their cultural response to this Roman Catholic environment, may offer an interesting insight in how ethnic and linguistic barriers between dominant and secondary cultures can be crossed. (Smorag)

tika masveidā baltiskoti, tādā veidā tīši veicinot asimilāciju, proti, ar toponīmikas palīdzību īstenojot neglītu politisku uzdevumu, kura sekas vēl aizvien nav pilnā mērā labotas¹⁵.

Tāpat jau ilgstoši ir bijusi raksturīga arī „kaimiņiztapība“, kad politiski draudzīgās kaimiņvalstīs esošu vietu vārdi, kuriem ir tradicionāli vietējie analogi, pēc kaimiņu lūguma vai reizēm pat bez tāda aizstāti ar vietējai valodai neraksturīgiem, svešiem, no kaimiņvalodas mehāniski pārnestiem toponīmiem. Šādas rīcības negatīvās sekas jūtam vēl šobaltdien, proti, pēc simts gadiem, piemēram, vietvārdos *Lietuva* (tradicionālā un latviskā vietvārda *Lietava* vietā ieviesta latviešu valodas baltiešu paveidam neraksturīgā leitiskā izskaņa *-uva*), *Tartu* (tradicionālā un latviskotā vietvārda *Tērbata* vietā ieviesta nelokāma galotne, tieši pārņemot igauņu

¹⁵ XX gs. 90. gados, lielākoties pateicoties Antona (*Ontuona*) Breidaka darbībai, kura vadītā Ministru Padomes Vietvārdu komisijas Latgales apakškomisija 1993. gadā pat pieņēma attiecīgu lēmumu, šo tendenci izdevās lauzt: turpmākajos gados daudzi valodnieki turpināja viņa iesāktu kursu uz latgalisko formu atjaunošanu. Piemēram:

Neatbilstoši, nepareizi un sagrozīti vietu nosaukumi pārādās arī pirmās Latvijas brīvvalsts laikā izdotajās kartēs. Karšu sastādītāji balstījās uz iestāžu sniegtajām ziņām, kartē ierakstīja to nosaukumu, kurš bija pagasta grāmatā, bet pagastā ne vienmēr strādāja cilvēki, kas pārzināja vietējās izrunas īpatnības un prata atbilstoši tām pierakstīt vietvārdus. No tautas viedokļa raugoties iznāca, ka ne viens vien vietvārds ierakstīts kartē nepareizi. Jau 1924. g. Francis Trasuns rakstīja: „Jo mes latgalīšu vītu nūsaukumus tai pōrgrūzeisim un vālok latgalīši gribēs tūs pōrkristeit nu baltīšu izlūksnes atpakaļ, tod rassīs sarežģējumi, ka poši natiksim golā, kas tei par vītu”. Tagad nākas cīnīties ar vietvārdu pārgrozīšanas sekām pirmās Latvijas brīvvalsts laikā. Pastāvot vienādošanas sistēmai, zudušas daudzas izlokšņu īpatnības vietvārdos visā Latvijā, taču visgrūtāk ir klājies Latgalei. (Cekula 2004)

Šobrīd pat valsts iestādes ir oficiāli ieteikušas latgalisku vietvārdu formu lietošanu.

Tieslietu ministrija un Valsts valodas centrs regulāri saskaras ar iedzīvotāju un valsts institūciju jautājumiem par Latgalē sastopamo vietvārdu precizēšanu atbilstoši to patiesajai formai. Uzsveram, ka Latgales vietvārdi to latgaliskajā formā palīdz saglabāt latgaliešu rakstu valodu un iedzīvotāju latgalisko (latvisko) identitāti. ... Valsts valodas centrs konsekventi iesaka vietvārdu piešķirēj institūcijām (lielākoties pilsētu un novadu pašvaldībām, kuru kompetencē ietilpst oficiālo vietvārdu piešķiršana dažādiem objektiem) izvēlēties Latgales kultūrvēsturiskajam novadam raksturīgās vietvārdu formas. (Bordāns 2020)

Tomēr konkrēta pārdēvēšanas rīcība ir atkarīga no pašvaldībām, tāpēc praksē lielākā daļa vietvārdu vēl aizvien nav latgaliskoti.

vietvārda rakstību)¹⁶, (svešādi skanošais, tā tad – nelabskanīgais) *Tallina* (labskanīgā un ierastā *Rēvele* vietā) u. c.

¹⁶ Šis process bija ilglaicīgs – sākās XX gs. 20. gadu pirmajā pusē un noslēdzās kā kuram vietvārdam: dažiem dekādes laikā, dažiem – pusgadsimta. Pirmā iniciatīva nāca no Pirmā latvju un lietuvju tuvināšanās kongresa rīkotājiem 1924. gadā, kad viņi šo, cik var noprast no kongresa nosaukuma, iepriekš izlemto iniciatīvu iekļāva kongresa rezolūcijās:

4. „Leetuwīs – Leetuwjī“. Latwju walodā turpmā brafļu tautas apfihmefchanai leetojams wafhds „leetuwīs – leetuwjī“. (PLLTR 1924)

Tomēr mainīt arī Lietavas nosaukumu viņi nepagērēja:

Ķīpat Latwijas, lā Leetawas.. (Turpat)

Tādas formas rīkotāji turpināja lietot vēl vairākus gadus nākamajos kongresos.

Lēmums bija strīdīgs, un bija ļaudis, kas cēla iebildumus:

1924. gadā latviešu-leižu vienības kongress Rīgā pieņēma rezolūciju turpmāk vārda „leitīs“ vietā lietot „lietuwis“. Rezolūciju motivēja ar to, ka vārdam „leitīs“ esot zināma nicinoša pieskaņa un ar to mūsu brāļu tauta jūtoties apvainota. Ceļas jautājums, kādēļ mums kādu tur aizspriedumu dēļ sevi jāapgrūrina ar jaunu, mums gluži svešu vārdu, ja mums attiecīgs vārds ir. Mūsu valodas vistīrākā avotā, latvju daiņās, atrodam tikai vārdu „leitīs“. Tas rāda, ka mūsu senči gadusimtiem lietojuši vārdu, kurū mēs tik nesaudzīgi apkaļojam. Mēs taču sakām arī „vācietis“ un „krievs“ neprasīdami, vai arī šīs tautas nejūtas apvainotas. .. visā Latvijā pazīst tikai vārdu „leitīs“ un mākslīgi radītajam „lietuwis“ agri vai vēl būs jāiznīkst. Tādēļ tiešām nevajadzētu kautrēties vai atturēties no šī vecā vēsturiskā vārda „leitīs“ lietošanas. (Ainis 1926)

Jāpiebilst, ka tieši Lietavas latvieši viskonsekventāk pieturas pie tradicionālajiem apzīmējumiem: kad 1997. gadā viesojāmiešiem pie Akmenes latviešiem, tie lietoja vārdus „Lietava“ un „leiši“. (Bērziņš 1997)

Igaunijas vietvārdu pārdēvēšana notika paralēli, tomēr, iespējams, mazākas lingvistiskas radniecības dēļ krietni lēnāk. Aktivisti, kuri lietoja igauņiskus nosaukumus latviešu tekstos, bija, bet tie raisīja daudz lielāku neizpratni, piemēram:

Ja jau Rēveles vietā lieto vienu pašu Tallinas nosaukumu, tad, liekas, būtu jāsaka arī nevis Tērbata, bet Tartu, nevis Kauņa, bet Kaunas u. t. t. (Olis 1927)

Un pat oficiālā līmenī šādas pārmaiņas tika noraidītas:

3. Atzina, ka nav nekāda pamata Tērbatu saukt par Tartu, Sāmu salu par Sārema, igauņus par ēstiem u. t. t. Vienīgi varbūt Rēveli varētu dēvēt par Tallinu. (Cīrulis 1934)

Tomēr padomju laikos tās tika īstenotas:

Jārunā arī par Tartu, jo turpmākie ceļi man saistījās ar šo tradīcijām un lielu vēsturi bagāto pilsētu. Latviešiem, atceroties Valdemāru, Baronu, Veidenbaumu, Endzelīnu, Kirhenšteinu (starp citu tajās dienās Igaunijas radio sniedza speciālu mūsu mikrobiologam veltītu raidījumu), allaž vedas sacīt Tērbata un tērbatnieki. Īstenībā paši igauņi pret šo vārdu arī neiebilst, jo tam esot sena igauņiska izcelsme (tāpat vāciskais pārtaisījums Dorpat ir tikai igauņu vārda variants), taču, reiz nu Tartu nomainījusi ierasto Tērbatu, nebūsim konservatīvi un lietosim to arī mēs. (Liepiņš 1963)

Ievadvārdos ieskicēto triju aplūkojamo vietvārdu maiņas politisko kontekstu varam papildināt ar Lietuvā notikušā paralēlā un ļoti līdzīgā procesa aprakstu, kurš šo izmaiņu politizētību iezīmēs vēl skaidrāk. 2022. gada 3. martā, tāpat arī faktiski uzreiz pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā, Valsts leišu valodas komisija nosprieda veikt izmaiņas 1996. gada 2. maija lēmumā par valstu galvaspilsētu nosaukumiem, nomainot līdzšinējo *Kijevas* uz divām formām *Kýjivas*, *Kíjevas*¹⁷. Vienlaikus tā izplatīja plašāku skaidrojumu, kurā izklāstīja, ka paralēli lietojami varianti *Kijevas*/*Kyjivas*, *Lvovas*/*Lvivas* un *Charkovas*/*Charkivas* un ka *Kijevas* un *Lvovas* pārņemti no rutēņu valodas, kurā vēl šādas patskaņu mijas nebija¹⁸. Tāpat tā atsevišķā konsultācijas publikācijā izskaidroja: lai gan *Kyjivas* ir ukraiņu valodā neiespējama forma, viņi tomēr pieturas pie tradīcijas leišu galotni pievienot nominatīvam, nevis kādam citam locījumam¹⁹. Varam secināt, ka straujā lēmumu pieņemšana gan Latvijā, gan Lietuvā bija saistīta ar Krievijas iebrukumu Ukrainā, tāpat

¹⁷ Valstybinė lietuvių kalbos komisija n u t a r i a :
Pakeisti Valstybių sostinių pavadinimų sąrašą, patvirtintą Valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gegužės 2 d. nutarimu Nr. 54 „Dėl valstybių sostinių pavadinimų“:

Skiltyje „Tradicinės, transkribuotosios ir adaptuotosios formos“ išbraukti pavadinimų „Kijevas“ ir vietoj jo įrašyti „Kýjivas, Kíjevas“. (VLKK DVSP)
¹⁸ 2022 m. kovo 3 d. Kalbos komisijos posėdyje priimtas sprendimas įteisinti abu Ukrainos sostinės pavadinimo variantus – tiek naująjį, tiek tradicinį – kaip lygiaverčius. Taigi oficialiojoje vartosenoje tinka vartoti ir Kýjivas, ir Kíjevas. Pirmasis yra adaptuotas iš dabartinės ukrainiečių kalbos, antrasis – istorinis, patekęs LDK laikais iš rusėnų kalbos XIV a. ar anksčiau, dar nesant tam tikrų dabatinei ukrainiečių kalbai būdingų fonetinių ypatumų. (VLKK DUSP)
.. turintis tam tikrą vartojimo tradiciją ir naujesnis transkribuotas tiesiai iš ukrainiečių kalbos, pvz.: Charkovas ir Charkivas .. Rekomenduojama teikti pirmenybę būtent ukrainietiškomis formoms – Charkivas. (Turpat)
Kitaip dėl variantų Lvovas ir Lvivas – abu variantai teiktini. Lvovas yra tradicinės formos vietovardis, kaip ir Kijevas, paveldėtas iš senų laikų, perimtas iš rusėnų (ne iš rusų) kalbos, taigi yra tinkamas vartoti. Slavistikos ekspertų teigimu, fonologinis pokytis, kai balsiai o ir e uždarame skiemenyje virsta balsiu i, įvyko vėliau, būtent ukrainiečių kalboje (kaitant atviruose skiemenyse o ir e lieka nepakitę, plg. kilm. Lvova, Kyjeva). (Turpat)

¹⁹ Dėl dabartinės ukrainiečių kalbos ypatumų balsis e uždarame skiemenyje virsta i, bet atvirame skiemenyje išlieka e. Tas atsispindi linksniuojant: vard. Kúib (Kyjiv), kilm. Kúева (Kyjevu), naud. Kúegy (Kijevu), gal. Kúib (Kyjiv), įn. Kúевом (Kijevom), vietn. (на / у) Kúеви (Kyjevi), (по) Kúеvy (Kyjevu), Kúеве (Kyjeve). Pagal ukrainiečių kalbos dėsnius Kyjivas būtų neįmanoma forma, tačiau užsienio šalių vietovardžiai dažniausiai adaptuojami iš vardininko formos, pridodant lietuvišką galūnę pagal tam tikras taisykles. (VLKK KUSP)

ģeopolitiskiem, nevis valodnieciskiem ierosinājumiem. Vēl jāatzīmē, ka Lietuvā, atšķirībā no Latvijas, atbildīgā institūcija vismaz centās veikt arī valodniecisku analīzi un savu lēmumu publiski skaidrot.

Secinājumi:

1.1) lingvistisku apsvērumu prevalēšana pār politiskiem toponīmas jomā ir ieteicamāka;

1.2) pasaules vēsturē ir piemēri, kad šāda pieeja ir tikusi īstenota – gan pilnībā, gan pārsvarā;

1.3) Latvijai šajā jautājumā ir, kur augt – gan vairs neveidojot jaunas, politiski motivētas toponīmu formas, gan labojot agrāk ieviestās.

2. Par senvalodu formu tradīcijas saglabāšanu

Latviskojot vietvārdus, kuri ir tik seni, ka to devušo ļaužu mēle vairāk vai mazāk atšķirusies no tur šobrīd mītošo ļaužu mēles, nevaram nerēķināties ar to sākotnējo skanējumu, it īpaši gadījumos, ja šīs vietas atrodas gana tuvu un ir kādā mērā ietilpušas baltu cilšu kultūrtelpā. Ukrainas gadījumā mēs par šādu ietilpšanu varam runāt, jo reģions ir viens, kopīgs un lielāko miestu slava varēja izskanēt arī šābrīža Latvijas teritorijā (salīdzināsim, teiksim, ar Dienvidamerikas pamatiedzīvotāju vietvārdiem kā pretēju piemēru).

Tomēr ne vienmēr šāda pieeja ir iespējama: gan tālab, ka vietvārdi var būt salīdzinoši jauni, gan tālab, ka to izcelsme var nebūt īsti skaidra, gan tālab, ka pietiekamas ziņas nav saglabājušās. No apspriežamajiem trijiem vietvārdiem mēs senvalodu formas prioritēšanu varam piemērot tikai vienam.

Kijevas pilsētas nosaukums ir saglabājies senslāvu mēlē rakstītās hronikās, un tas ir rakstīts ar /e/, tāpat arī tā sauktajā senukraiņu valodā²⁰.

Par Ļvovu, kaut zināms, ka apdzīvotā vieta, to dibinot XIII gs., nosaukta kņaza Daniēla dēla Lauvas (Ļeva, Leo) vārdā un ka pirmā tās zināmā pieminēšana ir Ipatjevas hronikā 1256. gadā²¹, tomēr nevaram

²⁰ **kyjevъ/*kyjevo: .. др.-русс. Кыѣвъ, .. ст.-укр. Києвъ (1433 г., Словник старо-української мови XIV–XV ст. 1, 474) .. (ЭССЯ 1984)*

²¹ *ицю же пламени бывиоу ѡкоже со все земли зарѣ видити, ѡкоже и со Львова зрѣце видити по поле Белзьскымъ Гд горениѡ силнаго пламени. (ИЛ)*

tik viennozīmīgi spriest, jo tradicionāli pierakstos citās valodās šis toponīms tiek tulkots, piemēram, (grieķiskā veidā) latīniski – *Leopolis*²². Ja pieturētos pie šīs tradīcijas, tad pilsēta latviski būtu jādēvē par *Lauvpili*. Mūsdienās šāda ārvalstu vietvārdu tulkošana latviešu mēlē netiek pieņemta, tālab šo iespēju noraidām.

Par Harkovu arī nevaram īsti zināt: mums šķiet ticama versija, ka salīdzinoša jaunās – vien XVII gs. – pilsētas²³ nosaukums cēlies no Harkovas upes nosaukuma²⁴, kura izcelsme savukārt tiek skaidrota vairākos savstarpēji izslēdzošos veidos, no dažādu grupu valodām, jo Harkova, atšķirībā no Kijevas un Ļvovas, atrodas apkaimē, kurā slāvu iedzīvotāji ienākuši salīdzinoši nesen.

Secinājums:

2.1) Kijeva savas pastāvēšanas pirmsākumos ir vietējā valodā dēvēta ar /e/, nevis /i/, tāpēc šobrīd nav pamata pielāgoties jauniedzīvotāju izrunai un latviešu valodā jāsaglabā senais, oriģinālais variants.

3. Par pamatfonēmu priekšroku pār iemītajām

Latvijā ir iegājusies prakse mehāniski atzīt par pamatformu nominatīvu²⁵. Arī šajā gadījumā Valsts valodas centrs ir rīkojies šādā veidā. Uzskatām, ka šī prakse nav nedz laba, nedz pamatota, tāpēc par to ir nepieciešams diskutēt.

²² *Leo Princeps Rvssiae: Fundator Urbis Leopolis* – uzraksts (GPK XVIII).

²³ *За писемними джерелами не можна точно визначити рік заснування Харкова, але вони дають підстави твердити, що перші переселенці з Правобережної України з'явилися на території сучасного міста до 1654 року ..* (IMCU 1967)

²⁴ *Въ знаменитомъ русскомъ географическомъ памятникѣ „Книгъ большого Чертежа“, составленіе коей относится къ началу XVII в. и въ которой перечисляются населенные пункты Московскаго Государства, нѣтъ города Харьковъ, а есть рѣка Харьковъ.* (Багалей, Миллер 1905)

²⁵ Formāli lietvārdiem nominatīvs tieši terminoloģiski ir definēts par pamatformu: *Gramatisko formu sistēmā – sintaktiski neatkarīga forma, kuras celms parasti ir formveidošanas celms citām paradigmas formām, piemēram, lietvārda pamatforma ir nominatīvs, darbības vārda pamatforma – nenoteiksme.* (VPSV 2007)
Uzskatām mūsu minēto piemēru par pretpiemēru, kurš parāda, ka šāda definīcija ir novecojusi un maināma. Tāpēc atļaujamies lietot vārdu *pamatforma* jaunajā, potenciālajā nozīmē (proti, pieņemot, ka īpašos gadījumos pamatforma var būt kādā citā locījumā, nevis nominatīvā).

Aplūkosim minēto trīs pilsētu nosaukumu locīšanu ukraiņu, krievu un poļu valodā (sk. pielikumā 199. lpp.).

Visām trijām tabulām piemīt kopīga iezīme: krievu valodā saknē nenotiek nekādas patskaņu mijas, savukārt poļu un ukraiņu tās notiek konsekvēnti, vienskaitļa nominatīva un akuzatīva saknēm atšķiroties no pārējo locījumu saknēm: ukraiņiski vārdā *Kijeva* – /e/→/i/, savukārt abos pārējos /o/→/i/, bet poliski visos trijos /o/→/u/²⁶. Tāpat varam novērot, ka šie – atšķirīgie – locījumi ir tie, kam attiecīgais patskanis atrodas slēgtā zilbē, kurpretī pārējiem tas atrodas vaļējā. Kopumā tabulas rada iespaidu, ka pamatformas ir nevis nominatīvā un akuzatīvā, bet pārējos locījumos. Tāpēc palūkosimies, ko par šīm mijām raksta ukraiņu un poļu avotos.

Un tik tiešām – ukraiņu avotos šo miju sauc par patskaņu miju no /o/ un /e/ uz /i/²⁷, savukārt poļu – no /o/ uz /u/²⁸. Tādējādi varam secināt, ka gan ukraiņu, gan poļu avotos šīs mijas tiek sauktas virzienā uz vienskaitļa nominatīva formu, nevis no tās, no kā izriet, ka nominatīvs šajā gadījumā netiek uzskatīts par pamatformu. Vēsturiski šī mija (tās idejiski shematiskā izpausme) slāvu pirmvalodā esot

²⁶ Atzīmēšanas vērtā ir arī dažādā ortogrāfiskā rīcība poļu un ukraiņu tradīcijā līdzīgos apstākļos: ja poļi, neveidojot pilnībā atšķirīgu grafēmu, bet uzliekot uz esošās akūtu, cenšas parādīt ne vien fonētisko, bet arī vēsturisko pusi, tad ukraiņi ar izvēlēto grafēmu ataino tikai fonētisko stāvokli. Rodas iespaids, ka tas iedarbojas uz cittauteišu uztveri: ja poļu /u/ tie šādā situācijā par pilnu neņem, tad ukraiņu /i/ ņem. (Nav dzirdēts, ka, piemēram, poļu valdīšanas laikā uz citu valodu tiktu pārnesta forma *Lvuv*, *Lvuva* vai tml. Vai kādam latviešu šoferim pēc Lietavas–Polijas robežas šķērsošanas ienāktu prātā pateikt, ka brauc cauri *Augustuvai*.) Valodniekiem, spriežot par vietvārdu atveidi citās valodas, nevajadzētu šādai ortogrāfiskai manipulācijai ļauties.

²⁷ **Чергування О, Е з І.** І. Первісні звуки О та Е переходять в І лише в закритих складах, цебто в таких складах, що закінчуються на приголосний звук. .. Напр.: **бо-бу – біб, во-ли – віл** .. (Кислиця 1974)

²⁸ *Wymiana o // ó, ę // a. W szeregu rdzeni, tematów i przyrostków pokrewnych morfonemat o wymienia się na ó, a morfonemat ę na a. .. W formach mianownika liczby pojed. rzeczowników męskich rdzenno o, ę wymienia się na ó, a, ale tylko przed dźwięcznym fonematem spółgłoskowym (prócz nosowego). Np.*

żłoby // żłób, ale snopy // snop, domy // dom

lody // lód, ale koty // kot, dzwony // dzwon .. (Szober 1931)

3.3.2. Alternacja ę – o

... Występuje głównie przed końcówką zerową M. (B.) lp. Rzeczowników męskich i żeńskich (męża – mąż, dęby – dąb, ...

3.3.3. Alternacja o – u (ó)

... We fleksji imiennej alternant u pojawia się przed końcówką zerową: 1) M. (B.) lp. a) rzeczowników (żłabu – żłób, rowu – rów, lodu – lód, ... (Kowalik 1999)

mantota no indoeiropiešu pirmvalodas²⁹, tomēr slāvu valodās izpaužas dažādi (piemēram, ukraiņu valodā konkrētas fonēmas (kas kamī mijas) sakārtojušās pēc XII gs.³⁰) vai pat neizpaužas, savukārt baltu valodām šādā izpausmē – kuru varētu lietot vietvārdu sakņu mainīgumam atkarībā no locījuma – nav raksturīga vispār. Tāpat jāņem vērā, ka

²⁹ *Добре розвинена система чергувань голосних, успадкована праслов'янською мовою від індоєвропейської, під розглядовану добу була вже сильно розхитана низкою послідовних фонетичних змін. Вона втратила свою фонетичну вмотивованість і в більшості випадків трималася на самій лише традиції, інколи, щоправда, сполучаючися з певними морфологічними категоріями (морфологізуючися), найбільше при утворенні видів дієслова. Найтиповіші ряди чергувань виглядали так: 1. *а : а : а : а : ∅* (т. зв. ряд *е ~ о*) .. У сучасній українській мові ці ряди представлені хіба що залишково, і напевно чи серед них є бодай один, де віднаходяться всі теоретично можливі альтернанти в межах того самого кореня. Пор.: 1) гребті́ (ступінь *а*) : гробі́ти (ступінь *а*) : гробі́ти (ступінь *а*) : гра́бати (ступінь *а*) ; зори́ти (ступінь *а*) : уздри́ти (ступінь *∅*; звук *д* тут є вторинний) .. (Шевельов 2002)*

Чередование гласныхъ въ словахъ одного и того же корня, которое находимъ въ украинскомъ, въ своей основѣ представляетъ явление глубочайшей старины. Формы этого чередования унаследованы были еще прасловянскимъ изъ индо-европейскаго праязыка и переданы прарусскому; но въ этихъ формахъ произошли значительныя измѣненія уже въ прасловянскую эпоху, затѣмъ въ прарусскую и, наконецъ, нѣкоторыя измѣненія произошли уже въ украинскомъ. Эти послѣднія измѣненія—украинскія сводятся, главнымъ образомъ, къ тому, что въ силу отчасти исчезновения ѣ, ѣ, отчасти перехода ихъ въ о, е получилось новое чередование о:—, е:—(т.е. нуль звука); ср. сон—сна: день—дня; далѣе, въ силу удлиненія о, е и перехода долгихъ ѡ, ѣ въ большинствѣ говоровъ въ і, получилось чередование і—о, і—е: ср. нис—носа, піч—печи; .. (Кульбакин 1919)

³⁰ *.. въ извѣстныхъ условіяхъ гласный о удлинялся, затѣмъ долгое ѡ давало дифтонгъ ѡу; диссимиляція первой и второй части дифтонга давала въ результатъ уѣ, уі; изъ уі черезъ посредство ѡі, ѡі получилось, повидимому і современныхъ южныхъ говоровъ; такимъ образомъ, различные украинскіе говоры сѣверной группы запечатлѣли различные этапы того сложнаго процесса измѣненій, который пережило ѡ въ южныхъ говорахъ.*

Условіємъ удлиненія о въ украинскомъ являлась, повидимому, утрата въ слѣдующемъ слоgъ слогового гласнаго, напримѣр исчезновение слабаго ѣ или ѣ, или же слабаго редуцированнаго ѣ, и ..

Исчезновение ѣ, ѣ слабыхъ и переходъ ѣ, ѣ сильныхъ въ о, е относится къ срединѣ XII вѣка, приблизительно къ той-же эпохѣ относится и удлиненіе о, е ..

Въ тѣхъ говорахъ, гдѣ ѡу дало въ концѣ концовъ і, то же і получилось и изъ ѡу (ііо), но также и дифтонгъ іѣ, какъ изъ стараго ѣ (ѣ), такъ и изъ ѣ далѣ въ нихъ і. Формы нюос изъ несъ и піеч изъ печь одинаково дали формы сь і: нис и піч (съ отверденіемъ ч). (Кульбакин 1919)

latviešu valodas baltiešu paveidā ir iegājies vietvārdiem piekārtot sieviešu dzimtes galotni, pat ja oriģinālā tie ir vīriešu dzimtē³¹, tāpēc, arī ja slēgtās zilbēs patskaņi mītos, slēgtas zilbes šajos gadījumos neveidotos un līdz ar to arī nebūtu pamata lietot izmīto sakni *Kijiv-*, *Їviv-* un *Harkiv-*.

Secinājums:

3.1) tā kā latviešu valodai šāda mija nav raksturīga un līdz ar to nav iespējas veidot vārdu, kas vienskaitļa nominatīvā un akuzatīvā saturētu vienu patskaņi, bet pārējos locījumos – citu, tad jāvadās nevis pēc nominatīva, bet pēc ukraiņu valodas pamatformas patskaņu mijas izpratnē. Tātad pareizās ukraiņiski baltiskās vietvārdu sakņu atbilstes šajā gadījumā būtu: *Киев- ~ Kijev-*, *Львов- ~ Їvov-* un *Харков- ~ Harkov-*, no kā izriet, ka nominatīvā attiecīgās pilsētas baltiski jāsauc *Kijeva*, *Їvova* un *Harkova*.

4. Par vietējo mazvalodu priekšroku pār valsts valodām

Pārceļot vietvārdu nosaukumus citās mēlēs, jāpatur prātā, ka ne vienmēr oficiālā valsts valoda, kurā nosaukums izskan biežāk un redzamāk, ir tā oriģinālvaloda: bieži vien attiecīgajās vietās ir vai ir bijuši pamatiedzīvotāji, kuri runā citās valodās vai izloksnēs. Tālab vienmēr vajadzētu papētīt, kā attiecīgo vietu sauc vietējie iedzīvotāji.

Visas trīs aplūkojamās Ukrainas pilsētas atrodas pārsvarā ukraiņu apdzīvotās vietās, tāpēc šajā gadījumā nav nepieciešams vērtēt izrunu citās valodās, pietiek izvērtēt tikai apkārtējās izloksnes. (Atšķirībā, piemēram, no Aizkarpatu vietvārdiem, kuri būtu jāvērtē rusīņu un arī ungāru valodas kontekstā, Pieazovas – grieķu, Krimas – tatāru utt.)

³¹ Latviešu valodas latgaliešu paveidā tas tā nav – slāvu izcelsmes vīriešu dzimtes vietvārdi tajā parasti tiek lietoti vīriešu dzimtē, piemēram: *Tēte dzeivova Nižnaudzinskā, dareja iz dzeļžaceļa par kanduktari. Jis nūbrauce da Latvejai, mamu pajēme, atvede iz tīnīni, da Nižnaudzinskam, cik to jī tī padzeivova i atbrauce iz šani, da Sibira.* (Čuļpanova 2005)
Pa Kijeva uļņeicom sūļoja vocīši laupētōji. (Taisneība 1934)
Līdz ar to attiecīgajos nominatīvos veidojas slēgtas zilbes: *Kijevs*, *Karkovs*, *Їvovs*.

Ja palūkojas Ukrainas dialektu kartē (Kapra 1977), var redzēt, ka Harkova atrodas dialektāli homogēnā apvidū – to pilnībā ieskauj slobožaniešu dialekts, Ļvovu ieskauj piedņestriešu dialekta izplatības zona, bet turpat blakus sākas volīņiešu un nedaudz tālāk – arī boiku dialekta areāls, savukārt Kijeva atrodas vairāku, visai atšķirīgu dialektu – piedņepriešu, viduspolešuku, rietumpolešuku un arī volīņiešu – robežpunktā, kas nevieš cerības uz viendabīgu dialektālo materiālu.

Harkovas apkaimē izruna ir *ʼХар'к'іʼ*³², proti ar mīksto /ɾ/, nevis cieto /r/ kā ukraiņu literārajā valodā³³, un ar /o/ vietā iemītu /i/, kas ar /v/ pozicionāli izveidojis divskani /iu/.

Cik varējām spriest no mūsu rīcībā esošajiem materiāliem, Ļvovas apkārtņē pilsētas nosaukuma izruna atbilst ukraiņu literārajā valodā pieņemtajai, atšķiras vien atvasinājumu veidošana³⁴, kas mūs interesējošo jautājumu neietekmē.

Kā jau to paredzējām, Kijevas apkārtņē sastopamas dažādas formas: gan ar miju /o/–/i/ (tātad kaut kas pa vidu starp ukraiņu un poļu literāro formu)³⁵, gan ar miju /e/–/i/ (tātad atbilstoša ukraiņu literārajai formai³⁶),

³² .. м'якість [p'] у кінці слова й складу фіксує Л.А. Лисиченко в говірках Харківщини: п'іс'кар', з'в'ір', ко'сар', цар', 'Хар'к'іʼ, ч'отир'ма. (Глуховцева 2006) **БЛОКУРАКИНСЬКИЙ РАЙОН** .. с. Червоноармійське .. **Інформант:** Великодна Ганна Парамонівна, 1926 р. н. .. | Хар'кове'ка | облас'т'бу | ла то | д'і (ГСС)

³³ Iespējams, vēsturiski /ɾ/ ir bijis plašāk izplatīts, bet laika gaitā ukraiņu literāro valodu veidojušajās izloksnēs pārveidojies par /r/.

³⁴ ЛЬВІВКА, л'вівка /Л-не Мат. Х, ч. II, 102/ 'львів'янка' (Онишкевич 1984)

³⁵ **Село Бирлівка Драбівського району** .. **Інформант:** Закусило Олександра Олєфірівна, 1926 р. н., освіта – 6 кл., працювала в колгоспі. .. о | то в:а | гонах виз | л'и аж до | Кийова .. | жарко вже / привиз | л'и в | Кийов /у | Кийов'і там ко | м'іс'їя (ГЧ)

Село Кучманівка Краси́лівського району .. **Інформант:** Яков'юк Аркадій Пилипович, 1928 р. н., освіта – 9 кл. .. тої там / тої ʼ | Кийови / тої ʼ | Дн'іпропе"т | роʼўску / при | йїдут' (ВГХ)

³⁶ **Село Новолабунь Полонського району** .. **Інформант:** Міхміч Андрій Степанович, 1921 р. н., освіта – 7 кл. .. буʼ при | каз м'і | н'істра нам в'ітсту | пати до | Кийева (ВГХ)

Село Новолабунь Полонського району .. **Інформант:** Обривко Мотря Максимівна, 1923 р. н., освіта – 7 кл. .. | д'іти мо | йї ʼ | Кийев'і / приїжд | жайут' до | мени (ВГХ)

с. Гуків Чемеровецького району .. **Інформант:** Кирилюк Катерина Дмитрівна, 1939 р. н., освіта – 10 кл. .. шо с'і мо | нахи при | йїхали с | Кийева (ЗПСГ2)

gan bez mijas ar /i/³⁷ (to varētu interpretēt tā, ka forma ar /i/ visos locījumos Ukrainā ir sastopama; tomēr izskatās, ka tas ir fonētiskās kvalitātes jautājums, jo fonēmas ir tuvas, un par to liecina starpvariants – informantes runa, kurā sastopams /eⁱ/³⁸, kā arī tas, ka Harkovas un Ļvovas gadījumā (kuros fonēmas tālākas) tā nenotiek). Tāpat interesanti, ka vārda beigās ir fiksēta gan līdzskaņa /v/ saglabāšanās izrunā, gan ieplūšana divskanī /iu/³⁹.

Secinājumi:

4.1) izvērtētās ziņas nenonāk pretrunā ar 2. un 3. daļas secinājumiem;

4.2) Kijevas gadījumā izlokšņu materiāls ir tik raibs, ka pēc tā nevajadzētu vadīties;

4.3) ja latviešu valodas baltiešu paveida ābecē aizvien būtu grafēma *r*, tad būtu ieteicams to izmantot fonēmas /r/ apzīmēšanai vārdā *Harkova*, jo tā ir vietējo ukraiņu valodas izlokšņu izruna.

Корsecinājumi

Mūsu aplūkoto aspektu (no 1. līdz 4.) secība nav izvēlēta nejauši, tā ir svarīguma dīlšanas secībā. Tātad, ja atbildi rodām kādā

³⁷ *Село Сушки Канівського району .. Інформант 2: Бублик Марія Григорівна, 1929 р. н., освіта – 10 кл., працювала у колгоспі, корінна жителька. .. а во | зили тут з | Кийівс'койі / сн'іц'і | ал'но на ба | зар в | Кийів'і / в | Кийів'і на По | дол'і сн'іц'і | ал'но о | цей ба | зар (ГЧ)*

Село Бобрися Канівського району .. Інформант: Левенець Марія Миколаївна, 1935 р. н., освіта – 5 кл., працювала на будівництві, у колгоспі на фермі. .. у | Кийів'і бу | л'а йа .. У | Кийів'і бу | л'а / ро | бил'а на ст | роїц'і .. о н'е-н'е / йа ни в | Кийів'і так (ГЧ)

³⁸ *м. Бучач Бучацького району .. Інформант: Храпко Стефанії Петрівни, 1930 р. н., освіта – 8 кл. .. бо во | на | майє | йіхати з с | тойу мо | йейу то | варишкоїу ъ | Кийіѭ ѭ л'і | карн'у .. ѭ | Кийє"в'і ѭ | чиц'а ше і ма | лесе"н'киї (ЗПСГ1)*

³⁹ *Село Зорівка Золотоніського району .. Інформант: Полонська Палажка Дмитрівна, 1914 р. н., лікнеп, колгоспниця. .. хо | дили до | церкви у | Кийів /у | Кийів хо | дили це до | церкви у вوسی | ни .. і то | д'і там пирино | чуйут' і | дойдут' до | Кийіва (ГЧ)*

с. Клинове Городоцького району .. Інформант: Котнюк Ганна Леонтіївна, 1924 р. н. .. | д'іти вам | нашо | тойі | каже ро | боти / поб'і | дит | Кийіѭ (ЗПСГ1)

no agrākiem punktiem, tad nākamajiem ir tikai izzinoša, bet vairs ne izšķiroša nozīme.

Apkoposim secinājumus:

I Nav pamata latviešu valodas baltiešu paveidā lietot formas *Kijiva* (sec. 1.1–1.3, 3.1), *Ļviva* (sec. 1.1–1.3, 3.1) un *Harkiva* (sec. 1.1–1.3, 3.1), jo /i/ doto vietvārdu nominatīvā ukraiņu valodā ir nevis pamatforma, bet gan patskaņu mijas rezultāts, kas parādās tikai divos locījumos no četrpadsmit.

II Pareizāk būtu lietot formas *Kijeva* (sec. 2.1 un 3.1), *Ļvova* (sec. 3.1) un *Harkova* (sec. 3.1), tādējādi latviešu valodas baltiešu paveidā izmantojot attiecīgo toponīmu pamatpatskaņus, kā arī respektējot vietējo senvalodu zināmās formas.

III Būtu apsverama cara un pirmās brīvvalsts laikā lietotās formas *Ķijeva* (sec. 0.1) atjaunošana formas *Kijeva* vietā, kura ieviesta padomju laikos, acīmredzot lielākas līdzības ar krievu valodu labad. Forma *Ķijeva* labāk atbilst latviešu valodas baltiešu paveida tradicionālajai fonētiskajai sistēmai, kurai salikums *ki* ir svešs un aizvietoājams, kā arī sākotnējai lietošanas tradīcijai.

IV Ja latviešu valodas baltiešu paveida rakstos kādreiz tiktu atjaunots burts *r* (mīkstais *r*), tad būtu ieteicams formas *Harkova* vietā atjaunot formu *Haṛkova* (sec. 4.3), jo tā ir raksturīga ap šo pilsētu runātajām ukraiņu izloksnēm.

V Kā paralēlforma formai *Ļvova* latviešu valodas baltiešu paveidā lietojams arī vēsturiski lietotais nosaukums *Lemberga* (sec. 0.2).

VI Latviešu valodas latgaliešu paveidā ieteicams lietot formas *Kijevs*, *Karkovs* un *Ļvovs* (ats. 31).

VII Arī vispārīgā gadījumā ieteicams atteikties no indeves uzskatīt nominatīvu par pamatformu un, pārceļot lietvārdus no citām valodām, katru reizi izvērtēt, kādā oriģinālvalodas locījumā to sakne ir pamatformā.

Literatūra un avoti

Ad 1938 – Ad. Dažas dienas pie draugiem Čekoslovākijā. *Dzelzceļnieks*, Nr. 19. Rīga, 01.X.1938.

Ainis 1926 – Ainis. „Leitis“ vai „lietuis“. *Lietavas Latvis*, № 4, 2. gads. Jānišķe: Lietavas Latviešu Savienība, 1926.

- AW 1914** – Kreevī eenehmuschī Lembergu. *Amerikas Westnesis*. Religiōfs-politiīfs laiftraifsts. 19. gada=gahjums, Nr. 18. Bostona, 15.IX.1914.
- Balss 1898** – Uzmīnejumi. *Balss*, Nr. 25. 1898.
- Bērziņš 1997** – Bērziņš, A. A. Akmenes latviešiem vajadzētu palīdzēt. *Diena*. Rīga, 2.IV.1997.
- Bērziņš 1.III.2022** – A. A. Bērziņa e-pasta vēstule Valsts valodas centram. 1.III.2022.
- Bērziņš 17.III.2022** – A. A. Bērziņa e-pasta vēstule A. Timuškam un Valsts valodas centram. 17.III.2022.
- Bērziņš 13.IV.2022** – A. A. Bērziņa e-pasta vēstule Valsts valodas centram. 13.IV.2022.
- Bordāns 2020** – Bordāns, J. *Par Latgales vietvārdu lietojumu publiskajā informācijā*. Tieslietu ministrijas 2020. gada vēstule pašvaldībām.
- Brīvēmnieks 1874** – Brīvēmnieks, Fr. Kreeivu raiftneežības tehivs Nr. W. Lomonosovs. *Mahjas weefam peeliffums* pee № 38. 21.IV.[3.V.]1874.
- BW 1897** – Eeffchjeme: Walfis ifdevumu uu eenehmumu geograifita řadaliřhana. *Baltijas Westnesis*, Nr. 284. 29. gada=gahjums. Rīgā. 17.[29.]XII.1897.
- Cekula 2004** – Cekula, Z. Balvu rajona ciemu nosaukumi ģeogrāfiski vēsturiskā skatījumā. *Onomastika mūsdienu zinātnes skatījumā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2004.
- Ciniķis 1981** – Ciniķis, Sidneja. Kijeve, ne Kijeve. *Austrālijas latvietis*, Nr. 1563. 33. gads. 6.II.1981.
- Cīrulis 1934** – Cīrulis, I. Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļa. *Audzinātājs*, № 5/6. Rīga: Latvijas Nācionālo Skolotāju Savienība, Latvijas Vidusskolu Skolotāju Biedrība, Rīgas Skolotāju Institūta Absolventu Biedrība, 1934.
- Čulpanova 2005** – Īterveja, 21.X.2005, Algaštyks, Krasnoturanska raj., Krasnojarska apg. Čulpanova Gunepa (Guce) Donota m., dzym. Stařāna, 1924 godā. A. A. Bierzeņa i A. Kūceņa 2005 gods Sibira ekspedicejis materjali.
- DV 1942** – Autoceļi Austrumu telpā. *Daugavas Vēstnesis*. Daugavpils Apgabala komisara oficiāls laikraksts. Nr. 36, 2. gads. Daugavpils, 12.II.1942.
- GPK XVIII** – *Gleznota portreta kopija*. Ļvovas rātsnams. Mākslinieks Dolinskis L. XVIII gs. beigas.
- Irbe 1982** – Irbe, V. Bažas par amerikāņu lēmumu. *Latvija Amerikā*, Nr. 4, 32. gads. Toronto, 23.I.1982.
- JZ 1937** – Padomju savienībā atjauno agrākās guberņas. *Jaunākās ziņas*, № 214, 27. gads. Rīga, 22.IX.1937.
- Kowalik 1999** – Kowalik, K. Morfonologia. *Gramatyka współczesnego języka polskiego: morfologia*. Pod redakcją Grzegorzczukowej R., Laskowskiego R., Wróbla H. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1999.
- LA 1876** – No eeffchjemehm. *Latweefchu Wwifes*. Nr. 47, 55. gadagahjums. řrauenburg, řurland, 24.XI.[6.XII.]1876.

- Liepiņš 1963** – Liepiņš, J. Pie mūsu ziemeļu kaimiņiem. *Veselība*, Nr. 3 (58). Rīga: Latvijas laikrakstu un žurnālu izdevniecība, III.1963.
- LTA 1926** – LTA. Ukrainu studenti svešumā. Akademiskā dzīve ārzemēs. *Students*. Akademiskās dzīves nedēļas laikraksts, Nr. 23. Rīga, 03.IV.1926.
- MW 1864** – Jaunaŭgust un telegrafa-sinns. *Mahjas Weefis*, № 8. 24.II.1864.
- Olis 1927** – Olis, M. Kritika. *Mūsu Nākotne*, № 24. Rīga: Latvijas Skolotāju Savienība, 1927.
- Paegle 1951** – Paegle, V. Vissavienības «Spartaka» 8 pilsētu turnīrā uzvar Ļeņingrada un Ķījeva. *Cīņa*. Latvijas K(b)P Centrālās komitejas un Latvijas PSR Augstākās padomes organs, Nr. 78, 48. gads. Rīga, 3.IV.1951.
- PLLTR 1924** – Pirmā latviešu un lietuvju tuvināšanās kongresa rezolūcijas. *Latvija*, Nr. 57, 4. gada gabjums. Rīga, 2.VIII.1924.
- Polakova 2022** – Polakova, M. et al. *Pietiks dziedāt svešu dziesmu!* Pieejams tiešsaistē: <https://static.lsm.lv/documents/lik.pdf> [skatīts 14.V.2022].
- Puisāns 1993** – Puisāns, T. Baltijas apgabala ģeopolitiskā situācija. *Apkārt-raksts*. Toronto Latviešu Biedrības Informācijas Izdevums, Nr. 98. IX.1993.
- Smorag** – Smorag, P. *Spanish Place Names Beyond the US-Mexican Border: From Colonial to Mainstream*. Pieejams tiešsaistē: https://www.academia.edu/6760370/Spanish_Place_Names_in_the_USA_from_Colonial_to_Mainstream [skatīts 15.V.2022].
- Strauts 1967** – Strauts, I. Kas un kā notika Jaltā. *Latvija Amerikā*. Latviešu laikraksts Amerikā, № 60, 17. gads. 29.VII.1967.
- Szober 1931** – Szober, S. *Gramatyka języka polskiego*. Część II. Warszawa: Wydawnictwo M. Arcta, 1931.
- Taisneība 1934** – Jauno Ukrainas golvas piļsata – Kijevs. *Taisneība*. Latgališu strodniku un zemniku avize. Vyssavineibas Kompartijas Vokoru Sibira Apgobola Komitejas organs, № 66 (692). 20.VII.1934.
- Timuška 11.III.2022** – A. Timuškas e-pasta vēstule A. A. Bērziņam. 11.III.2022.
- VLKK DUSP** – Kalbos komisija ģteisino du Ukrainos sostinēs pavadinimus. *Naujienos*. Valstybinė lietuvių kalbos komisija. 3.III.2022. Pieejams tiešsaistē: <https://vlkk.lt/naujienos/kitos-naujienos/kalbos-komisija-iteisino-du-ukrainos-sostines-pavadinimus> [skatīts 20.XI.2022].
- VLKK DVSP** – Dēl valstybinės lietuvių kalbos komisijos prie Lietuvos respublikos Seimo 1996 m. gegužės 2 d. nutarimo Nr. 54 „Dėl valstybių sostinių pavadinimų“ pakeitimo. *Nutarimai*. Valstybinė lietuvių kalbos komisija. 3.III.2022. Pieejams tiešsaistē: <https://vlkk.lt/vlkk-nutarimai/nutarimai/nutarimo-nr-54-del-valstybiu-sostiniu-pavadinimu-pakeitimo-kyjivas> [skatīts 20.XI.2022].
- VLKK KUSP** – Koks Ukrainos sostinēs pavadinimas? *Konsultācijas*. Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Pieejams tiešsaistē: <https://vlkk.lt/konsultacijos/11388-kijivas-kyiv> [skatīts 20.XI.2022].

- VPSV 2007** – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Sast. V. Skujiņa. Rīga: Valsts valodas aģentūra, 2007.
- VVC UPNALV** – Par Ukrainas pilsētu nosaukumu atveidi latviešu valodā. *Aktualitātes*. 10.III.2022. Pieejams tiešsaistē: <https://vvc.gov.lv/> [skatīts 17.IX.2022].
- VVC 13.IV.2022** – Valsts valodas centra e-pasta vēstule A. A. Bērziņam. 13.IV.2022.
- Багалей, Миллер 1905** – Багалъй, Д. И.; Миллер, Д. П. *Исторія города Харькова за 250 лѣтъ его существованія (съ 1655-го по 1905-й годъ)*. Историческая монографія. Томъ первый (XVII–XVIII вв.). Харьковъ: Паровая Типографія и Литографія М. Зильбербергъ и С-въя, 1905.
- ВГХ** – *Волинські говірки Хмельниччини: збірник діалектних текстів*: навч.-метод. посіб. Упоряд.: Коваленко Н. Д., Коваленко Б. О. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Рута», 2019.
- Глуховцева 2006** – Глуховцева, К. Д. *Динаміка українських східнослов'янських говірок*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук. Київ: Інститут мовознавства імені О. О. Потебні, 2006.
- Гордова 2018** – Гордова, Ю. Ю. *Лингвистические проблемы региональной ономастики в исторической перспективе (на материале рязанской топонимии и антропонимии)*. Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук. Москва: Институт языкознания РАН, 2018.
- ГСС** – *Говірки Східної Слобожанщини: збірник діалектних текстів*: навч. посіб. Упоряд. Леснова В. В.; за заг. ред. Гриценка П. Ю.; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013.
- ГЧ** – *Говірки Черкащини: збірник діалектних текстів*. За заг. ред. Мартинова Г. І. Черкаси: Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, 2013.
- ЗПСГ1** – *Західноподільські та суміжні говірки: тексти*. У 2-х т. Т. 1. Упоряд. Коваленко Н. Д. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2020.
- ЗПСГ2** – *Західноподільські та суміжні говірки: тексти*. У 2-х т. Т. 2. Упоряд. Коваленко Н. Д. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2020.
- ИЛ** – *Ипатьевская летопись*. Стб. 841. Citēts рѣс: Білецький С. Т. Перша історична згадка про місто. *Нариси історії Львова*. Львів: Книжково-журнальне вид-во, 1956.
- ІМСУ 1967** – *Історія міст і сіл УРСР: Харківська область*. Київ: Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР, 1967.
- Карта 1977** – *Карта говорів української мови. Говори української мови: збірник текстів*, вклейка. Укл. Довгопол С. Ф., Залеський А. М.,

Прилипко Н. Н.; відп. ред. Назарова Т. В. Київ: Наукова думка, 1977.

Кислиця 1974 – Кислиця, Д. *Граматика української мови*. Частина I: Фонетика і морфологія. Сьоме видання. Торонто: Нові дні, 1974.

Кульбакин 1919 – Кульбакинъ, С. М. *Украинский языкъ*. Краткій очеркъ исторической фонетики и морфологіи. Харьков: Типографія „Печатное Дѣло“, 1919.

Онишкевич 1984 – Онишкевич, М. Й. *Словник бойківських говірок*. Частина перша: А–Н. Київ: Наукова думка, 1984.

Поспелов 1993 – Поспелов, Е. М. *Имена городов: вчера и сегодня (1917–1992)*. Топонимический словарь. Москва: Русские словари, 1993.

Шевельов 2002 – Шевельов, Ю. *Історична фонологія української мови*. Харків: Акта, 2002.

ЭССЯ 1984 – *Этимологический словарь славянских языков: прославянский лексический фонд*. Выпуск 13. Под редакцией Трубачева О. Н. Москва: Наука, 1984.

On the Rendering of Ukrainian Place Names in Latvian: Three Metropolises

Summary

In the article, the author examines the names of three Ukrainian cities – Kiev/Kyiv, Kharkov/Kharkiv and Lvov/Lviv. Historical data from ancient languages, as well as writings of Ukrainian sub-dialects, vowel alternations characteristic of Slavic languages, and writing traditions in Latvian are analysed. The author concludes that the justification for the use of the forms *Kijiva*, *Harkiva* and *Łviva* in the Baltic Latvian language is political, not linguistic. Linguistically (and historically) justified and therefore recommended forms are *Kijeva* and *Ḳijeva*, *Harkova* and *Harkova*, as well as *Łvova* and *Lemberga* in Baltic Latvian and *Kijevs*, *Karkovs* and *Łvovs* in Latgalian Latvian.

Keywords: Ukraine, place name, toponym, Kiev, Kharkov, Lvov, rendering

1. tabula. Vietvārda Kijeva locījumi ukraiņu, krievu un poļu valodā¹

Ukraiņu			Krievu			Poļu		
вiдмiнок	вiдмiнок	вiдмiнок	вiдмiнок	вiдмiнок	вiдмiнок	вiдмiнок	вiдмiнок	вiдмiнок
називний	Кiїв	Кiїв	Кiїв	Кiїв	Кiїв	Кiїв	Кiїв	Кiїв
родовий	Кiєв	Кiєв	Кiєв	Кiєв	Кiєв	Кiєв	Кiєв	Кiєв
давальний	Кiєву	Кiєв	Кiєв	Кiєв	Кiєв	Кiєв	Кiєв	Кiєв
знахідний	Кiїв	Кiєви	Кiєви	Кiєви	Кiєви	Кiєви	Кiєви	Кiєви
орудний	Кiєвом	Кiєвами	Кiєвами	Кiєвом	Кiєвами	Кiєвами	Кiєвом	Кiєвами
місцевий	на/у Кiєві по Кiєву	на/у/по Кiєвах	на/у/по Кiєвах	Кiєве	Кiєвах	Кiєвах	Кiєвіе	Кiєвах
кличний	Кiєве	Кiєви	Кiєви	Кiєв	Кiєви	Кiєви	Кiєвіе	Кiєви

¹ Krievu un ukraiņu valodā ar akūtu apzīmētās uzsvērtās zilbes, savukārt poļu – cita grafiķa.

2. tabula. Vietvārda *Łvova* locījumi ukraiņu, krievu un poļu valodā

Ukraiņu			Krievu			Poļu		
<i>відмінок</i>	<i>віднина</i>	<i>можина</i>	<i>надеж</i>	<i>едичтвенное</i>	<i>множественное</i>	<i>przypadek</i>	<i>liczba pojedyncza</i>	<i>liczba mnoga</i>
називний	Львів	Ль́ови	именительный	Львов	Льво́вы	mianownik	Лво́в	Лвову
родовий	Льво́ва	Льво́вів	родительный	Льво́ва	Льво́вов	dopełniacz	Лво́ва	Лвово́в
давальний	Льво́ву	Льво́вам	дательный	Льво́ву	Льво́вам	celownik	Лвовови/ przest. Лво́ву	Лвовом
знахідний	Львів	Ль́ови	винительный	Львов	Льво́вы	biernik	Лво́в	Лвову
орудний	Льво́вом	Льво́вами	творительный	Льво́вом	Льво́вами	narzędnik	Лвовем	Лвовами
місцевий	на/у Льво́ві по Льво́ву	на/у/по Льво́вах	предложный	Льво́ве	Льво́вах	miejscownik	Лвовіе	Лвовач
кличний	Льво́ве	Ль́ови	звательный	Львов	Льво́вы	wołacz	Лвовіе	Лвову

HRONIKA / CHRONICLE

Laimute BALODE, Regīna KVAŠĪTE

28. Starptautiskais Onomastikas zinātņu kongress Helsinku Universitātē

2024. gada 19.–23. augustā Helsinku Universitātē (Somijā) norisinājās 28. Starptautiskais Onomastikas zinātņu kongress (ICOS). Tas ir lielākais un ievērojamākais zinātniskais notikums onomastikā, kas notiek reizi trijos gados un piesaista īpašvārdu pētniekus no visas pasaules. Kongresa tēma šajā gadā bija „Vārdu ilgtspēja, nosaukšana un onomastika” (*Sustainability of names, naming and onomastics*), kongresa mērķis – iepazīstināt ar jaunākajiem atklājumiem un virzīt akadēmiskos pētījumus par dažādām īpašvārdu kategorijām, pulcējot zinātniekus no visas pasaules. Šogad Helsinkos piedalījās 223 pētnieki no 39 valstīm (25 no tiem attālināti), tika nolasīti 172 referāti un demonstrēti 8 stenda referāti. Darbs noritēja sešās sekcijās, kas risināja daudzveidīgas tēmas: „Vārdi un minoritātes”, „Vārdi kā kultūras mantojums”, „Vārdu maiņa”, „Vārdi literatūras pasaulē”, „Vārdi pilsētās”, „Onomastikas datubāzes”, „Onomastika kā ilgtspējas zinātne”. Kongresa laikā tika organizēti arī simpoziji „Minoritāšu vietvārdu regulējums Eiropā” un „Personvārdi multikulturālā kontekstā”, kas pulcināja daudzus interesentus un debatētājus.

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu valodas institūtu šoreiz pārstāvēja trīs zinātnieces. Laimute Balode un Renāte Siliņa-Piņķe (attālināti) runāja par identitātes atspoguļojumu Latvijas priekšvārdos pēdējā gadsimta laikā, sadalot analizējamo materiālu trīs periodos: Latvijas pirmās neatkarības laiks (īpaši izceļot 20.–30. gadu romantisma ietekmē dotos nacionālās izcelsmes vārdus), padomju periods, kad jaunā politiskā situācija ietekmēja antroponīmisko vidi un vārdu dažādību, strauji pieaugot slāviem (krieviem) tipisko priekšvārdu skaitam, un atjaunotās neatkarības laiks, kuram raksturīgas divas skaidri izteiktas tendences: tradicionālo

vārdu atgriešanās un jaunu vārdu (īpaši anglicismu) ienākšana. Interesanti, ka līdzīgus tematus – pēdējā gadsimta personvārdu došanas tendences – bija izvēlējušies arī citi antroponīmistu, piemēram, igauņu priekšvārdu pētniece Annika Husara (*Hussar*). Šie salīdzinājumi ļāva izdarīt plašākus vispārinājumus Eiropas kontekstā.

Regīna Kvašīte savā ziņojumā apvienoja onomastiku un terminoloģiju, salīdzinādama latviešu un lietuviešu onomastikas terminus, parādot terminu dažādību onomastikas paveidu jēdzienu nosaukšanai, kā arī aplūkodama onīmu veidu nosaukumu sinonīmus, kuru ir daudz abās valodās. Latviešu valodā dominē starptautiskie saliktermini ar otro komponentu *-onīms*, savukārt lietuviešu onomastikā vairāk ir terminu, veidotu no savas valodas komponenta *-vardas* ‘vārds’. Tika analizēti vairāku jēdzienu nosaukšanai izmantotie termini, kuri dažādu iemeslu dēļ atšķiras. Jāteic, ka terminoloģijas jautājumiem šajā kongresā tika pievērsta liela uzmanība – nolasīti referāti par poļu, ukraiņu, kuri izdevuši onomastikas terminu vārdnīcu, arī čehu un slovāku, kuri veido terminu datubāzi, onomastikas terminoloģiju. Par dažādu valstu pieredzi terminoloģijas kārtošā tika runāts vēl atsevišķā ICOS terminoloģijas grupas sēdē.

Latviju pārstāvēja arī Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas docētāja Antra Kļavinska, kas referēja par aktuālu tematu – vietvārdiem kā Latgales reģionālās identitātes zīmēm.

Ar Latvijas tematiku bija saistīti vēl divi referāti: Pauls Balodis (Helsinki Universitāte) runāja par uzvārdu maiņu Latvijā pēdējos trīs gados, bet doktorants Simons Noreikis (Helsinki Universitāte) savu pētījumu bija veltījis Bauskas apvidū dzīvojušo krievu iespējamo onīmu analīzei.

Laimute Balode vadīja arī sekcijas „Vārdi kā kultūras mantojums” sēdi, kur tika analizēti viduslaiku īpašvārdi Ungārijā, Spānijā un Somijā.

No Lietuvas šajā kongresā piedalījās pieci onomasti: no Viļņas Universitātes – Daiva Sinkevičūte-Villanueva-Svensone (*Sinkevičiūtė-Villanueva Svensson*), kas nolasīja divus referātus: par imigrantu personvārdiem Lietuvas Republikas dokumentos un par lietuviešu vārdu saglabāšanu Lielbritānijā, īpašu uzmanību veltot dubultvārdiem 1991.–2020. gadā. Lietuviešu valodas institūtu kongresā pārstāvēja Baltu valodu un nomenklatūras pētniecības centra pētnieki Darjus

Ivoška (*Darius Ivoška*, referāts „Personības identifikācijas veidi un principi viduslaiku un jauno laiku krustpunktā”) un Pāvels Skorupa (*Pavelas Skorupa*, priekšlasījums „Toponīmi kā nacionālās identitātes marķieri: Viļņas (Lietuva) apvidus izpēte”). Divas pētnieces no Viļņas Universitātes Kauņas fakultātes – Rita Baranauskiene (*Baranauskienė*) un Ilona Mickiene (*Mickienė*) – aplūkoja sakni *totor-* ‘tatārs’, kas sastopama Lietuvas vietvārdos.

Igauniju pārstāvēja septiņi īpašvārdu pētnieki no Tartu un Tallinas. Vistālāko ceļu bija mērojuši onomasti no ASV, Botsvanas, Brazīlijas, Jamaikas, Japānas, Kanādas un Meksikas. Grants Smits (*Grant Smith*) no ASV ne tikai piedalījās visos kongresa pasākumos, bet arī nolasīja interesantu referātu par Viljama Šekspīra lugu tēlu personvārdu avotiem. Kā goda viesis kongresā tika godināts slavenais beļģu onomasts teorētiķis Villijs van Langendonks (*Willy Van Langendonck*), kas pirmo reizi piedalījās ICOS kongresā Amsterdamā pirms 60 gadiem (1963).

Plenārsēdēs uzaicināto referentu tēmas liecina par ICOS kongresa ievirzi – galvenā uzmanība ir pievērsta sinhronajai socio-onomastikai.

Helēna Kellijā-Holmsa (*Helen Kelly-Holmes*) no Limerikas Universitātes Īrijā ar priekšlasījumu „Izplatiet vārdu: mazas valodas, zīmolu nosaukumi un ilgtspējība” pievērsās mazo valodu tēmai onomastikā – ilgtspējai, kas atspoguļojas zīmolos. Galvenā uzmanība tika veltīta īru un sāmu valodas piemēriem zīmolu jomā: pētījumam par vairākiem zīmoliem, kuri izmanto īru un sāmu valodu, lai nosauktu, marķētu un tirgotu savu ilgtspējību, izmantojot virtuālās etnogrāfiskās un diskursa analīzes metodes.

Džeina Pilčere (*Jane Pilcher*) no Rietumanglijas Universitātes Bristolē, Lielbritānijā, runāja par tematu „Cilvēku vārdi un ilgtspēja: (ne)vienlīdzība un cilvēktiesības”. Referente runāja par vārdu maiņu bērnu adopcijas gadījumos, balstīdamās uz Anglijas un Velsas pieredzi. Otrajā priekšlasījuma daļā referente koncentrējās uz studentu vārdu izrunu augstākās izglītības internacionalizācijas kontekstā: ko augstskolas var darīt, lai studentu personvārdu izruna atbilstu viņu cilvēka cieņai. Treškārt, runātāja pievērsās metodoloģiskām debatēm par anonimizācijas praksi, izmantojot pseidonimizāciju kvalitatīvajos pētījumos. Runātāja pieļāva arī informantu īsto vārdu izmantošanu

pētījumos (ar informantu atļauju), taču kritizēja personvārdu nomaiņu ar skaitļiem vai citiem nosacītiem simboliem.

Pēdējā kongresa dienā plenārsēdē referātu lasīja Veine Sirjele (*Väinö Syrjälä*) no Zviedrijas, no Sēdertēnes (*Södertörn*) Universitātes. Viņš pievērsās sociolingvistikas tematam „Vārdi kā ceļvedis dabas un lingvistiskajās ainavās”. Referents analizēja dažādus īpašvārdu veidus kā nozīmīgus elementus, kas veido lingvistisko ainavu, runādams galvenokārt par uzrakstiem nacionālajos dabas parkos Somijā un Zviedrijā.

Līdzās kongresa sekcijām notika arī vairāku ICOS darba grupu sēdes: bibliogrāfijas, onomastikas studentu, kā arī terminoloģijas grupas. Šajā grupā darbojas Regīna Kvašīte, kura ir sagatavojusi lietuviešu terminu atbilstmes ICOS pamatterminu sarakstam; latviešu terminu sadaļas autore ir Sanda Rapa. Uz sēdi pulcējās žurnāla „Onoma” redaktoru kolēģija.

Kongresa laikā tradicionāli notiek ICOS Ģenerālā asambleja, kurā tiek risināti organizatoriski jautājumi, tostarp ievēlēta jauna vadība. Par jauno ICOS prezidentu kļuva Stafans Nīstrems (*Staffan Nyström*) no Zviedrijas, mainījās arī valdes sastāvs. Baltijas valstīs tajā pārstāvēs Tīna Lānusalu (*Tiina Laanusalu*) no Igaunijas valodas institūta. Šoreiz svarīgs un diskutēts bija organizācijas un līdz ar to arī kongresa darba valodu jautājums. Līdz šim tās bija trīs – angļu, franču un vācu –, taču tika piedāvāts atteikties no divām pēdējām. Tomēr balsojušie ICOS biedri ar apmēram 20 balsu starpību atbalstīja daudzvalodību. Tika arī izņemts, ka 29. kongress notiks 2027. gadā Vīnē.

Kongress ir gan zinātniski, gan organizatoriski nozīmīgs ICOS darba cēliena punkts, lai sāktu jaunu triju gadu darbības posmu, taču ne mazāk svarīga ir iespēja satikt labi pazīstamus kolēģus un iepazīties ar jauniem – no pēdējās tikšanās 2017. gadā Debrecenā (Ungārija) bija pagājuši septiņi gadi (2021. gada kongress Krakovā notika attālināti). Tāpēc baudījām iespēju kafijas un pusdienas pārtraukumu laikā aprunāties par dažādiem jautājumiem, bet vakarus pavadīt citā vidē. Kongresa rīkotāji aicināja uz pieņemšanām Helsinku Universitātē un pilsētas Rātsnamā, piedāvāja apskatīt pilsētu no jūras, izvēloties braucieni ar kuģi (otrs piedāvājums bija ekskursija pa pilsētu, apskatot izcilo Oodi bibliotēku un dažus citus objektus), kā arī pulcēties uz svinīgo 28. kongresa noslēgumu.

Vairāk informācijas par kongresu:

<https://www.helsinki.fi/.../28th-international-congress...>

https://www.helsinki.fi/en/conferences/28th-international-congress-onomastic-sciences?fbclid=IwY2xjawE4TFlleHRuA2FlbQIxMAABHczCdKRUpK_XCV0EApsnIr2YhnUXMnhpibwQVLqSO5FNJovDIHCbLc2VMg_aem__0s5I9daXlkObMasqfBIqg

Ziņas par autoriem / About the Authors

Toms ALTBERGS – *Mg. sc. ing.*, zinātniski pētnieciskā darba vadītājs, Latvijas dzelzceļa vēstures muzejs (*Mg. sc. ing., Head of Science, Latvian Railway History Museum*), e-pasts/e-mail: toms.altbergs@ldz.lv.

Gunita ARNAVA – *Mg. paed.*, zinātniskā asistente, LU Latviešu valodas institūts (*Mg. paed., Research Assistant, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: gunita.arnava@lu.lv.

Laimute BALODE – *Dr. philol.*, vadošā pētniece, LU Latviešu valodas institūts; Helsinku Universitāte (*Dr. philol., Senior Researcher, Latvian Language Institute of the UL; University of Helsinki*), e-pasts/e-mail: laimute.balode@lu.lv.

Ansis Ataols BĒRZIŅŠ – *Dr. sc. ing.*, vadošais pētnieks, Latgalīšu volūdys centris (*Dr. sc. ing., Senior Researcher, Latgalian Language Center*), e-pasts/e-mail: ansis@latnet.lv.

Anna Elizabete GRIĶE – *Ph. D.*, pētniece, LU Latviešu valodas institūts (*Ph. D., Researcher, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: anna_elizabete.grike@lu.lv.

Regīna KVAŠĪTE (*Regina Kvašytė*) – *Dr. philol.*, vecākā pētniece, Viļņas Universitātes Šauļu akadēmija; pētniece, LU Latviešu valodas institūts (*Dr. philol., Senior Researcher, Vilnius University Šiauliai Academy; Researcher, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: regina.kvasyte@sa.vu.lt.

Anete OZOLA – *Mg. hum.*, zinātniskā asistente, LU Latviešu valodas institūts (*Mg. hum., Research Assistant, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: anete.ozola@lu.lv.

Renāte SILIŅA-PINĶE – *Dr. philol.*, vadošā pētniece, LU Latviešu valodas institūts (*Dr. philol., Senior Researcher, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: renete.silina-pinke@lu.lv.

Daiva SINKEVIČŪTE (*Daiva Sinkeviciūtė*) – *Dr.*, profesore, Baltistikas katedra, Baltijas valodu un kultūru institūts, Viļņas Universitāte (*Dr., Professor, Department of Baltic Studies, Institute for the Languages and Cultures of the Baltic, Vilnius University*), e-pasts/e-mail: daiva.sinkeviciute@ff.vu.lt.

Anta TRUMPA – *Dr. philol.*, vadošā pētniece, LU Latviešu valodas institūts (*Dr. philol., Senior Researcher, Latvian Language Institute of the UL*), e-pasts/e-mail: anta.trumpa@lu.lv.

ONOMASTICA LETTICA 6
Salikts: LU Latviešu valodas institūts